

*Anotimpuri
culturale*

4

***Repere
dobrogene.***

Note și comentarii de teren

Repere dobrogene.
Note și comentarii de teren

Volum editat de

**Centrul Național pentru Conservarea
și Promovarea Culturii Tradiționale**

COLECȚIA «ANOTIMPURI CULTURALE»

Lucrare apărută cu sprijinul
MINISTERULUI EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII

Coordonatorul proiectului
„Coordonate ale conviețuirii multietnice în Dobrogea”:
dr. Narcisa Alexandra Știucă

«ANOTIMPURI CULTURALE»
Colecție îngrijită de Oana Petrică
Coperta colecției: Viorel Rău

© Centrul Național pentru Conservarea
și Promovarea Culturii Tradiționale – 2004

ISBN 973 – 0 – 03813 – 9

Repere dobrogene.

Note și comentarii de teren

București • 2004

Cuprins

Introducere	7
Două așezări aromânești (Drd. Gabriela Cristea)	13
Obiceiuri, credințe și practici la nașterea copiilor	18
Nunta armânească	26
Ceremonialul înmormântării la aromâni (Marilena Andrei) ...	42
Ultima trecere (note și comentarii despre moarte) (Dan Ichimescu)	48
Fotografii de Gabriela Cristea	66
 Comunitatea elenă din Izvoarele (Dr. Narcisa Alexandra Știucă)	 73
„O unică, mare familie”	76
„Pe vremuri, când era mama mea moașă...”	84
„Nunți ca la Izvoarele rar mai vezi azi undeva!”	89
„Noi încă mai păzim sărbătorile!”	95
„Dacă a bătut clopotul și n-ai ajuns la timp, foarte supărați sunt morții!”	105
„Așa spuneau bătrânii că e bine!”	108
Fotografii de Narcisa Alexandra Știucă	115
 Comunitatea italiană din Greci (Dr. Narcisa Alexandra Știucă)	 121
„Talieni ne zicem, tutti suntem talieni!”	124
Istoria trăită și povestită	125
Viața în stil italian	132
Sărbătoarea ca marcă identitară	142
Riturile de trecere	146
Fotografii de Narcisa Alexandra Știucă	159

Lipovenii din Sarichioi (Drd. Cerasela Tănase)	165
Filă de jurnal	165
Istorie orală. Identitate și alteritate	166
„La noi ceremoniile merg după Dumnezeu-Soare și nu împotriva Dumnezeului-Soare”	169
Obiceiuri la naștere	171
Botezul.	172
Rodina	174
Ursitoarele.	174
Obiceiuri de nuntă.	175
Oamenii?	178
Concluzii	179
Fotografii din colecția autoarei	181
Meglenoromânii din Cerna (Drd. Emil Țârcomnicu)	185
Autoidentificarea și imaginea celuilalt	186
Istorie și amintiri	187
Despre nume și spițe de neam	197
Portul meglenoromânilor	200
Rituri de trecere	201
Obiceiuri de peste an.	221
Fotografii din colecțiile informatorilor și a autorului	230
Comunitatea turco-tătără din Dobrogea (Dr. Iuliana Băncescu) 235	
Tradiții de sărbători.	245
Obiceiuri ale vieții de familie	251
Alte embleme tradiționale vechi	276
Rețete culinare tradiționale	279
Mic dicționar turco-român	281
Riturile de trecere în comunitatea turco-tătără (Ioana Maria Cremenescu)	289
Localitatea Cobadin – repere istorice	289
Obiceiuri familiale.	290
Fotografii din colecția Seriha Menseit (Techirghiol)	301

Introducere

Volumul *Repere dobrogene (Note și comentarii de teren)* este concretizarea unor cercetări desfășurate de specialiști și colaboratori ai Centrului Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, finanțate de către această instituție și de Ministerul Educației și Cercetării prin Consiliul Național al Cercetării Științifice pentru Învățământul Superior. Proiectul „Coordonate ale conviețuirii multietnice în Dobrogea” s-a derulat în perioada 2001-2003 și a vizat comunitățile compacte ce trăiesc în mediul rural în acest areal multicultural.

Tematica cercetării s-a axat pe studiul obiceiurilor din ciclul familial (naștere, nuntă, înmormântare) și pe cel al sărbătorilor de peste an într-o abordare complexă de tip antropologic. În faza de documentare și pregătire, am putut constata că, doar cu foarte puține excepții, documentele etnografice privind minoritățile dobrogene lipsesc, deși cele mai multe dintre ele sunt comunități întemeiate cu secole în urmă, iar valorile lor spirituale sunt încă vii.

Pentru cei mai tineri membri ai echipei, studiul minorităților ce trăiesc azi în Dobrogea a constituit un prilej de a aplica teorii și noțiuni studiate în universități și de a exersa metode și tehnici moderne de cunoaștere a vieții tradiționale a Celuilalt, un fel de “anthropology at home”. Am putea spune că unii dintre ei au descoperit lumi nebănuite caracterizate prin filosofie și stil de viață proprii, printr-o relație cu totul remarcabilă cu universul înconjurător, iar acest fapt se reflectă în modul în care și-au notat impresiile lăsând să se întrevadă sinceritatea și surprinderea cu care i-au abordat, dar și pasiunea pentru acest fascinant domeniu.

Forma și stilul elaborării textelor mai vorbește și despre apartenența autorilor la generații și școli diferite, de aceea am ținut în mod special să le păstrăm în speranța că vom oferi o lectură agreabilă. Relația dintre cercetători și grupurile investigate a fost marcată de o sumă de factori între care, stilul personal, experiența de teren și opțiunea pentru anumite metode ale celor dintâi, precum și disponibilitatea de comunicare și capacitatea de păstrare a tradițiilor ale celor din urmă au fost hotărâtoare.

În alegerea și repartizarea colaboratorilor am ținut seamă și de competențele lor lingvistice, însă, oricum, nu se poate vorbi în Dobrogea despre o „barieră a limbii” ce ne-ar fi fost impusă, ba mai mult, am sesizat la interlocutorii noștri plăcerea de a conversa în limba patriei de adopție și adesea efortul de a adapta anumite expresii pentru a ne ajuta să le pătrundem sensurile în profunzime.

Ca un factor unificator, trebuie să menționăm că am optat pentru o elaborare a notelor și comentariilor în care o pondere deosebită o are perspectiva din interior datorată autoanalizei și autoaprecierii persoanelor intervievate și mai puțin pe o exegeză care să propună și chiar să impună concluziile noastre. Perspectiva istorică asupra așezărilor și minorităților studiate am socotit-o absolut necesară pentru prezentarea cât mai obiectivă a tradițiilor cu toate influențele pe care le-au suferit. Pe de altă parte, reconstituirea trecutului a fost una dintre temele cele mai fertile, întrucât ne-a slujit la o mai profundă înțelegere a relațiilor interetnice, a modului în care fiecare grup s-a integrat în spațiul românesc. Desigur că, asemenea informații au un caracter subiectiv și poartă amprenta personală a fiecărui narator, de aceea le-am transcris fidel, păstrând savoarea povestirii.

Demersul cercetătorilor ce au participat la acest proiect a urmărit dinamica faptelor de cultură tradițională, în acest fel conturându-se, pe de o parte, un dialog între trecut și prezent și un traiect al transformării, iar pe de alta, modele culturale convergente bazate pe valori magico-religioase și mentale universale. Parcurgând însă capitolele acestui volum, cititorul

va avea libertatea de a compara elemente de viață materială și spirituală și de a-și formula propriile concluzii, de a descoperi similitudini surprinzătoare sau deosebiri evidente.

Desigur că aspectul tradițional al obiceiurilor și al mărcilor identitare pregnant manifestate (vestimentație, repertoriu folcloric) s-a transformat nu doar datorită evoluției societății și modificărilor mentalitare, ci și conviețuirii. Totuși am mai putut identifica o serie de dominante cu valoare de emblemă, precum și convergența către ceea ce am putea numi *modelul cultural dobrogean*, o copie la scară redusă a civilizației balcanice.

Profilul spiritual al fiecărui grup și capacitatea de a-și conserva propriile tradiții specifice ne-au determinat să recurgem la metode diferite de investigare. Dacă unele păstrează încă obiceiuri vii și bogate ce au putut fi înregistrate prin metoda observației directe, altele și-au dezvăluit zestrea culturală doar prin reconstituire bazată pe chestionare detaliate și pe interviuri ample luate celor mai vârstnici membri ai comunităților. Aparținerea etnică și confesională, ocupația și atracția civilizației urbane constituie, la rândul lor, factori determinanți în construirea profilului identitar. Unele comunități se definesc și astăzi ca fiind conservatoare sub aspect cutumiar, altele, dimpotrivă, s-au deschis de foarte timpuriu, adoptând și adaptând elemente de cultură ale grupurilor cu care au conviețuit, aplicând în acest sens o adevărată strategie a supraviețuirii.

Poate că nu este lipsit de importanță ca lectorul să știe câte ceva despre autorii acestor studii.

Iuliana Băncescu este cercetător științific la Centrul Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale din anul 1993, absolventă a Facultății de Litere și a Facultății de Teologie din Universitatea din București și doctor în etnologie din anul 1999. A realizat studii asupra comunității țipțerilor din Maramureș, precum și asupra unor manifestări de folclor religios din aceeași zonă a țării.

Narcisa Alexandra Știucă este cercetător științific la Centrul Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale din anul 1992, absolventă a Facultății de Litere și doctor în

științe filologice din anul 1996. A realizat studii asupra riturilor de trecere și obiceiurilor calendaristice tradiționale românești, precum și asupra grupurilor minoritare din Banat.

Marilena Andrei și Gabriela Cristea sunt absolvente ale Facultății de Litere a Universității din București, promoția 2003, și au participat la cercetări de etnologie urbană și rurală în colective ale Catedrei de Etnologie și Folclor, ale Muzeului Țăranului Român și ale Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti”. În anul 2002, Gabriela Cristea a beneficiat de o bursă Erasmus în antropologie socială la Universitatea din Padova, iar în 2004 a obținut o diplomă de master la CEU Budapesta în același domeniu; din anul 2004 este doctorand al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca.

Ioana Maria Cremenescu este absolventă a Facultății de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București (specialitatea limbă și literatură turcă), promoția 2004.

Dan Ichimescu, redactor la revista „Scara”, este absolvent al Academiei de Studii Economice, Facultatea de Management, promoția 2001, și master al Facultății de Litere, specialitatea etnologie și folclor.

Cerasela Tănase este absolventă a Facultății de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București (specialitatea limbi slave), promoția 1999, master în etnologie și folclor și doctorand la aceeași instituție. A beneficiat de stagii de studiu și cercetare asupra minorităților din Balcani în programul Tempus.

Emil Țârcomnicu este cercetător la Institutul de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu”, absolvent al Facultății de Automatică (1995) și al celei de Sociologie (1998), doctorand al Facultății de Geografie a Universității din București, autor al unor studii asupra comunităților românești din Balcani.

Socotim că această modestă contribuție a noastră va deschide noi perspective asupra studiului minorităților din România. Dincolo de aspectul descriptiv al lucrărilor, cititorul se va apropia imaginar de turcii și tătarii dobrogeni, de aromâni și meglenoromâni, de italieni, lipoveni și greci, le va cunoaște trecutul și modul de viață, aspirațiile, credințele și valorile spirituale.

Multe dintre comunitățile pe care le-am cunoscut în acești ani sunt în primejdie de a dispărea din cauza procesului foarte rapid și profund de asimilare. De aceea, lucrarea noastră ar putea fi socotită o contribuție utilă pusă sub semnul etnologiei de urgență. Ne-am dori ca acest demers să constituie debutul unor intervenții concertate și hotărâte, menite cel puțin să colecțieze în mod exhaustiv toate informațiile privitoare la minoritățile dobrogene, să le conserve și să le pună în valoare, întrucât ele fac parte din patrimoniul nostru cultural.

Derularea cercetărilor noastre a beneficiat de sprijinul comunităților și administrației locale, al instituțiilor de cultură și al consiliilor județene din Constanța și Tulcea, cărora se cuvine să le aducem mulțumiri.

Dr. Narcisa Alexandra Știucă

Două așezări aromânești

Drd. Gabriela Cristea

Camena și Ceamurlia sunt două sate pe care le-am străbătut în cercetarea de teren din vara anului 2003. Plasate la câte 10-12 kilometri de comuna Baia, județul Tulcea, cele două sate sunt legate unul de celălalt printr-un „drum negru de pământ”, așa cum spun localnicii, care traversează dealurile, pădurea de salcâmi și terenurile cultivate. Pe creasta dealurilor e doar pășune. Pâlcuri de oi albe se văd din depărtare. Aici fiecare familie mai are câteva oi, pe care le dă la un cioban să le pască. Mai sunt aromâni care trăiesc doar din oierit, dar din ce în ce mai puțini în ultimul timp.

Mergând prin sat în miezul zilei, vezi case vopsite în alb și albastru deschis, cu mușcate la ferestre și pe prispe, grădini frumoase, înșirate de-a lungul drumului, cu garduri făcute din lespezi de piatră. E foarte multă liniște. Oamenii sunt plecați pe câmp la culesul fasolei, cartofilor sau porumbului. Nu găsești cu cine să vorbești decât în barurile din centru sau, dacă bați la vreo poartă, cu bătrânii care stau la umbră și păzesc gospodăria.

Poveștile pe care le spun ei sunt impresionante. Înțelegi că viața acestor oameni pe care îi ai în față acum era cu totul altfel în urmă cu 70-80 de ani, când au plecat la drum cu oile și corburile puse pe măgari ca să se stabilească în Durostor și Caliacra. Statul Român le promisese case cu terenuri pe care să le muncească. Cei ce veneau din Grecia și-au vândut oile, s-au imbarcat pe vapor câte 40 de familii sau câte erau într-un sat și au debarcat aici. Când au dat de pământ, cu banii pe care-i aveau

și-au luat alte oi pe care le-au mai crescut vreo zece ani cât au stat în Cadrilater. Atunci când România a pierdut acest teritoriu, toată populația aromână a fost din nou strămutată, de data aceasta pe jos (cei cu oile) sau în garnituri de tren, până în Dobrogea, în satele în care înainte locuiseră bulgarii.

La rândul lor, aceștia, după schimbul de populație între state, și-au lăsat tot ce aveau construit aici și au plecat. Au lăsat case, cotețe, hambare, biserici ortodoxe mari și frumoase și cimitire. Ce mi se pare deosebit de impresionant e faptul că aromânii, când s-au mutat aici, în locul bulgarilor, și-au îngropat morții laolaltă, în același cimitir, continuând rândul morților mai vechi.

La Balcic, în Bulgaria, am întâlnit la familia la care am stat în gazdă o bătrână bulgăroaică care vorbea încă foarte bine românește. A venit de la câțiva kilometri depărtare că să stea de vorbă cu noi, știind că suntem români. Îi era dor mi-a spus: „Eu cu soțul meu de câte ori ne mai certam sau spuneam ceva, ca să nu înțeleagă copiii, vorbeam românește. Știi, acolo m-am născut, în Camena. Îmi amintesc cum eram mică și a trebuit să plecăm, că veneau alți oameni să stea în casele noastre. Ne-am întâlnit cu ei pe drum“. Îmi imaginez cum au trecut obosiți și speriați unii pe lângă ceilalți. Nu și-au făcut nici un rău.

Aromânii au venit în sate pe neamuri, așa cum erau în satele vechi; așa cum au stat și în Cadrilater, tot la fel s-au așezat și aici: ai lui Fudulea, ai lui Paris, Trandafir, Alexe, Carapale, Mișincă, Mișilaricu, Mișiaca (alții spun Mișia Aga), Tasențe, Hulenii, Tala, Cioc. Aveau reprezentanți de neam. Se numeau *chihleri*. Aceștia stabileau cine unde trebuie să ia casa. De exemplu, din neamul lui Fudulea s-au așezat toți laolaltă în centrul satului, cum era atunci. Acum, a devenit un fel de cartier („mahala“, spune Mihai Fudulea) unde toate familiile sunt Fudulea. În Ceamurlia de Sus toți sunt *grămosteni*, adică veniți din regiunea Gramostea. Dar și grămostenii sunt de mai multe feluri, iar cei mai în vârstă le țin încă minte: „Unii se numeau *bijduveni* că locul unde trăiau ei se numea Bijdov. Alții erau *lupuveni* din Lupova. Dar în mare, *cipăni*, ni se spunea nouă,

cipăni. În Camena sunt *șutruveni* din Șatra, știu eu. Cei din Stejaru sunt tot cu noi, de-ai noștri, *bijduveni*. De exemplu, de-a lu' Fudulea sunt *bijduveni*, sigur.

Aici în sat majoritatea sunt *lupuveni*. Mai sunt și *crușuveani*, de la Crușova. Acum sunt pe la Ceamurlia de Jos, Sinoe, satele astea... Ei când au venit aicea, au venit împreună, apoi s-au împrăștiat unii în Caliacra, alții în Durostor, depinde cum au fost repartizați. Și acolo eram împreună. Unii au venit cu trenul, alții cu vaporul, fiecare au emigrat încoace...

Plecările astea au început pe '24. Pe '26 au venit ultimul val din Muntenegru și din Albania. Au venit și s-au așezat în Durostor, într-un sat cu șase fântâni, nu știu cum îi spune satului. În Durostor era un sat care chiar așa îi spunea «Bogdali Ceamurlia»“.

Alții au venit câțiva ani după marele val de emigrare la rudele care erau deja în România. Interesant este că în acest interviu apare precizat și motivul pentru care foarte mulți au fost convinși să-și lase casele din Grecia. Să nu uităm că toate aceste schimbări masive de populație au avut loc în Balcani la numai 10-15 ani după constituirea statelor-națiuni. Obsesia pentru puritate etnică și națională era în plină forță: „După un an de zile, unul ba doctor, ba avocat, și au venit înapoi acolo și au început să facă propaganda asta acolo că suntem români și să mergem înapoi acolo. Că Statul Român ne așteaptă cu Statele din Grecia. Noi, românii din Grecia, am apucat treaba asta prin 1925, la alții poate mai devreme, eu de românii din Grecia îi spun. Ultima rundă a fost în 1938. După aceea s-au închis hotarele și care a rămas acolo, a rămas. În Grecia avem aromâni mulți, dacă nu chiar și un milion. Dar și-au pierdut limba, tineretul de la 40 de ani în jos nu mai vorbește.

G.C.: Și părinții dumneavoastră de unde au venit?

D.I.: Nu părinții, chiar eu am venit personal aici în România, copil de 11 ani. În 1938, din Grecia, cu familia cu tot, din Seres, Siderocastro, e un oraș aproape de granița cu Bulgaria. Apoi în Cadrilater. Cu vaporul am venit 40 de familii. Dar aici fiecare avea neamuri, că din 1925 s-a început emigrarea către România.

G.C.: *Dar ce neamuri aveați aici?*

D.I.: Era bunicul, tatăl lui maică-mea, venit din 1930. Și am venit și noi dup-aia. Pe bunicul îl chema Bușu Dimciu. Noi Ianuș, dar bunicul din partea tatălui rămăsese în Grecia. Toate neamurile din partea lu' taică-miu au rămas acolo."

Întrebat de ce neamurile tatălui au preferat să rămână în Grecia, Dumitru Ianuș răspunde: „Era să vină și ei, dar în timpul ăla unchi-miu era logodit și logodnica era de acolo și părinții logodnicei n-au vrut să vină și uite așa...".

Pentru unii ruperea de pământul pe care locuiseră de sute de ani era imposibilă. Au rămas acolo și au trăit, dar le-a fost greu, căci teritoriile respective au devenit bulgărești pentru vreo patru ani, și bulgarii au început să vină în sate și să-i omoare. Prin anii '70 încă se mai vizitau rudele din Grecia cu cele de aici.

Femeile povestesc că viața de acolo era cu totul altfel. Aveau oi și mergeau cu oile. Aveau și case, cei care stăteau la oraș, dar nu ca acestea în care s-au mutat aici. Dar numai simplul fapt că trăiau în Grecia îi făcea să mănânce altfel, să se îmbrace altfel.

Haida Naum, una dintre persoanele de care m-am atașat cel mai mult în această cercetare, povestea cum se făceau plăcintele: „Punea ulei, pune apa la foc, pune făină înăuntru de fierbea făina. P-ormă pune un kilogram de ulei, se încingea bine și pe urmă pune peste ea. Asta era disert, plăcintă îi spunea. Noi la plăcintele astea cu brânză îi spunem pită, nu plăcintă. Noi mâncam alune... Creșteau așa, în cuiburi, cum îs cartofii. De la un cuib scoteam o căldare. Și ne lăsa grecii de luam așa, saci, saci plini. Preparam alunele cu sare, le coceam și le țineam pentru iarnă. Și castane din Grecia. Și portocalele tot din Grecia. Ele cresc pe pom precum cresc prunele. Când se coc se deschid singure."

Imaginea ei despre Grecia e încă feerică: „Dacă m-ai pune acum în mașină și mi-ai zice: «Hai în Grecia!», n-aș zice nu, cât mă vezi tu de bătrână!".

„Noi atuncea făceam cum ne era legea. Am venit aicea și aia a rămas la Grecia. Am luat-o de aicea. Cumpăram de la piață

cartofi, legume, noi nu le țineam, că nu aveam unde. La noi oaia se tăia pe zi. Chemam rudele, puneam masă lungă de aicea la poartă. Tuți mânca, tuți veseli, tuți cânta, tuți veseli.

G.C.: *De când ați venit în România ați început să cultivați zarzavaturi?*

H.N.: „Da, acum avem și noi beciuri, frigidere. Atunci nu aveam... Acum mâncărurile se fac românești...”

Și totuși, multe din felurile de mâncare pe care le aveau „din legea cea veche” le-au păstrat și aici: pita cu spanac, cu brânză, cu ștevie, mâncarea de ardei și roșii, mielul copt direct în cuptorul de pământ și altele. Au început să mănânce și ciorbe, așa cum se fac la români, dar și românii au luat de la ei multe din felurile lor de mâncare. „Legile” se întrepătrund.

Însă în privința portului nu mai are loc aceeași întrepătrundere, poate și pentru că lumea modernă șterge urmele vechi, oricare ți-ar fi fost „legea cea veche”.

„Aveam *șalvari* de lână negri. Aveam *capotă* cu mâneci. Și dacă îți era cald, scoteai mânecile și aveai găuri: *sărug*. Aveam *sarică* de purtat în spate ca românii. Așa purtau părinții noștri. *Giumidani* cu două părți, când se purta una se întorcea pe partea cealaltă. Și asta-i *fustani*. *Căciula* înainte se făcea cu un cârlig de lână; o împletea pe căciule din alea turcești cumpărate. Trăgea *hirști* și adra căciulile. Când am venit în Românie apoi făceam căciuli din piei de miel. Înainte bărbații purtau așa ca o fustanelă, *cânduși* îi spunea. Se făcea cu 40 de clini. Altele le făcea albe, altele *agruși*... Cioarecii legați de izmeană. Izmeana bine ținută. Armânii purtau numai izmeană vânetă, adică albastră. În picioare *șilivări* și *capotă*. Aveam și ciorapi. Cioarecii erau albi, peste ei puneai ciorapi albi, împlețiți cu culori la încheietură. În picioare *țăruhi*, adică opinci. A modă, toată lumea avea pantofi, dar duminica sau la nuntă, numai atunci se purta.”

Toate astea „au ramas în spate”, spune Maria Fudulea. Acum purtăm „bluje altfel”. Totul se schimbă atunci când ocupațiile se schimbă, casele iau locul corturilor, agricultura locul oilor, drumurile asfaltate iau locul drumurilor prăfuite de țară.

Ce m-a mișcat profund în toată aceasta incursiune subiectivă și superficială pe care am întreprins-o în vara lui 2003 în așezarea aromânilor este capacitatea lor exemplară de a lua câte ceva din „legile” prin care trec și de la oamenii cu care intră în contact, dar, în același timp, de a-și păstra o identitate distinctă, fără încrâncenare și fără ură. De la greci au luat foarte mult din port și din liniile melodice, de la turci au luat *cam-buloii* și voalul de pe fața miresei, de la români au luat unele mâncăruri și „mireasa albă”. Dar același lucru pot spune și grecii, și turcii, și românii.

Și totuși, dincolo de aceste diferențe vizibile și incontestabile, între poveștile aromânilor despre nuntă și moarte și între cele ale românilor sunt asemănări uluitoare. Nu voi face aici o apologie pro sau contra originii aromânilor. Nu cred că asta mai are vreo importanță în contextul unei Europe Unite, în care fiecare dintre identități poate avea „vocea” ei distinctă.

Eu aleg să văd din această conlocuire amintirile frumoase despre atunci și acum. Au fost și lupte incredibile, și jafuri, și distrugerii de sate, pentru simplul motiv că „ceilalți sunt altfel”, dar poveștile acestea cu orașul Gramostea arzând le voi lăsa să le spună altcineva, cu mai mult curaj și mai multă pregătire...

Obiceiuri, credințe și practici **la nașterea copiilor**

Un copil se naște aducând pe lume bucurie, durere fizică, teamă, dar și miracol. Un proverb românesc spune că datoria fiecărui om e să crească un copil, să construiască o casă și să planteze un copac. Toate aceste obligații, odată împlinite, sunt simțite de cei care le-au adus la bun sfârșit ca forme ale dăinuirii.

Copiii întregului neam

„Căsătoria din care nu rezultau copii nu era considerată neîmplinită. Dacă nu puteau face copii, îi înfiau de la neamuri.

Acuma e de la Stat. Or sora mirelui, or fratele mirelui, din partea băiatului. Dacă nu avea de aici, lua din partea fetei, ca să nu rămână datori din neamurile lor”.

G.C.: *Cine își dădea din copii?*

„Oricine, dacă avea doi copii, putea să dea unul. Copilul afla când mai creștea.” (Stere Saricu)

Înfierarea era unul din lucrurile cele mai naturale care se puteau întâmpla la aromâni. Dacă o familie proaspăt căsătorită nu putea avea copii, înfia unul de la acele familii înrudite. Copilul înfiat aparținea aceleiași familii extinse, aceluiași neam. Părinții adoptivi se ocupau de creșterea lui. Părinții naturali nu aveau acel sentiment de posesiune atât de puternic, care să-i facă să păstreze copiii doar pentru ei. Era mai importantă restabilirea echilibrului comunitar decât fericirea și împlinirea individuală. Acest sistem al înfierii de la neamuri se practica la români până acum treizeci de ani.

Interesant este că oamenii care în prezent înfiază copiii de la stat, percep asta tot ca și când înfierea ar lega oameni și familii din cadrul aceluiași neam. Așa cum se poate observa și în citatele de mai sus, acum, însă, înfierea se face tot în același sistem al neamului (înțeles ca popor), dar coordonat de stat.

De asemenea, când o familie încerca, în repetate rânduri, să aibă un copil și nu reușea, se credea că după ce va înfia unul, va reuși chiar să nască propriii ei copii. Așadar, înfierea în sine, era văzută ca un act benefic, atât din partea familiei donatoare, cât și a celei adoptive. Întregul proces era acceptat de comunitate și perceput ca foarte normal.

Nașterea ca proces fizic

Nașterea era de cele mai multe ori foarte dureroasă, mai ales dacă viitoarea mamă se află la prima naștere. Durerea fizică care acum sperie pe atât de multe femei, în trecut era normalitatea peste care nu se putea trece decât prin confruntare directă și răbdare. Era nevoie de curaj și credință, atât ale viitoarei mame, cât și ale moașei care o ajuta pe aceasta. Se spune că moașa

trebuia să fie o femeie curajoasă și dura mult ca să poată duce la bun sfârșit această îndatorire.

O femeie era sigură că este însărcinată când deja începea să-i crească burta. Ea nu spunea nimănui de rușine, aceeași rușine pe care o fată logodită sau o tânără mireasă o are de a se arăta în fața neamului marelui. (Sau poate este vorba aici de teama de a nu cădea sub puterile Răului, știut fiind faptul că graviditatea este una dintre stările cele mai vulnerabile.) Totuși, imediat ce se observa că o femeie a rămas însărcinată, „...toți îi urează cu băiat, cu «hiu»”. (Maria Patasia)

Femeile nășteau acasă, pe o pătură mare (sau orice fel de rogojină care se numea *iambul*) așezată jos, pe pământ. Aici era vegheată de cineva din neamurile din partea soțului, de cele mai multe ori de soacră.

Dacă tânara femeie nu putea naște ușor, era adusă pe prag: se credea că între cele două camere nașterea va fi mai ușoară. Dacă durerile facerii le apucau pe undeva pe câmp, unde erau la muncă vara, se chema repede o femeie mai pricepută, ca să-i fie moașă, și nășteau chiar acolo, la umbra roții unei căruțe. Dacă nu era nici o femeie prin preajmă, mama năștea singură. Au fost cazuri când chiar tatăl copilului a tăiat buricul acestuia. Totuși, acest fapt este unul mai puțin obișnuit. De obicei, bărbații nu asistau la nașterea copiilor lor, trebuind să stea cât mai departe. Chiar și după naștere, ei nu-și luau copilul în brațe decât după șase luni sau un an. Tatăl primea vestea nașterii și a sexului nou-născutului de la o persoană străină, pe care trebuia să o plătească pentru aceasta cu un ban.

Copilul era pus după naștere lângă lăuză, era „învelit în *spăgânici* și învârtit în *spargă*”, iar la capul lui se puneau un sac gol, cusut de mână în două culori (negru-alb), pătrățele-pătrățele. Sacul, care se puneau ca să fie copilul ferit de rele, se dădea de la un copil la altul, dar numai în familie. După ce se năștea, la capul copilului se mai puneau *turta*, ce mai avea fiecare, câte un scutec, ciorăpel. Moașa era cea care se ocupa de femeia care năștea atât în timpul nașterii, cât și după, până la trei zile, când

veneă, spăla copilul și pe lauză și, în schimb, primea un stergar, o basma și un săpun.

Doar rudele veneau s-o viziteze pe mamă, care de la naștere, timp de 40 de zile, până mergea să ceară dezlegare de la preot, se chema lăuză: „Nainte lăuza nu aducea apă de la fântână sau când intra în casă trebuia să pună mâna pe clanță, ca să nu se spargă vasele... Acuma nu mai... Femeia însărcinată trebuie să ceară, nu să fure, ca să nu-i rămână semne [copilului – *n.n.*].” (Maria Caraman)

Dacă se nașteau doi copii gemeni, aveau două perechi de nași, unii de la nuntă, alții, nepoți sau alte rude ale nașilor de nuntă. (Stere Saricu)

Dacă unei mame îi murea un copil la prima naștere, la următoarea naștere, copilului i se schimba nașul. Imediat ce era născut, el era luat de moașă, spălat, înfășat și pus, fără să fi supt de la mama lui, lângă gardul casei sau roata căruței, pe acolo pe unde treceau oameni. Moașa se ascundea. Primul om care trecea pe acolo era nașul lui, fie că era copil mic sau țișan. Chiar dacă copilul creștea doi ani, după care murea, treaba asta se făcea la următorul copil. Cel care trecea pe lângă gard și îl găsea, zicea „Să-i trăiască!”, îl lua acasă, îl ducea la biserică, îi punea alt nume și îl boteza, așa, „nesupt la mamă-sa”.

Sunt cercetători care susțin că interesul întregii comunități în acest proces al nașterii propriu-zise vine tocmai din această transformare de stare pe care nașterea o surprinde. Nou-născutul pătrunde în lumea aceasta aducând după sine impuritatea și pericolele lumii din care tocmai a venit, „cealaltă” lume, de dincolo, necunoscutul. Lumea lui și lumea comunității stau pentru un timp împreună. Reglementarea acestei atingeri nu se va sfârși odată cu nașterea propriu-zisă, ci mult mai târziu, o dată cu intrarea copilului în lume și ieșirea din lăuzie a mamei. Această perioadă a atingerii începe dinainte de naștere și se sfârșește la aproximativ 40 de zile după.

În sfârșit, nașterea este un miracol, pentru că orice naștere nu se face numai cu puteri proprii, ci și cu puteri de la Dumnezeu. Cine nu trece prin asta, nu crede.

În comunitățile mici, acolo unde toți se cunoșteau sau se înrudeau în vreun fel, de nașterea unui copil se bucura întreaga comunitate. Participarea la acest eveniment nu însemna neapărat asistarea viitoarei mame la chinurile nașterii. Participarea era oricum strict limitată. Comunitatea participa prin simpla nevoie de a fi interesată de ceea ce se întâmplă, de ceea ce se naște: fată sau băiat.

Dacă în trecut nașterea se făcea acasă sau în perimetrul satului, în prezent toate femeile nasc la spitalele din Babadag, Tulcea sau Constanța. Chiar și așa, unele din obiceiuri se mai păstrează. Maria Caraman povestea cum, imediat ce a aflat că fata ei a născut la Constanța, ea a pus la făcut niște *tigăni*, adică gogoși speciale care i se dau lăuzei, apoi s-a dus la spital la fata ei, pentru că acesta era obiceiul: „Imediat ce am aflat la telefon că s-a născut nepoțica, ea era la Constanța, m-am suit la tren. Am plecat de aicea cu niște gogoși, *tigăni ale hoanile* spune la noi pe armânește. Am adus la spital, am dat pe la neamuri.”

Imediat după naștere, familia începea să se ocupe de viitorul nou-născutului. Chiar în a treia seară de după naștere, se pregătea masă îmbelșugată, în așteptarea Ursitoarelor. Acestea stabileau ce viitor va avea copilul. Pentru ele se pregătea o masă cu mâncăruri alese, ca pentru a le îmbuna să prevestească o soartă bună copilului. De pe masa așezată nu lipsea *turta Sfintei Maria*.

Ursitoarele, turta și colacul

„Turti se face a treia seară: vine a treia seară, se pune masă cu nașii, cu părinții lăuzei, ai soțului. Se face colacul. Tot acum se face și turta care se rupe în capul unui băiat mic. Și o bucățică se pune pe mobilă sus, ca băiatul sau fata să crească înalt. Restul se mănâncă cu zahăr de către toți mesenii.”

G.C.: *Dar a treia seară ce se mai întâmplă?*

„Păi ce să se întâmple? Ce-ți-e scris în frunte, aia ți se întâmplă! Păi de-aia se face a treia seară masă, pentru ele, Ursitoarele. Se puneau bani. Că ele îți spun cât o să trăiască, tot. Cei care sunt invitați la masă pun bani pe o farfurie cu pâine.

Când vine lăuza acasă de la spital, se mai face o altă masă și sunt invitate toate fetele de acolo, din sat, care sunt mai apropiate, toate nevestele, tineretul. E ca un fel de petrecere că ai născut copil. La colac tot la fel, se fac tot felul de mâncăruri, dulciuri, cafele. Fiecare, și aici, pune bani. Se mai dă și copilului câte un cadou: un costumaș, o cutie de bomboane, ce are fiecare..."(Maria Caraman)

Intrarea în Lume, botezul

În creștinism se spune că un copil intră în lume atunci când este botezat. Taina botezului este un moment crucial în viața nou-născutului, dar și un eveniment deosebit în sânul comunității. Dacă de la naștere la botez copilul era văzut ca un posibil pericol și element incontrollabil de către ceilalți oameni, de acum, o dată intrat în rândul creștinilor, deci săvârșită taina botezului, el începe să facă parte dintre oamenii vii, întregi și social controlabili ai comunității.

Miracolul nașterii, al trecerii care s-a săvârșit, al aducerii unui suflet dintr-un tărâm în altul, nu poate să devină normalitate decât după ce botezul e înfăptuit. Dacă un copil moare înainte de a fi botezat, el nu poate fi îngropat în cimitir. Locul celor nebotezați e în afara cimitirului, ca pentru a marca și în spațiul morții că intrarea în lume nu a fost completă și definitivă.

Acum 80-90 de ani, în comunitățile aromâne de pe teritoriul Greciei, Bulgariei și Serbiei de astăzi, înainte zonă unitară, tributară vechii culturi macedonene, botezul nu era privit și practicat așa cum este el făcut în prezent în satele de pe teritoriul României. Nu putem spune decât că această formă, participare și însemnătate diferită în sânul comunității trădează o altă raportare a membrilor comunității la actul săvârșit.

Oricum, ceea ce este confirmat de foarte mulți dintre interlocutorii vârstnici este faptul că botezul era un eveniment la care petrecea efectiv foarte puțină lume, unii spun că doar nașul.

Acesta lua copilul înfășat, mergea cu el la biserică, uneori pe o distanță mai mare, deoarece nu erau biserici în fiecare sat,

îl boteza și apoi se întorcea cu el acasă. Familia dădea ceva de băut sătenilor și serbarea se oprea aici: „Păi ce? Înfășai copilul cu o căciulă ceva, îl legai bine-bine și gata! Așa era la noi.” (Maria Fudulea)

Nașul devenea după botez îndrumătorul spiritual al nou-născutului. Stătea alături de acesta în toate momentele esențiale ale vieții lui: la nuntă și la nașterea copiilor lui. Nașii nu se alegeau, ci se transmiteau prin neam, alianță afină pe linie masculină. Nașul de botez al băiatului devenea și nașul de cununie al familiei din partea mirelui și ai copiilor acestei familii. Când nașul murea, fiul acestuia îi continua rolul.

Nășitul

Totuși, se observă că acest sistem foarte bine reglementat în cadrul comunităților stabile, nu se mai poate păstra și atunci când se produc mișcări masive și dislocări de populații, cum a fost cea la care au fost supuși aromânii la începutul secolului al XX-lea.

Dacă vechile structuri familiale și spirituale nu se mai puteau păstra în sânul aceleiași comunități, s-au inventat altele care să țină locul celor dintâi. Astfel, există și această posibilitate „a nășirii (botezării) din stradă”. Se observă cum structura acestei nășiri se suprapune peste cea a nășirii la nuntă: „Când ieși din stradă îl poți îmbrăca tu din cap până în picioare dacă ai plăcerea. Înainte lumea lua tineri și-i îmbrăca la botez. Eu am avut plăcerea să îl îmbrac la însurătoare. Așa am avut eu plăcerea...” (Maria Patasia)

În prezent, botezul unui copil se face la cel puțin 3, 4, 5 luni, ajungându-se uneori și la vârste de peste un an.

G.C: *Urmează, după colac, botezul. La ce vârstă?*

„La 2 luni, la 3 luni, când dorești. Noi am întârziat, de exemplu. La 8 luni am făcut, că era fata mică și nu voiam să o răcim. Se face ca la nuntă. Nuntă-nuntă, cu nași, cu masă, cu muzică, mâncare multă, fel de fel de băuturi. Se scoate în cap nuna, copilul se joacă. Lasă că își face mama rochie mai frumoasă, dar face și copilului o rochie așa frumoasă ca de miresucă.

Parcă zici că e Albă ca Zăpada, cu gecuțe, frumos... Tot neamul îi pune bani aici la piept și o joacă. La masă nașul pune iar bani și toți mesenii pun iar bani, ca la nuntă. Se strâng niște bani la botez care îi rămân mamei copilului să-și cumpere ceva. Atâta.” (Maria Caraman)

Totdeauna am întrebat de ce atât de târziu. Târziu, din perspectiva creștină, căci un copil e mai bine să îl ai creștin și intrat în lume, decât păgân și oricând posibil aducător de necazuri, impur. Mi s-a răspuns că s-a evitat perioada iernii. Și nu pentru actul botezului propriu-zis, cât pentru seara și masa cu dans care urmează după. Atunci, toți invitații, pe rând, dansează copilul în capul horei. Când îi este somn, este dus pentru două ore acasă să doarmă, apoi este readus la joc. Asta se întâmplă pentru o seară întreagă.

În rest, ceremonia religioasă este cea ortodoxă, practică în limba română. Momentele esențiale ale acesteia sunt întrutotul similare celor românești.

După botez, la un an, se taie moțul: „La un an se taie moțul copilului, tot așa cu masă bogată... Nașa îi aduce iar copilului cadou, se pune masă iar, la fel. Și pe o tavă se pun obiecte – pixuri, telefoane, bani, aur. Pe ce pune mâna aia alege ca meserie. Moțul ăsta atunci e luat de la români, eu de exemplu la copiii mei, acum de 25 de ani, nu le-am luat moțul. Dar acum la nepoțică, da. Omul cât trăiește, învață.” (Maria Caraman)

Primii pași

Pentru ca să vorbească repede i se dă pâine cu zahăr (Maria Patasia). Pentru ca să-i crească dinții repede, să fie frumoși, copilului mic i se dau boabe de porumb fiert. Porumbul, se spune, se dă ca să aibă dinții sănătoși.

La 6 luni, când apar dinții copilului, cine îi vede întâi dinții primește un cadou de la mamă pentru aceasta. Faptul că unui copil i-au crescut dinții e un adevărat eveniment, astfel încât persoana care i-a văzut dinții copilului merge pe la neamuri și le duce și lor pâine cu zahăr sau porumb.

Pentru ca nou-născutul să meargă repede, i se leagă o sfoară de picioare care apoi se taie. La un an, când copilul deja merge, este un obicei asemănător: se fierbe porumb cu zahăr și pâine stropită cu apă și zahăr, acuma cozonac, și e împărțită în mai multe bucăți prin sat, pe la neamuri, ca să meargă copilul repede și să nu cadă cât trăiește el în viață. Să nu se împiedice și să nu cadă. Și asta se numește *pastrapuică*. (Maria Caraman)

Cum crește mare un copil

„Până la 18 ani, pe timpuri, se căsătorea normal, dacă trecea la 20 de ani spunea că-i mare. La 25 de ani îi spunea *becheal*, înseamnă văduv. Nu-i dădea nimeni mireasă că-i mare și bătrân... După 20 de ani greu se căsătorea. La fete tot la fel, mergea până la 24-25 de ani. La băieți era mai periculos. Fete erau mai puține, mergea, dar băieți fiind mai mulți... În Bulgaria, în sat, când am fost acolo, băieții aveau 26-27 de ani și nu puteau să se căsătorească. Au venit aici și a luat ce n-a vrut ei, rămășițe, fiindcă fetele bune le dădea laăștia mai mici. Darăștia au fost băieți buni. Buni, dar săraci. Adică părinții nu aveau ce să le dea.”

G.C.: *Dar copiii mai mici stăteau lângă părinți la cafea?*

„Nu, nu exista chestia asta! Dacă era tatăl în local, băieții, afară! Nu intrau sub același acoperiș sub nici o formă!”

G.C.: *Și care era vârsta de la care puteai sta alături de tatăl tău de vorbă la o masă?*

„Și căsătorit nu stăteai în același local cu părinții, la băutură sau cafea.” (Stere Saricu)

Nunta armânească

Acum 100 de ani, o dată ce copiii creșteau mari, adică împlineau 12, 13, 14 ani, părinții începeau să-și facă griji pentru ei, și să se preocupe de rostul pe care o să-l aibă. Așa cum îi făceau copilului o casă trainică în care să nu-l ningă și să nu-l plouă,

adică unde „să-l dai de-o parte”, tot la fel îi făceai și o familie care să reziste la orice s-ar fi întâmplat pe lumea asta. De fapt, atunci când mergeau cu turmele de oi era mai importantă familia decât casa... Casa o făceai și o desfăceai, că pe atunci era mai degrabă cort la aromânii grămosteni, dar familia nu putea fi ruptă, pentru că de ea depindeau toată agoniseala și tot viitorul.

De când s-au mutat în Cadrilater și mai apoi în Dobrogea, aromânii păstori au început să-și construiască case, așa cum văzuseră la bulgarii în satele cărora s-au mutat atunci când, în 1929, s-a făcut schimbul de populații. Aromânii de la orașe aveau case frumoase și trainice cu mult înainte. Aveau case și orașe pe care frații Manachia le-au fotografiat pe la începutul secolului XX.

Când băieții creșteau mari și „erau dați la o parte la casele lor”, băiatul cel mai mic rămânea cu părinții să aibă grijă de ei. Părinții se ocupau ca toți urmașii de sex masculin să aibă o casă a lor. Chiar dacă se căsătoreau mai întâi și împreună cu frații lor lucrau ulterior la construirea caselor, mai devreme sau mai târziu toți se mutau din casa părintească. Pentru nunta tuturor copiilor, și fete, și băieți, tot părinții puneau la cale totul. Copiii tăceau și ascultau: asta era regula. Că mai erau și excepții, nimeni nu contestă, dar, de obicei, părinții făceau tot cum știau ei și se pare că era bine.

Familia trainică pentru aromânii mai vârstnici se compunea dintr-o soție devotată și un soț muncitor. Dacă amândoi copiii erau buni și „cădeau la pace”, adică se înțelegeau unul cu celălalt, totul era bine. Conta, bineînțeles, și averea: câte salbe, câte oi, câte case la oraș, câți pantofi cu *rubedeie*¹... Până când averea miresei nu era arătată, logodna și nunta nu aveau loc.

La casele cu fete veneau mulți pețitori. Băieții erau obligați să încerce, adică să meargă în pețit: *isuserea* – cu un *proxenetu*. Cică nu era rușine să mergi în pețit și să fii refuzat. Era datoria ta să întrebi. Uneori, fiii nu participau deloc la contractarea căsătoriei. Aflau numai după ce părinții „băteau palma”.

¹ Rubedeie – monedă din aur de origine turcească

Pregătirile de nuntă începeau la aromâni cu logodna. *Logodna mică* era doar învoiala. *Logodna mare* era petrecerea la care viitorii miri participau, dar la care fața miresei încă putea sta ascunsă. *Nunta* se făcea în două părți: la casa mirelui și la casa miresei. Apoi nașul venea și lua mireasa de la petrecerea cu neamul ei și o aducea la neamul băiatului. La capul miresei în noaptea nunții se puneau bomboane.

Acum 70 de ani, nunta dura șapte zile. Așa dura și în Grecia și în Cadrilater și chiar în România, în primii 30 de ani după venirea lor aici: începea miercuri și se termina tot miercuri.

În prezent, nunta armânească ține doar trei zile. Dar nici timpurile nu mai sunt aceleași ca acum 70-80 de ani. Deși se face logodna înainte de căsătorie, părinții nu mai au același rol hotărâtor în stabilirea perechii. Cuvânt important de zis însă tot au și sunt totdeauna consultați, căci salbele, rubedeiele și norocul tot ei le dețin...

Logodna

Poveștile despre astfel de logodne care durau șapte ani – timp în care cei doi nu aveau voie nici măcar să se vadă la față – despre „nunți cu bucluc”, cu încăierări și lupte, ni le-au spus chiar bătrânii din sat care acum au 70-80 de ani. Ei s-au născut și s-au căsătorit în Grecia, înainte de a veni în Cadrilater și apoi în România, în jurul anului 1930.

Părinții, prietenii sau rudele mai îndepărtate, provenind din familii cu stare, adică cei ce aveau multe oi sau casă la oraș, contractau viitoarea căsătorie, băteau palma luând martori, beau și chefuiau cu ei. Acest moment și această hotărâre luată și încheiată prin darea cuvântului și baterea palmei se numeau *logodna mică*. Aceasta era precedată de o *isusera* (pețire), făcută de un *proxenetu* (pețitor), care mergea la casa miresei și vorbea în numele familiei mirelui în limbaj simbolic. Întreba dacă nu cumva o cârlană din turma lor s-a pierdut și se găsește la ei în casă. Aceeași formulă de cerere în căsătorie se găsea în trecut și la români. Dacă familia fetei nu era de acord, refuza propunerea în același limbaj, spunând că nu au găsit cârlana la ei și

îndemnându-l să mai caute. Pețitorii toți trebuia să fie primiți oricât de săraci ar fi fost. Nu era rușine să mergi la mai multe fete și să-ți încerci norocul.

T.L.: „Când m-a logodit pe mine, noi eram la stâna de oi. Casa noastră era vecini cu socru-miu. Noi eram vecini cu socru-miu. Noi cu cumnatul care-l aveam în casă ca tată¹ eram la stână, luam lapte. Socru-miu era neam cu mama mea, verișor de-al doilea. S-au strâns cum suntem noi la masă acum, verișori, nu știu ce... și din discuții... (Aveam o soră mai mare ca mine, de logodit. Și ei au vrut să ia pe soră-mea s-o logodească la cineva.) Mama a spus că: «Eu până nu logodesc băiatul, nu dau fata!» (că așa era obiceiul!). Socră-miu a spus: «Măi verișoară, eu îți dau fata mea, zice, eu îți dau fata mea și logodim. Dacă ai aurul, zice, de la socru-tu, să-mi dai o bucată mare de aur (*dublă*, cum îi spuneam noi, că așa se vedea), eu îți dau fata. Mama a spus: «Fii atent, eu sunt femeie fără bărbat, eu îți dau o bucată de aur acum, da' logodești și nu te-ntorci, zice, să știi!...» Cuvântul cuvânt era, nu ca acum: în seara asta mă logodesc și mâine gata! Nu așa!...

Socru-miu a spus: «Gata, dă bucata de aur!».

Mama s-a dus dincolo în casă, unde avea aurul (îl ținea în pernă). Acolo ținea banii, unde dormea. A luat o bucată, tot cum era la masă. I-a pupat mâna, i-a pupat pe toți și m-a logodit. Eu eram la oi. Acuma, imediat a trimis un băiat și vine și-l cheamă pe cumnată-miu. Cumnată-miu imediat s-a dus...

Mie nu-mi plăcea de nevastă [-mea – *n.n.*], de fata aia! (Se aud râsete în fundal). Acuma să vorbim drept, mie nu-mi plăcea de fata aia!

Când m-am dus acasă, m-am luat de mama. I-am găsit la masă, cânta, juca horă, trăgea cu armeli acolo la horă, cum era obiceiul vechi!

Am intrat în casă și avea pistolul vechi într-un loc acolo. Am tras pistolul și am vrut să trag în toți să-i împușc. S-a repezit

¹ Așa cum se va vedea și mai departe, în familiile în care tatăl murise și nici un alt fiu nu era încă major, capul familiei (adică tată) devenea soțul celei mai mari fete.

mama și m-a prins pe mine. Aveam un păr aicea așa, tufă, m-a prins de păr și m-a băgat într-o cameră și m-a bătut. Zice: «Dai peste mine? Rușine, zice. Nu!».

Și p-ormă am rămas logodit. Și am venit din Grecia după doi ani și m-am căsătorit. Șapte ani am stat logodit. Nici nu vorbeam. Nici nu stăteam de vorbă. Când mă vedea pe mine sau pe mama, se ascundea.

M.F.: „Era o prostie atunci, era o prostie...”

T.L.: „Numai când era obicei mare, de Paște, se strângea neamul meu, bunicul lu’ domnu’ profesor a fost și bunicul meu. Era fratele lu’ mama. El era șeful, era ca primarul într-o comună... Era delegat, era *chihler*.”

G.C.: *Și până la urmă nevasta cum a fost?*

T.L.: „Bună, foarte bună. Corectă. Se mai certa cu norele astea... (Uite, asta e nora mea.). Noi atunci eram în munți și munții erau împărțiți în două localități de-alea. Munții erau Seres, în regiunea Melnic și socru-miu era *chihler* în partea ailaltă. Mama de-aia m-a logodit de mic, tot *chihler*, delegat era socotit. Și unchiu’ și cu socru’ erau primarii, *chihlerii* cum erau socotiți, pe ambele părți ale muntelui. Unchiu’ meu era cum e prefectul de la Tulcea acum. Și socru-miu era ajutor de prefect. Ei amândoi.”

Viitorii miri, de cele mai multe ori, nu luau parte la evenimentul hotărâtor, *logodna mică*. Își vedeau ulterior soția, cel mai târziu la *logodna mare*, la numai câteva luni înainte de nunta propriu-zisă, când era stabilită căsătoria în fața întregii comunități. Atunci se arăta zestrea, se vedea mireasa la față, pentru ca mai apoi să i se pună iar voalul, se dădea de mâncat și de băut întregii comunități. Totul, însă, cu măsură.

Dacă erau din același sat și se mai văzuseră până atunci, de acum încolo trebuia să se evite pe cât de mult posibil. La horă, viitoarea nevastă ieșea din joc dacă cumva hora îi aducea pe ea și pe viitorul soț mai aproape de câteva persoane. Când trecea printr-o piață publică și vedea pe cineva din neamul bărbatului, ea trebuia să își acopere fața cu un colț din basmaua pe care o purta pe cap. Perioadele acestea lungi care se interpuneau

între logodna mică și nunta propriu-zisă, cât și faptul că la învoială nu participau întotdeauna viitorii miri, făceau ca târgul propriu-zis să mai conțină și surprize. O familie cu mai multe fete își dădea mai întâi fetele mai mari și mai urâte, urmând apoi să le dea pe cele frumoase și tinere. Uneori o scoteau pe cea mai urâtă în față, dar asta era doar pe timpuri. „A logodit aia proastă” – așa se zicea, „prostă” însemna de fapt urâtă.

I.P.: „Când a venit peșitorul, o scoate de față, de fală, acolo. Gata, zice, am logodit-o! Avea căciulă pe cap și broboadă pe față și o ținea două zile cu broboada pe față, toată nunta și când s-a dus cuscii, au mâncat, au băut și gata să plece cu mireasa. Când să plece cu mireasa, au îmbrăcat-o frumos și o lua călare, cu calul legat de calul unei rude din partea lui. Drumul era lung și când poposea să mănânce vedea mireasa. Femeile se duc și o desfac. Când o văd socrii, zic: «Nu e asta, asta nu e frumoasă!»; «Tată, zice, ăsta mi-a fost norocul!» Cum te măriți, cu aia rămâi!...”

G.C.: *Dar cuvântul?*

I.P.: „Păi ce cuvânt, că ăia au scăpat de aia proastă! Dacă te înțepi, altă dată te uiți pe unde mergi, a dat-o pe aia proastă și a rămas cu cea deșteaptă. Era cel mai prost obicei. Fără să vezi fata... Luai una proastă sau chioară și ăla rămânea o viață întreagă cu ea. Era lumea mai săracă.”

Un băiat se putea însura de la 14-15 ani, de când începea să poarte căciulă de oier: de atunci intra în rândul bărbaților. De obicei, cei fără stare o făceau mai târziu ca să adune bani, oi și să construiască case, pentru a avea unde să aducă mireasa. Părinții lor ori nu aveau de unde să le dea, ori muriseră prin războaie. Și totuși, dacă treceau peste vârsta de 30 de ani, nu era bine. Și o fată trebuia să se mărite la maximum 25-26 de ani, altfel nu o mai lua nimeni.”

S.S.: „Până la 18 ani pe timpuri se căsătoreau normal. Dacă trecea la 20 de ani, spunea că-i mare. La 25 de ani îi spunea *be-cheal*, înseamnă văduv. Nu-i dădea nimeni mireasă că-i mare și bătrân. După 20 de ani, greu se căsătorea!

La fete tot la fel, mergea până la 24-25 de ani. La băieți era mai periculos. Fete erau mai puține, mergea, dar băieți fiind mai mulți... În Bulgaria, în sat când am fost acolo, băieții aveau 26, 27 de ani și nu puteau să se căsătorească. Au venit aici și au luat ce n-a vrut ei, rămășițe, fiindcă fetele bune le dădea la ăștia mai mici. Dar ăștia au fost băieți buni, buni, dar săraci. Adică părinții nu aveau ce să le dea.”

Nunta

Imediat după *logodna mare*, se făcea nunta.

S.S.: „Invitațiile la nuntă se făceau cu ban, cu pâine și cu vin, acum, cu invitație în plic trimisă prin poștă. După ce faci invitația din timp, o mai repeți în joia de dinainte de nuntă.

Pe timpuri, nu erau invitații. Am la Constanța neamuri și dacă aveam un cetățean care mergea acolo, îi transmiteam să zică lu’ cutare, lu’ cutare... În loc de invitație, îi dădeai un ban, doi bani. Iar aici în sat, în loc de invitație, îi dădeai pâine.

Ș-aici în sat cei ce mergeau să invite erau din partea mirelui, mirese tinere îmbrăcate frumos și cu geamantan la ele, pâinile înăuntru. Mergea la unu’ și îi ducea o pâine.”

Locul și timpul în care se făcea acea nuntă influențau felul și desfășurarea ei, o legau de o anumită tradiție. În Grecia anilor 1700, nunțile armânești se făceau altfel decât nunțile armânești din Grecia anilor 1930 și asta arată chiar textele și scrierile care prezintă aceste evenimente. Tot așa și portul (mireasa cu căciulă și cu voalul pe față nu e de când lumea, ci de când cu influența turcească), și mâncarea, și felul de a petrece.

Venirea în Cadrilater, apoi în România, a produs o altă schimbare și o nouă configurație a tradiției. Aici s-a impus o nouă modă, care seamănă mult cu cea românească. Fețele se schimbă, totuși mult din trecut se păstrează, nici noi nu ne mai dăm seama ce anume sau cum. Lucrurile care se păstrează nu se leagă neapărat de evident și de vizibil. Ce e incredibil de frumos și important de reținut e felul cum oamenii aceștia percep aceste schimbări și le acceptă cu resemnare, bucurie și, evident,

fără frica de a pierde ceva, poate pentru că simt că esențialul încă le aparține.

G.C.: *Nunta unde ați făcut-o?*

M.F.: „Acolo, în România Veche cum se spune acum, în Bulgaria... În '37.”

G.C.: *Cum ați fost îmbrăcată?*

M.F.: „Eu am făcut tot, așa cu căciulă și *habot* și mărgelile și *zovonuri*, *cip*. Aveam salbă peste căciulă care trembura peste căciulă. Aveam și camașă, rochie de *gadeve* (catifea) roșie, *ciupări* în picioare.”

G.C.: *Și din hainele vechi nu mai aveți?*

M.F.: „Acuma le avem în spate. Haine am avut până am venit aici. Apoi le aruncăm. Purtăm bluje altfel, ca aici. Cămbulii¹ le-am băgat la mormânt.”

Mireasa cu zestre

G.C.: *Soția dumneavoastră ce zestre a avut?*

S.S.: „Plăpumi din astea, *iambule* din alea macedonești făcute, perne... a fost bogată! Ține foarte mult la zestre ei. Când a venit ea cu zestre s-au mirat toți că nu mai avea nimeni pat, oglindă, covoare pe pereți. Casele erau goale, așternute jos.

Dom'le, au luat o nevastă din Ceamurlia, cică ți-e milă să intri în casă. Soția mea la pantof avea aur (câte o *rubeie*). Și avea câte 5 sau 10 perechi de pantofi și alții aveau doar una. La nuntă avea 5 salbe la gât. Trei i le-a făcut tata, una de la taică-su, și alta... Cu cinci salbe erai bogat! (Câtă bătaie am mâncat eu pentru salbele astea cu comuniștii!...)”

G.C.: *Nu le-ați îngropat?*

S.S.: „De dat nu le-am dat. După Revoluție trei le-am topit, una i-am dat-o lu' nora asta aicea și alta unei alte nepoate: o poartă și acum la gât.

¹ Mărgelile din chihlimbar sau (mai nou) din plastic galbene, roșii, prinse pe o sfoară. Se foloseau de către bătrâni să le numere și să le treacă timpul când stăteau la fumat țigări și băut de cafele în Grecia. Mulți informatori spuneau că acolo, după o vârstă, nu mai trebuia să muncești, că muneau copiii. Atunci îți luai cămbulii și începeai să numeri.

Salbele era obligatoriu să le cumpere, oricât de săraci erau. Câte unii aveau câte trei băieți. Se căsătorea ăla mai mare o dată, 3 salbe la gât, la al doilea, lua una și-i punea ăsteia. După nuntă trebuia să i-o dea înapoi. Asta nu i-o dădea și ce ceartă între ele! Dar soacra ținea tot, nu nurorile!... Și făcea tot ce voia ea.”

Mireasa la bulgari

G.C.: *Era cineva care să conducă nunta?*

S.S.: „Nașul mare, nunul. El lua mireasa, cânta cu grupul băiatului. De dincolo, la ușă, îi răspundeau cei din partea miresei. Unii ziceau: «Vedeți că v-am luat mireasa! Acuma nu aveți încotro, trebuie s-o dați! Până când o să dați...»

Grupul miresii răspundea: «Nu vă vom da!»; «Ba o dați, ba o dați!»

Și mireasa stătea stană de piatră, stătea la ușă. Plângea atunci când îi cânta cântecul miresii.”

T.L.: „Știi, odată, la bulgari când eram, o mireasă a început să plângă. Da’ unul mai glumeț de la mire zice: «Lăsați-o, mă, la un loc! Dacă plânge, n-o mai luăm!». Dar ea de acolo: «Eu am chef de plâns, dar tu trage calul!» [adică pleacă – n.n.]”

Alte două povești adevărate, întâmplate chiar în sat

T.L.: „Duminică se *hârtisea* ginerele. El venea și săruta mâna tuturor din familia miresii la ea acasă. *Hârtiseari* se numea, *hârtiseari* ginerului. *Barbută* (prosop) la gât îi dădeau numai cei dinlăuntru. Restul de afară îi dădea bani. Iar câte un sărit la cap ce făcea?”

G.C.: *Pac!* (semnul că i-ar da o palmă)

T.L.: „Nu pac! Câte un verișor cu mireasa sau un frate îi ziceau: «Vrei să-ți dăm mireasa? Te închini într-un picior.» (Adică ridici piciorul și te închini de trei ori.) La mine, ce se întâmplă?! Eu știam de treaba asta. Guluzdan de Baști, eu îl știu, era verișor primar cu nevastă-mea. Eu purtam pistol. De la 15 ani port pistol în buzunar. Când m-am căsătorit, știam povestea asta... că trebuie să mă închin să stau într-un picior. Zic: «Lasă să vezi ce fac eu, descarc pistolul în casă să vezi cum o să fugă

toți de la mireasă!». Și le-am spus lu' cumnată-miu: «Măi, zic uite ce-i: mulți se laudă că o să mă pună să stau într-un picior și să mă închin.». Zice: «Hai, mă, că nu te pune nimenea!».

Când a fost acolo, vine Ghiță, vine Guluzdan. Zice că: «Dacă vrei să-ți dăm verișoara, te închini într-un picior!». Eu aveam brâu, fustanela albă, *giumidană*, așa. Și niște căciuli din alea împletite ca ardelenii ăia, așa. Și pistolul îl aveam în brâu, nu se vedea. (Uite, dacă mint, asta mi-e sfânta cruce! Sunt om de 96 de ani.). Îi spun: «Hai, mă colega, treci de obicei și dă-i drumul mai departe!». Zice: «Nu!». Am scos pistolul și i l-am pus în piept: «Vrei să te împușc?». A venit Geani a lu'... și... l-a scos afară.”

Ginerirea pe curte

Atunci când o familie nu avea băieți pe care să-i lase în continuare să aibă grijă de casă, de obicei, soțul surorii celei mai mari devenea capul întregului neam. Bărbatul care se muta de la el de acasă, pentru a veni în casa miresei, pentru că aceasta avea mai multă stare, „se mărita”. Așa se spune și la aromâni și la români, că bărbatul „se mărită” dacă vine la mireasă acasă.

Nunta în trecut

Înainte se zicea că nunta trebuie să țină de miercuri până miercuri sau de joi până joi, deci o săptămână. Sub presiunea timpului, a posibilității nuntașilor de a participa la toate momentele, a situației financiare a familiilor implicate, amplexarea nunții s-a redus, iar zilele de început și de încheiere nu au rămas fixe: se scurtează de ici, de colo, de la început, sfârșit sau chiar mijloc, uneori și datorită imitării modelului nunții contemporane românești.

Interesant e că în sat, chiar în 2001, s-a făcut o nuntă de șapte zile. Miercuri „s-a prins aluatul” pentru pâine. Joi s-a făcut pâine cât pentru șapte zile de nuntă. Vineri *s-a călisit* (invitarea la nuntă). Sâmbătă seara mireasa cu neamurile ei au făcut o petrecere la ea acasă, iar pe seară a venit și ginerile cu *himâniclu* (pepenele împodobit), apoi a plecat. Duminică dimineața,

ginerele gătit de naș a plecat să ia mireasa și să meargă cu ea la biserică. Seara s-a făcut masă, dar nu mare, pentru că luni seara era masa mare cu toți invitații mirelui. Aici s-a jucat jocul cu țigăncile. Marți se făcea odată *buigeadz*, adică masă pentru socrii mici. Miercuri mireasa putea pleca la rudele ei și mirele „rămânea singur și prost”. Joi, se dădea de împărțit colac și *plășintî*. Apoi se întorcea și stătea în casa socrilor mari, cu bărbatul ei, unde i se zicea *nveastă* sau *noru*.

Acest statut de tânără căsătorită îl avea vreo doi-trei ani. Mai putea ieși încă la horă, dar în vechime nu avea voie să danseze lângă soțul ei. Tot la fel se zice că nu avea voie să-i zică acestuia pe nume cât erau în public. La masă nu putea vorbi, nici mânca, de rușine că o văd socrii. Mireasa nu avea nici o putere în casă cât timp stătea cu socrii: soacra deținea totul. Doar după ce noua familie era dată la o parte (în cazul în care mirele nu era cel mai mic băiat) într-o altă casă, nora începea să aibă putere. În vechime, femeile căsătorite mai purtau căciula de mireasă în cap, indiferent de anotimp și de vârstă. Doar atunci când îi murea cineva, femeia avea voie să schimbe căciula cu batic negru, legat deasupra capului.

Nunta de la mijlocul secolului trecut până astăzi

Din vechime până în prezent, la nunțile armânești s-a purtat steagul. Îl ținea nașul și era făcut din pânză albă cu clopoței. În anii '50, la început, au făcut și steag tricolor. Tot prin anii '50 prima fată din Camena a purtat voal alb și coc făcut din material alb, așa cum purtau românele la nuntă de mai bine de 30 de ani. Nunta dura tot șapte zile, dar se pare că nu se mai făcea ca atunci când mare parte din aromânii grămosteni au venit din Grecia sau Bulgaria. Condițiile de viață erau complet diferite, casele mai mari, lucru la CAP sau la oraș. Un bătrân povestește că atunci când i-au venit rudele din Grecia de astăzi, *Machidonia* de altă dată, l-a întrebat pe unchiul său cum i se pare viața de acolo:

C.C.: „Dacă m-ai întrebat acum îți spun. E complet diferită. La noi e încă viață nomadă, cu oile, cu... Dar la voi, zice,

pleacă omul de dimineață cu traista, vine seara acasă, se adună toată familia la masă. Că plouă, că viscolește, că trăznește, stai în casă, că tot mai bine este. Și dup-aia au început să vină la nunți. (Adică veneau la nunțile armânești în Dobrogea tocmai din Grecia – *n.n*). Practic au rămas tâmpiți, tâmpiți că încă se păstrează tradițiile!... Și nu că încă se păstrează, *mai dublate*, zice, și mai multe decât era din bătrâni de la noi.

La ei a fost greu după 1940. Partea aia unde trăiam noi, în nordul Macedoniei încoace, partea aia, i-au presat, i-au jefuit. Acolo trăiau mai mulți bulgari, acuma. Care au putut și au plecat au scăpat peste Vardar, care, nu, nu. A fost jale mare, mare. Bulgarii nu au stat decât patru ani acolo, că au căzut nemții și au pierdut bulgarii și s-au mai eliberat și ei și a venit iar grecii cum erau.

Dar tradițiile s-au pierdut-pierdut!... Și la dumneavoastră, în România aici, e nenorocire. «Nepoate, de unde atâta venit, întreba mătușe-mea, cheltuială mare, prea multe faceți voi aicea!»”

De atunci multe alte lucruri s-au schimbat și nu neapărat ca o pierdere a tradiției, ci uneori ca o reinventare a ei. Faptul că acum în Camena se mai țin nunți care durează șapte zile atestă acest lucru.

După Revoluție, mulți tineri au plecat de la sat la oraș sau chiar au părăsit țara ca să câștige mai bine: Grecia, Italia, Turcia... Mulți se întorc și își deschid firme și fac afaceri în Constanța sau Tulcea, fiecare după cât a câștigat peste hotare. Alții se întorc pur și simplu la sat. Munca în afară și anii care se scurg îi fac să nu mai găsească fete tinere în sat. Atunci unii din ei se căsătoresc cu românce sau mocance, după cum spun aromânii. Unii bătrâni sunt de acord, alții nu.

S.S.: „Mulți, foarte mulți tineri avem în Grecia care lucrează. Ginere-miu a trecut în Bulgaria fraudulos granița, era după Revoluție. În Iugoslavia i-a prins în munți. Se și întorc. Cu banii obținuți deschid în Constanța firme. Știu pe cineva care a muncit de la 19 ani în Grecia și anul ăsta s-a întors și a deschis o firmă de geamuri termopane.

Sunt aromâni răspândiți în Canada, în America. Aici în sat avem peste 23 de băieți necăsătoriți. Au peste 35 de ani. Nu sunt

fete foarte puține... Fetele sunt mici, ei mari, diferența e foarte mare și acum au început să ia românce.

Părinții noștri nu acceptau ca băieții să ia vreo fată care să nu fie armâncă. Dacă totuși o lua, ei nu acceptau, nu o primeau în casă. Acum ne-am unit cu românii, nu mai ținem cont că e româncă, că e machidoancă. Dacă i-a plăcut băiatului... Acuma să se înțeleagă tinerii!

Asta a fost și pe timpuri: trebuia să pleci cu anii și să nu mai vii acasă, dacă cumva se întâmpla să iei o mocancă. O prostie, o prostie a fost asta! «Românce frumoase și deștepte, nu, nu! Cum ieastî, armână hie!» Parcă nu era femeie și aia?! Acuma nu!”

Nunțile armânești sunt încă vestite în toată Dobrogea pentru fastul lor. Că e Constanța, Tulcea, Galați, Brăila, Medgidia, Babadag sau chiar București, atunci când aromânii se adună și fac o nuntă se află până departe, cel puțin până în America sau Germania de unde vin rudele plecate. Doamnele și domnișoarele își comandă cele mai luxoase rochii și se duc la coafor, domnii își iau costum nou și își pun cravată. Toți poartă flori albe de plastic în piept. Se cântă melodii armânești, dar și românești și cel mai adesea se filmează toată nunta. Nunțile în 2000 țin trei zile: vineri se fac pregătirile, sâmbătă se face nunta la fată și duminică la băiat. Uneori, se fac împreună din prima, doar duminică seara, ca la români. Înainte era luni, și era la băiat, și nunta ținea hei!... șapte zile! La restaurant, orchestra cântă muzică armânească, românească, englezească. Lumea dansează în aceleași hore orice fel de ritm ar fi. Horele sunt deschise și se strâng și se desfac ca un melc. Hora are două capete: în frunte, persoana care o conduce ține o floare în mână, o batistă sau câmbuloiul. Persoana care conduce hora e cel mai bine văzută. Ca să ajungi în capul horei trebuie să te pună altcineva și cel care te pune trebuie să dea bani celui pe care îl înlocuiești. La capătul celălalt al horei se joacă *câmbuloiul* sau *năpârca*¹.

¹ Năpârca – șarpe cusut din mărgеле colorate folosit la dansul în horă

Vestimentația la nuntă

Tănase Lepădatu povestea că la nunta de demult li se punea oamenilor la piept *sumă*, adică o bucată de lână, iar nu floare albă de plastic, ca acum.

S.S.: „Luni după-masă se dădea dar în bani. Se dădeau *zoarele*, darurile, se făcea hora mare și punea în mijlocul horii soacra mare cu un ajutor ceva. Oprea hora pe loc și începea de la nașu' din capul horii. Și după ce începea cu darurile, îi punea nașului un prosop după gât, *barbută*, apoi mireasa cu nașa lua o tavă și trecea din cap de la nașu' și arunca în tavă care cât vrea, nu era obligat, pân' la coada horii.”

G.C.: *Și pe tavă ce mai avea?*

T.L.: „Avea un colac de pâine cu un *hrsată* și *suma* albă pe colacul de pâine și aicea se puneau. Mirele se diferenția de ceilalți pentru că el purta un *piro*, adică o floare mai mare ca a celorlalți meseni. În rest, el se îmbrăca ca toți ceilalți meseni. Până prin anii '80 mirele purta năframă dată de mama fetei la masă atunci. Era din borangic făcută și pe ea purta un *piro*, floarea dată de mama miresei. După aceea a dispărut. De prin '80 nu mai purta lumea nimic. Mireasa purta căciula cea mare chiar și în timpul nunții, și după aceea.”

G.C.: *Și mireasa?*

S.S.: „Avea și ea *piro*, dar mai mic. Avea rochia de mireasă, voalul... Acuma nu mai poartă *piro*. Nici n-ar mai avea de ce să i-l agațe, că nici breteluțe la rochie nu mai are! Mireasa nu scotea căciula nici la masa mare. Doar la culcare [a doua zi o punea iar, câte zile dura nunta – *n.n.*]. Era acoperită căciula și fața era acoperită cu voal și cu *măgu*, așa i se spunea, apuca de aici de căciulă ca să nu-i cadă căciula. Avea câte cinci kilograme căciula: când apleca capul, vai de ea!”

G.C.: *Și din ce era alcătuită căciula?*

S.S.: „Bani de argint avea, exact ca pletășii! Cum pune pletășii aur la căciulă, așa și ea, fel de fel de chestii. Era făcută din postav căciula, din țesătură cusută dreaptă așa stătea. O făceau înainte de nuntă special; ăla era voalul miresei, de fapt. Și fiindcă era mireasă, era obligată să o poarte și după nuntă un

timp. Maică-mea a purtat-o și după ce mă născuse pe mine. Și femeile bătrâne purta pe timpuri.”

G.C.: *Și la muncă tot așa?*

S.S.: „Care muncă? În Grecia nu mergeau la muncă, mergeau la munte, plecau cu turmele de oi, făceau cortul, și acolo, altele torcea, altele țesea acolo, cărau apă de la izvor cu căciula pe cap. Plecau și veneau de la *șopă*¹ cu cobilița pe cap, așa se zicea.”

G.C.: *Mireasa avea vreo pieptănătură specială la nuntă?*

S.S.: „Nici măcar nu se vedea părul: căciula acoperea totul. De regulă, părul femeilor era lung și cu cărare pe mijloc; era împletit în două. Și la femei făcea *aramă* la cap, adică îl înțindeau și îl răsuceau așa pe lângă tâmplă. I-o făcea câte una din neamurile ei, cine se pricepea. Soția mea știi la câte a pus valință¹ n sat?

Acum ceva timp lumea a început să nu mai poarte căciuli din alea și a schimbat cu voalul. Nu era ca acum, era foarte lung, vreo 3-4 metri, mireasa îl prindea la un moment dat de mână, îl purta prins așa, era ca o trenă voalul. Iar aici sus era tot din material ca o coroană făcut și deasupra o altă coroană. Nevasta mea era cea care făcea voalul, aranja mireasa și îi cosea voalul. Mireasa cumpăra voalul și coroana, iar ea trebuia să facă faldurile acelea la coroană ca să stea așa în picioare.

Din '55-'60 lumea a început să-și facă rochie de mireasă albă făcută special și îmbrăcată numai în ziua nunții. Înainte aveau costum popular armânesc pe care îl purtăm și acum ca port popular. El era al miresei la nuntă și după. Era rochia de petrecere, rochia frumoasă. Era cât se poate de frumos ornată cu panglicuțe, mărgeluțe și era din catifea.”

Ospățul de nuntă

În trecut masa de nuntă nu era nicidecum o risipă, ba din contră, măsura și cumpătarea domneau în toate. La nuntă se bea foarte puțin și nu era permis ca cineva să se îmbete. De

¹ Valința sau velința – voalul alb care se pune miresei pe cap

aceea sticla cu băutură avea un ținut prin care picura lichidul, nu mult, ca nimeni să nu se îmbete!

Se stătea pe jos, pe niște velințe speciale, și se mânca din tăvi mari de aramă așezate pe măsuțe scunde cu patru picioare. Erau patru feluri de mâncare: ciorbă de orez, iahnie de fasole, *tucană de carni* și pilaf. Baza acestor feluri de mâncare era carnea de oaie pe care fiecare familie invitată la nuntă dintre neamurile apropiate o aducea în spate: un miel, o oaie sau un berbecuț viu. Apoi gazda le pregătea. Pâine era destulă pentru toată nunta. Era făcută în prima zi a nunții, când „se cânta aluatul miresii”.

T.L.: „Se făcea *unî cazani ciorbă de-arisu cu ianomatî*, măruntaie de oi. Asta era prima. Pe urmă, *unî cazani de fâsui*. A treia, *unî cazani de tucană de carni*. A patra, *pilati, arisu*. *Aris scăzut cu zahăr* și gata, s-a terminat! Vin nu se servea decât cu sticla din om în om, nu cu pahar. *Unî cuncată* de vin bea toată masa, la rându-și, cu sticla.”

G.C.: *Și se îmbătau oamenii?*

T.L.: „Păi dacă nu beau, de ce să se-nbeată, de apă?!”

G.C.: *Păi și de ce nu beau, n-aveau?*

T.L.: „Nu că n-aveau, aveau și bani, dar așa era obiceiul, nu beau. Și erau bețivani și atunci, câte unii se strecura. Când era câte un bețivan, punea mâna pe sticlă, pac, pac! și la fund o ducea! Sărea ăia tineri, bătrânii. Măi bețivanule, nu-ți e rușine? Hăi, pe ei! ziceau: «Altă dată să nu-l mai chemați la nuntă!»”

G.C.: *Dar acum ce se servește la nunți?*

T.T.: „În prezent, la restaurant se mănâncă: aperitiv cu roșii, castraveți, salată de vinete și icre negre, cașcaval și salam de Sibiu, măsline și brânzeturi. Sarmale cu carne de porc și mămăligă, friptură de pui. Apoi tort și fructe. Se bea vin, țuică, șampanie și se dă noroc cu mirii.”

G.C.: *Cum se face pâinea armânească?*

M.C.: „Pâinea armânească se face așa: se pune *culișerii se bagă la moi pe la ora 12 și pe la ora 5 se aprinde aluatul mic*. Și seara, pe la 8-9 se prinde aluatul mare. Și o lăsăm până dimineața. În armânește... și o lăsăm până t-ahina. Încăldzim apă și o frimînți din nou, dară ghine, ghine și se-adară farină. Și s-alas tadină iari tu cupani. Peste două

sihări și bagă tu tavi, tâvas, dar o bagi tu... mai mnică, cu disfindză, așă bine, și o bagi tu tâvări... Apoi aprindzi cireaplu și o bagi tu cireap. O lași o sihati di oră, o scoți, o învălești pi masî și s-adară bună."

G.C.: *Pâinea armânească e cu culițeri, nu cu drojdie?*

I.P.: *„Cu culițeri, da, se adară de farină di misu (făină de porumb), ca să vină pâinea."*

Ceremonialul înmormântării la aromâni

Marilena Andrei

În cele ce urmează încercăm să trasăm un cadru general al ceremonialului funebru, așa cum reiese din datele culese în vara anului 2003 de la aromânii din localitățile Camena și Ciamurlia de Sus – județul Constanța. Aceștia susțin că au venit din Grecia și Bulgaria și că sunt români „fără doar și poate”, plecați cu oile de sute de ani. Nu s-au acomodat cu grecii, care sunt considerați reci și răi, „cei mai ai dracului”, nerespectuoși cu minoritățile, cărora nu le acordă drepturile pe care le merită. Aromânii s-au reîntors în țară în jurul anului 1930 și duc o viață în care se îmbină concepții și un stil de viață propriu, cu obiceiuri împrumutate de la oamenii cu care au intrat în contact.

Studierea obiceiurilor ajută la buna caracterizare a grupului și la comparația acestuia cu alte grupuri de români, într-un cadru mai larg, romanic și balcanic.

Ca acte solemne care ies din mersul comun al vieții, obiceiurile „servesc la depășirea anumitor praguri ale existenței”¹, transformând incertitudinea în certitudine, teama în siguranță, răul în bine. R. Callois afirmă că „obiceiurile recuperează un act primordial, prin copiere reinstaurând astfel echilibrul și ajutând la anihilarea răului”².

¹ Pop, M., *Obiceiuri tradiționale românești*, Ed. Univers, București, 1999

² Callois, R., *Omul și sacrul*, Ed. Nemira, București, 1998

Ele conservă practici străvechi și relevă totodată aspecte ale influențelor pe care le-au suferit în timp și spațiu.

Cele mai colmplexe și mai relevante, prin faptul că în desfășurarea lor sunt incluse acte de natură diferită, sunt obiceiurile legate de ciclul vieții. În structura lor se îmbină elemente și credințe magice, practici de apărare sau de consacrare a unei stări, elemente sociale și juridice, marcând evenimente în cadrul familiei și al societății, o schimbare a unei situații existente, o dereglare în sistemul de relații sociale care se cere restabilit, după cum și elemente artistice, spectaculare, în ceea ce privește realizarea, cu acțiuni dramatice, cântece și jocuri.

Cele trei mari momente existențiale relevă în mod diferit prezența acestor elemente, la naștere conservându-se destul de consistent planul magico-ritual, legat de grija și teama familiei și a colectivității pentru destinul nou-născutului, la nuntă preponderent fiind planul spectacular, iar la înmormântare dominând secvențele ritual-ceremoniale.

În ceea ce privește cele trei stadii ale riturilor de trecere, care însoțesc „orice schimbare de loc, de stare, de situație socială ori de vârstă”, fiind „universale și unitare în structură”¹, în obiceiurile de naștere sunt dominante riturile liminale și apoi cele de integrare, spectacolul nunții cuprinde toate cele trei secvențe: despărțire, trecere, integrare, accentul căzând însă pe integrarea în noua stare, iar în ceremonialul funebru predomină riturile de separare.

Referitor la atitudinea în fața acestor obiceiuri, spre deosebire de obiceiurile de naștere, unde domnește discreția, de ceremonialul nunții, caracterizat prin fast și amploare, obiceiurile de înmormântare sunt dominate de o atmosferă sobră și gravă.

Date etnografice

Alături de unele elemente introduse de biserică, se observă anumite credințe și practici vechi care reflectă grija pentru buna integrare a defunctului în lumea de dincolo și mai ales atenția

¹ Van Gennep, A., *Rituri de trecere*, Ed. Polirom, Iași, 1998

acordată protejării celor rămași în viață. Ceremonia nu este amplă și se desfășoară în linii mari asemenea obiceiurilor românești.

Conform tradiției, când cineva trage să moară, este supravegheat în permanență (se consideră un mare păcat ca bolnavul să moară nesupravegheat). Acest lucru este îndeplinit de niște femei din familie, cărora le revine și îndatorirea să se ocupe de rânduielile de înmormântare. Este de remarcat faptul că în practicile legate de înmormântare, ca și la naștere, rolul principal, aproape exclusiv, îl au femeile. Ele sunt cele care se ocupă de aproape toate rânduielile de înmormântare, de la supravegheat, pregătiri pentru înmormântare, privegheat și bocit și mai apoi la împărțitul pomenilor.

Moartea este prevestită de semne rele date de animale (chemările cucuvelei, găina care cântă cocoșește, câinele care latră noaptea).

Celui bolnav, despre care se știa că va muri, nu i se dădea de mâncare în timpul posturilor, dar în ultima fază i se dădea tot ce dorea. Tot atunci se cereau iertările. Dacă cel aflat pe patul de moarte își simțea sfârșitul aproape, îi chema pe toți la el și își cerea iertare, iar aceștia îi sărutau mâna și-și cereau la rândul lor iertare (H. N.). În aceste momente, în care muribundul se zbătea între viață și moarte, exista credința că nu este bine ca cei apropiați să plângă cu voce tare în preajma lui, ca să nu-l „întoarcă” din moarte.

Pregătirea mortului

Mortul este spălat, îmbrăcat, măsurat cu o sfoară care se pune în groapă, lângă el, după care, până i se face coșciugul, este întins pe o velință, de regulă, direct pe podea și este bocit de cei apropiați. În coșciug se pune pânza făcută în casă, iar la cap, o cruce de lemn, care va fi așezată și la mormânt până se face cea mare, de piatră, la 40 de zile după îngropare (D. I.). Vine apoi restul familiei, se dau de pomană lucruri de ale lui și

se pun bani pe lângă el. În sat, vestea morții se transmite din om în om.

Priveghiul

Mortul este privegheat și bocit cam 24 de ore. Seara la ora 12 se pun pe masă rachiu și bomboane. Dacă mortul este tânăr, oamenii care îl priveghează stau liniștiți, dacă este bătrân, mai râd, mai glumesc. (S. E.)

Înmormântarea

În Grecia, pe munte, cei care săpau groapa erau rude de-ale defunctului. Pentru aceasta primeau ca pomană diferite veșminte, cămăși, ciorapi.

Înmormântarea are loc a treia zi de la deces. În drumul de la casa mortului la biserică, iar apoi la cimitir, convoiul funerar se oprește în trei locuri pe care le hotărăște preotul, de regulă la răscruci, moment în care cei din familie aruncă cu bani, ca să aibă mortul cale deschisă.

Familia pleacă prima după ce se acoperă groapa și nu se uită înapoi, pentru că se crede că cel care se va uita va muri. Străinii pot însă să mai rămână.

Bocirea

În drum spre groapă, la cimitir și până când este acoperit cu țărână, mortul este bocit de către membrii familiei sau de către persoane care au cunoscut viața dispărutului. Bocetele sunt improvizații despre viața lui și despre soarta nefericită a familiei părăsite.

Ca și la naștere și nuntă, și cu această ocazie se obișnuia să se facă *turta mortului* din care mâncau toți, iar ce rămânea (firi-miturile) se punea într-o pungă în groapă cu mortul.

Pomenirea morților

Când pleacă de la cimitir, neamurile invită oamenii la masă. Pentru acest moment se pregătește ce are omul prin casă. Nu lipsește însă coliva, care începe să fie dată încă de la cimitir celor săraci.

După înmormântare, timp de 40 de zile familia se duce la mormânt și tămâiază. Se fac pomeni la 40 de zile, apoi la șase luni, la 1 an, urmând ca la șapte ani mortul să fie deshumat.

Deshumarea

La deshumare participă membrii familiei, rudele, vecinii. După ce mormântul este deschis, o bătrână strânge osemintele mortului într-un săculeț de pânză albă, pe care îl leagă cu un șnur. Preotul sfințește rămășițele pământești ale defunctului, tămâind mormântul și turnând peste săculeț untdelemn amestecat cu vin. Apoi osemintele sunt așezate la capul mormântului.

Doliul

Aromânii consideră că la ei doliul ține prea mult: de la doi-trei ani până la șapte ani. Timp de 40 de zile de la înmormântare bărbații nu se bărbieresc, iar femeile, indiferent de vârstă, își acoperă capul cu basma neagră.

În trecut, femeile mai bătrâne purtau iarna niște haine de blană cu lâna în afară, de la doi-trei ani la șapte ani (A. P.).

Bărbaților rămași văduvi le este îngăduit să se recăsătorească. Femeilor însă le este permis acest lucru doar dacă au greutăți, dacă au mulți copii și nu pot să-i crească singure (H. N.).

Credința în strigoi

Ceremonialul înmormântării a suferit cele mai puține influențe în timp și în trecerea dintr-un spațiu într-altul dat fiind respectul față de cel decedat și grija de a-i „netezi” defunctului drumul spre lumea cealaltă, grijă care vine și dintr-o oarecare teamă față de ce s-ar putea întâmpla dacă cel mort este „nemulțumit” cu ritualul care i se face și refuză să părăsească lumea celor vii. Această teamă a alimentat mulți ani la rând și continuă să alimenteze și astăzi credința în existența strigoilor, care îi chinuie pe cei care nu au vegheat ca datina înmormântării să fie îndeplinită cum se cuvine. Printre cauzele transformării morților în strigoi se presupune că ar fi trecerea vreunei pisici sau vreunui câine pe sub coșciug și datul pomenei peste mort.

Se crede că strigoiul arăta „ca un pisicoi” și nu putea fi omorât decât dacă se arunca cu apă fiartă peste el. (S. E.)

În zona cercetată circulă încă multe narațiuni cu și despre morți care devin strigoi. Una dintre acestea a relatat-o Mihai Trandafir care a avut grijă să atragă atenția asupra vechimii ei și a faptului că este o „poveste” în care el nu crede:

Bunicu' a plecat pe la 12 noaptea spre un oraș unde avea el treabă, nu știu unde. Pleacă de acasă, încalecă pe Nicu, calu' lui, așa-i spunea, și pe la unu noaptea a trecut pe lângă un cimitir undeva, da' acolo existau multe cadavre din astea, erau oameni omorâți și grupați pe unde se nimerea, și se făcea din ăștia, cum să zic, strigoi.

Mergând el așa, odată a auzit ceva greutate calului, de-abia mergea calul; a început să transpire calul și a început să-i vorbească turcește. Țsta, strigoiul a venit și s-a așezat în spatele lui. Să nu credeți că vă spun o chestie așa, de nu... Asta-i o faptă reală, era bunicu' meu! A mers cât a mers calul lui, care zbura, a transpirat calu', că și strigoiii ăștia sunt numai sânge și au captat kilograme întregi de sânge în ei.

A mers cât a mers calu' și a ajuns ceasul două, a cântat cocoșu', a trecut printr-un sat, nimic! A mers mai departe, de-abia mergea calu', transpirase calu' pe la urechi, când a trecut încă o localitate, a mai cântat cocoșu' și s-a făcut ceasu' trei, și cum mergea calu', deodată a auzit bunicu' bum! (ca o căzătură așa, el, strigoiu'!) S-a aruncat după cal, a căzut jos. Atunci când s-a săltat, calu' era să-l zboare și pe bunicu', s-a ușurat calu' și a mers cât a mers și a ajuns unde s-a dus și a discutat despre asta și a zis că în cutare loc (unde i s-a întâmplat asta) a fost împușcat un mare bei și a stat, l-au găsit peste vreo 15 zile și l-au găsit desfigurat de ciori. Erau în munții Balcani acolo și s-a dedus faptul că ăla s-a făcut strigoi. Un mare bei turc era ăsta.

Și altădată tot la fel. A plecat el așa și a trecut pe lângă un cimitir noaptea și, înainte să treacă cimitirul vede că se face o pânză albă în față. El tot pe cal călare, și odată s-a așezat pânza aia în față, n-a durat mult timp, el mergea înainte și dintr-o pânză albă s-a făcut o cățea cu trei căței în față și atuncia el a scos pistolul din buzunar și a tras. A tras și a lovit-o și trei scânteii de acolo cum a lovit-o i-a venit drept în ochi și a orbit bunicu' de nu mai vedea nimica, și a plecat pe seama calului până în Giurmaiaua (era un oraș din Bulgaria, de acolo)

și s-a dus la doctor acolo, a stat luni de zile internat. I-a trecut, dar i-a rămas puțin defect la vedere și i-a spus doctorul: „Dacă te lua în plin, zice, nu-ți mai căpătai lumina, zice.”

Atunci multe chestii din astea se făcea pentru că atunci se omora mulți oameni. Acuma și-n gaură de șarpe te găsește. Era atunci altă situație, era problema cu Imperiul Otoman, nu exista ordine, fiecare făcea ce vroia și s-a dedus faptul că era mulți strigoi care veneau noaptea și pe la casele oamenilor și făcea tot deranjul oamenilor pe acolo, trântea. Era mulți strigoi din ăștia. Dar astea au fost cazuri de acu' 300 de ani. Acuma omul merge sub control. (M. T.)

Explicația pe care o dă Mihai Trandafir existenței strigoilor este lipsa ordinii și libertatea oamenilor de a face ce vor, ajungându-se chiar la situația de a se omorî între ei. Deveniți strigoi, se răzbunau pricinuind rău celor care treceau prin locurile pe unde zăceau trupurile lor.

Dincolo de farmecul povestirii și de imaginația populară, se întrevede credința potrivit căreia deveneau strigoi cei care mureau în condiții anormale și nu aveau parte de o înmormântare conform tradiției. De aici atitudinea gravă și grija de a respecta cu cât mai multă strictețe tradițiile legate de înmormântare.

Ca la majoritatea popoarelor, și la aromâni ceremonialul morții stă sub semnul durerii și al regretului, dar și al resemnării care vine din credința că moartea este un dat natural căreia nu i se poate sustrage nimeni.

Ultima trecere

(note și comentarii despre moarte)

Dan Ichimescu

Obiceiurile legate de moarte sunt esențiale, cele mai importante în radiografia oricărei comunități. În „ale mortului” găsim inima, cauza vieții, sensul comunității. Aici vedem cum sacrul însuși irumpe cu cea mai mare forță, manifestare pe care nu o

găsim în alte obiceiori. Comunitatea se raportează direct la absolut, la Biserică. „Marea trecere” transmite cele mai profunde cunoștințe asupra sensului existenței de „aici” și „acolo”, ea aduce cele mai multe și cele mai clare mărturii spirituale și materiale. Acum vedem un pic de dincolo. Acum avem grijă ca cel plecat să poată să ajungă cu bine acolo.

Un tânăr de 27 de ani ne uimește, spunându-ne lucruri de o înțelepciune rar întâlnită la această categorie de vârstă. Pentru el, gesturile legate de moarte, sunt exprimate de cuvinte precum „viață”, „normalitate” și „Biserică”. Ele sunt organizate de „cineva mai în vârstă” de la care „iau și ceilalți”. Ele rămân „pe conștiință” dacă nu sunt făcute. Băiatul cu pricina a făcut facultatea la București și a avut posibilitatea să rămână acolo. Nu a rămas. Și-a dat seama ce pierdea – relația cu ceilalți – ei formează un „unu”: „Când ești mai mulți și unu’ te bagă în seamă, gândești altfel, așa, ești mai deschis, mai mulțumit”.

În cadrul comunității există contactul, comunicarea și soluționarea eventualelor dificultăți personale: „Toți se cunosc, cum să zic eu; și problemele intime și le cunosc fiecare.” Tânărul mi-a povestit cum, într-o situație personală dificilă, nu se poate să nu se întâlnească cu cineva care îi cere să-i comunice motivul supărării. Astfel, „la o bere”, are loc acest tip special de comunicare, de relație, care sudează comunitatea.

Societatea actuală, urbană, e construită pe o formă de locuință – ce a avut ca prim criteriu, cel economic, de spațiu – blocul. Întâlnim aici, o îngrămădire de persoane pe orizontală și verticală în care greu se disting relații, în care comunicarea este defectuoasă. În comunitatea rurală există, de cele mai multe ori, relații de altă natură decât cele de la nivelul urbanului, iar pe de altă parte, aceste relații sunt foarte ușor de identificat.

În cazul nostru, comunitatea aromânească din Camena și Ceamurlia de Sus reprezintă o comunitate rurală, în care relațiile sunt, așa cum am spus mai sus, de altă natură și clar identificabile. Acest lucru se poate observa cel mai bine la barul satului. Aici, barmanul, care este uneori și proprietarul, este cel care vine la client și îl servește. În unele cazuri el stă la masă cu clientul. Cei mai înstăriți împreună cu cei mai educați, profesorii,

învățătorii, stau pe locurile cotate ca fiind cele mai bune, respectiv în față. Cei mai „de jos” stau lângă ușă, unde stau și cei foarte săraci. Aici, cei din față, spun celorlalți. Mai rar, invers. Barul satului este unul din locurile care catalizează comunicarea, relațiile.

Există aici problema rezolvată a *rostului*. Aici rostul este legat, prin tradiție și strămoși, de absolut. Viața are sens prin cei care au fost părinți și care, ca și „noi”, au făcut ce a trebuit. Comunicarea și relațiile sunt expresii ale culturii orale prin care comunitatea trăiește, își împlinește rostul. Lipsa lor înseamnă lipsa vieții. Tânărul și-a dat seama de această lipsă – de comunicare, de mărturisire – intuind și dezvelind locul bolnav al societății urbane. Esențial este rostul. Lipsa de sens, lipsa sacrului, a legăturii, înseamnă lipsa vieții. Stare e comună cu cea a mașinilor: „Când ești la oraș, îți iei un apartament, te duci, vii, te duci, vii, îți pui întrebarea: stai mă, ce am făcut eu până acum? Așa o viață întreagă! Parcă ai fi un robot!”.

Înainte de moarte

Visul este un eveniment important. Este locul dintre lumi. Prin vis se intră în altă dimensiune, care pentru noi, outsiderii, nu există. Visul „vede”, „spune”. Prin vis, cei care au trecut dincolo avertizează, sfătuiesc, ceartă, cer, muștră, oferă, informează.

Visul e în realitatea de aici. Realitatea și visul au aceeași consistență, aceeași putere de convingere, cântăresc la fel în conștiința celui intervievat, este un „aici” prezent „acolo”. Acțiunile din vis și din realitate sunt în același ton, trecerile nu există. Nu se subliniază, așa cum poate ar face altcineva, realitatea, ci acțiunea din vis și realitate simultan. Sublinierea se face pe desfășurarea acțiunii: contează ceea ce s-a întâmplat, sensul acțiunii și nu locul ei.

În vis „se vede”, se arată altfel adevărul realității: „Când a auzit soția lui, că a decedat, cu câteva zile înainte spuse că deja visul l-a văzut și [...]”.

Visul e „o întâmplare” care anunță și avertizează: „Mie mi s-a întâmplat visu’ ăsta, când a fost soacră-mea bolnavă, chiar

cu patru zile înainte: a fost bolnavă și s-a dus la spital, și a venit mama mea în vis. «Ce stai aicea, că noi venim să o luăm! – a zis mama mea moartă, – Du-te și vezi-ți soacra, că noi venim și o luăm!»”.

Cei de acolo arată ce au primit: „Visăm cu ei și-ți arată în față ce are! De exemplu, soacra mea... (noi facem pâine de casă; din ea dă, cu un ban și cu un prosop la liturghie, duminica, la parastas, pentru că suntem la țară...)... și i-am dat o pâine la soră-sa la oraș și a visat-o pe mama ei, că [zice]: «Numai pâine de la tine îmi dă fata, o pâine așa de mare!» că eu de obicei o tai în trei. Deci asta este, nu știu care e..., ce este și ce nu este acolo, da’ visăm.”

În vis morții cer. Contactul cu lumea de dincolo se înscrie într-un registru aparte. El are calitatea de a contamina, de a lua ceva din acel loc, ceea ce atrage în mod fatal o legătură, o relație directă cu cel de aici. Astfel, împrumutul, schimbul inițiat de mort în vis, cauzează respectarea unei îndatoriri de către cel de aici, ceea ce duce la părăsirea lumii de aici și agregarea la cealaltă. În basm întâlnim același motiv: nu trebuie sub nici o formă să întorci privirea înapoi, se interzice punerea în comun a unui lucru ce aparține celeilalte lumi. „Când cere mortu’ nu e bine. Îi a pagubă, dar e bine când îți dă mortu’! Dacă visezi că cere și-i dai lui ceva, atunci e pagubă. Mi s-a întâmplat acum 10 ani de zile: un cetățean era acar la Baia, și s-a visat că a venit un văr de-a lui care murise din accident de circulație și-i zice că: «Dă-mi 100 de lei (era înainte de revoluție) că nu-mi ajunge să-mi iau mașină.» I-a cerut și el i-a dat în vis banii aceia. Și la două zile a spus că: «Uite a venit văru-miu Stelică și mi-a cerut 100 de lei. » Și n-a trecut două zile și l-a prins între vagon și a murit și el. Băiatu’ a fost la Baia, dar are un frate aici, la Ceamurlia. Da’ nu numai că moare se anunță; a pagubă, o să fie un animal, pe oameni, o să fie pagubă.” Acest fel de atingere cu cealaltă lume este fatală. Acest mecanism face parte din ontologia visului, având o logică specifică care nu ține seama de normalitate, așa cum o înțelegem noi. Un simplu schimb inițiat de dincolo are aici urmări din cele mai grave – în cazul nostru, moartea celui

în cauză. Acest lucru ne arată implicațiile pe care le are viața din vis în realitate. Credința în realitatea visului este foarte mare.

Tot prin vis suntem convinși de adevărul din credința ortodoxă, credință mărturisită direct și „consfințită” de mărturia visului. Argumentele pentru adevărurile de credință nu sunt luate din cărți sfinte, ci din mărturia directă prin vis. „Așa și Iisus Hristos a stat 40 de zile și apoi s-a înălțat. «Credeți asta?» Păi credem, cum să nu credem! «Credeți și în rai, în iad, în judecată?» Credem. Tatăl meu când a murit, a visat mătușa mea. Era un inel prin care treceau și zicea că noi trebuie să ne puie pe fiecare pe cântar, și care este trece prin el dincolo, și care nu, îl toarnă în smoală, în apa aia. Așa ne-a spus, era podul ăla și se pune pe inel și mătușa zice că pe noi ne pune toți pe cântarul ăsta, să trecem dincolo, n-a spus ce se întâmplă acolo.”

Ceea ce m-a uimit a fost și următoarea relatare: „Știm pe cineva care avea o rudă, cântăreț la biserică, care era foarte credincios. Amândoi erau ortodocși. Într-o zi, ne-a spus că s-a rugat să vadă ce se întâmplă cu sufletul omului și a început ca să se roage, s-a rugat o seară, două, trei seri, nu mai știu... Și a visat, cică, un răspuns și eu l-am întrebat ce mai zice, ce se întâmplă cu sufletul omului atunci când moare, ce se întâmplă cu el? Cred că a visat pe cineva, probabil un sfânt, era înalt, cu o turmă de oi albe, și atunci a întrebat ce se întâmplă cu sufletele oamenilor, unde se duc, și zice: «Nici nu cresc, nici nu scad, ele rămân aceleași.»” Aici aflăm un detaliu semnificativ al stării sufletului în cealaltă lume. Acest aspect este puțin „mediatizat”, fiind un aspect de o anumită ținută, nu foarte important, mai mult „tehnic”, care nu este spus într-un cadru larg (de exemplu la predica de duminică.) Dar îl găsim în scrierile Sfinților Părinți exact în aceeași formulare – „sufletul nu crește și nu scade.”

Visul ne arată altfel moartea, implicațiile sunt amețitoare: „Și într-o noapte a visat (deci era bolnavă de mai mulți ani și boala nu se putea trata) și a visat cu câteva luni înainte să moară, să cadă la pat, că dânsa era soacră mare, nu știu în curte și dansa în cap și cică de asta și-a dat seama că o să moară.” „Sunt vise din astea care de exemplu visezi că ești la o nuntă. / Sau

îmbrăcată în alb. / Sau te vizezi pe tine că ești în costum frumos îmbrăcat și [...] fața, o să fii ori foarte bolnav ori [...] / Da, și îmbrăcată în alb!" Sufletul este principalul actant într-o nuntă. Cu cine? Biserica ne răspunde: „Cu Dumnezeu!". Iar albul este semnul trecerii.

Pe lângă visuri, mai sunt și alte semne ce prevestesc moartea. Vestitorii sunt din proximitate – câinii, mai rar, oile. Aceștia se comportă anormal. Câinii urlă „altfel", cu capul îndreptat spre lună, mai ales pe la ora 3 noaptea. Oile zbiară în continuu. Trebuie spus aici că oile când se îmbolnăvesc nu fac nici un zgomot. Aceste comportamente ieșite din comun ale animalelor sunt recunoscute imediat de stăpân, care reacționează prompt, mergând chiar până la eliminarea animalului din gospodărie.

Iertarea, ultima vedere

Înainte de despărțire se cere iertare. Conștiința trebuie să fie curată. Trebuie să existe împăcarea, pacea. „Iertarea" este un fel de „la revedere". Cei apropiați sărută mâna celui care va pleca. Sunt cazuri când mortul „așteaptă" pe cel drag să vină chiar și din America, să-și ia rămas bun. Ei trebuie să se vadă pentru ultima oară. Momentul este ales după ultima împărțășanie.

Ușurarea morții

Acțiunile de ușurare a morții se fac atunci când bolnavul nu poate să moară, când iese din tiparul obișnuit, impus de această stare. Această lucruri este recunoscut de cei din apropiere. Pentru ușurarea morții se face o slujbă specială numită Sfântul Maslu: „Se face unui om care e bolnav mult și zace și nu poate să moară, nu poate să-l ierte Dumnezeu. Îi face Maslu, apoi se împărțășește".

Se mai fac și alte gesturi divinatorii: „La noi se face cu două lumânări, una pentru viață, una pentru moarte. Se cheamă preotul și face cuminicătura. Care lumânare se topește mai repede... (și iese întotdeauna, arată dacă va trăi sau nu). Dacă se topește cea pentru moarte, moare, am văzut la bunică-miu. «Cine face asta?» Din familie."

Scăldătoarea

Imediat după moarte, se cheamă cineva apropiat, rudă sau prieten, sau cineva „mai de aproape”, care face primele pregătiri: îl întinde și îl îmbracă.

Mortul se pregătește pentru călătorie. El trebuie să fie curat, semnificația s-a pierdut din nou: „«Când îl spălați o faceți sumar?». Îl spălăm bine, la cap, pe față, pe subsoară, pe spate, la picioare... să fie curat... El este spălat de cei apropiați – prieteni sau rude.”

Îmbrăcămintea

După ce i se face baie, se îmbracă cu lucruri neapărat noi. „Lucruri noi care nu sunt îmbrăcate niciodată, trebuie să aibă lucruri noi. «De ce?» Pentru că a muncit o viață întreagă – să-i pui haine vechi?!... Și atunci când se dezgroată mortu’ la șapte ani, tot haine noi se pun. Înainte se dezgropa la opt ani, pentru că nu se dădea voie la șapte.”

Motivația s-a pierdut. El trebuie să fie îmbrăcat cu lucruri noi, ca acolo să arate bine în fața lui Dumnezeu. Ceea ce a rămas ne sugerează doar momentul solemn și unic al trecerii.

Legăturile

Mortul se leagă înainte să se îmbrace la picioare, la mâini, la cap și la gură. Acest lucru ține până la slujba din biserică. Semnificația iarăși s-a pierdut; poate este doar o necesitate ce ține de natura fizică a corpului uman. A rămas un posibil început din motivația gestului legării: „Păi și în Biserică când citește popa, «să se desfacă legăturile», citește popa, deci trebuie desfăcute legăturile.”

S-a păstrat acțiunea taumaturgică a legăturilor ca o credință adiacentă, poate din cauza nevoii pe care o resimte comunitatea – de vindecare, de împlinire, de belșug, care își găsește și aici o eventuală rezolvare: „Deci legăturile trebuie să rămână acolo pe mort. Mulți iau legăturile și după aia fac farmece cu ele. «Din legăturile astea...» Ba vreo fată nu se mărită, ba că vrea

să se lase vreun bărbat cu o femeie.” „Da, de ce, mi se pare că legăturile astea se dau la familie să se păstreze în buzunar. A, se iau și pentru bine, aduc și noroc în casă, e bine să porți din legătura asta de mort, e bine să porți pe tine.”

Locul

Mortului i se rezervă un loc special – pe scaune, în coșciug, într-o cameră curată. „Pe scaune și în coșciug, într-o cameră, cea mai bună cameră; nu se ține la bucătărie sau în camera de zi, ci în camerele curate. Acolo va veni toată lumea, rude, de afară, din sat, vecinii, trebe să vină să aprindă lumânarea.”

Locul mortului păstrează solemnitatea trecerii. El nu trebuie să fie comun cu acele locuri în care se fac lucruri obișnuite. Se știe că în locuință, mai ales în cea rurală, există întotdeauna „camera de oaspeți”, pregătită mereu pentru a primi cum se cuvine oaspeții importanți sau pentru a celebra un eveniment important.

Poziția este și ea importantă. Vom vedea că motivația ține de poziția în care se scoate mortul. „Mortu’ se pune într-o anumită poziție în casă! Cu picioarele în ușă! Cu fața spre răsărit și cu picioarele spre ușă.”

Lumânările

„Lumânarea din mâna mortului nu se stinge niciodată. Înainte era o lumânare care nu cădea! «De ce?» Să aibă tot timpul lumină! Să fie cu lumină! Așa am apucat, așa trebuie să facem!”

Importanța luminii este indiscutabilă. Lumina este legată direct de divinitate. Unde este lumină, este manifestarea directă a acesteia. Expresia „să fie cu lumină”, personalizează tulburător lumina, punând-o imperativ lângă cel care va porni la drum. Din această cauză fiecare din cei care vin la mort trebuie să aducă lumină. „Pe lângă cearceaf se mai pune ceva: lumânare. Toți vin cu lumânări și le aprind undeva afară.”

Din nou, remarcăm primatul practicului în detrimentul simbolismului: „Acum nu se mai aprinde la capul mortului, că miroase a fum. Se aprinde acolo, afară.”

Cu aceeași funcție este și candela. „Atunci când a murit, i se aprinde o candelă și candela se ține în casă 40 de zile”, după care se duce la cimitir 40 de zile.

Priveghiul

Mortul stă în casă „cam 24 de ore” – dacă este mai tânăr, două seri. O noapte, este obligatoriu. O explicație este o posibilă moarte clinică. La priveghi vin familia, toate neamurile, prietenii și vecinii. Cei mai apropiați, dar și cei care doresc, stau toată noaptea. În acest timp, în funcție de vârsta celui plecat, „se stă liniștit dacă este mai tânăr”, în caz contrar „se mai glumește”. În timpul priveghiului se bocește. Se face o masă cu rachiu și bomboane.

Un obicei interesant și semnificativ este gestul de a nu da mâna la priveghi, care astăzi a rămas doar în amintire. Strângerea mâinilor aparține viilor. Rămâne să se ateste participarea la comuniune doar prin actul consumării turtei. „«Când vin oamenii la priveghi se dă mâna, se zice ceva?» Se spun condoleanțe, se dă mâna când nu s-au văzut de mult, care e de aici din sat nu mai dă mâna. Înainte când era pe vremuri, nu se săruta, nu se dădea mâna, iară acum ne-am modernizat, ne salutăm, dăm mâna. Se spunea doar «Dumnezeu să-l ierte!» acum se dă și mâna.”

Pe mort se pun diferite lucruri care-i folosesc în călătorie: „Ca să aibă să se schimbe cică. Prosop, o cămașă, rudele poate să pună și o cuvertură, care sunt mai apropiați, frați, surori... Așa e obiceiul – la mort tre’ să ducă ceva, nu cu mâna goală, iar cei mai străini, vin cu un buchet de flori și mai vine și cu bani deasupra, câte 1000, 5000, hârtie de 50.000, care sunt mai apropiați câte 100.000, și se aprinde câte o lumânare care se ține și pe mâna mortului așa, nu știu dacă la voi e așa, și se pune și lumânarea și bani.” De asemenea, se pun și alte lucruri pe care

mortul le va da celor de dincolo, rude sau apropiați ai celor din sat: „«Ce înseamnă lucrurile?» Un fel de dar, de complimente.

Nu-i dăm numai mortului, îi dăm și lui, dar mai mult pentru alți morți; îi trimitem la alții, ca să ia să ducă dincolo, să primească vești de acasă.” «Ca și cum ar fi în altă localitate?» „Da, da.” «Sub pernă se pun?» „Deci se adună mai multe lucruri și care are dorință, deci i-a murit fata de 25 de ani, măritată și când a venit i-a pus acolo ce i-a pus pentru ea și a făcut o casetă (parfum, șprei, o pereche de ciorapi), i-a pus caseta asta sub pernă și nu a luat-o de acolo și i-a spus să i-o trimiți lui Zoe, se îngroapă cu ea și se știe că ce e sub pernă e pentru cineva de acolo.” Mortul devine așadar un căraș, un mesager ce menține vie legătura dintre cei rămași și cei plecați, dintre lumea viilor și lumea morților.

Un alt fel de lucru face obiectul darului la mort: banul. Banii ocupă un loc aparte, semnificativ, în ansamblul lucrurilor care se dau mortului. În societatea aromână, banul este un simbol al statutului social, un indicator al acestui statut. Banul este prezent la fiecare moment important din viața comunității, cu atât mai mult acum. „Totul s-a transformat în bani. Să-i aduc o cămașă băiatului aceluia crescut la oraș? Eu știu dacă o să-i placă, dacă îi vine, ia lasă-mă-n pace! Mai bine îi duc bani. Și la mort la fel. Ce să vin eu cu biscuiți, cu stixuri, cu nu știu ce. Mai bine îi dau 200.000 (cam atât mă costau pe mine) și îi dau banii ăștia. Dar vreau să spun că în vremea mea, când se năștea copilul, se dădea un ban de aur. Când se năștea, când se boteza, la toate momentele importante ale vieții omului, când se logodea, era banu', banu', banu', oi, proprietatea. Unchiu' zicea că se dădea un ban de fier ca să fie sănătos ca fieru'. Când mă duc la un nou-născut îi dau 100.000 și un ban de fier, să fie. Pe vremuri nu exista hârtie, se dădea un ban de aur, da' acu' nu pot să-i dau 5.000; îi dau 100.000 și îi pun și un bănuț din metal.”

Vedem că banul, pe de o parte, este privit ca un obiect de schimb decadent, pe de alta, „banul de fier” trece în alt registru de semnificare întregul eveniment al schimbului: calitățile fierului și ale aurului sunt invocate și dorite.

Pe lângă asta, banii folosesc la plata vămilor: „Când pleci la mort, când vrei să-i dai lui, îi pui mortului și îi pui aici la buzunarul interior, ca să-și plătească vămile.”

Lucrurile de pe mort au o destinație precisă. Ele se iau după 10, 15 minute și se dau la cei nevoiași sau la rude. Bărbații primesc prosoape și cămăși, femeile, baticuri. Banii îi ia stăpâna și îi folosește la cumpărăturile pentru mort.

Bocitul

Mortul se plânge până la 12 noaptea. Apoi se acoperă. Noaptea, mortul nu se bocește. În cazul în care mortul este tânăr, pe la 3 și jumătate se descoperă și se bocește „că îi arde sufletu' acum, când îl are în față”.

Mortul este acolo ca un viu. El participă la durerea despărțirii: el trebuie să se odihnească – se acoperă, scopul firesc al nopții nu trebuie schimbat decât dacă este tânăr. Noaptea se pune o cană de apă din care bea sufletul. Aici trebuie să spun că în ambele sate am fost primit noaptea. Fiecare gazdă mi-a lăsat o cană de apă peste noapte, în caz de mi se face sete...

Turta mortului

Turta mortului, alături de colivă, are o importanță, semnificație și relevanță foarte mari. Ea imită actul Împărtășirii. Turta mortului este de fapt gestul care semnează și atestă comuniunea, continuitatea împărtășirii celui plecat, cu cei rămași, apartenența la același tot, la aceeași ordine, la aceeași lume. „Se face și aici colac, turta mortului, așa se cheamă, să ia toată lumea care a fost. Se ia bucățele, se pun într-o tavă. «Are o anumită compoziție, o face cineva anume?» Cineva din familie, e ca o pâine. «Se fac semne pe ea?» Noi îi spunem *simitură*, e o formă de lemn care prin apăsare lasă pe pâine o urmă [nimeni nu știa ce semne sunt pe ea – n.n.]. O față se folosește la moarte și una la ajutor când facem!”

Resturile care rămâneau se strângeau într-o pungă care se pune în groapa mortului.

Masa

Ca o continuare sau prelungire a gestului consumării turtei, se face o masă. Ea are loc în fiecare seară și ține cont de perioadă de post. De obicei, se tăiau oi în afara postului. Masa nu se face în camera mortului. Masa se face seara și e organizată de familie. Participă cei care vin de departe sau cei care „vin la mort”. Mâncare este „ca și la nuntă”: „Mezeluri, exact ca și la nuntă, și carne, înainte nu se punea carne, cică nu e bine, dar acum s-au modernizat; se pune și carne de pui, și carne de porc, friptură, mă rog, ce face acolo, băutură la fel, că e coniac, că e pepsi-cola, fanta, vin alb, apă minerală, tot. Masă-masă, ca la nuntă, cum e, așa....”

Ce se zice

„„Ce zic oamenii când dau și primesc?» Bogdaproste, la noi se spune «Dunmietru, să' dunmietru!» (Să fie primit, să fie în fața lui!) «În fața lui?...» Da, a mortului, să fie în fața lui, adică să aibă și acolo.”

Acolo... Acolo mortul trebuie să fie în îndestulare, să aibă, *să trăiască* fără lipsuri.

Scoaterea mortului

Se face într-o anumită poziție: „cu fața spre răsărit și cu picioarele spre ușă”, pentru că: „Mortul când iese, trebuie să se uite unde răsare soarele, fața trebuie să fie spre răsărit. Și încă ceva: atunci când se scoate din casă, se poate ca poziția să fie nu știu cum. Nu se scoate cu capul înainte, din cauză că el se uită în casă, dacă-l scoateți cu capul, privirea lui rămâne în casă și nu e bine. Se spune că mai ia și pe altul din familie. Și atunci îl scoate cu picioarele. Și din biserică tot așa îl scoate, cu picioarele înainte, și mortu' se uită în afară, deci ăsta e cel mai principal. Răsăritul poate să fie oriunde.”

Ultimul drum

Convoiul are o anumită ordine structurală dictată de locul unde va ajunge – „aici” și „acolo”: în față sunt steagurile bisericii

cu sfinți și cu îngeri și crucea, urmează apoi preotul sau preoții, mortul și cei care-l însoțesc pe drum. Pe drum se oprește în trei locuri, fie la încrucișări de drumuri, fie unde se aruncă bani pentru plata vămilor pe care trebuie să le treacă cel plecat. Aici preotul citește. „În drumul de la casa mortului, la biserică, iar apoi la cimitir, convoiul funerar, se oprea în trei locuri și cei din familie aruncau cu bani, ca să aibă mortul cale deschisă.”

Un caz excepțional este mortul neînsurat. El are în față o *hlambură* (steag) cu o cruce cu unul din colțuri strâmb, poate ca o marcă a neîmplinirii. La steag se pun și flori. Pânza steagului înainte era tricolorul, acum este din material alb. În fiecare colț sunt înfipite mere.

Trebuie menționat că la nuntă se face tot o *hlambură*, terminată cu o cruce în care se înfig trei mere în fiecare din brațele ei. Colțurile sunt însă drepte.

La biserică

Se face slujba, după care „trece toate, trece familia, sărută icoana, mortu’, își ia rămas bun, la revedere, un fel de iertare cu mortu’. Când e mortu’ în casă deci, nu se sărută, dar toată lumea își ia la revedere la biserică.”

Groapa o făceau în vechime cei din familie, acum este cineva specializat la biserică. Aceștia primesc daruri (cămașă, ciorapi) sau bani.

Coșciugul

„În coșciug se punea pânza făcută în casă. Se lua măsura mortului cu o sfoară care se punea în groapă, lângă mort.” La moaștele sfinților se mai pun obiecte care se sfințesc și ajută la vindecare. Probabil din același motiv se practică și următorul obicei: „moșul ăla [umbla] cu *câmbuloii* la el, apoi i le punea și în mormânt ca să le aibă acolo... Și după aia se scoteau la șapte ani. «Și ce făcea cu ei?» Lua o de-aia, o mărgea, de câmbuloi și îl pune când ești răcită aici la șale (de la mort, după șapte ani). Așa erau obiceiurile demult.”

În cimitir, la capul mortului

La capul mortului, și nu la picioare, se aprind lumânări, pe care ei le numesc și *ceri*. Bătrânii povestesc despre „măsura mortului”, o lumânare de ceară de albine (așa se făceau pe atunci toate lumânările), care se întinde până ajunge să fie egală în lungime cu mortul. Ea se ardea până pleca mortul din casă și i se puneă pe piept.

Cine murea tânăr sau era neînsurat, i se puneă pe cruce o cunună. Florile din cunună erau folosite mai târziu la afumat pentru îndepărtarea răului.

„La cimitir îi mai citește preotul. În groapă se aruncă florile, lumânările și atâta. Apoi fiecare aruncă țărâna și la noi așa se zice: dacă ai aruncat țărâna pe mort, să nu te întorci în spate! «De ce?» Nu e bine. Să nu-i pară rău. Nu e bine, trebuie să fugi înainte.” „Familia pleacă prima după ce se acoperea groapa și nu se uita înapoi pentru că se zice că cel care se va uita va muri. Străinii puteau să mai rămână.”

După ce este îngropat, mortul capătă un statut cert. Nimic nu mai poate fi făcut pentru o revedere. Dacă până acum mortul avea un statut ambiguu – perioada de prag, era tratat ca făcând parte și din lumea viilor (vezi obiceiul punerii unui pahar de apă sau respectarea odihnei mortului) și din cea a morților, acum condiția lui este definitiv hotărâtă: el aparține unei lumi care nu mai poate avea o relație de felul celei pe care o au cei vii. Faptul că se zice că „cel care se va uita va muri”, ne arată importanța mare ce o presupune „așezarea” dincolo. Acum mortul face parte dintr-o lume cu limite foarte bine marcate.

Crucea

Crucea este un simbol al credinței creștine. Ea este folosită aici nu numai cu scopul de a declara această credință, ci și cu scopul de a ajuta practicantul în atingerea drumului său. Ea este declarată o armă împotriva tuturor piedicilor. Ea este vie. În aceleași scopuri ea este folosită la mort. „Când moare cineva i se face coșciugul și o cruce de lemn care i se pune la cap. Crucea

mare de piatră se făcea la 40 de zile după îngropare. În tot acest timp se ducea familia la el la mormânt și tămâia.”

Dezgroparea

De ce se dezgroapă? „Să-l vadă, să-i adunăm trupul, să nu-l lăsăm așa.” Oasele se spală, când este cazul, pentru că uneori mortul nu este putrezit: „Unii îi găsea întregi aproape, nu erau putreziți nici 80 la sută, erau numai pe jumătate.” Oasele spălate sunt adunate și puse fie într-o pungă, fie într-un sicriu mai mic. „Dacă era bărbat îi punea o căciulă.”

Neputrezirea este explicată prin compoziția pământului care poate conserva. Mai există o explicație, mai puțin pământească, anume, păcatele celui îngropat, care nu lasă ca trupul să-și urmeze cursul firesc, acela al descompunerii, ieșire din ordine care necesită slujbe speciale de dezlegare. În acest caz se cheamă preotul care îi face aceste slujbe. Mortul dezgropat este îmbrăcat din nou cu haine noi. Acest obicei este interzis în ortodoxie, dar aromânii continuă să-l practice.

Pomenile

„Pomenile se cheamă *dări*. Se face între familie, nu la necunoscuți. Și la necunoscuți, și parastasuri se fac și dai la străini.” Aceste dări sunt, de fapt, așa cum am văzut mai sus, unde am relatat despre vis, mâncare pentru cel plecat. El trebuie să primească de aici aceste daruri. Ritmul care este aici menționat, dar nu explicat, este dat de semnificația pe care o dă Biserica în legătură cu momentele prin care trece sufletul dincolo. Fiecărui moment al călătoriei sufletului dincolo îi corespunde o perioadă de rugăciune, o slujbă încheiată cu acest act de dăruire. „După aceea se vine de la cimitir și se pune masă. La trei zile iar se pune masă, separat, la trei zile se face pomană, după aia la nouă zile iar la fel, pomană... Dacă-i post, nu pune carne, pe post nu se pune carne.” „Totu’ trebuie cumpărat dinainte, nou. La patruzeci de zile când facem pomana, îi dăm lui o pătură, o cămașă, un prosop, mă rog...” „«Deci nu se făceau așa pomeni multe?» La moarte, la nouă zile, la douăzeci de zile, la patruzeci și pe urmă la un an, la trei și la șapte ani.

Pe urmă s-a redus la trei și acuma la un an și mai modern acuma fac și la nouă luni și la șase luni și la un an, gata peste un an nu se mai fac...”

Coliva

„[...] apoi se duc la Biserică, facem colivă, cum trebuie să-i facem.” Coliva este făcută din grâu, care este în iconomia simbolismului creștin un sinonim cu poporul lui Dumnezeu. Consumarea colivei, a turtei mortului au același scop de reprezentare a apartenenței la un tot: la comunitate, alcătuită din vii și morți.

Doliul

Perioada de prag este marcat de purtarea doliului. Cel care până acum a fost atât de aproape de lumea de dincolo, trebuie să treacă prin această perioadă de acomodare cu lumea de aici, lucru care necesită un anumit timp. Familia a fost cel mai mult în contact cu lumea de acolo, deci perioada va fi mai mare. Pe de altă parte, despărțirea este considerată doar o pauză în relația celor doi...

„Familia poartă doliu și trei ani. Bărbații nu se bărbiresc patruzeci de zile. Femeia are dreptul să se căsătorească dacă are greutăți, dacă are mulți copii și nu poate să-i crească singură.” „La noi se ține prea mult doliu. Pe timpuri, femeile mai bătrâne purtau iarna niște haine de lână, cu lâna în afară, de la doi-trei ani la șapte ani.”

Nebotezații și neînsurații

Nebotezații nu intră în orânduială, ei sunt îngropați afară. Cei care mor nebotezați nu sunt împliniți, ceea ce necesită un act de segregare de comunitate. Ei sunt tratați ca neîntrați în ordinea și regula comunității, sunt niște străini. Ei sunt înmormântați fără slujbă, lângă sau la marginea cimitirului.

Pentru cei care mor neînsurați „se face ca la nuntă, se ia muzică și steag”. Mortul este îmbrăcat în mire sau mireasă, de asemeni mormântul arată altfel.

Strigoii

Strigoii sunt, ca și nebotezații și neînsurații, din afara ordinii normale a comunității. Ei atestă un destin neîmplinit sau neterminat, drept pentru care lumea lor nu este nici asta, nici cealaltă.

Morții se pot contamina de dezordine, de ieșirea din ordinea firească prin atingerea cu cel rău, cel care a refuzat ordinea, personalizat și materializat aici prin pisică. „Trecerea peste” este un obicei care se înscrie în gesturile de atingere și transmitere pe această cale a puterii vindecătoare divine. Este practicat în biserică, de către preot. Dacă această trecere este făcut de un reprezentat al maleficului, gestul are un efect negativ: „Dacă trece pisica peste mort, acesta se face strigoi.”

Oglinda este un obiect care arată și lucruri de dincolo. Totuși, un altfel de dincolo, poate nu chiar în ordine, este un fals dincolo, un loc înșelător. Așa se explică, poate, de ce este bine să se acopere oglinzile, ca să nu rămână în acest loc incert sufletul mortului. „Se acoperă și oglinzile, știu că atunci când ai mortul în casă se acoperă și oglinzile. Știu că se ascund, să nu rămână. «De ce?» Să nu rămână imaginea mortului în oglindă. Să nu se transforme în strigoi. Oglinda se acoperă.”

Pe de altă parte sunt povești care sunt mărturii despre un spațiu incert, aflat între lumi, din care vin lucruri neliniștitoare...

Modernitatea a adus lumina artificială la sate. Aceasta a dat peste cap și lumea strigoilor:

„Faptul că era om, se zice că strigoii veneau pe întuneric și dacă aprindeai lumina scăpai de strigoi, d-aia țin becuri, bec înăuntru, bec afară, televizoare deschise. De frică cred că vedeau ei... acum cică suntem noi draci. Dracii pe pământ. Din cauza asta strigoii nu mai vin acuma, chiar bătrânii explică chestia asta, motiv că sunt multe lumini și pe stradă.”

În loc de concluzii

La aromânii din Camena și Ciamurlia am remarcat tendința foarte accentuată de a rezuma un fenomen și, de asemenea, de a comunica apelând foarte des la exemplificări, ceea ce

arată caracterul de fapt viu al obiceiurilor. Este o dovadă a trăirii vieții pe de-a întregul. Totul este văzut de sus, fiecare detaliu mărturisește întregul. Întregul conținut este în mici frânturi de gest.

Pe de altă parte, există indubitabile semne de pierdere a semnificației, a simbolului, ceea ce va duce la devalorizarea patrimoniului, la deformare și la pierderea legăturii cu sacrul. Simbolul valorizează patrimoniul și formează. Pierderea lui este pierderea formării și a valorii, a sacrului.

**Informatori înregistrați
în cercetările de teren (2002-2003):**

Gheorghe Beica, 80 ani, Camena
Maria Caraman, 47 ani, Camena
Maria Fudulea, 78 ani, Ceamurlia de Sus
Andreea Gora, 39 ani, Camena
Naum Haida, 93 ani, Camena
Dumitru Ianuș, 77 ani, Camena
Tănase Lepădatu, 96 ani, Ceamurlia de Sus
Ion Patase, 30 ani, Camena
Maria Patasia, 45 ani, Camena
Stere Saricu, 75 ani, Camena
Mihai Trandafir, 68 ani, Ceamurlia de Sus
Tănase Trandafir, 39 ani, Ceamurlia de Sus

Nuntă armânească la mijlocul secolului XX

Casa lui Ianuș Dumitru, construită în 1970

În vacanță, la bunici

Casă bătrânească, „moștenită” de la locuitorii bulgari

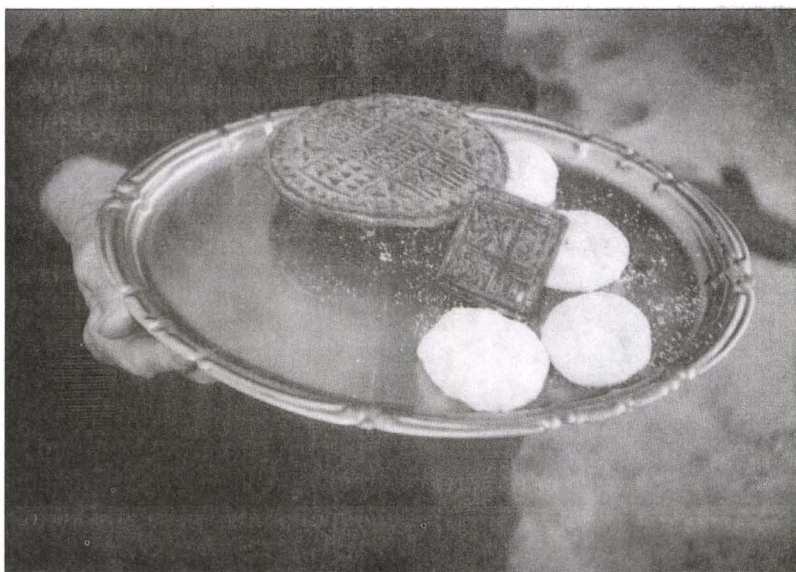
Priveliște din Ceamurlia de Sus

Familia Mariei Caraman la ceasul prânzului

Oaspeți la Athanasie Panait

Câliseri cu chistelnici

Bocea Caraman și soția sa

Maria Fudulea

Tănase Lepădatu

Biserica din Camena

Fotografii de Gabriela Cristea (2002-2003)

Comunitatea elenă din Izvoarele

„... și-atunci au spus la sat Alibeichioi”
(*Câteva date asupra întemeierii comunității*)

Dr. Narcisa Alexandra Știucă

Comunitatea elenă din comuna Izvoarele este importantă și interesantă din cel puțin două puncte de vedere: mai întâi, pentru că este singura care dăinuie de la mijlocul secolului al XIX-lea într-un spațiu rural și în al doilea rând, pentru că este compactă și numeroasă (cca. 350 membri la ultimul recensământ).

Legenda satului consemnă în secolul trecut îmbină într-un mod interesant câteva repere istorice cu nuclee mitico-simbolice. Aflăm că familiile întemeietoare s-au refugiat din Grecia în jurul anului 1829, urmând armata țaristă, care tocmai înfrânsese Turcia, până în Basarabia: „Pornind de la locurile lor la anul 1829, odată cu înapoarea oștilor rusești din Turcia înfrântă, ei s-au așezat pentru scurtă vreme în sudul Basarabiei, la Frecăței, Cișmechioi, Traianu-Vechi, Pelini și Curciu. Mai apoi, mânați de dorul locurilor nașterii lor, luându-și drumul înapoi, poposiră aci cu întreg chervanul, deoarece, născându-se pe drum gemenii Tudorița și Chiriac, ai unui Vasili Lefter, mama trebuia să-și facă repaosul celor 40 de zile cerute de igienă.”¹

Păstrată din generație în generație, legenda întemeierii comunității dăinuie și astăzi, cu diferențe nesemnificative, în memoria oamenilor din Izvoarele: „Au plecat o dată cu revoluția

¹ Bonjug, Nichita, *Note asupra grecilor din satul Regele Ferdinand I Alibeichioi*, în „Analele Dobrogei”, an X, 1929, Cernăuți, p. 273

grecească din Grecia, în 1820-1821 și au ajuns în Rusia, în zona Basarabiei; în 1828, au încercat să coboare la mare; venind în jos, au ajuns în aceste locuri. Aici au făcut popas. Între timp, s-a născut un copil; cum regula era ca 40 de zile să nu părăsească locul nici lăuza, nici copilul, au rămas aici. Dar trebuiau să-și asigure venituri. Pe aici prin jur, erau păduri și au început să taie lemnul la Tulcea pentru confecționarea bărcilor. Au văzut că le-au adus venituri și au rămas aici. Și-au făcut bordeie, și-au făcut un rost... Stăpân aici era un turc: Ali-bei și-atunci au spus la sat Alibei-chioi." (N. D.)

Același autor consemnează date din secolul al XIX-lea: 15-20 de familii în 1838 (în harta statului major otoman, fără specificarea apartenenței etnice) și 20 de familii de greci (în notele de călătorie prin Dobrogea ale lui Ion Ionescu de la Brad).

Trebuie să menționăm că termenul de „familie” (în greacă „fameli”) desemnează o unitate socială bazată pe autoritatea paternă și alcătuită din părinți și toți fiii căsătoriți și necăsătoriți ai acestora¹; altfel spus, este echivalentă cu termenul „neam” utilizat în etnologia românească.

Acest fapt este foarte important pentru înțelegerea trecutului acestei așezări, întrucât, utilizând, în lipsa surselor documentare și de arhivă, unica lucrare asupra localității, remarcăm faptul că aceasta a fost întemeiată de 13 familii de greci originari din Aspru (Acderé) și șapte familii de bulgari din Curuchioi (Districtul Varnei), ceea ce ar totaliza peste o sută de suflete. Dintre capii de familie al căror nume se păstra în amintirile bătrânilor de acum opt decenii, menționăm: Tranulus Moscu, Pandilèmus, Ștefan Altâparmac (6 degete), Vașilis Chiriac, Panaiot Vașilis, Nicolos Măcris (Uzumus), Ciubànis Nicola, Lifteris Mandagiolari, Foti Tanăși, Stoian Ciolachis (ciungul), Ianciu Vașili, Custandas Nicòlas, Mutuis Rușius (toți greci) și Ștefan Burlacu, Jeliu Stoian, Ștefan Jeliu Stoian, Hagi Gheorghe, Hristu Nediu, Rusi Cioban, Peiciu Dermengi (morar) (bulgari).²

¹ Stahl, Paul H., *Triburi și sate din sud-estul Europei*, Editura Paideia, București, 2000, p. 111

² Bonjug, Nichita, *op. cit.*, p. 274

Se mai spune că, pe la mijlocul veacului al XIX-lea, satul a fost în primejdie de a se risipi, cauza fiind de astă-dată o romantică, furtunoasă poveste de familie brodată pe fundalul istoriei: *O verișoară primară a locuitorului Ruși Lifteris fusese cândva răpită din Aspru, turcită și luată în căsătorie de un ius-bași care o adusese cu sine în Dobrogea la Balabancea și mai apoi la Accadâna (Alba). Răspunzând ius-bași chemării armelor patriei sale, soția răpită este înlesnită de tânărul Cara-Ianachiș, fiu al lui Tanași Cara Lifteris, să fugă peste Dunăre, în Basarabia, unde devine soția unui ofițer rus. De groaza răzbnării ius-bașiului, familii întregi se ridică din sat și anume: Gheorghe D. Dimu, Tranulus Moscuiani, Tanași Cara Lifteris, Sfeatcu Jeliu Stoian și se stabilesc la Tulcea; Cara Ianachis, Chiriac Tanași, Tantelis Tudurachis și alte câteva familii trec în Basarabia, în satele pe care le locuiseră odată: Pelini și Curciu.*¹

În secolul al XIX-lea, preoții care au slujit în Alibeichioi veneau din patria-mamă: papă Fucaras, care a slujit în limba caramanească, apoi, papă Ilie, papă Moscu, papă Dima și papă Panteli Cumbidis, toți originari din Aspru (Acderé și papă Misèvri, papă Curi, papă Caràacci, papă Vașilică, provenind din Tracia, care au ținut slujba religioasă în limba elenă în biserica veche de lemn. Între 1904 și 1909, în timp ce era păstor al obștii preotul Asanachi Marinescu, în Alibeichioi s-a ridicat biserica nouă cu hramul Sf. Dimitrie. Cei care au ajutat financiar la zidirea sfântului lăcaș s-au numit: Gligore Dimu, Gheorghe Alexe Ștefan, Cara Ghiorghi și Arhondi Dascălu². Autorul micromonografiei localității, Nichita Bonjug, mai consemna: „De la 1899 încoace slujește neîntreput Panait D. Iofciu, cântăreț cu școală românească. [...]. În această îndelungată vreme a fost îndrumătorul mai multor preoți, iar în intervalele libere, a botezat și-nmormântat de multe ori singur. A predicat cum a putut și a vorbit mișcător la serbările Zilei Eroilor, el însuși fiind, în marele război, un erou decorat cu crucea comemorativă și baretele Mărășești, Carpați și Dobrogea.”³

¹ Bonjug, Nichita, *op. cit.*, p. 275

² *Idem*, p. 276 squ.

³ *Ibidem*

Începuturile învățământului din Izvoarele se plasează tot în secolul al XIX-lea, când preoții făceau studii cu tinerii din sat chiar la ei acasă, fiindcă nu exista încă un local de școală. Așa au procedat papă Moscu și papă Panteli Cumbidis, care i-au ajutat să nu uite limba maternă și să-și însușească învățăturile bisericii, dar și cunoștințe generale. Primul învățător care a predat în limba română s-a numit Teodorescu și este semnatarul caietului găsit de istoricul Nicolae Iorga la biserica Azaclău: „Condica de milostenii, cu ajutorul Tatălui și al Fiului și al Sf. Duh, amin” (din 16 august 1859).

Conform unor date păstrate în manuscris în arhiva primăriei din localitate, după Războiul de Independență, învățătorul transilvănean Tudor construiește prima școală. De atunci, de-a lungul timpului, învățătorii s-au numit Carpus (1883), Olimpia Nicolau (1891), Constantin Rădulescu (1894), Sevastia Deculescu (1898), Teodor Popa (1901), Simion Mardare (1908), Ion Mihai și Mihai Sava (1910), Nichita Bonjug (1912), Andrei Mălai (1929), Simion Nicolae (1930), Grigore Popescu, Niculae Scărlăteanu și Maria Constantinescu (1934), majoritatea fiind originari din orașele de la Dunărea de Jos. Cei dintâi absolvenți ai școlii au fost: N. Pintilie, V. Lefter, N. Lefter, P. Geambazu (1883), iar în 1936 au absolvit șapte clase Tranule Moscu, Chiriac Lefter, Anghelina Lefter, Tanase Fote și Petre Geambazu. Noul local al școlii datează din 1935, prin efortul lui Nichita Bonjug, care i-a adăugat și un muzeu școlar cu obiecte și unelte țărănești în miniatură, relicve antice și piese numismatice, o secțiune petrografică și una de științe ale naturii.

„O unică, mare familie”

(Viața de familie din multiple perspective)

Multă vreme, grecii din neamurile venite la 1838 au putut păstra o endogamie strictă, fapt pe care li-l îngăduia însăși structura neconsagvină a acestora; ulterior, ei s-au înrudit cu descendenții familiilor de bulgari din localitate, care, la rândul

lor, au angajat relații matrimoniale cu fete de bulgari din Accadâna (astăzi, satul Alba). Se poate vorbi, încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, despre o endogamie lărgită, abia apoi despre exogamie.

Foarte interesant este faptul că aceasta s-a manifestat nu în interiorul grupului etnic, așa cum ne-am fi așteptat, ci, mai curând cu alte grupuri minoritare și chiar cu cel majoritar, criteriul de bază rămânând cu strictețe confesiunea ortodoxă. Concret, grecii din Izvoarele nu au avut acces la grupul minoritar elen plasat în mediul urban, nici la începutul deschiderii lor, nici mai târziu. Acest fapt poate avea o solidă explicație în atitudinea rezervată, de respingere chiar, a grecilor de la oraș, care, până în ultimul deceniu, i-au socotit pe „izvorenii” bulgari sau chiar găgăuzi. Dacă prima apreciere are o acoperire istorică (compoziția originară greco-bulgară a grupului întemeietor), cea de-a doua ține de peregrinările lor prin Basarabia, în timpul cărora, s-a presupus că au realizat alianțe matrimoniale cu grupurile etnice locale. Un alt motiv de rejectare este cel ocupațional: după cum se știe, grecii au imigrat și s-au statornicit în România în etape succesive, ca negustori, fapt ce contrastează cu ocupația tradițională (păstoritul), abandonată ulterior prin stabilirea într-o zonă agrară și viticolă a familiilor imigrate în Alibeichioi (Izvoarele).

Un alt aspect deosebit de interesant este cel relevat de autorul menționat, ce-i drept, pe un ton oarecum indignat și vehement, marea forță de asimilare a nou-veniților manifestată dintotdeauna de grupul de care ne ocupăm: „Grecii, evitați de locuitorii satelor învecinate, fac căsătoriile vreme îndelungată numai între dânsii și cu bulgarele din sat; bulgarii aduc fete și din alte sate, dar numai foarte rar, fetele refuzând să se ducă la greci – subliniază acesta, pentru ca, mai apoi, să vorbească despre (...) conservarea caracterului etnic al grecilor, grecizarea bulgarilor și excesiva solidaritate a locuitorilor, ei constituind de fapt, o unică mare familie, ai cărei componenți sunt toți rude apropiate între ele.”¹

¹ Bonjug, Nichita, *op. cit.*, p. 275

Studiind astăzi această comunitate, am remarcat păstrarea în linii generale a acestei strategii de supraviețuire. Orice persoană căsătorită în localitate îmbrățișează modul de viață, tradițiile și chiar limba grupului dominant, așa încât, la ultimele recensăminte, locuitorii din Izvoarele s-au declarat cu toții greci.

Am încercat, prin multiple metode, să reconstituim atmosfera din familiile de odinioară. Era o familie de tip patriarhal rigid, în sânul căreia ierarhiile erau foarte bine conturate și solid susținute. Reguli pe care le găsim și în jurisdicția tradițională românească, precum dreptul lui „*primus genitus*” (primul născut, moștenitorul virtual) versus „*jus ultimi geniti*” (dreptul celui din urmă născut), perpetuarea numelui strămoșilor, viri-localismul (așezarea gospodăriei în reședința soțului), tradiția relațiilor spirituale (nășia de neam și respectarea moașei ca exponent al acestuia) își află și astăzi concretizări importante și interesante în configurația comunității, contribuind la solidaritatea acesteia.

Relațiile de familie își găsesc o interesantă reflectare și în bogata serie de termeni cu care sunt desemnate gradele de rudenie: termeni generali ce denumesc generic principalele grade de rudenie, denumiți în limba elenă; termeni ce definesc relația individului (ego) creată prin cele trei tipuri de înrudire consacrate¹: părinți – copii, soț – soție, copii ai acelorași părinți, derivați din limba bulgară (idiomul familiar); termeni ce decurg din relații de tip spiritual: nășia și relația cu „babele satului” (provenind atât din limba elenă, cât și din limba bulgară).

Dincolo de aspectul lingvistic al problemei, trebuie să subliniem încă de la început prezența unui foarte bogat și activ fond de manifestări ritual-ceremoniale ce transpun în limbaj gestual, magic, obiectual raporturile interindividuale, interfamiliale în contextul schimbărilor de statut, dar, cum vom vedea, și în altele, general festive.

Fără a ne propune o discuție foarte amplă și aprofundată asupra termenilor de rudenie, vom nota prezența în prima

¹ Radcliffe-Brown, A. R., *Structură și funcție în societatea primitivă*, Editura Polirom, Iași, 2000, p. 52 squ.

serie a termenilor pentru mamă („mana”), tată („baba”), fiu („iosum”), fiică („thigateram”), bunic („papus”), bunică („babu”), soacră („pitheram”), socru („pitherasum”), ginere („ghambros”), noră („nif”), văr („acsadrifus”), verișoară („acsaderfiam”), nepot („angonem”), naș („nunu”), nașă („nuna”), fin („cumbaru”), fină („cumbara”).

Raportându-le la individ (*ego*), relațiile de rudenie se dovedesc a fi percepute și transpuse lingvistic mult mai nuanțat și mai complex. Astfel, cu termenul „buliu”, o persoană se adresează atât mătușii prin alianță (soția fratelui oricăruia dintre părinți), cât și mătușii și cumnatei mai mari a soțului. „Lalu”, echivalent relațional al „unchiului”, desemnează pe fratele tatălui, al mamei, dar și pe soțul surorii tatălui sau mamei, iar „leliu” este doar sora de sânge a fiecăruia dintre părinți. Cu „bati” este desemnat fratele consangvin mai vârstnic, „cacu” fiind termenul pentru sora mai mare; fratele mai mic este numit „athrifosum”, iar sora mai mică, „athrifim”. Toate acestea ar trebui raportate la termenii generici „aderphos” (frate), respectiv „aderphi” (soră). Aceleași grade de rudenie sunt exprimate diferit prin prisma căsătoriei: „ienisti” este numit fratele mai mare al soțului, „drăghincu”, fratele mai mic, iar „călinu”, sora mai mică.

Fie și din simpla enumerare se poate observa că, o dată cu schimbarea statutului, soția (soțul) contractează alte relații ce se transpun în termeni lingvistici distincți. Mai mult chiar, este remarcabil faptul că rudele de gradul doi (frații mai mari) ai soțului (soției) sunt fie numiți prin termeni inconfundabili, fie, în cazul alianței, prin termeni echivalenți cu cei ce desemnează propriile rude de gradul al treilea (frații părinților și soțiile acestora).

Se poate spune că atât rudele din partea tatălui, cât și cele din partea soțului se bucură de o atenție evidentă, concretizată în cuvinte ce reflectă respectul și afecțiunea deosebite.

Putem afirma, aplicând criteriile analizei structurale operate de Radcliffe-Brown, că termenii de rudenie se organizează nu numai în funcție de relațiile familiei elementare, ci și în funcție

de sex, vârstă și chiar generație. Pe de altă parte, putem vedea în varietatea termenilor de adresare destinate rudelor bărbatului o nuanțare a faptului, demonstrat de Émile Benveniste¹, că „sistemul patrilocal, care, în înrudirea prin alianță, a triumfat foarte de timpuriu, s-a impus singur și a eliminat această serie de termeni ca amintire a poziției duble pe care o ocupau toate alianțele în interiorul clasificării înrudirii.” (trad.n.)

Altfel spus, unii termeni – mai ales cei care definesc relațiile cu persoane din generații colaterale mai vârstnice din neamul soțului – se suprapun cu cei ce denumesc relațiile de același fel din propria familie, în vreme ce rudele de gradul al doilea sunt numite distinct, prin raportare la noul statut. La aceasta se adaugă faptul că denumirile citate mai sus pentru frații mai mari și mai mici sunt valabile atât pentru femeile căsătorite, cât și pentru bărbați, opoziția realizându-se nu în funcție de sex, ci în funcție de propria persoană. Faptul că acești termeni coexistă vine să sublinieze condiția soțului, respectiv a soției, de persoană cu dublă apartenență, nicidecum anularea sau estomparea primei apartenențe.

Trebuie să punem, pe de altă parte, această diversitate terminologică, nu numai pe seama compoziției mixte greco-bulgare a grupului (ilustrată de termeni precum „drăghincu” sau „călinu”, „buliu”, „bati” etc.), ci și pe aceea a unei realități sociale valabile până în urmă cu doar câteva decenii. O familie era compusă din mai multe generații (bunici, fii, nepoți), care făceau menaj comun. Faptul este atestat în întreg spațiul balcanic, dar mai cu seamă la greci și la aromâni, despre care, citându-l pe Th. Capidan, Paul H. Stahl² afirmă: „La nivelul inferior, care corespunde gospodăriei, există unitatea socială numită *fameli* – **familie**. Grupul domestic este alcătuit în principal dintr-un cuplu căsătorit (cel al părinților) cu fiii lor căsătoriți; ei trăiesc laolaltă sub autoritatea tatălui și a mamei, muncesc laolaltă, stăpânesc în comun o avere, de obicei oi.

¹ Benveniste, Émile, *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, Éditions de Minuit, Paris, 1993, p. 252

² Stahl, Paul H., *op. cit.*, p. 111

Grupul se separă la moartea tatălui sau când toți fiii sunt căsătoriți, deși uneori continuă un timp să formeze o singură unitate socială.”

Iată, prin comparație, cum stăteau lucrurile la Izvoarele în urmă cu peste 30 de ani: „Stăteam, stăteam laolaltă: socru-meu cu soacră-mea aici, în casele mai vechi, în continuare, cumnatu’ care-a murit acu’ câțiva ani cu cumnata, și-n spate-acolo noi. Aici munceam, aici, găteam, aici dormeam. Ba nu! fiecare era cu camerele lui, cu intrarea lui! Munca și mâncarea erau împreună, că pământu’ ni-l luaseră la colectiv. Pe urmă, era și sora mai mică, Niculina. Era fată, necăsătorită. Și ea stătea cu noi!...” (C. G.)

Însăși configurația gospodăriilor din Izvoarele vorbește despre acest mod de existență perpetuat, cu puține modificări, până astăzi. Curțile mai vechi sunt mari, au case cu mai multe intrări în locuințe construite succesiv pentru cuplurile tinere ce se instalau de-a lungul generațiilor. Ele se înscriu în tipurile bulgăresc și turcesc de gospodării dobrogene descrise de Paul Petrescu și Paul H. Stahl.¹ Mai nou, izvorenii tineri își construiesc separat locuințe mai moderne, amplasate în unghi drept și nu în prelungirea casei bătrânești, însă continuă să rămână alături de părinți dacă se stabilesc în sat.

Este lesne de imaginat că, într-un asemenea climat familial, condiția tinerei neveste, ba chiar a tânărului cuplu, era lipsită de autonomie. Din istorisirile personale ale informatorilor noștri a reieșit că, cel puțin în primul an, dacă nu până când reușeau să-și construiască propria casă, tinerii aveau o existență ce amintea de condiția lor de adolescenți sau cel mult de tineri aflați în pragul căsătoriei. Aceasta este similară cu cea a „sarcatsan”-ilor (păstori transhumanți vorbitori de limbă greacă ce trăiesc în Bulgaria și Grecia): „Faptul esențial este că proaspăt căsătorita este subordonată tuturor celorlalți membri ai familiei lărgite. [...] Ea este, cum se spune adesea, *mircasa noastră*.”²

¹ Petrescu, Paul; Stahl, Paul H., *Înrâuririle vieții sociale asupra arhitecturii fără-nești din Dobrogea*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, nr. 1-2, București, 1957, p. 25-40

² Stahl, Paul H., *op. cit.*, p. 112

Tocmai de aceea, o discuție separată merită termenul „nif” (noră), care, în traducerea în limba română, este sinonim cu „mireasă”, atât în contextul ceremonialului nupțial, cât și în cel al altor obiceiuri postliminale. Acesta reflectă două tipuri de relații: în plan familial, relația cu părinții soțului, iar în planul neamului și chiar al comunității, relația cu celelalte rude, cu vecinii, și, cum vom vedea, cu întreaga comunitate. Concret, este numită „nif” soția fiului și a nepotului nu doar de către rudele soțului, ci și de către vecini și consăteni, o dată intrată în micro-grupul vecinătății, subliniindu-se prin aceasta patrilinarietàa familiei și mai ales virilocalismul ei.

Chiar dacă, în mod evident, condiția femeii în comunitatea greacă de care ne ocupăm este, cel puțin astăzi, mai puțin constrânsă de regulile inflexibile ale familiei, neamului, bisericii și comunității decât, spre exemplu, la grupul turco-tătar din aceeași regiune, utilizarea acestui apelativ de către toți cei ce-și afirmă astfel apartenența la grupul soțului dă măsura rigorilor la care era (și mai este încă) supusă o noră care locuiește în casa socrilor, dar și o anumită relație de afinitate cvasigeneralizată. Practic, termenul „nif” atenuază sensul de „xena” (străină), mai ales în zilele noastre când în Izvoarele sunt aduse și fete din alte localități. Acest sens aproape că nu exista în trecut, când, așa cum am arătat, grecii depășeau arareori aria satului în căutarea unei soții. „Nora” era așadar, o membră a unui alt neam, dar nu era nici etnic, nici confesional străină, ci aparținea comunității compacte și închise a așezării.

Cam în același fel stau lucrurile și în cazul termenului ce denumeste ginerele („ghambròs”), ambele având și conotații ceremoniale în contextul obiceiurilor familiale. Dată fiind însă regula virilocalismului, putem aprecia că sunt extrem de rare cazurile în care soții se mută în gospodăriile socrilor lor. Astfel, cu termenul de „ghambròs” sunt numiți toți bărbații care nu aparțin neamului (familiei) soției și cu care ceilalți membri angajează relații afine (de alianță).

Regula denominației este cel de-al doilea aspect legat de sistemul de înrudire, la care dorim să ne referim, consecință a

regulilor ce privesc *schimbul matrimonial*. Iată, după informațiile culese, care sunt regulile de conferire a numelui de botez: „La noi e obiceiul ca la primu' născut să-i pună tata numele (adică tata pune numele lui tat-su, bunicu' copilului) și dacă e fată, al lui soacra mică. La al doilea, numele lui socru mic sau soacra mare, dacă e fată, și de la al treilea, al nașului. Se menține, se menține și acuma! Păi ieși pe stradă și te râde: «Nu te-a băgat în seamă fecioru-tu și cu noră-ta!...». Da' nu poți pune totuși numele până nu mergi la naș, că ies discuții, supărări.” (C. G.)

Este necesar să precizăm că în majoritatea covârșitoare a cazurilor, moștenirea casei părintești revine ultimului băiat născut. Acesta, după cum s-a putut vedea, nu poartă însă și numele bunicului patern, ci după toate regulile enunțate, pe cel al bunicului matern, astfel încât se poate vorbi despre o consolidare a relației stabilite între cele două neamuri o dată cu căsătoria părinților săi. Există și implicații ritual-ceremoniale ale acestui fapt, întrucât patronul casei și al familiei devine, de regulă, sfântul al cărui nume îl poartă capul familiei (*cf. infra* „curbanul casei”).

Cam în același fel stăteau lucrurile la grecii din satul Elympos, situat pe insula Karpathos: „Fiecare băiat și fiecare fată poartă astfel numele de botez al bunicului său patern sau al bunicii sale materne, în funcție de sex. La fiecare a doua generație revine același nume de botez, ca și când bunica și bunicul ar trăi din nou. Această regulă este strict respectată, posesia concomitentă a patrimoniului și a numelui bunicilor fiind obligatorie.”¹ . Această regulă de denominație este valabilă și pentru arii ample românești, mai cu seamă pentru cea nord-duceană, dacă luăm în calcul regula nașului de neam. Astfel, primul născut al oricărei familii primește numele ascendentului său direct (tată, bunic, străbunic, în cazul în care este primul născut al primului născut), aceasta însemnând de fapt, repetarea numelui „părintelui spiritual”, adică al nașului.

Acest tip de denominație este frecvent întâlnit, cu unele deosebiri, la multe popoare, încât nu putem preciza dacă forma

¹ Stahl, Paul H., *op. cit.*, p. 105

de moștenire și regula denominației au fost influențate de conviețuirea cu bulgarii sau de învecinarea cu românii sau dacă ele erau proprii ținutului din care au plecat spre Dobrogea. Oricum ar fi, tindem să credem că a fost dintotdeauna o modalitate – simbolică, dar și economică – de păstrare a solidarității grupului minoritar.

„Pe vremuri, când era mama mea moașă...”

(Nașterea și creșterea copiilor)

Rațiunea de a exista a familiei este și astăzi în Izvoarele aceea de a perpetua neamul și numele, de a oferi urmașilor un cămin armonios, de aceea se păstrează o seamă de credințe și tradiții pe care mulți le-ar socoti „superstiții”. Acestea țin însă de înțelesurile profunde pe care oamenii le mai conferă încă începutului existenței, dar și de teama de dezechilibrul individual și familial, căci fiecare nou membru trebuie integrat rapid și firesc în comunitate.

Respectul pentru „babele” (moașele) satului se păstrează până în zilele noastre, iar acest fapt se traduce în spectaculoase acte ceremoniale. Atribuțiile acestora s-au diminuat de cel puțin o jumătate de veac, de când nașterile nu se mai produc acasă, ci în clinici specializate. Rămân însă valabile rolurile magice – terapeutice și divinatorii –, precum și cele ce țin de inițierea mamei aflate la prima naștere.

La grecii din Izvoarele a fi babă-moașă nu era o simplă îndeletnicire sau specializare magico-medicală, ci o adevărată demnitate recunoscută de comunitate ce se transmitea, de regulă, în familie, așa cum s-a întâmplat cu cele mai multe femei știutoare de astăzi. Pătrunse de importanța rolului lor, babele-moașe petreceau zile în șir la căpătâiul lăuzelor sacrificându-și chiar și viața de familie: „Pe vremuri, când era mama mea moașă, stătea și o zi și o noapte; până nu să năștea, nu venea mama acasă! O dată am tors pentru o rochie [...], am țesut-o,

și-atunci a venit mama mea de unde o chemase moașă! Și țigan dacă o chema, mama să ducea: «Mă duc să scăp un suflet! Și voi să tăceți din gura, nimica să nu ziceți!...» – așa ne spunea când pleca!” (N. D.)

În prelungitele discuții cu câteva femei ce cunosc aceste rânduieli, am sesizat că pragul preliminar (perioada gravidității) este pus sub semnul prescripțiilor și interdicțiilor universale. Femeii însărcinate nu trebuie să i se refuze nimic, orice poftă nesatisfăcută atrăgând „pierderea”; dimpotrivă, i se respectă cele mai neobișnuite dorințe pentru ca sarcina să fie dusă la bun sfârșit, iar copilul să nu capete semne și să nu fie bolnăvicios și capricios. Aceasta se ferea să fure ceva și să-și atingă apoi corpul și să nu lovească animalele pentru a nu transmite semne nedorite copilului. Dacă totuși acestea apăreau, baba era sollicitată să le îndepărteze prin practici magice numai de ea știute. Blestemele și vorbele rele, păcatele părinților (în special, jurămintele strâmbe și nedreptățile făcute altora) aduceau boli de temut ce-și aflau vindecarea numai prin slujbe săvârșite în biserică de către preoți. Chiar în vara anului 2002 am avut ocazia să asist, în timpul slujbei de Sf. Marie Mare, la o asemenea practică magico-religioasă: preotul a ieșit pe Ușile Împărătești cu Sfintele Daruri pășind peste copiii bolnavi sau hăinuțele acestora aduse în biserică de mame și bunici.

Intervalul cuprins între momentul nașterii și botez este perceput ca fiind hotărâtor pentru viitorul copilului. El este fragil, vulnerabil și impur, de aceea în jurul lui, ca și al mamei de altfel, baba instituie o adevărată rețea de protecție magică, fără a-și neglija însă sarcinile empiric medicale. Iată ce are de făcut astăzi o babă atunci când lăuza și nou-născutul vin de la spital: „Acum, când vine de la spital, baba este chemată să aibă grijă de copil, să-l scalde, să-l maseze, să-l înfeșe. Lăuza se pune la abur (dacă nu este tăiată) cu ierburi de la ceair și paie de ovăz, apoi îi face o frecție cu spirt ca să i se dea drumul la lapte, o încinge cu un ciocălău de porumb pe sub burtă legat cu un șal mare [ca să se localizeze locul – *n.n.*] și a doua zi când se scoală, parcă-i vine să zboare, așa-i de ușoară!...”. (N. D.) Sub capul

copilului ea aşază cărţi de rugăciuni ori relicve sfinte, iar sub leagăn, obiecte de fier şi mătura „ca să nu se lipească răul”; îi împodobeşte scufiţa cu peruzele sau orice fel de obiect de culoare albastră de care leagă o lăbuţă de cârţiţă. Grija cea mai mare o are baba pentru laptele mamei, de aceea, pe lângă o hrană consistentă şi ceaiuri de plante, ea adaugă obiecte cu rol protector (aţă roşie şi usturoi), bine tănuite spre a nu-şi pierde eficienţa atunci când musafirii calcă pragul casei.

Cel mai important moment este cel în care baba invocă puterile sacre, primind Ursitoarele: „Se pune cămaşa tatălui, o tavă de aramă, se face o turtă frământată (dospită), se pune o ceapă ş-un pahar de apă şi sare şi brâu’ de argint al mamei. Noaptea vine Ursitoarele şi miruieşte, urseşte copilu’: ce are de tras, pe cine o să ia, toate elea! Dimineaţa, să scoală lăuza, sparge ceapa şi o mănâncă cu turta ca să aibă lapte. Trece copilu’ prin cămaşa-aşa, cu scutece cu tot, ca să aibe noroc (că are tat-su noroc, să aibe noroc şi copilu!) şi să crească.” (A. M.) Visul pe care mama îl are în acea noapte este interpretat ca fiind semnul trimis de Ursitoare; odinioară, cea care comunica în acest fel cu temutele zâne ale destinului era tot baba care dormea cât mai aproape de locul unde se aşeza cina acestora, pentru a le putea auzi când menesc.

Credinţa în Ursitoare este alimentată şi astăzi de naraţiuni ce pun în evidenţă forţa lor impresionantă manifestată în timpuri când oamenii erau cu mult mai credincioşi: „Femeia asta care-i babă mi-a povestit: cuscru-su... (le-a murit o fată a lor... de 18 ani) spunea că atunci, a treia noapte de lăuze, la Ursitori, nu-l apuca somnu’ diloc. El le-a văzut. El a auzit uşa cum s-a deschis şi a rămas aşa, cu ochii deschişi. (Da’ era şi lumea credincioasă-aşa, nu ca acum!...) Când a intrat – era trei femei înalte, cu degetele la mâini uite-aşa lungi!... – şi s-au pus toate-aşa pă copil. Şi una zice... prima zice: «Hai să-l loăm!» (Să ia copilu!). Mijlocia zice: «Nuuu!» Cea mică zice: «Îl lăsăm să să facă de op’şpe ani!» (Fiecare spunea câte-o vorbă!) Iarăşi prima spune: «Dacă-l luăm acum, că-i de trei zile, o să plângă mă-sa trei zile şi-o să-l uite!». Aia mijlocie zice: «O să-l luăm cân’ o fi

de 18 ani, s-o doară pe mă-sa toată viața!». Ailaltă zice: «În ziua cutare!» (O miercuri s-a născut, o miercuri a murit!) Și când a-mplinit 18 ani (atunci să făcuse spitalu' la Horia și era numa' un medic!), n-au avut ce-i face!... A murit de inimă!... Acuma sunt ani de-atuncea! – povestea babu Teodora, mama ei, ce-a văzut bărbatu-so, da' acuma am 72 de ani și n-am mai auzit pe nimeni să le mai vadă și să le mai audă!... Acuma ce să mai vadă?!... că nasc la spital!... Acuma ursește la spital! Ele cân' vine, face obiceiul da' degeaba! Că atuncea sunt patru zile, șase zile... nu mai e a treia zi! Noi facem cân' vine obiceiul, da' după naștere trebuie, când vine iele, atuncea, că atuncea știu iele că s-a născut!" (A. M.)

Babele de astăzi sunt la fel de pricepute ca și înaintașele lor în a descânta copiii de deochi, de junghi și Samcă sau strânsură, de alivrici (bube dulci și stomatită), de plâns, de boală câinească și de pană sau șină (circulație proastă și rahitism). Nici mamele nu sunt cu totul ferite de primejdie: Rujinițele sau animalele sălbătice, ba și cele domestice, le pot rățăci mințile, declanșând „lehuziile” (febra laptelui), ce se cer grabnic alungate prin practici magice complicate, reiterate trei zile la rând.

Am înregistrat de la interlocutoarele noastre un număr impresionant de descânțece însoțite de prezentarea recuzitei și de descrierea gesturilor și acțiunilor. Unele se rostesc în limba elenă, altele în română, presărate cu vorbe bulgărești, mai întotdeauna în șoaptă pentru ca descântătoarea să nu-și piardă leacul. Înregistrarea lor a fost destul de greu de realizat. Adesea, femeile au recurs la nararea formulelor și la traducerea sau chiar la trunchierea lor cu bună știință tocmai din același considerent. Cele mai multe prezintă asemănări evidente cu texte „clasice” de descânțece pe care le putem afla și în colecțiile românești, unele fiind chiar în mod declarat traduse în limba elenă după ce au fost învățate de la românce din localitățile învecinate.

Următorul moment, cel al integrării complete în familie, neam și comunitatea religioasă, este botezul care pune în evidență, ca și la români, rolul nașilor de neam. Alături de aceștia,

în timpul ceremoniei, desigur că baba este nelipsită cu atât mai mult cu cât, prima apă sfințită care se folosește până la botez la îmbăiatul copilului tot ei îi este încredințată de preot. Iată o descriere ce surprinde momentele esențiale ale trecerii de la condiția de impuritate și incertitudine a pruncului la cea de inițiat și consacrat: „Când se merge la botez, se ia copilul, iar în locul lui se pune un fier, că rămâne casa goală. Nașa ia copilul și pune bani pe pat, apoi îl închină și pleacă la botez. La biserică merge și lăuza ca să-i facă părintele molitfa. (Se poate face și mai devreme: la 18-25 de zile). Când se întorc de la biserică, lăuza scoate ața roșie de la mână și de la cap și le pune jos pe prag cu niște căței de usturoi și le calcă tare, ca să strivească usturoiu', să-l facă zeamă. Apoi baba toarnă un pahar de apă pe picioarele ei și nașa îi dă copilul și zice: «Am luat evreu și-am adus creștin!». Tot nașa stinge lumânarea de botez în pragul casei, sus, ca să crească înalt copilul și să se țină de casa lui.” (A. M.) A doua zi, copilul este scos din crejmă (pânza albă de mir) și scăldat: „A doua zi, pe la doo'spe, vine nașa cu o tavă cu trei feluri de mâncare (o găină întreagă, orez, biscuiți, vin). Prima dată gustă lăuza din ele și dup-aia dă la toată lumea câți sunt în casă și scaldă nașa copilu'. În apă trebe să aibă orez, zahăr și o floare roșie și bani mărunți. Și-l scaldă nașa, îl îmbracă și se pune masă, să fie cinstit ca masa. Se dăruie din nou la nașă. Apa de la mir se pune la un pom sau la un trandafir să crească frumos, să fie arătos.” (C. G.)

O serie de alte practici magice de protecție și augurale are loc de-a lungul primilor ani ai copilăriei: primul dinte, primii pași, înțărcațul, primele cuvinte rostite, toate constituie evenimente cărora familia le acordă o importanță majoră, împărtășită cu bucurie vecinilor și restului neamului. Cu toate că majoritatea femeilor dispun de o suită bogată de mijloace prin care pot alunga bolile curente, persistă încă părerea unanimă că „de babă ai nevoie toată viața, cât e copilul mic și apoi și când ai nepoți”, așa încât competența lor rămâne de necontestat și de neegalat. Acest fapt explică păstrarea unei sărbători devenită emblematică pentru întreaga comunitate: *Ziua babelor*.

„Nunți ca la Izvoarele rar mai vezi azi undeva!”

(Considerații asupra căsătoriei și nunții)

Acest moment existențial era și rămâne în continuare esențial pentru păstrarea individualității de grup. Comunitatea din Izvoarele se comportă, chiar și în secolul XXI, ca una tradițională, puternic marcată de reguli stricte și de ierarhii. Criteriile matrimoniale rămân, în esență, aceleași: religia și confesiunea, apartenența etnică și locală, statutul economico-social. Izvorenii admit că în ultimele trei-patru decenii poziția etnică a așezării s-a modificat considerabil, însă se mândresc cu faptul că nici una dintre nou-venite nu este de o altă confesiune sau religie. Mai mult decât atât, familiile care au consimțit să se așeze în localitate s-au integrat complet (cutumiar, social și lingvistic) în comunitatea elenă. Un exemplu edificator îl constituie cuplul pe care l-am urmărit în cursul cercetărilor în Izvoarele.

Se mai păstrează încă un control riguros al familiei în sens larg și chiar al comunității în privința căsătoriilor. Acesta se reflectă în păstrarea secvențelor ceremoniale și rituale în care sunt antrenați nu numai părinții tinerilor, ci și rudele lor, prietenii de familie și, uneori, vecinii. Familia viitorului mire nu-și permite niciodată un refuz care ar atrage alte asemenea. De aceea, înaintea peșitorilor merg la casa fetei, în mod discret, seara târziu (duminică, joia sau miercurea), „intermediarii” care tatonează terenul și observă atitudinea și intențiile familiei ei. Una din aceste persoane rămâne gaj „ca să nu cumva să concureze alt băiat și să-i ia locul”. La sosirea tânărului însoțit de rudele sale apropiate, se angajează un dialog neutru. Se întreabă pe ocolite: „Aveți ceva de vânzare? Noi am venit să cumpărăm!”. Dacă sunt de acord, părinții fetei zic: „Ei, mai stați să bem un vin, mai întrebați, vă mai răspundem, ne mai socotim!...”. Apoi sunt întrebați din nou tinerii dacă se plac, dacă s-au gândit bine și dacă au intenții serioase. Se face o masă cu familia și

alte rude (unchi, mătuși); fata îi dăruiește pe socri cu cămașă și rochie și primește de la mire: brâu, zale, „costum bulgăresc”, iar mai demult, când se purtau salbe „cu două-trei rânduri”, prima de la socri bani de aur sau de argint. Lăutarii de odinioară (gaidargiii) – Panait Topăleciu, Panaitache Ștefan, Ciobanu Ivanciu și Panaitachi Lefter – erau chemați să cânte cu cimpoaiele și cavalele, petrecerea prelungindu-se până târziu în noapte, ca să le meargă bine tinerilor și să aibă un trai îndestulat.¹

Costumul primit îl purta cât era logodită (2-3 luni) și apoi încă 40 de zile după nuntă: „Așa umbla: cu costum, cu ciucuman, cu gear alb, cu șorț. Așa lucra, lipea, mătura: gătită ca și cum ar fi să coboare în centru!”. (C. G.)

Comportamentul tinerilor logodiți nu lăsa, odinioară, să se întrevadă relația proaspăt contractată. Pe toată durata logodnei, adică nu mai mult de două luni (cât timp familiile pregăteau nunta), cei doi tineri nu petreceau împreună cu nici un prilej. Dimpotrivă, ei căutau să fie cât mai mult în mijlocul grupului lor de vârstă și de sex, cu toate că, prin amploarea petrecerilor de pețire și logodnă, toată comunitatea știa de angajamentul încheiat.

Nunta debuta în urmă cu câteva decenii în săptămâna premergătoare cu o secvență ceremonială: vestirea și invitarea la ospăț. Trei fete din partea miresei (*diverițele* sau *călinu mighali*) și trei flăcăi din partea mirelui (*diverii*) colindau întreg satul poftind familiile din partea socrului mic, respectiv, a socrului mare. Astăzi, desigur, invitațiile tipărite se trimit cu multe săptămâni înainte, întrucât de răspunsul afirmativ al participanților depinde amploarea pregătirilor.

Nunta contemporană la grecii din Izvoarele mai păstrează totuși multe caracteristici tradiționale, semn evident al conservatorismului grupului. Este o formă interesantă a „nunții în două părți” (două oștețe, unul la casa mirelui și altul la cea a miresei), înregistrată până în urmă cu trei-patru decenii și în satele românești. Secvențe precum: schimbul de plămadă

¹ Inf. Gheorghe Pelivan, 72 ani (înreg. oct. 1985 de prof. dr. Gh. Mihalcea din com. Horia)

(*prujumnea*), schimbul de daruri între miri, bărbieritul ritual al ginerelui (*csurisumi tu ghambro*) și gătitul miresei, adusul nunilor mari cu alai, purtatul zestrei, dăruirea nuntașilor de către soacra mică au o desfășurare amplă și spectaculoasă, care, oricât timp sau efort i-ar costa pe protagoniști, trebuie îndeplinite cu strictețe și solemnitate, întrucât sunt recunoscute ca adevărate elemente culturale distinctive cu care grecii din Izvoarele se mândresc.

În urmă cu doar câteva decenii, săptămâna pregătirilor de nuntă era punctată de vizite și ospete reciproce între familiile mirilor. Desfășurarea ceremonial-ludică sublinia tensiunile ce se mențineau între acestea și încercarea neamului mirelui de a-și pune în evidență supremația. O asemenea secvență era pregătirea la casa socrului mare a *bacârcinului* (căldării) cu vin fiert și ciușcă, pe care fete și flăcăi o duceau la socrul mic, însoțiți de lăutari, cântând și chiuind: „Așa beau câte un pahar și jucau, cântau, până terminau vinu' cu ciușcă. Jucau «cer-piper». Băieții se înșirau și se țineau strâns de mâini; cel din frunte avea un brâu cu nod legat în mână și jucau și făceau strigături: «cer-piper!» și pe la spate la cei din spate. Era obligatoriu să intre în joc oamenii lu' socru' mare și ceilalți le legau pe la spate câte un os, câte o ceapă, la șorțuri la fete... Râdeau de ei că plecau cu alea fără să observe. Plecau la socru' mare înapoi cu cavaleru' cu plosca și cu bracaciu și atunci aduna și masa la socru mare.”¹

Nunțile grecești excelează în opulență: socrii mari și cei mici își așteaptă invitații cu mese bogate, muzică și vin din belșug, darurile pe care și le fac mirii depășesc cu mult sfera ceremonialului, fiind etalări aproape ostentative ale bunăstării. Cele mai impresionante momente rămân însă primirea nunilor și a alaiului mirelui la casa miresei, înainte de ceremonia religioasă și dăruirea nuntașilor de către soacra mică, la încheierea ospățului mare al nunții. Familia miresei oferă tuturor daruri scumpe, de la prosoapele tradiționale de borangic sau bumbac bogat

¹ Inf. Gheorghe Pelivan, 72 ani (înreg. oct. 1985 de prof. dr. Gh. Mihalcea din com. Horia)

ornamentate cu motive tradiționale, la obiecte vestimentare și de utilitate casnică (plăpumi, covoare, lenjerie de pat), până la cele moderne de cea mai bună calitate. Este o formă de afirmare a stării economice și, prin aceasta, de concurență a celor două familii, un răspuns gestual la darurile pe care familia mirelui le aduce miresei, dar și o încercare de a asigura viitoarei neveste un climat armonios în neamul soțului. Restul comunității apreciază aceste momente ca fiind foarte grăitoare pentru modul în care tinerii și părinții acestora știu să-și cinstească nașii și să-și onoreze neamurile, de aceea sunt îndelung comentate și analizate, pe seama lor fiind pusă mai apoi evoluția legăturilor de afinitate.

Trăind mai bine de un secol și jumătate în vecinătatea unor așezări românești, iar mai recent, angajând relații matrimoniale cu românii, grecii au adăugat secvențe rituale și piese repertoriale din zestrea culturală a acestora. Spre exemplu, momentul *bărbieritului ginerelui*, larg răspândit în toată aria balcanică, este însoțit astăzi de interpretarea în limba română a cântețului ritual, acesta înlocuind, spun informatorii mai vârstnici (A. L.), cântecele dansate, pe care cei de astăzi le-au uitat. Tot de la români, ei au adoptat ritualul *rupeii turții* deasupra capului miresei împodobit cu cunună și văl (în timpul căruia se cântă „Ia-ți, mireasă, ziua-bună!”), precum și alte două secvențe postceremoniale, *legătoarea* (petrecere familială punctată de schimb de daruri, desfășurată a doua zi după nuntă) și *plăcintele* (petrecere de încheiere a nunții oferită de cele două familii pentru răsplătirea celor care au ajutat la pregătiri).

În încercarea de a reconstitui forma pe care acest obicei familial o avea în urmă cu două generații, am apelat la memoria câtorva bătrâne, reținând destul de puține modificări notabile. Nunțile aveau un caracter mult mai restrâns, întrucât se desfășurau în casele socrilor, dar cu toate acestea, erau punctate de câteva secvențe ce antrenau diferențiat grupuri de vârstă și de statut marital exterioare familiei.

Una dintre acestea, *mărgelele*, se desfășura în preziua cununiei la casa miresei; este, într-un fel, o variantă zonală a

fedeleşului (întrucât o regăsim atât în spațiul dobrogean, cât și în cel al Dunării de Jos). Era, de fapt, ultima petrecere de la casa miresei, la care participau prietenele acesteia, nuna și alte femei înrudite; așadar, o putem categorisi drept un moment ritual-ceremonial cu valențe egale de separare și de integrare. Participantele pregăteau podoabele nupțiale și darurile pentru mire și socrii mari, iar nuna împletea părul tinerei fete în patru cozi lăsate pe spate și îi lega pe frunte „telul” (un fir metalic auriu, însemn al nuntirii, pe care îl purta încă o săptămână după nuntă). Tot din vestimentația tradițională ceremonială mai făcea parte și un alt accesoriu: „bulul” (un acoperământ de cap mic, din mătase roșie, purtat peste șalul mare, alb, cu franjuri, numit „gear”, ce simboliza virginitatea miresei). „La o săptămână după cununie, socrul mare făcea o masă și veneau câteva fete (5-6 fete) care strigau prin tot satul: «Buliu Mărie! Buliu Mărie! Veniți să aruncăm bulu’ lu’ cutare la fântână!». Și pe urmă, să ducea care era cavaler de onoare, lua niște bețe de trandafir și-l puneă [bulul – *n.n.*] într-o tufă de trandafir. Asta era la o săptămână-două după cununie. În locul bulului, i se puneă un batic alb peste gear încă până la 40 de zile și abia după aia purta gearu’ neacoperit.” (E. D.) *Aruncatul bulului* ni se înfățișează astăzi ca o secvență ce pune în valoare multiplele legături pe care familia le angaja cu întreaga comunitate. Era, în egală măsură, un rit de separare a tinerei căsătorite de grupul ei de vârstă, dar și unul de confirmare a noului său statut, o formă de acceptare a unei noi membre de către familia soțului. Faptul că era patronat de doi bărbați reprezentanți ai neamului nu este, la rândul lui, lipsit de importanță, căci ilustrează în cel mai evident mod raporturile ierarhice de sex din sânul acestuia și rigorile morale la care erau supuse femeile.

Este lesne de înțeles că, o dată cu renunțarea la costumul tradițional, aceste momente cu valențe simbolice au dispărut și ele. De mai bine de un sfert de veac, miresele din Izvoarele nu se mai îmbracă în somptuosul lor costum, ci cu rochii și accesorii cumpărate din oraș. Totuși, atât în zilele următoare, când

se consumă o serie de acte postceremoniale, între care *vizita la socrii mici*, cât și la anumite sărbători de peste an, tinerele căsătorite poartă această ținută mai ales pentru a cinsti cum se cuvine acest dar primit la logodnă din partea socrilor ei.

Tot în nunțile de demult, își afla locul un moment cu semnificații simbolice legate de asigurarea armoniei, fecundității și belșugului cuplului: *schimbul de plămadă*: „Când să punea la frământat femeile la mire și la mireasă, chema soacra mică două fete curate [virgine – *n.n.*], cu părinți în viață și le dădea puțin din aluatu' ăla dospit, din plămada aia. Pe urmă, le trimitea să schimbe aluatu': punea ce-a adus de la mireasă în aluatu' de la mire și soacra mare le dădea puțin să ducă înapoi, să amestece cu pâinea și colacu' miresii, să le meargă bine și să se înțeleagă amândoi.” (C. G.) Acest gest simbolic se cere raportat la informații din secolul trecut care privesc minoritatea bulgară din Cadrilater¹, fapt care subliniază compoziția eleno-bulgară a comunității de care ne ocupăm.

Un alt moment care se cere evidențiat este cel al primei vizite a cuplului la casa socrilor mici. La români, acest moment purta numele de „calea întoarsă” și beneficia de un ceremonial similar. „După nuntă, în prima săptămână, n-avea mireasa voie să meargă nicăieri (nu ieșea nici din curte!). După aia îi poftea mă-sa. Se făcea o petrecere cu nași, cu unchi, cu toți: c-a invitat mireasa înapoi, acasă! Până n-o invita cu sticlă, mireasa nu mergea la părinții ei! Se făcea masă mare, ca la logodnă! Ținea până la ziuă. Mirii nu intrau în casă până când părinții (ș-ai lui, ș-ai ei) nu le dăruia ceva: pământ, vite... ceva le făgăduia! Soacra mică le punea un material pe după gât cu care îi trăgea peste prag în casă. Ei nu gustau din vin până când nu li se promiteau darurile. Se punea apoi masa. Nașa aducea un vas cu boabe de grâu în care fiecare împlânta bani. Tinerii primeau vasul, alegeau banii și plecau acasă, unde făceau altă masă cu cei de seama lor, iar vârstnicii petreceau în continuare la socrii mici.” (C. G.)

¹ Constantinescu-Mircești, C., *Ezbei, un sat din Dobrogea*

„Noi încă mai păzim sărbătorile!”

(Obiceiuri familiale în contextul sărbătorilor creștine)

Obiceiurile legate de căsătorie și nuntă au interesante componente postliminale care se împletesc foarte strâns cu sărbătorile de peste an. Acest fapt le conferă o anvergură amplă și valențe sociale cu totul remarcabile, concretizate în participarea întregii comunități la integrarea cuplurilor recent căsătorite într-un alt grup cu statut marital bine conturat. Acestea sunt grupate în jurul a trei cicluri festive de o importanță covârșitoare pentru păstrarea valorilor identitare ale grecilor din Izvoarele: *Crăciunul* și ziua *Sfântului Mare Mucenic Gheorghe* (celebrate după calendarul iulian la 6 ianuarie, respectiv 6 mai) și *Lăsatul Secului* (sărbătoare mobilă, ținută ca și la români în ultima duminică dinaintea Postului Paștilor). Anumite sărbători de peste an capătă chiar denumiri ce pun în valoare această componentă de solidarizare a comunității și de consfințire a noilor relații familiale. Astfel „udatul ginerilor”, „udatul nurorilor” și „ziua babelor” se circumscriu sărbătorilor de trecere dintr-un an într-altul, „descălțatul mireselor” și „furatul copiilor” au loc în ziua de Sfântul Gheorghe, iar „adunatul darurilor” se petrece o dată cu actul ceremonial al „iertărilor și sărutatului mâinii” pe care, în mod obligatoriu, trebuie să le îndeplinească fiecare familie față de cei vârstnici (nași, părinți, frați mai mari și unchi) la începutul Postului Mare.

Astfel, în noaptea de 6 spre 7 ianuarie se păstrează „Udatul ginerilor” (*Vrimenus ghambros*), obicei ce are ca actanți principali tinerii necăsătoriți, de regulă, cei care fac parte din ceata de colindători (*a Drăgumanului*), iar ca beneficiari, pe tinerii care s-au căsătorit în ultimul an. Este o etapă postliminală a ceremonialului nunții, menită să sublinieze și chiar să definitiveze trecerea și statutul tinerilor, care, prin căsătorie, s-au despărțit de grupul de vârstă și au fost integrați în cel al gospodariilor. „Udatul” este un ritual de la care nimeni nu numai că nu îndrăznește, dar chiar nici nu dorește să se sustragă pentru că:

„Așa sunt ei mai văzuți, mai luați în seamă. Dacă nu se udă înseamnă că nu-s buni de nimic!... Mai depinde și de ce-ai făcut tu la alții când erai flăcău, că dac-ai fost tu mai rău, mai îndârjit, așa ți se întoarce și ție! Ceilalți toți te țin minte!” (I. I.). Deși totul pare a fi mai curând o probă de rezistență decât un simplu gest magic și augural, tinerii se arată obedienți, ba chiar nerăbdători și nemulțumiți, dacă ceata întârzie. „Udatul” debutează cu refuzul formal (fugă, tănuire) al tinerilor bărbați, pentru ca apoi, în sunetul unui colind special ce vorbește despre însuși patronul zilei, Sfântul Ion, să se lase udați, succesiv, la trei fântâni și apoi „înviați” cu zăpadă. Odinioară, după spusele celor vârstnici, bărbații erau duși „la derea” și, în ciuda gerului aprig, erau udați până când hainele le înghețau pe trupuri... „Dacă te opuneai?!... Păi dacă te opuneai făceai mai rău, că ei se îndârjeau și mai chemau și ajutoare și tot te puneau jos! Așa am făcut eu: eram tânăr, eram vânjos și ce-am zis? Hai să fug, să-i fac să muncească și ei, nu?... Și-am luat-o prin grădini, pe deal, da’ când m-au prins... așa udat n-a mai pățit nimeni!... Țineau minte care a fost în armată, care n-a fost udat și peste un an-doi, când să libera, gata era!” (I. L.) La fiecare casă, flăcăii sunt apoi așezați la masă, iar celui care a reușit să-l prindă pe „ginere” soția acestuia îi dăruiește un prosop. În felul acesta proaspăta soție „plătește” câștigarea definitivă a soțului și trecerea lui în rândul gospodarilor (*arhondas*), întrucât, până în acest moment le mai sunt îngăduite petrecerile cu vechii tovarăși de generație.

În miezul zilei de 7 ianuarie este rândul „nurorilor” să fie udate (*Vrimenus nifis*). De astă dată, este vorba despre un rit de fertilitate și purificare cu implicații sociale de integrare definitivă în grupul femeilor căsătorite. Protagonistele – femeile căsătorite și foarte puține tinere necăsătorite – alcătuiesc un alai deosebit de spectaculos al „nunei” (nașa de cununie). Ierarhia familială este din nou relevată prin prezența obligatorie a soacrei nunei, a cumnatelor și surorilor acesteia, precum și ale tuturor rudelor prin alianță și abia apoi a mamei, surorilor și nepoatelor, eventual, finelor nunei. Strălucirea și pitorescul

alaiului sunt sporite de faptul că acest prilej ceremonial cere ca ele să se poarte costumul tradițional local.

La rândul ei, „nora” pregătește daruri purtătoare ale semnificațiilor de integrare și de recunoaștere a propriului statut: ștergare țesute, pânzeturi scumpe, șorțuri de mătase și „chitci” (mănunchiuri minuscule) de busuioc și monezi pe care le prinde pe capul tuturor femeilor participante, primind în schimb o sumă simbolică de bani „pentru norocul casei”. Ea se ascunde, apoi simulează teama de a fi udată, arătând, prin aceasta, că mai tânjește încă după condiția de fată, dar apoi se lasă stropită de nașa, pe cap și pe corp cu un mănunchi de busuioc muiat în apă. Urmează ceremonia sărutatului mâinii, începând cu nașa, soacra și mama acesteia, apoi, continuând cu mătușile, cumnatele, surorile și alte femei mai vârstnice și, în final, îmbrățișarea femeilor de vârstă apropiată „nurilor”.

Spre seară, grupul de femei coboară în sat, „la horă”. Este momentul consfințirii definitive a condiției de tânără nevestă, subliniat atât de prezența soacrei și a mamei, cât și de cea a nașei de cununie. Acestea etalează darurile primite spre deliciul întregului sat, care asistă și comentează fără a participa la joc.

Cu toate că cele mai vârstnice femei intervievate în timpul anchetei de teren au accentuat asupra faptului că obiceiul este păstrat ca atare de generații, consemnările făcute în secolul trecut de Nichita Bonjug atestă unele pierderi ritual-simbolice și chiar repertoriale. „Tot timpul cât durează *Virmenus nifis* femeile poartă în mijlocul lor un steag făcut dintr-un peșchir (ștergar) alb și unul roșu, împodobit la capătul de sus cu un șomoioș de busuioc legat cu beteală și împodobit cu o ciușcă roșie [ardei iute – *n.n.*], în vârf cu un bănuț și floricele de porumb înșirate pe un fir de ață, care simbolizează organul masculin. Steagul acesta este semnul suveranității feminine în acea zi!”. Autorul mai menționează că grupurile constituite în jurul nunelor intonau „Cântecul Paraschivei” (un cântec liric de dragoste), imposibil de reconstituit astăzi.¹

¹ Bonjug, Nichita, *op. cit.*, p. 282

Cea de-a treia zi a acestui ciclu festiv plasat la început de an este tot una exclusiv feminină, destinată, de astă-dată, sărbătoririi personalităților incontestabile ale comunității, fără de care, pe drept cuvânt, existența acesteia este încă de neconceput: *babele-moașe*. Chiar dacă astăzi nașterile se produc în clinici specializate din Tulcea sau Constanța și chiar București, „babele” sunt consultate în multe privințe: pusul Ursitoarelor, săvârșirea practicilor magic-apotropaice și profilactice și nu arareori curative.

Așa cum am arătat, în cercetările noastre am cules informații asupra unor practici magice și magico-medicale complexe, pentru remedierea unui număr impresionant de afecțiuni ale lăuzei și nou-născutului. Competența de necontestat, bazată pe cunoștințe de etnoiatrie, dar și de magie, pe cât de profunde, pe atât de arhaice, ține de condiția lor de inițiate ale comunității, de păstrătoare ale tradițiilor, ale spiritualității, în general, ca garanție a perpetuării grupului.

Desigur, majoritatea tradițiilor au un caracter universal sau valabil cel puțin pentru întreaga arie balcanică. Vechimea și stabilitatea lor, aspectul osificat al riturilor și datinilor ne-au transpus însă într-un timp mult mai îndepărtat, în care oamenii societăților tradiționale erau foarte atenți cu ceea ce însemna echilibrul familial și implicit comunitar, respectau ierarhia dictată de specializările rituale, făcând din baba-moașă un fel de gardian de mare prestigiu și adânc onorat al vieții satului.

Nu doar vestigiile acestui respect se mai păstrează în obiceiul ținut de „Ziua babelor” (*Babu mera*); am putea spune că, la fel ca și în exemplele precedente, este o tradiție păstrată *in actu*, deopotrivă de femeile vârstnice, și de cele recent căsătorite.

A spăla și apoi a săruta mâna babelor satului înseamnă nu doar îndeplinirea unei ceremonii, ci și afirmarea și consolidarea unui nou statut și a face dovada dependenței față de aceste persoane înzestrate cu forțe și cunoștințe verificate și respectate, puse întotdeauna în slujba vieții. Întrebate câți ani trebuie să păstreze aceste raporturi, femeile au răspuns fără ezitare: „Toată viața! Toată viața până la moartea babei! Ai nevoie de ea și ca

soacră, bunică vreau să zic, să-ți îngrijească nora, nepoții... Babele știu multe, te ajută cu multe, sunt așa, un fel, ca doctorii... că mai trebuie să faci și din astea bătrânești!" (A. L.)

Petrecerea din ziua de 8 ianuarie, desfășurată astăzi, prin contribuția tuturor nevestelor, la căminul cultural, mai păstrează încă unele componente integratoare pentru tinerele mame: datul în leagăn și îmbrățișarea primiparelor de către celelalte mame din sat, dăruirea ploconului pentru osteneala babei (o găină, un colac, țuică și dulciuri), dar și elemente de continuitate ce consfințesc, an de an, aceeași stare, aceea de soție, mamă și membră a comunității, chiar atunci când izvorencele aleg să părăsească satul. Hora, petrecere cu dans exclusiv feminină, este un prilej de revenire **acasă**, de afirmare a relațiilor de rudenie de mult contractate prin gesturi, formule de bună-cuviință și schimb de daruri.

Odinoară acest obicei avea un cadru mai restrâns de desfășurare întrucât erau șase-șapte babe în sat: fiecare femeie îndeplinea rânduielile cerute de tradiție la „baba ei” (adică la cea care o asistase la naștere și o ajutase „să ridice copilul”), iar petrecerea cu ospăț, vin și lăutari avea loc la casa acesteia: „...după ce s-au săturat bine și au luat câte două-trei pahare de vin sau mai multe, prind curaj și ies afară în curte, pun cimpoieșul să cânte și ele joacă până seara pe la ora nouă, făcând tot felul de glume și comedii pentru petrecere.” – consemna același autor, probabil, în urma observației directe¹. Spre seară, puteau veni și bărbații și, sub pretextul că le conduc acasă, rămâneau „ca să le ajute pe neveste să dea gata vinul” (N. D.), petrecerea prelungindu-se astfel până în zori.

Duminica Lăsatului Secului este, ca și la români, o sărbătoare a exceselor, dar și una a împăcării. Fiecare familie pregătește un plocon pentru naș (colac, vin, găină – toate învelite cu un ștergar). Formula ceremonială „Ne iertați!” (*Si nu rimena!*) rostită reciproc de fini și nași marchează intrarea în post. „Tinerii care s-au căsătorit în anul respectiv vizitează rudele apropiate și primesc vase pentru gospodărie. La nașu’ să duc c-o săptămână

¹ *Ibidem*

înainte, cu găină, cu colacu', c-un chil de vin și dup-ala, în noaptea de Lăsata Secului să duce pentru iertăciune. Să duce, îi sărută mâna lu' nașu', lu' nașa și le dă cadou' și să pun la masă." (C. G.)

Un al doilea moment din an în care se consumă rituri și ceremonii integrate ciclului familial este, cum spuneam, ziua de 6 mai (Sfântul Gheorghe). Aceasta, ca și colindatul, se ține după calendarul vechi. Principalul obicei, prezentat de informatorii noștri ca emblematic pentru întreaga așezare, este „curbanul de sănătate”: „La Sfântu Gheorghe nu este familie să nu taie un miel, un berbec. Se taie pentru sfântu' care păzește casa, pentru sănătate, pentru animale, ca să ai spor la animale". (N. D.)

În lucrarea sa, *Le kourban, ou sacrifice sanglant dans les traditions balkaniques*, Assia Popova¹ îl prezintă ca pe o tradiție a cărei geneză trebuie căutată în zorii creștinismului: „... în țările creștinătății balcanice sacrificiul sângeros este practicat în mod curent și ceea ce este mai important, cu participarea și binecuvântarea plină de zel a preoților. El este în mod curent desemnat de ortodocșii din Bulgaria, Grecia, Albania și din țările fostei Iugoslavii prin vocabula kourban împrumutată de la turci, dar care este în realitate de origine biblică. Același termen desemnează, în același timp, ritualul sacrificial și victima." (trad. n.)

La grecii din Izvoarele, obiceiul se compune din trei secvențe: sacrificarea animalului în gospodăria fiecărei familii cu invocarea Sfântului Gheorghe, pregătirea și coacerea „curbanului" în comun, prin reunirea unui număr fără soț de familii vecine și consumarea în fiecare familie a acestuia, după ce, mai întâi, „se face parte și morților".

Sunt demne de semnalat o seamă de componente rituale de o mare arhaicitate, ce se înscriu în configurația balcanică a sacrificiilor aduse, la anumite date din an, pentru protejarea așezărilor și a oamenilor: purificarea cu sare („aurul alb al magicienilor") și afumarea animalului jertfit cu tămâie, aprinderea lumânărilor între coarneau acestuia, în fața icoanei și a

¹ Popova, Assia, *Le kourban, ou sacrifice sanglant dans les traditions balkaniques*, în „EUROPAEA", 1995, I-1, Università di Perugia, p. 147

candelei aprinse, invocarea sfântului și rostirea rugăciunii pentru sănătate și belșug, apoi însemnarea cu sânge a pragurilor tuturor ușilor și, în cele din urmă, păstrarea și îngroparea tuturor resturilor pentru ca nu cumva să se risipească ceva din sporul casei.

„Corbanul de sănătate” are, așadar, semnificația unui rit sacrificial destinat protecției fiecărei familii considerată în sens larg (bunici, părinți, descendenți și afini), dar și a întregii comunități, prin cumularea individualităților în grupuri și prin generalizarea lui în întreg satul. Aceasta confirmă valențele sărbătorii Sfântului Gheorghe, de deschidere a ciclului estival agro-pastoral care pune în joc destinul recoltei și prosperitatea turmelor¹. Ca și la români, Sfântul Gheorghe este patronul păstorilor, dar și al recoltelor mănoase în curs de maturizare, ceea ce-i îndreptățește pe izvorenii să-l considere, alături de Sfântul Dumitru, al cărui hram îl serbează la începutul lunii noiembrie, tot după calendarul vechi, un redutabil protector al așezării.

Trebuie să mai adăugăm, că, alături de „curbanul de sănătate”, fiecare familie mai are o altă sărbătoare a ei (un patron al familiei), numită „curbanul casei” – sinonimă cu „hramul casei”, în Moldova, „ruga” de Sfântă Mărie-Mare, în Banat, și „nedeile” din zilele de sărbătoare de după Sfintele Paști, în ținuturile Pădurenilor Hunedoarei. Acesta se alege în momentul căsătoriei, în funcție de numele de botez al capului familiei nou întemeiate, eventual, al soției acestuia: „Apoi, în fiecare an, tai un animal de parte bărbătească (gânsac, rățoi, cocoș și-n primu’ an, miel neapărat!). Se aprinde candela, se pune sare și apă într-o lingură de lemn, îi dai animalului să bea în fața icoanei, îl tămâiezi, aprinzi și o lumânare și zici: «Animalul ăsta e (Sfântu’ Gheorghe ori sfântul care-mi păzește căsnicia!)». Arunci lingura în spatele animalului și cu sângele de la cap și coadă (dacă e miel) faci semne pe pragul ușii (sus, jos și-n părți câte o cruce). Îl gătești (se face numai tocăniță) și împarți întâi nașilor și apoi la două-trei case și restul îl mănânci în casă.” (C. G.)

¹ *Idem*, p. 166

Totuși, patronul casei, ca și al comunității (Sfântul Gheorghe și Sfântul Dumitru) sunt văzuți mai curând ca niște daimoni precreștini decât ca niște ocrotitori consacrați de Biserică. Pe de o parte, am sesizat omonimia termenilor „sfânt”, „praznic”, „jertfă” acoperită de același cuvânt: „corban” (provenit din limba turcă – kurban = jerfă), pe de altă parte, spiritul pe care îl invocă izvorenii pare a fi neîndurător. Relatările subiecților conturează întocmai un spirit arhaic punitiv și vindicativ, în vreme ce premonițiile onirice trimit la istoria veterotestamentară a lui Avraam: „Eu tăiam numai un miel. Și, la un moment dat, vi-sează nevastă-mea că tăiam mielul și să făcea că era Gigi. Mă, tu ești nebună? Și, efectiv, ne-am speriat de visu’ ei și-am început să tai doi miei.” (N. D.)

„Corbanul păzește casa! Eu țineam înaintea corbanu’ de cununie de Sfântu’ Gheorghe și când s-a născut fecioru-meu, i-am pus numele lu’ socru-meu, Gheorghe. Și s-a făcut el de 4-5 ani. Și-am visat că mă duceam pe drumu’ spre Brăila și-l aveam pe fecioru-meu – corban – într-o sacoșă, în spinare. Copilu’! Cu mânuțele scoase-așa, cum scoți mielul copt – prăjit! Da’ asta am visat-o cu v’o patru zile înainte de Sfântu’ Gheorghe! Ș-am venit și i-am spus lu’ bărbatu-meu: «Pe copilu’ ăsta-l cheamă Gheorghe și noi tăiem mielul de Sfântu’ Gheorghe, da’ nouă Sfântu’ Gheorghe ne cere corban, să știi!...»; «Eiii, di un’i știi tu?!...». Mă duc la dascălu’ de la biserică: «Uite-așa, uite-așa!» (Ne-a văzut tineri, amărâți, bani n-aveam...); «Ce să-ți spun?!... Să schimbați corbanu’?... Ia, măi Căliță, o pulpă de la miel, fă mâncărică, împarte și... asta-i!». Așa am făcut. Da’ io tot anu’ aveam așa, o răcă în inimă. Nu eram așa, împăcată... Când a rămas, să zic așa, o zi sau două de Sfântu’ Gheorghe – uite, îmi fac cruce, să nu m-ajute Dumnezeu dacă vă mint! – a visat bărbat-meu. A visat c-avea așa, un cuțit mare și trebuia să taie corbanu’. Pe cin’ să taie? Pe George! Corban! Și copilu’ umbla și-ntreba: «Unde-i, tată mielul care tre’ să-l tai?». Și el zicea: «Nu mă-nduram să-mi tai copilu’ corban!». Și să duc la un vecin și strigă: «Mă, Tudorache! Vino, mă, să-l tai tu, că nu mă-ndur io să-mi tai copilu’!...»; «Măăă... și pă tine cân’ te vād!... Să-ți tai

copilu' corban!... Du-te, mă, la babu Ana lu' Revizor! Are la mieii!... Du-te, mă, și ia unu' și vezi-ți de treabă!...». Și cân' s-a trezit: «Uite, uite, femeie, ce-am visat!»; «Când am visat io anu' trecut, tu ce-ai zis?... Sfântu' Gheorghe cere corban pentru copil, să știi!...». Mă duc din nou la moș Ianachi, la biserică. Zice: «Aprinzi trei lumânări și le pui la un capăt de scaun. Și spui: ăsta este Sfântu' Ghiorghe (care l-am avut!), al doilea sfânt esti Sfântu' Tănase, al treilea sfânt este sfântu' lu' bărbat-miu, Sfântu' Dumitru. Și care lumânare are să apuce copilu', la sfântu' ăla ai să pui corbanu' tău de cununie! Și Sfântu' Gheorghe să rămână de Sfântu' Gheorghe! Dacă apucă Sfântu' Gheorghe, să tai doi [miei – n.n.]: unu' pentru Sfântu' Gheorghe și unu' pentru cununie!». Copilu' meu a apucat lumânarea din mijloc. La Sfântu' Tănase, pe stil vechi, pe 2 mai, am făcut corbanu' de cununie și la Sfântu' Gheorghe am făcut corban pentru Sfântu' Gheorghe. Ș-am schimbat și n-am mai lăsat nici numele lu' bărbat-miu, nici pe-al meu. Și de Sfântu' Gheorghe am făcut a lu' Sfântu' Gheorghe. Mulți și-au schimbat! Sunt vise multe care-i arată omului!” (C. G.)

Tot în contextul aceleiași zile de sărbătoare se consumă încă o secvență ce definitivează condiția tinerei neveste: „descălțatul mireselor”. Ca și la „udatul” lor ritual, participă nuna mare (nașa de cununie), însoțită de rudele ei, dar nota spectaculară este mult mai puțin evidentă astăzi. De altfel, acest act ritual-ceremonial mai este îndeplinit doar de nunele care mai țin întocmai obiceiul din bătrâni, precum și de cele cărora le place să-și arate bogăția și dărnicia. Un factor care a determinat simplificarea acestei secvențe l-a constituit renunțarea, în timp, la portul tradițional ce avea multiple funcții, între care cele mai importante sunt cele de evidențiere a statutului marital.

După sărutatul ceremonial al mâinii nunei, tânăra nevestă este spălată ritual pe picioare și stropită simbolic pe cap și pe corp. Apoi nuna îi aruncă peste casă încălțăminte de „nevestă tânără” și o încălță cu pantofi noi. De fapt, înlocuindu-i-se acesteia încălțăminte primită ca dar de nuntă de la mire cu cea cumpărată de nașa de cununie, se încheie etapa de prag a

trecerii de la statutul de fată la cel de femeie căsătorită și se subliniază relația de înrudire spirituală ce are o deosebită importanță la acest grup minoritar. Darurile pe care ea le oferă tuturor, ca și ospățul bogat, răscumpără în mod simbolic, ceremonial, intrarea în noua familie și în noul neam, cel al soțului.

În ajunul Sfântului Gheorghe, uneori chiar „în puterea nopții”, se mai consumă un ritual pe care l-am putea raporta la vânzarea simbolică (peste prag, fereastră sau hotar) practică la români atunci când un copil suferă de o boală incurabilă. „Furatul copiilor” prezintă însă câteva caracteristici distincte: protagoniste sunt „fete curate” (adolescente sau chiar pubere), copiii se fură doar o dată în viață (de preferință, până împlinesc 3 ani), actul în sine conturându-se mai curând ca mimare a unei adopții simbolice, întrucât, de-a lungul vieții acesta o va numi pe fata care l-a furat „buliu”, așa cum le numește pe mătușile consangvine: „Numai fete – domnișoare sau copii, așa de 12-13 ani! – fură copiii. Se duce acasă și adună din curte orice floriceală și le fierbe în apă și-i face baie la copil, îl primenește, îl înnoiește și-l hrănește și-l culcă la ea. Și dup-aia, copilu’ trebuie adus cât arde cuptorului pentru corban, ca să-i deie pâine cu vin în fața cuptorului, să-și facă obraji roșii! Și dup-aia, îl duce la mamă și mama trebuie să-i de un dar, un bacșiș. Se fură pentru sănătatea copiilor. Și la urmă, mama o leagă cu un material: că-i de rochie, că-i de bluză, da’ ceva trebe să-i dea. La nuntă, fata aia vine și trebuie s-o dăruiască, s-o lege cu un material ca pe mătușile apropiate. Și pe bărbatu’ ei! Dacă în primu’ an copilu’ nu-i aici, că-i la spital, că-i plecat, fetele știu: «Măi, copilu’ ăsta n-a fost furat!» și-l fură în anu’ următor.” (C. G.)

„Răpirea” are loc întotdeauna cu acordul tacit și chiar cu sprijinul membrilor familiei (mai puțin al mamei). De fapt, din discuțiile cu bunicile copiilor furati în seara de 5 mai 2002 am reținut că acestea fac demersuri pentru a afla fata potrivită, căci, pe lângă motivații precum: „așa e bine”, „e bine să-l ducă, să-l uite relele” sau „să nu se ia bolile de el”, am înregistrat și comentariul următor: „Eu, ca bunică, încerc să găsesc o fată cuminte, harnică, frumoasă (și bogată, dacă se poate) și vorbesc

cu ea să-l dau, să-l fure. Și mai târziu, când e mare, îi zici: «Vezi, pe tine te-a furat a lu' cutare! Și tu dacă muncești sau... nu muncești... semeni cu ea!» (Că cea care te-a furat ți-a dat daru' ăsta!...) (N. N.)

**„Dacă a bătut clopotul și n-ai ajuns la timp,
foarte supărați sunt morții!”**

(Tradiții și obiceiuri funerare și postfunerare)

Ultimul prag existențial este marcat și la grecii din Izvoarele de o serie de credințe și practici rituale și ceremoniale pe care le aflăm la mai toate popoarele balcanice, ba chiar am putea afirma că ele au un caracter universal. Rigoarea cu care se implică toate cele rânduite mortului, multitudinea de gesturi puse sub semnul prescripției și al interdicției, numeroasele roluri rituale și ceremoniale ce antrenează, practic, întreg neamul, formele simbolice prin care este configurat „drumul fără întoarcere”, precum și cele ce subliniază despărțirea, iertarea și răscumpărarea sufletului sunt urmate de ospete, praznice, pomeni și prinoase făcute „de sufletul morților”.

O bună parte din ele trădează existența unui fond comun de credințe bazate pe filoane mitice străvechi, o altă rezultă din interpretarea populară a învățăturilor creștine pentru care, cum se știe, Biserica de Răsărit a arătat înțelegere și toleranță, ba chiar a înlesnit anumite asimilări.

O înmormântare la grecii din Izvoarele mi s-a părut cel puțin la fel de costisitoare ca și o nuntă: „plata osteneții” tuturor celor ce contribuie la despărțirea de comunitate a defunctului, praznicele și rânduielile mortului ce succed înhumarea subliniază nu numai încercarea de a face trecerea mai lesnicioasă și, implicit, integrarea în lumea de dincolo, ci, în plan social, de a pune în valoare prestigiul familiei și al neamului. S-ar părea că nimeni nu așteaptă vârsta senectuții pentru a-și pregăti cele trebuincioase ultimei treceri. Am cunoscut femei și bărbați care,

într-un mediu netradițional, ar trece drept „în floarea vârstei”, dar în ale căror camere bune își află un loc de cinste toate obiectele-dar destinate înmormântării. „Nu aveți o strângere de inimă pregătindu-le atât de curând?” – i-am întrebat pătrunsă de temerile cu totul nefondate ale omului modern. „De ce? E cineva nemuritor?!... Trebuie să fim pregătiți, să nu alerge atunci copiii și neamurile după rânduielile noastre în loc să-și vadă de durerea lor. Mai ales dacă nu murim bătrâni, așa, de tot, dacă murim pe neașteptate, trebuie să fie tot pregătit, că până la urmă tot noi le folosim!” (C. G.) Chiar și pentru un „lector neinițiat” o asemenea replică este edificatoare pentru modul în care grecii din Izvoarele se raportează la moarte: un eveniment firesc, *popasul* prin excelență, ce nu trebuie să fie doar un act individual, ci unul împărtășit de întreg neamul (poate de toată comunitatea), dar nu ca o povară, ci ca o sarcină statornicită prin reguli, de-o parte și de alta.

Pregătindu-și „zestrea” pentru trecerea într-o altă lume, cei vii nu fac altceva decât să se supună datinii, ușurând în acest fel sarcina urmașilor despre care cred că, fie înfrânți de durere, fie neștiutori, ar putea omite ceva, or cel mai mic detaliu este decisiv în acest moment ultim... Șase cămăși pentru cei care cară sicriul, prosoape mari pentru „steaguri”, o cămașă la cap, câte un colac la „punți” și prosoape (pentru bărbați) sau baticuri (pentru femei); la plecarea din casă, pentru femei, se dă la ușă „steagul” (un pom, pe care se pun obiecte de îmbrăcăminte), iar pentru bărbați, „stiva” (un rând complet de haine împăturite); se mai face o „scară” din pâine, cu trei trepte care se agață în „pom”; la ieșire, se așterne un covor (cuvertură, pătură sau foaie țesută), o cană și o farfurie care se sparg când iese mortul. La intrarea în biserică, iar se dă o cuvertură ce se împarte cuiva la ieșirea mortului; în biserică, se pune o altă cuvertură sau covor sub sicriu și se lasă la biserică pentru preot sau slujitorii bisericii; la fiecare pod se dă tuturor participanților „colăcel” cu prosop sau batistă; la intrarea în cimitir se pune iar o cuvertură și o bucată de pânză albă „pentru ultimul drum al mortului” și se împarte cuiva; sicriul se coboară cu metraje

(6-7 m) care apoi se dau groparilor peste groapă ca răsplată; se mai împarte o găină peste groapă celui care „a lovit primul locul” (a început să sape). Creanga de „pom” se pune lângă mormânt și se ține până putrezește. Răsplată și dar obligatoriu, tot acest arsenal de obiecte investite cu valoare simbolică asigură separarea armonioasă (fără „datorii” și reproșuri) a defunctului, dar și continuarea sub bune auspicii a relațiilor sociale ale celor rămași în viață, care, prin intermediul darului, al răsplătirii, își consolidează relațiile de conviețuire.

Nici comunicarea cu „lumea de dincolo” nu este neglijată; comensalitatea, modalitate tradițională de comunicare cu „cei plecați”, este pusă în valoare de multe practici ritual-ceremoniale: până la 40 de zile (în afară de zilele de luni și duminică) cei din casă merg la mormânt, tămâiază și împart cu tava „pe drum” (în vecini), la toți, pe rând, câte două feluri de mâncare, apă, țuică ori vin, colivă și pâine. Se tămâiază mormântul și tot ceea ce se împarte; până la asfințitul soarelui vasele în care s-a împărțit trebuie să fie aduse acasă pentru a nu fi activate puterile malefice. La 9 zile se împart haine purtate unei persoane mai tinere ca mortul, căreia i se vor da și la 40 de zile un alt rând de haine noi. Se apoi fac praznice acasă la 20 de zile, la 40 de zile, la 3 luni, la 6 luni și la un an.

Astfel „se împacă” sufletul celor ce părăsesc această lume fără însă a fi uitați de urmași. Nici un efort nu pare a fi prea mare, nici un gest nu trebuie să fie dat uitării pentru că, în caz contrar, totul se poate întoarce în mod malefic împotriva comunității.

Exemple edificatoare în acest sens sunt cele două sărbători ale morților: la nouă zile după Învierea Domnului („Paștile morților”) și Ajunul Ispasului (la șase săptămâni după această mare sărbătoare creștină). Mai ales această din urmă sărbătoare se bucură de un prestigiu deosebit, fiind tot atât de importantă în relația cu Sacrul ca și „corbanul de sănătate” din ziua Sfântului Mare Mucenic Gheorghe. Miercuri seara se merge la cimitir cu obiecte de îmbrăcăminte care se așază pe mormânt, laolaltă cu o farfurie cu mâncare; se aprind lumânări, dar nu se tămâiază, apoi se împarte înainte de a fi trase clopotele [orele 18 – *n.n.*]: „Dacă a

bătut clopotul și n-ai ajuns la timp, foarte supărați sunt morții! Zice: «Numai pe mine n-a ajuns nimeni să vină să mă bage-n seamă!...». Și ia o mână de pământ de la mormânt să mănânce (că nu i-ai dus nimic!) și să ducе înapoi... Și de-aia să duc toți, ca să steie măcar două ore, trei, cu morții pe morminte!...” (C. G.)

Morții sunt considerați de către comunitatea elenă din Izvoarele un fel de protectori ai acesteia, de aceea este important să nu fie omis nici un nume în momentele festive. Ei veghează recoltele (aduc și alungă ploile), constituirea familiilor și progenitura (prin transmiterea patrimoniului și a numelui de botez), de aceea sunt cele dintâi spirite cărora le sunt destinate prinoase și ofrande la sărbătorile religioase cele mai însemnate. Nimeni nu cutează să guste, peste an, din cele dintâi legume și fructe înainte de „a le face parte” mai întâi morților. Așa se explică amploarea riturilor postfunerare de la Sfinții Apostoli Petru și Pavel, Sfânta Marie Mare și Sfânta Marie Mică, de la Crăciun și de la alte sărbători a căror aureolă benefică este de neconceput dacă se omite invocarea „celor plecați”.

Cultul morților pare să fie astăzi o componentă importantă a păstrării coeziunii grupului, chiar dacă grecii sunt conștienți de faptul că și românii, precum și celelalte minorități, îl țin la loc de cinste. Pentru ei, strămoșii nu sunt doar spirite benefice, strămoșii neamului, ci și eroii întemeietori ai întregii așezări.

„Așa spuneau bătrânii că e bine!”

(Vechi sărbători și tradiții comunitare)

Sărbătorile de peste an prezintă și astăzi o bogăție și o amploare deosebite. Am arătat mai sus modul cum acestea au angrenat o serie de practici de integrare și de consfințire a noului statut al cuplurilor recent căsătorite. Sărbătorile cardinale ale creștinismului capătă valențe comunitare ample și complexe ce transformă secvențele rituale de trecere individuală de la o

stare la alta în adevărate evenimente ce subliniază păstrarea solidarității de grup.

Asta nu înseamnă că, spre exemplu, *Crăciunul*, Nașterea Mântuitorului, nu-și păstrează sensul primordial. De altfel, primul nostru contact cu această comunitate a avut loc în decembrie 1997 când, organizând un spectacol sub genericul „Crăciun împreună”, am avut surpriza de a primi între alți participanți, grupul „Drăgumanului” din comuna Izvoarele. În repertoriul grupului de colindători, ca și în cel activ, al flăcăilor ce colindă an de an, se mai păstrează încă suita cântecelor ceremoniale de vestire (*Koran ghi mași*, intonat pe drum, *Hrisos i neti*, cântat în casă, în fața icoanelor), precum și a celor cu beneficiar direct (*Eras kalos palicaros*, pentru tânăr necăsătorit, *Deșpina Korim*, pentru fată de măritat, *Arhondes*, pentru familie, și *Margariti*, pentru nou-născuți). Pe toate acestea le-am înregistrat din două surse: atât prin reconstituire¹, cât și prin participare directă, în zilele de 5 și 6 ianuarie 2003, de la grupul de colindători².

Asemănarea cu ceremonialul colindatului de Crăciun de la români este evidentă: compoziția și ierahia grupului sunt aceleași (tineri necăsătoriți ce au în frunte un bărbat recent căsătorit), traiectul impune anumite „popasuri” obligatorii (primăria, de unde au obținut „autorizația”, preoții satului, celelalte notabilități, apoi, pe rând, familiile cu fete de măritat și cele care au flăcăi de însurat, familiile recent căsătorite și cele care au nou-născuți și, în fine, cele mai vârstnice), darurile primite de grup sunt esențialmente similare (colacul împletit în trei vițe, pe care îl evaluează întreaga ceată, vinul și banii). Odinioară, ceata organiza o petrecere finală după colindat, dar astăzi acest lucru nu se mai întâmplă, întrucât s-ar suprapune cu celelalte manifestări (ziua nurilor, 7 ianuarie, și ziua babelor, 8 ianuarie), ci se consumă în cadrul mai restrâns al cetelor constituite pe criteriul vârstei și al vecinătății.

Între tradițiile păstrate de Anul Nou am notat prepararea și consumarea „plăcintei de Sfântu’ Vasile” (*pița*), probabil o

¹ Inf. Anastasia și Ianis Lefter, Ion Ioiciu și Ioana Dascălu, iulie 2002

² „Acasă la grecii din Izvoarele”, film video realizat de Dănuț Dumitrașcu și Narcisa Alexandra Știucă

tradiție moștenită din conviețuirea cu bulgarii, întrucât o găsim și la slavii de sud, precum și la românii din Banatul actual. Aceasta este preparată de cea mai vârstnică femeie din familie: „Se face o plăcintă cu brânză, cu lapte și cu ou deasupra și se ascunde un ban între foi și se dă la cuptor. Seara, când s-adună toți, s-aprinde candela, se pune o găină friptă pe masă, toată mâncarea, bani (câți ai în casă îi pui pe masă, ca să ai spor tot anul!), se tămâiază masa, se dă mâna unu' de altu' (să te ierți, că intri în anul nou!). Dup-aia, se taie plăcinta în câte suflete sunt în casă și la cine pică banu' și pentru ce-l pui (că-l pui pentru animale, păsări, sănătate), anu' ăla o să fie norocos la ce l-ai pus. Adică: plăcinta se împarte în cinci și la fiecare îi dai câte o denumire: asta-i pentru sporu' casei, asta-i pentru oi, vaci, găini, asta-i pentru grâu, porumb... ș-aia în care pui banu', la fel. Și înseamnă că unul de-ai casei o să aibă noroc la ce ai pus.” (C. G.)

Așadar, momentul este perceput ca fiind purtător al unor prevestiri privind noua etapa temporală inaugurată, iar acest fapt se repercutează asupra întregii familii sau întregului neam.

Lăsatul Secului este perceput, la rândul lui, ca intrare într-o nouă etapă și chiar ca început al anului, probabil prin influență slavă, întrucât la aceștia marca anul nou agrar. Se mai păstrează până astăzi tradiția preparării unei plăcinte rituale ce nu are însă aceleași virtuți auspiciabile, însă trebuie consumată în mod obligatoriu în ziua de duminică, pentru sporul casei și purificare înainte de perioada de abstenență și privațiuni a Postului Mare. După cum arătat deja, ziua în care se lasă sec este una a împăcării și iertării, a integrării noilor familii în comunitate conform condiției căpătate în urma consumării tuturor actelor ritual-ceremoniale.

Consemnările din secolul trecut vorbesc despre multiple asimilări ale „tradițiilor locului”: *Koșu* (încurarea cailor), ce avea loc la Sântoader (prima sâmbătă a Postului Mare), în care „iuruccidiși” (alergătorii) erau răsplătiți cu un batal, stambă colorată și ștergare dacă puneau în valoare armăsari împodobiți cu covoare și „mandilis” (batiste brodate)¹. În cursul cercetării din

¹ Bonjug, Nichita, *op. cit.*, p. 284

anii 2002-2003, am remarcat că „încuratul cailor” are loc, prin adoptarea tradițiilor românești, în dimineața zilei de Bobotează.

Ciclu pascal este unul dintre cele mai bogate în tradiții la grecii din Izvoarele, întrucât păstrează o serie de componente legate de cultul vegetal. Între acestea, un obicei demn de menționat este cel desfășurat în Sâmbăta lui Lazăr (înaintea Intrării lui Iisus Hristos în Ierusalim). Protagonistele obiceiului numit *Buianciu*¹ sau, ca la români, *Lăzărița*, sunt fete cu vârste cuprinse între 10 și 14 ani, odinioară fete de măritat, adică în vârstă de 15-18 ani. Acestea alcătuiesc o ceată condusă de cea mai vârstnică și mai autoritară dintre ele și, îmbrăcate în costumul tradițional de sărbătoare, cutreieră întreg satul cântând cântece asemănătoare colindelor românești de fată și cântecelor lirice. Foarte interesant e faptul că sunt cunoscute până astăzi² trei texte: unul în limba elenă (*Marlu Ianis*), un altul în bulgară (*I mălai mamō*) și, în fine, o adaptare a acestuia în limba română (*M-am sculat de dimineață*). În anul 2002 am înregistrat aceste cântece de la unul dintre grupurile³ care au colindat pe la casele neamurilor și prietenilor de familie primind în schimb ouă crude și dulciuri.

Obiceiul *Buianciului* mi-a atras în mod deosebit atenția din mai multe motive. Este încă viu: nepoții izvorenilor stabiliți în orașe vin acasă în mod special pentru a-l performa. El pune în evidență sinteza etnică bulgaro-elenă a comunității cercetate și reprezintă un exemplu edificator de adaptare în vederea recepțării lui și de către români. Nu în ultimul rând, cântecele și dansul interpretate de fete sunt văzute și astăzi ca purtătoare de noroc și aducătoare de spor în gospodărie, semn că obiceiul nu și-a pierdut întrutotul funcțiile augurale.

¹ Un obicei similar, Buienițul, se păstrează până în zilele noastre în localitățile cu populație mixtă româno-bulgară din împrejurul Capitalei (Herești, Valea Dragului, Vărăști), aici repertoriul fiind cu mult mai amplu.

² În culegerile din 1985, prof. dr. Gheorghe Mihalcea a consemnat mai multe texte în limba elenă având ca beneficiari tinerii necăsătoriți și familiile acestora, dar, cu toate încercările mele, acestea n-au mai putut fi reconstituite în cursul cercetării din 2001-2003.

³ Informatori: Maria Alexe, 9 ani, Dumitrița-Denisa Fotea, 10 ani, și Lucia Lefter, 15 ani.

Informații culese în urmă cu două decenii¹ dovedesc o bogăție și o amploare mult mai mare a obiceiurilor și tradițiilor grecilor din Izvoarele. Aveau loc întreceri de cai (*coșii*) atât de Bobotează, cât și de *Tai Tudori* (Sfântul Toader, probabil, Sfântul Teodor Tiron prăznuit la 17 februarie, întrucât informatorul vorbește despre „o întrecere de primăvară”). La *Trifon* (1 februarie) se făcea tăierea rituală a viței-de-vie urmată de o petrecere cu vin și glume ce putea să țină și trei zile. La Lăsatul Secului de Paști se aprindeau focuri pe dealuri și tinerii strigau: „Hurhum-bolu!”, iar noaptea se mascau cu piei de oaie și se căneau cu funingine făcându-se *kukeri* nu doar ca să se distreze, ci „ca să-i sperie pe copii să nu mai mănânce ouă sau de dulce în Postu Mare.” La *Tai sarândi* (Patruzeci de Mucenici, 9 martie), femeile făceau tot atâția colaci în forma cifrei 8 pe care-i însemna cu *fraistó* (pistornic) și-i împărțeau la poartă, iar bărbații trăgeau patruzeci de brazde, semănau tot atâția pomi sau tăiau un număr egal de butuci de vie, fără a uita însă să și bea numărul consacrat de pahare de vin... Se aduceau ofrande morților atât în Joia Mare, cât și în ziua a noua după Învierea Domnului (Paștele morților sau al blajinilor), la Înălțare și la Moșii de Vară. Ziua de Sfântul Gheorghe era marcată de tradiții păstorești – tocmirea ciobanilor și împărțirea turmelor –, iar în noaptea precedentă se aprindeau lumânări în toată gospodăria și se ducea în casă o găleată cu *tukmir* (urzică de câmp), pentru ca oamenii și animalele să fie feriți de rele. Bătrânii spuneau că aceasta era pentru ciobani și stăpâni „ziua cu poftim!”, iar de Sfântul Dumitru, la spartul stânilor, era „ziua cu sictir!”, referindu-se la tocmelile și neînțelegerile legate de păstorit.

Nu lipseau nici practicile magice de alungare a secetei: *Ghermengiul* (echivalent al Caloianului) era pregătit din *ceamur* (lut amestecat cu paie), botezat, bocit și îngropat de copii între semănături, pe câmp, apoi dezgropat și lăsat să plutească pe *derea* (gârlă); „țiganele din Valea Teilor”, acoperite doar cu

¹ Informațiile au fost culese de prof. dr. Gheorghe Mihalcea din comuna Horia în anul 1985, de la Gheorghe Pelivan, 72 ani, Nani Marinca, 83 ani, Dimu N. Dascălu, 62 ani, Paul Ciobanu, 34 ani, la data înregistrării.

ștergare, veneau în sat, jucând și cântând în bulgărește și în românește, iar mai demult, de 1 mai, două fete orfane de părinți, se împodobeau cu *lapata* (ștevie) și umblau din curte în curte, invocând *Pipiria*.¹

La *Stradi Rusali* (Ajunul Rusaliilor), femeile culegeau pelin și cimbru pe care le așterneau prin case, sub perne, „ca să le ferească de duhuri rele de cele care se văd noaptea” și tot cu același scop, la seceriș, în ziua de 24 iunie, se împletea o cunună de spice și un mănunchi („barbă”), pe care le păstrau în casă până în anul următor. Zilele de Sfântul Petru, Sfântul Ilie și Sfântul Foca erau și ele respectate pentru ca semănăturile să fie ferite de mană, „ploi rele” și grindină și tot atunci se împărțeau pentru împăcarea sufletului morților, înainte de a fi gustate, primele fructe. La Sfânta Marie Mare, unii gospodari făceau *curban ia ipușini* (curban de sănătate) și se dezlega mâncatul strugurilor, după ce erau sfințiți în biserică și se făceau alte ofrande.

Culesul viilor era prilej de mare petrecere în Izvoarele: „Când începea să fie gata coaptă poama, oamenii făceau clacă: invita finii, nepoții, nepoatele cu gălețica să vină la cules. Da’ mai-nainte oamenii mai făcea vin din poamă timpurie și când începea toată lumea să culeagă făcea *proba*: chema pe un voinic care să facă proba. Îi da să mănânce un berbec și să bea o vadră de vin la o masă (o vadră avea doisprăzece kile de vin) și dacă se-mbăta de nu se mai scula, asta însemna că vinu’ ieste tare în anu’ ăsta, dacă nu, vinu’ iera slab. Când se făcea mustu’ de la cules vin, se-mbătau și petreceau și oamenii ceilalți. Moș Fotea și moș Iordan Dascălu ieșeau la *probă!*”.

Când se adunau bostarii de pe câmp, prin octombrie, băieții îi curățau și-i scobeau, transformându-i într-un fel de măști în care înfingeau lumânări, apoi, și-i puneau deasupra capului și, înfășurați în cearșafuri albe, alergau prin sat strigând: „Thalassu!” ca să sperie lumea. În fine, în seara Sfântului Andrei, se făcea *filaumi scórda* (păzitul usturoiului), o șezătoare cu muzică și joc, singura îngăduită în Postul Crăciunului, presărată cu multe jocuri și practici magice de ghicire a ursitei și de grăbire a căsătoriei.

¹ Bonjug, Nichita, *op. cit.*, p. 290

Chiar și din simpla lectură a acestor tradiții vechi ale grecilor din Izvoarele rezultă evidente asemănări cu ceea ce ne-am obișnuit să numim „obiceiuri tradiționale românești”, de fapt, multe dintre ele având o amplă răspândire europeană sau doar balcanică, de aceea nu am socotit necesare comentarii și observații comparatiste. Este greu de presupus că, date fiind endogamia strânsă și conservatorismul grupului, majoritatea tradițiilor menționate ar constitui elemente de aculturație sau asimilări ale celor deținute de majoritari. Sunt înclinată să cred că aici și-a spus cuvântul, pe de-o parte, compoziția inițială eleno-bulgară a grupului, iar pe de alta, în mod hotărâtor, zestrea tradițională comună a ariei balcanice definită de o interesantă sinteză a valorilor precreștine și creștine.

Comunitatea din Izvoarele, ce se declară astăzi cu tărie „greacă”, se dezvăluie ca una purtătoare a unor reminiscențe rustice arhaice perfect armonizate în modelul cultural dobrogean care, la rândul lui, nu este altceva decât o copie la scară redusă a celui balcanic în care diversitatea etnică, religioasă și cutumiară au făcut posibile împrumuturi mutuale și amalgamuri culturale pe cât de fascinante, pe atât de greu de descifrat și interpretat.

Informatori înregistrați în cercetările de teren (2001-2003):

Maria Alexe, 9 ani, Tulcea
Ioana Dascălu, 44 ani, Izvoarele
Nicolae Dascălu, 53 ani, Izvoarele
Niculina Dascălu, 78 ani, Izvoarele
Elena Dumitru, 82 de ani, Izvoarele
Dumitrița-Denisa Fotea, 10 ani, Tulcea
Calița Gheorghe, 54 ani, Izvoarele
Ion Iofciu, 63 ani, Izvoarele
Anastasia Lefter, 61 ani, Izvoarele
Ianis Lefter, 62 ani, Izvoarele
Lucia Lefter, 15 ani, Tulcea
Ana Milu, 72 ani, Izvoarele
Niculina Niculache, 52 ani, Izvoarele

Nuntă grecească cu fală (anii '50 ai secolului XX)

Tineri căsătoriți
(mijlocul secolului XX)

Grup feminin în costume tradiționale

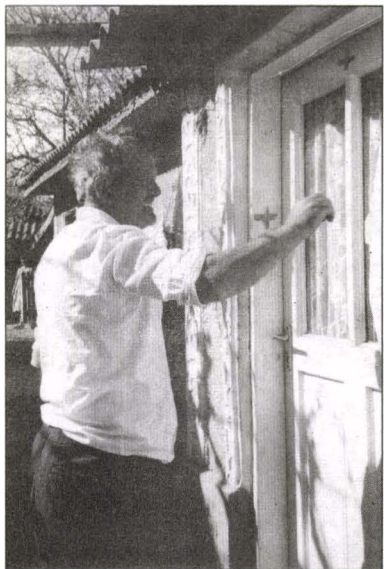
Ploconul babei

Alaiul nunei în drum spre hora tinerelor neveste

Grup de colindători la o casă cu fată de măritat

Însemnarea pragurilor
cu sângele corbănului

Udatul ginereului

Comunitatea elenă din Alibeichioi (primele decenii ale secolului XX)

Furatul copiilor de Sfântul Gheorghe

Udatul miresei

Ianis Lefter și Ion Iofciu

Ana Milu și Calița Gheorghe

Fotografii de Narcisa Alexandra Știucă (2001-2003)

Comunitatea italiană din Greci

Dr. Narcisa Alexandra Știucă

„Acolo unde era casa lor, la Italia, era o sărăcie...”

Cine și-ar putea imagina astăzi că, în urmă cu mai bine de un secol, România, aflată în plin avânt economic, era un fel de *terra promessa* către care se îndreptau speranțele de câștig ale muncitorilor sezonieri sau cele de a duce o existență mai îndesulată ale imigranților din țările apusene?

Una din mărturiile acestui fapt este și existența comunității de italieni constituită pe la sfârșitul secolului al XIX-lea în Dobrogea, în vecinătatea carierelor de granit din Munții Măcinului.

Făcând o comparație între trecut și prezent, între viața lor și cea a înaintașilor, Romano Fauro, fost muncitor la cariera Greci din Munții Măcinului, mi-a spus: „S-a schimbat acum. Cum este acum în România era atuncia în Italia. N-aveau ce munci, n-aveau unde (adică vreau să spun, meseria asta de pietrar). Carol I a fost primu' care i-a adus aici. Acuma s-a schimbat! Acuma vreau să ducă mulți la muncă în Italia.”, iar sora sa, Iduina Sachetti, nora unuia dintre antreprenori, a mai adăugat: „Acolo unde era casa lor, la Italia, era o sărăcie... Făceau mămăligă de castagna... Au venit că nu era de lucru în Italia. N-am vrut să ne întoarcem, atunci, în '53, pentru că noi credeam că e tot sărăcie în Italia. Da' după război s-au îmbogățit italienii. Satu' de unde au venit foarte bine arată, da' este tot cam ca pe-aici, cum e sus, la Baba-Rada: sus sunt munți și

jos-așa, e satu'. Acolo stau mai mulți de-ai noștri, Fauro și Sachetti. S-a dus cumnată-mea [Giuseppina Fauro – *n.n.*] acolo prin '70, s-a dus în Italia, și când a venit, cică: «Vai ce bine-i în Italia! Vai ce bine-i în Italia!». Și-un unchi al meu zice: «Zice că-i bine! Că nu știu io ce-i în Italia?!... Sărăcie! Mâncam mămligă de castagna cu radicchio!...»." Așadar, motivul venirii în România pare să fi fost – cel puțin pentru pietrarii din nordul Italiei – traiul greu, sărăcia, deși, cum vom vedea, nu aceștia au venit primii în localitate, ci agricultorii.

Spre deosebire de alte grupuri etnice din Dobrogea, cel de care ne ocupăm s-a format în etape succesive de-a lungul a mai mult de un deceniu. Imigranții proveneau din diferite zone ale Italiei: primii au fost bellunezii (din vestul provinciei Udine), au urmat apoi friulanii (din câmpia sud-estică a Friolului), apoi familii din diferite alte regiuni (Venezia, Lombardia și Rovigo). Astfel, conform unor date culese în jurul anului 1960, înainte de al doilea război mondial numărul colonilor italieni din localitatea Greci era destul de ridicat: circa 120 de familii, din care 360 de lucrători la carierele din Munții Măcin. La recensământul din 1992, s-au declarat italieni un număr de 85 de locuitori ai comunei.

Cele dintâi familii, Vals, Boro, Grigoretto și Sachetti, au primit cetățenie română printr-un decret al regelui Carol I de Hohenzollern, au fost împrăștiți și și-au construit case aidoma celor de *acasă* în vatra satului, acolo unde, până către anul 1889, locuiseră reprezentanții administrației și ai armatei Imperiului Otoman. Singura casă rămasă mărturie a acelor timpuri aparține familiei Vals: spațioasă, cu două niveluri, în cel de jos aflându-se grajdurile, zidită din piatră, acoperită cu olane și având în față un cerdac îngust cu stâlpi de lemn cioplit. O casă pentru cei trei feciori ai familiei care, conform tradiției, locuiau laolaltă cu părinții.

Mirela Turtoi, născută Buonavetti, mi-a povestit că străbunicii ei au venit pe la 1890, când bunicul avea aproape patru ani; o altă ramură a familiei a poposit mai întâi în preajma Craiovei, venind pe Dunăre cu vaporul dinspre Austria, iar mai târziu

s-au stabilit în Dobrogea. Familiile de agricultori și-au întemeiat un rost solid și în puțină vreme au prosperat: aveau vite și pământ arabil, grădini și vii, însă munceau din greu întocmai ca și consătenii lor români.

Tot din relatările Mirelei Turtoi am surprins câte ceva din ceea ce aş putea numi „strategia adaptării”: „La bunica acasă venea și preotul ortodox la Bobotează și la Crăciun și la nu știu ce zi venea și hogea. Treceau cu sacaua cu apă și la fiecare poartă se opreau și dau o găleată cu apă. Ce semnificație o fi avut nu știu! Ș-atuncea venea și hogea cu ce zicea și el acolo-n legea lui și-l primea și pe el... La români nu intra hogea, că ortodocșii nu-l primeau, erau foarte... mai ales cât au ținut pe stil vechi!...”

Muncitorii sezonieri, „pașaportarii”, au început să-și facă apariția abia peste aproape un deceniu, atunci când s-au deschis primele exploatări de granit de la Iacobdeal și Greci. Ani de-a rândul au locuit în „baracoanele” mizere din vecinătatea carierelor; toamna târziu, unii se întorceau în Italia. Romano Fauro povestește cu emoție și amărăciune: „Erau case-așa lungi pentru câte trei-șase familii. Așa stăteau săracii, ca vai de ei! Toți într-o cameră! Era cam... cam mizerabilă viața la dreptu' vorbind, da' ce să facă ?!... Nu le-ajungeau cine știe ce salariile și, dacă nu le ajungea, să mai ducea la domnu' patron și să-mprumuta și primăvara erau lefteri! Părinții mei mi-au spus! Aveau copii mulți! Aici, mai ales, la Baba-Rada, aiii de mine!... într-o singură cameră!...”. Neavând dreptul să cumpere pământ, întrucât erau cetățeni străini, se mulțumeau cu salariile mici, iar femeile adăugau un mărunț venit la cheltuielile familiei confecționând „scarpeți”, un fel de espadrile de pânză pe care le vindeau în sat în schimbul legumelor și laptelui.

Mai târziu, din localitatea Cataloi, au venit alți italieni originari din Rovigo, după ce își încercaseră norocul ca agricultori pe pământurile neprielnice ale Dobrogei. Deși au fost integrați în grupul minoritar, totuși au fost mereu priviți altfel și o dovadă a acestui fapt o constituie denumirea care li s-a dat: „cataloiani”, un fel de stigmat al eșecului lor inițial care le-a anulat în ochii celorlalți identitatea italiană și pe cea regională

originară: „Au venit pe urmă italienii din Cataloi. Erau agricultori. Ȑia semănau mai mult a țigani. Erau mai zgomotoși și la vorbă, mai urât vorbeau... Da' acumă în Italia sunt oameni foarte bogați. Pe vremea lui Mussolini au fost duși în jurul Romei la desecări și cu toate că erau din Rovigo, i-au colonizat acolo. Le-au dat pământ, unelte, le-a mers bine și-acumă sunt înstăriți, dar să știi că tot Ȑia sunt pentru că firea-i! Au plecat de la noi de-aici din sat și au venit în vizită cu mașini, cu tot, da' au plecat cataloiani și tot cataloiani s-au întors!”.

„Talieni ne zicem, tutti suntem talieni!”

În urma reconstituirii trecutului acestei comunități, am constatat că, încă de la început, s-au structurat două tipuri de opoziții: cele externe și cele interne. În prima categorie a opozițiilor, cele ce se instituie între grupul minoritar și cel majoritar, au operat criteriile: etnic, confesional și ocupațional, astfel încât se poate vorbi despre cuplurile: italieni/români, catolici/ortodocși și meșteșugari/agricultori. La rândul ei, prima pereche de opoziții se concretizează lingvistic, vestimentar și cutumiar, cea de-a doua și-a găsit reflectări în sărbătorile și tradițiile de odinioară, puternic marcate de relația cu Biserica, în vreme ce cea de-a treia a fost valabilă numai pentru un anumit segment al grupului de imigranți. În acest fel, s-au creat o serie de opoziții și în interiorul grupului italian: pașaportari/naturalizați, pietrari/agricultori. Observăm că aici operează criteriul economic și profesional, de aceea ambele opoziții s-ar putea transcrie în *italienii de sus*, „pașaportarii”, pietrarii care lucrau în carieră pentru un salariu de nimic, aveau mulți copii și locuiau în construcțiile improvizate de antreprenori și *italienii de jos*, cei naturalizați și împrăprietăriți de statul român, care au devenit agricultori cu stare. N-ar fi exclus ca unele valorizări negative, precum cea a roviganelor, să fi avut rădăcini mult mai vechi, bazate pe ierarhizarea regiunilor în patria-mamă, ca și pe statutul

socioprofesional, acestea fiind adâncite ulterior prin stabilirea succesivă în localitatea Greci.

Încă de la început, ambele grupuri de italieni au recurs la medierea majoritarilor spre a-și consolida poziția socială și cea economică. Concret, pentru a ieși din impasul endogamiei, *italienii de jos* au recurs, începând cu a doua generație, la căsătoriile cu românii, evitând astfel mezalianța riscantă cu „pașaportarii” pe care îi considerau vânători de zestre o dată ce nu se puteau bucura de privilegiul proprietății asupra pământului. Pentru acest din urmă motiv, și pietrarii au avut încrederea de a-și pune destinul familiilor lor în mâinile românilor cumpărând pe numele acestora umile proprietăți în sat, așa cum a procedat familia lui Antonio Fauro: „Pașaportarii, la dreptu’ vorbind, n-aveau voie să-și cumpere casă, pământ, nimic! Uite, casa lu’ tata nu era pe numele lui! Era la un român, un vecin – casa!... Un om serios!”.

Tensiunile din interiorul grupului s-au atenuat de-a lungul timpului, comunitatea s-a omogenizat treptat, un moment esențial pentru solidarizarea acesteia constituindu-l ridicarea în primele decenii ale secolului trecut a Bisericii Santa Lucia. Slujitorii acesteia au contribuit la luminarea credincioșilor: au organizat o școală confesională pentru a le da tuturor șansa de a-și completa puținii ani de studiu din copilărie, seri de „rosario” pentru adâncirea învățăturilor creștine, petreceri și alte forme de divertisment la marile sărbători.

Istoria trăită și povestită

Poate că mai mult decât în alte grupuri minoritare dobroge-ne, în cel italian din localitatea Greci, istoria cu toate capriciile și vitregiile ei a decis asupra destinului oamenilor, reconfigurării și reconsiderării identității.

Istoriile de viață ale italienilor de astăzi explică asumarea unei identități zonale: ei își spun „italieni dobrogeni”, căci de-a

lungul vremii s-au simțit când folosiți drept carne de tun bună pentru păstrarea neștirbită a Imperiului Austro-Ungar sau pentru împlinirea aspirațiilor fasciste ale lui Mussolini, când abandonați complet și inexplicabil la discreția forțelor totalitare comuniste.

În primul război mondial, *italienii de jos* au fost chemați sub arme de statul român, devenind fără voia lor adversarii propriei patrii-mamă și ai confrăților lor „pașaportari” înrolați în armata imperială. În schimbul devotamentului lor, au fost răsplătiți: bunicul Mirelei Turtoi a primit pământ ca veteran al armatei române, iar bunica Iduinei Sachetti primea lunar „sostarlio” din Italia pentru că fiul său era pe front.

Cei rămași acasă, în Greci, au avut de înfruntat vicisitudini la fel de mari, care i-au făcut să condamne absurditatea războiului în care toți oamenii s-au văzut târâți fără voie. Amintirile sunt încă vii, iar relatarea lor doare căci pare o retrăire a primei întâlniri cu moartea: „Pina era domnișoară, săraca, și-a ncărcat [tatăl ei – *n.n.*] un car cu boi, fetele și le-a dus pe unde le-a dus și rumânii, știi?... Soacră-mea avea: Gigi, Angilica, Tranquilla, Margarita, Ernesto, Nello și unu’ mic în brațe: șapte copii aveau și cu Pina opt și cu Gigi nouă. (A născut pe Maurizio după rezboi, pe urmă.) Și-ntr-o căsuță mică... A, te la ditto! V-am spus parcă! Și acolo stăteau cu toții. Soacră-mea tocmai desfăcuse băițelu’ să-l înfeșe, să-i dea să sugă. Și nu intră o schija? Auzi? Și lovește pe femeia care avea fitița în brațe – sora lu’ soacră-mea! Și n-o lovește de i-a luat creierele și ei și fitiței?... Ba da! A murit pe loc! Ce să facă socru-meu? Repede-repede ia niște bărbați rumâni (că bătrâni au mai rămas în sat, n-au plecat). Și-a pus repede și făcut o groapă acolo și-au pus semn. Și socru-meu a pus caru’ cu boi, au încărcat tot (copii, tot) și-au plecat la Cerna. Ei așa au plecat la Cerna tot în ziua aia, când am plecat noi. C-a fost ordin să plecăm, c-aici a fost front!... Glonțurile de la bulgari erau spize (comme si dice? ascuțite!) și glonțurile de la nemți erau rotonde. Și noi copii le găsiam și ne jucam!... Ș-aici până

încoace au fost nenorociri c-au găsit băieții câte-o mină, câte-un obuz și-au rămas și ciungi și orbi! Unii au și murit!”.

Trăită cu sufletul de copil, această experiență traumatizantă n-a fost uitată niciodată de Iduina Sachetti, care a ajuns să prețuiască noblețea sufletească și spiritul de solidaritate ale ocupatorilor bulgari: „Și bulgarii care stăteau la noi, ofițeru’ ăla mergea la vânătoare (aveam 6 ani, eram mică atunci!) și vinea cu niște șoșoni mari-așa avia și repede să descălța... Mamma mia îi făcuse niște scarpeți și eu repede mă duceam, îi curățam ghetetele, îi aduceam scarpeții... Și când s-a retras, s-a dus în Bulgaria, mi-a adus o păpușă așa-mare! Și-așa o bucurie mi-a făcut! Când o puneam jos făcea «Aaa!»». Eu de atunci primesc cadouri! Și-i făcusem săculeț, o țineam în săculeț... că noi eram copii poveri, înfășuram bucăți de lemn și ziceam că e păpușă!... [...] Mama avia niște bani: strânsese ca să cumpărăm o casă aicea și când am ajuns la Cerna mama scotea ca să să ducă să cumpere mălai. Bulgarii ne-au dat mălai să facem mămăliga și noi aviam salam. Am stat o săptămână acolo, printre machidoni. Că mamma mia a fost rănită, i-a intrat o schija în picior. Ooo! S-a umflat, era infecție mare acolo! Și un doctor, tare cumsecade doctor a fost, un militar bulgar, acolo la Cerna a îngrijit-o, a operat-o și a pansat-o. Vine în fiecare zi s-o vadă, și-i dădea din porția lui ca să se întărească! Bun om a fost doctoru’ ăla!”.

Pe la sfârșitul anilor ‘30, statul italian a întemeiat o școală pentru copiii „pașaportarilor” la care însă cei naturalizați nu erau primiți. Profesorii, manualele și întreaga dotare veneau din Italia și tot acolo își petreceau vacanțele, în tabere paramilitare, copiii din Greci. Rosita Bertig și Romano Fauro au vizitat patria bunicilor lor când au fost „înrolați” în detașamentele de „barilla”: „În tabără am fost la Lago di Commo acolo-n sus, înspre Elveția. Am luat-o de la Napoli cu trenu’ (de-atunci mergeau electric, din ‘38!). Profesorii erau acolo! Fanfară! Am avut uniforme: astea de la munte erau cu pantaloni negri, asta-n sus [bluza – *n.n.*], albastră și-un fes negru ca la turci. Care erau la mare, avea asta de marinar tot așa, negru și pantalonii albi. *Barilla* le zicea! Asta-i un fel, cum să zicea-nainte?!... străjerii,

pionierii. Era tot un fel de propagandă-așa, sigur că era!”. Impresia pe care aceste experiențe au produs-o asupra italienilor ce trăiau în Dobrogea de două generații a fost foarte puternică, însă, pe lângă amintirile evocate, ei sunt capabili să aprecieze demersul guvernului fascist mai întâi ca pe unul propagandistic și abia după aceea ca pe unul ce avea în vedere grija față de diaspora italiană.

Desigur că această opțiune a statului mussolinian a creat o oarecare tensiune în sânul comunității, întrucât nici *italienii de jos* nu renunțaseră la emblemele lor definitorii: limba, confesiunea, tradițiile. Faptul că accesul la educație era permis numai celor ai căror părinți (atât tatăl, cât și mama) erau cetățeni italieni a creat celorlalți membri ai comunității un adânc sentiment de frustrare, dar nu i-a făcut niciodată să renunțe la propriile valori și la coeziunea deja instaurată, la acest fapt contribuind în mod decisiv preoții care au slujit în parohie, chiar dacă nu erau de aceeași etnie. Beneficiarii acestui demers educativ al statului italian au avut șansa de a-și însuși limba italiană literară, istoria și geografia patriei de origine, dar, cum posibilitățile materiale ale familiilor erau extrem de reduse, nu au putut urma decât ciclul primar. După această încercare, comunitatea nu a mai solicitat niciodată studiul limbii materne în școală, așa încât idiomul vorbit astăzi în localitate este același amestec de friulană, română și billumata pe care l-au moștenit de la străbunii și bunicii lor.

Ultimul război mondial a scindat iar pentru câțiva ani comunitatea: înrolați în armata română aliată la început a Axei, italienii naturalizați au sfârșit, ca și tații lor, prin a lupta împotriva Italiei și consătenilor lor înrolați ca voluntari. Povestea lui Pierino Sachetti mort pe frontul de Est, la Ivanovska, în 1942, mi s-a părut emblematică pentru destinul crud al acestui grup aflat mereu între „aici” și „acasă”: „Și a făcut 7-8 luni (dacă a făcut!) instrucție. Au plecat patru tineri cu pașaport și dacă Italia era aliată cu Germania, i-a chemat mai devreme. Unu’ a luptat în Abisinia (că și acolo era război), doi au stat acasă (au avut noroc!) și pe frate-meu l-au trimis în Rusia. A făcut 3-4 luni de

pregătire și pe urmă l-a trimes în Rusia la vânători de munte. N-a mai venit înapoi. A scris... a scris... Pe urmă, odată n-a mai scris și a fost dat dispărut. Dispărut a fost! La Cotu' Donului a dispărut! Da' cu el acolo era unu' și și pe el l-a chemat. (Avea Dante al meu un an, că l-a luat Rino în brațe și-a-nceput să plângă!) Da! În '42 a plecat. În anu' ăla a plecat și-n anu' ăla a și murit!... Și scria el: «Mamma, m-am întâlnit c-un prieten bun din Romania și când ne cheamă pe-acolo general sau ce e, nu știe să vorbească talienește și-l ajut io!». Și ei acolo și-au pus adresele: dacă moare el și dacă moare celălalt să anunțe dacă a dispărut. Și el ne-a scris ce i-a spus fratele meu când o fi să moară, ce să-i spunem mamei, lu' papa. Și ne-a scris: «Fiul dumneavoastră a murit chiar de Ajunul Crăciunului. A fost lovit la gât și a sângerat mult.». (Că fratele meu ne-a scris: «Mamma, să nu mai dea Dumnezeu război! Măcel, nu război e aici!»).

Istorisirilor cutremurătoare ale Iduinei Sachetti li se adaugă precizările fratelui său, Romano Fauro: „Toți ceilalți își băteau joc de el: unde era mai greu, acolo îl vâra: «Dom'le, da' ești voluntar, dom'le! » (da' ei îl declarase voluntar, îl chemase sub arme în Italia!)”. Rino nu se simțea „unul de-al lor”, un italian veritabil, atâta vreme cât participa în mod impus la război, fără a înțelege sensul luptei împotriva patriei de adopție, iar camarazii lui îl socoteau inferior pentru că era cetățean italian într-o altă țară. Abia în tovărășia „unuia ca el” (un italian stabilit în Iași ori în Craiova) a fost în largul lui, nu s-a mai simțit înstrăinat, în vreme ce militarii italieni au rămas pentru el „ceilalți”.

Mărturie a sacrificiului lor stă astăzi monumentul ridicat în centrul comunei ce poartă încrustate deopotrivă numele românilor și cele ale italienilor, atât ale celor căzuți pe frontul de Est cât și cele ale eroilor ce au ajuns până la porțile Berlinului. Alături de acesta, un crin uriaș de granit a fost ridicat de către unul dintre cei ce au făcut din meșteșugul tăierii pietrei o artă, G. Savioli, dedicându-l memoriei celor ce și-au pierdut viața în carieră, fie ei italieni ori români.

Instaurarea regimului comunist a adus o altă schimbare în viața „pașaportarilor”, pe cât de absurdă, pe atât de radicală:

printr-un decret al Consiliului de Stat emis în 1953, toate persoanele aflate pe teritoriul României au fost declarate cetățeni români. Așadar, fără a le fi acordat vreodată un privilegiu, tratându-i mereu ca pe niște străini, statul român își permitea să le ia ceea ce primiseră prin naștere. Unii dintre muncitorii de la carieră plecaseră deja înainte de izbucnirea războiului, însă foarte mulți își întemeiaseră un rost prin mijloacele despre care am vorbit deja. Aveau case cu grădini și gospodării, fiii lor urmau școli românești, depășind cu mult pragul celor câteva clase urmate cândva de bunicii și părinții lor, căci nu mai erau siliți să intre în carieră de la vârste fragede, așa că au ales să rămână în Dobrogea.

Scrutând condiția ambiguă a italienilor, Remo Bertig mi-a spus: „Era și bine și rău să fii italian pașaportar și tot la fel să fii agricultor. Italienii cu pașaport aveau școala lor, cu profesori din Italia, cu cărți și cu cantină. Vara mergeau în tabără în Italia pe cheltuiala statului italian. Noi, dac-am renunțat la cetățenie, am umblat la școala românească (ei, acolo, trei-patru ani, că te lua tata de mic la carieră!). Făceam armata pentru români, nu pentru Italia, și mamele ori soțiile nu primeau, ca la italieni, stipendio... Pe urmă, când au venit comuniștii, pe toți ne-au aranjat: nouă ne-au luat pământu' și lor cetățenia!“. L-am întrebat apoi de ce nu s-au repatriat, iar răspunsul dat cu o sinceritate emoționantă mi-a dovedit atașamentul lor pentru aceste locuri: „Pentru că aici este patria noastră. Italia nu ne-a mai vrut, dacă n-a făcut nimic să ne păstrăm cetățenia, n-a mai avut nevoie de noi, nu? Aici aveam case, gospodării, familii. Aici sunt îngropați părinții noștri!“.

Același răspuns l-am primit de la unul dintre italienii care m-a rugat să nu-i dezvălui identitatea, după ce mi-a relatat experiența umilitoare a unicei sale vizite prin anii '90, în patria de origine: „La ce să ne întoarcem în Italia? Italia nu ne-a mai vrut, nu i-am mai trebuit, odată ce n-a făcut nimic să îndrepte lucrurile! Și acum câțiva ani, când mi-am vizitat rudele, carabinieri m-au ținut ore în șir în vamă să mă întrebe cu ce gânduri mă duc la ei. M-am simțit umilit. Parcă eram cerșetor! Alții,

români cu vize de excursioniști, dar care căutau muncă la negru, au trecut fluierând, iar eu... Le-am spus: «Rămâneți voi în patria voastră, eu mă întorc acasă! N-am venit decât pentru câteva zile să văd pământul bunicilor mei, nu vă cer nimic! Nu vreau să rămân aici, fiți fără grijă!». (Și dac-aș fi vrut, ce era? Nu era țara de unde pleaseră ai mei?!) Și în câteva zile m-am întors: chiar m-am întors acasă, n-am mai vrut s-aud nimic!”.

Italia e doar „a lor”, a italienilor care n-au părăsit-o nicio dată? Desigur că nu: în inima lor, italienii din Dobrogea, ca toți cei rispiți pe întreg mapamondul, simt și trăiesc italienește, sunt animați de dragostea pentru acest tărâm al soarelui, artelor și istoriei, doar că... doar că cei din Greci au simți de mult prea multe ori că această dragoste nu este împărtășită și, cu sinceritatea caracteristică, declară acest lucru.

În mod evident, asemenea întâmplări au putut genera în sufletul oamenilor derută și sentimente contradictorii: s-au simțit pe nedrept trădați, marginalizați, după ce, de-a lungul timpului, au fost utilizați și exploatați. Oaza de latinitate întemeiată la poalele munților tociți ai Măcinului nu s-a destrămat, cu toate că, adesea – mi-au spus interlocutorii mei – i-au încercat mânia și revolta: „Nu putem uita cine suntem, nu putem renunța la limba noastră, la amintirile noastre, la felul de viață. Rămânem italieni oricât de puțini am fi!”.

Nici chiar după Revoluția anticomunistă din 1989 ei nu au căutat să speculeze deschiderile nou create: câțiva s-au mulțumit să-și viziteze pentru un răstimp scurt rudele mai apropiate sau mai îndepărtate, să vadă așezările din care au pribegit străbunii și doar foarte puțini să revendice statului italian oarecari drepturi civice. Poate este greu de crezut, dar din comuna Greci sunt infinit mai puțin tineri care muncesc în Italia față de sutele de așezări rurale din România. Urmașii pietrarilor de altădată, ca și cei ai agricultorilor naturalizați, au făcut studii superioare și s-au stabilit în marile orașe, ori au părăsit Bătrânul Continent.

Cred că se poate vorbi în cazul lor, ca și în cel al altor grupuri minoritare trădate sau, dimpotrivă, disputate de autoritățile

statale de-a lungul timpului, despre predominanța unei identități zonale în fața celei etnice și civice. Jocul aspru al identităților le-a fost când sugerat, când impus, revendicarea apartenenței la zona de adopție arătându-li-se ca o alternativă a supraviețuirii.

Așadar, dacă în adâncul spiritului lor ei se simt italieni, atașamentul față de ținutul și țara de adopție este o realitate de necontestat reflectată în opțiunile politice, sociale și economice. Unii spun că „s-au românizat”, adică s-au lăsat asimilați de români, alții, nuanțând lucrurile, că s-au integrat în modul cel mai firesc punând aceasta pe seama afinităților și a fondului genetic comun: „Suntem latini cu toții, nu? Ne-am înțeles de la început cu românii că vorbim cam la fel. Am dus-o bine aici, între români, că prea mult ne-am iubit și prea bine ne-am înțeles!” – mi-a spus Giuseppina Fauro drept răspuns la obsedanta mea întrebare privind părăsirea Dobrogei.

Viața în stil italian

Mi-am propus, pentru a înțelege mai bine trecutul italienilor din Greci și a cunoaște mai profund spiritul lor, să redescopăr împreună cu cei de astăzi farmecul vieții de altădată. Farmec l-am numit eu, atrasă în mod evident, dar nedefinit, de acest grup caracterizat prin optimism și vitalitate, printr-un fel de a fi, romantic prin excelență și tumultuos. Am văzut mai apoi că lucrurile nu stăteau chiar așa, că, dincolo de acest aspect, viața bunicilor și străbunicilor lor fusese nu arareori împovărată de muncă și lipsuri, aceeași luptă îndârjită pentru câștigarea a încă unei felii de timp...

Relatările mi-au demonstrat cum operau opozițiile din interiorul grupului, cât de adânci erau contrastele și, abia după ce am primit o seamă de detalii, am înțeles că tocmai mecanismul lor de diferențiere, destul de târziu estompat, a contribuit la apropierea de localnicii români.

Modelul unei familii italiene de agricultori nu se deosebea radical de cel al uneia de muncitori de la carieră și, aș îndrăzni să spun, nici de etica familială a epocii: autoritatea paternă echilibrată de rolul covârșitor de important al mamei, distribuția riguroasă a sarcinilor casnice asigurau ordinea și perpetuau tradițiile, chiar în condițiile existenței precare și ale unei progeneruri numeroase. Totuși, bunăstarea își spunea cuvântul: dacă fiii *italienilor de jos* aveau un acoperiș deasupra capului, fie în casele spațioase, construite de părinți pentru mai multe familii, fie ridicate de ei înșiși cu sprijinul părinților, iar fiicele beneficiau de dotă, iar după moartea acestora primeau o parte din pământuri, *cei de sus* își urmau părinții în carieră încă de pe când erau doar niște copilandri, continuând viața apăsătoare și precară și oscilând între locurile natale și cele de adopție, nicio dată siguri pe viitorul lor.

În casa familiei Vals trăiau laolaltă trei cupluri: părinții și cei doi feciori căsătoriți. Aveau pământuri a căror cultivare cădea în sarcina bărbaților, dar vacile de lapte și prepararea untului și a renumitului *formai* (cașcaval), grădina și rânduiala casei erau toate în grija femeilor. Ziua de muncă începea vara în revărsat de zori și sfârșea mult după asfințitul soarelui; în serile lungi de iarnă muncilor de peste zi li se adăugau șezătorile familiale ținute în grajdul de la parterul casei, unde femeile torceau și coseau, alegeau pene ori desfăceau porumb, iar bărbații stăteau la sfat ori jucau o partidă de *contillio* în fața unui pahar de vin și a unei farfurii de *crostui* (minciunele).

Sus, în colonia de muncă, familiile împărțeau baracoanele comune, trăind din puținul venit al bărbaților și din mărunțișul adunat de femei din vânzarea scarpeților. Cu o bucată de pâine ori chiar de mămăligă rece și cu una de salam de casă puse în boccea, muncitorii urcau de cu noapte în carieră unde lucrau până la istovire; acasă, femeile îngrijeau copiii, preparau o cină sărăcăcioasă și așteptau căderea serii. Cum se vedea viața lor de jos, din cartierul celor mai înstăriți? O viață fără griji și fără responsabilitate, dusă de azi pe mâine, un fel de *dolce far niente* ce scinda comunitatea: „Balurile se făceau acolo sus; cei de jos

nu se amestecau cu pietrarii: erau mai cu stare. Cei de sus mai mult petreceau și iarna nu aveau ce mânca! Aveau copii cu droaia. Cei de jos erau gospodari." Sunt, desigur, observații pur subiective, căci realitatea era cu totul alta, iar dacă, poate, petrecerile erau mai numeroase, aceasta era de bună seamă o formă de compensare, un mod aparte de alungare temporară a grijilor apăsătoare ale traiului nesigur și mizer.

Am observat că, în afara mărcilor consacrate ale identității – limba, confesiunea, tradițiile familiale și cele comunitare – italienii pun accentul pe încă două aspecte pe care, la o privire superficială, le-aș fi ignorat: alimentația și vestimentația. Acestea însă au slujit, în conversațiile purtate, la o definire a grupului în raport cu majoritarii, dar și la susținerea opozițiilor interne.

Pe de o parte, italienii își propun să găsească puncte comune cu românii în privința preparatelor tradiționale, pe de alta, par să accentueze întotdeauna asupra elementelor specifice. Este vorba mai curând de afirmarea unor calități de buni gospodari, calculați și echilibrați, a unui *savoir être* în stil tradițional italian, ce le asigura, pe lângă individualitate, un echilibru și un prestigiu de necontestat.

„Porcul de Crăciun” și „mămăliga”, iată două preparate pe care noi, românii, le socotim emblematice pentru civilizația rurală: unul este animalul sacrificial prin excelență, simbol al belșugului și al sărbătorii, celălalt, o hrană umilă, generatoare de porecle și malițiozități. Tăierea, prepararea și consumul porcului de Crăciun nu aveau pentru italieni semnificațiile festive și sociale respectate de români, de aceea le era foarte greu să înțeleagă „risipa” acestora: „Știu că vecinii români tăiau porcii în ajun de Crăciun și aveau cheleru’ (știi ce-i cheler, nu?), la moș Gavrilă, care a purtat șalvari... (io l-am cunoscut cu șalvari turcești cum au purtat bătrânii!)... și avea cheleru’ și tăia porcu’ și-l punea așa pă masă! Și toată noaptea de Crăciun să ducea, tăia (că avea colindători) și prăjea. Până la Bobotează el nu trebuia să mai aibă porc! Ultimu-ultimu’ din sat... cât l-au scărmanat până l-au trecut la stilu’ nou!... Au reușit să-l aducă la biserică la 10 ani după ce s-a trecut la stilu’ nou. El 10 ani n-a

tăiat porcu' pe stil nou, când să tăia, el îl tăia tot pe stil vechi. Și-avea familie: avea un fecior care avea la rându' lui 11 copii și... ți-nchipui! Copiii ăia vedea la toți că s-a tăiat porcu' și ei nu mâncau! Bătrănu' era capu' familiei și nu admitea! Și-n fiecare an, îl chema la Patriarhie și-l hărmăleau bine, da' n-a vrut! Până când unu' dintre ei – că erau mai mulți care încercau [să-l convingă – *n.n.*] – i-a zis: «Moșule, orice-ai face dumneata, mai poți să întorci Dunărea înapoi să se ducă de unde vine? Și-atuncea de ce vrei dumneata, când vezi că s-a dus pe calea asta, de ce vrei dumneata să te-ntorci înapoi?». Singuru' motiv care l-a făcut să renunțe a fost ăsta; ș-a venit înapoi și n-a mai zis nimica! Urma să vie Ignatu': «Tăiați porcu'! Măine tăiați porcu'!». ăia au rămas înlemniți: «Ce-o fi cu tata de-a zis asta?!». Acu' veneau și ceilalți bătrâni, ăilalți care mai rămăsese ră pe stil vechi: «Ce-ai zis? Ce ți-a zis? Ce-ai făcut?». «Du-ceți-vă acasă și tăiați porcii și lăsați-mă! » Și târziu au aflat ei cum au reușit ăia cu cursu' Dunării să-l convingă! [...] În schimb, ai noștri aveau până vara, cu toate că-l tăiau înainte. După venirea comuniștilor, au devenit mai maleabili, au adoptat mai repede unele lucruri.”

Relatarea Mirelei Turtoi m-a ajutat să văd cu ochii înaintașilor ei, ca într-o oglindă patinată de vreme, imaginea pe care, lombarzii și bellunezii de acum un veac și mai bine și-au făcut-o despre localnicii pe care i-au aflat în Greci: conservatorismului românilor manifestat prin obiceiuri, aspect exterior, mod de viață și raporturi cu lumea păreau de neînțeles. Lumea mergea înainte, iar ei nu pricepeau acest lucru decât cu greu! – par să spună povestitorii de astăzi. „Venirea comuniștilor”, despre care am arătat că a fost momentul uniformizărilor și al depozedărilor, i-a solidarizat pe italieni între ei, dar și cu localnicii români. Aceștia au încetat să mai fie „risipitori”, au devenit mai „maleabili”, de fapt, au renunțat silit la opulența cerută de timpul festiv, învățând de la *talieni* să prepare și să conserve porcul ce devenea din jertfă sărbătorească, o provizie parcimonios păstrată și repartizată de-a lungul lunilor până către ieșirea din primăvară.

„Porcul de Crăciun” la italieni se tăia încă înainte de Santa Lucia, întrucât prepararea lui cerea câteva săptămâni. Din carnea bună de tocat, amestecată cu grăsime și uneori cu una mai slabă de vițel, bine sărată și pipărată, căci „alb de sare și negru de piper, niciodată nu se strică!”, se prepara salamul italian ce se consuma până în miezul verii. Din mușchii de pe spate, după o rețetă complicată, se prepara *ossacol*, o delicată, un fel de mușchi filé; *cataloianii* aduseseră din Rovigo o specialitate numită *jampon* (șoriciul piciorului era umplut cu tocătură de carne, ceva grăsime și mirodenii și apoi afumat), iar pentru înnobilarea fierturilor se conserva *mujetu* (un fel de tobă făcută din cartilagii și alte părți ale capului, bine sărate și condimentate). Detaliile unora dintre interlocutoarele mele aproape că îi transformă pe italieni într-un fel de eroi civilizatori: „Făceau din toate zarzavaturile mâncare! Că românii noștri de-aici, la-nceput au râs că mâncau aia, că mâncau aialaltă... da’ pe urmă au luat multe de la italieni. Ciorba de fasole era ciorbă de fasole, borșu’ de cartofi era numai de cartofi: pe urmă au învățat de la italieni să pună și țelină și zarzavaturi. Ciorba era dulce: ciorba acră e mâncare turcească! Borșu’ târziu l-au folosit italienii! Mai târziu, au adoptat și mâncărurile românești: sarmale, ciorbe acre. Nu se puneă varză la murat: varza se păstra iarna cu rădăcină în pivniță; se puneau murături asortate (ardei, vinete împănate). Carnea să mănca cu rost la italieni: iarna să mănca porcu’, primăvara să mănca miel, în timpu’ verii să mănca vită.”

Până și mămăliga italienilor era altfel: mai dospită, mai gustoasă, mai consistentă, iar românii nu încetau să se mire, ba chiar cereau rețeta: „Mămăliga te vedea Dumnezeu dacă-ți era foame până o fierbeai! O oră trebuia să fiarbă! Trebuia tot timpul amestecată! Nu era chiar vârtoasă! Fiartă trebuia să fie! Puneau ceaunu’ pe sobă și mălaiu’ se pune așa, încet... ca la mămăliga pripită și se mestecă... și se mestecă... Nu lăsa să fiarbă cum lăsa românii (nu știi acum cum o mai fi!)! Asta stătea acolo și mesteca mămăliga o oră! Mama, tata erau italieni. O soră de-a ei era căsătorită cu un român. Când venea: «Mai ai de mestecat la mămăliga aia?». «Ce, vrei să ți-o dau crudă?! »

«Da' las-o-ncolo, că eu acasă n-o mai mestec atâta, c-am învățat de la soacră-mea: îi trag trei mestecături și e gata! ». Eu asta am înțeles-o de-abia târziu. Eram mare, era în '47, în timpul foamei, când era sărăcia... Veneau din județul Constanța cu grâu, cu porumb, aducea... Și tata lucra în piatră, lucra tăvăluge (treierau cu ele!) și pietre de moară, râșnițe de mână... și cetățeanu' ăsta care a venit cu grâu... (tata era după piatră) și mama, pe la doosprăzece zice: «Mai stai, că mai pe seară vine. Dacă nu, mai stai o noapte!». Și aveau bucătăria aia mare, deschisă, și mama, nu știu ce mâncarea aveam, că a făcut mămăligă. Ș-a mestecat-o, ș-a mestecat-o... Și cetățeanu' ăla stătea așa... n-a zis nimic! Ș-a mestecat mama mămăliga, ș-a răsturnat-o ș-a mâncat-o și pe urmă a zis: «Doamnă, nu vă supărați, da' am să vă rog ceva: să-mi dați o bucată de mămăligă să duc nevasti-mi!». «Păi vă fac mâine alta dacă v-a plăcut, că noi când e rece nu mai mâncăm! Da' de ce?» «Păi, zice, ce i-ați pus înăuntru? Că io n-am văzut că i-ați pus... numa' mălai! ... Ce i-ați pus de-i așa dospită, așa... frumoasă? Spuneți-mi să-i spun și io la nevastă să-mi facă și mie mămăligă de-asta!» «Primu' lucru pe care să i-l spui... ai văzut cât am mestecat?... s-o mestece o oră și pe urmă mămăliga o să fie bună!»."

Așadar, românii, „mămăligari” recunoscuți, învățau de la italieni să fiarbă mămăliga! Mă aflu din nou în fața unei percepții subiective ce se limita strict la traiul unei familii suficient de înstărite încât să-și permită, în acei ani de cruntă foamete, să găzduiască un drumet, ba chiar, a doua zi, să arunce mămăliga atât de meticulos pregătită doar pentru că „rece n-o mai mâncau”! Știam asta foarte bine căci, așa cum am arătat deja, „mămăliga de castagna” era întruchiparea sărăciei de acasă, din satele Friolului. Mai aflu că pietrarii n-aveau adesea bani de pâine și atunci nevestele le puneau în bocceaua cu care mergeau în carieră mămăliga de la cina precedentă și că, de teamă că acasă copiii nu se vor fi săturat din *minestra* de la prânz, tații „mâncau cu economie”, păstrând câțiva dumicați pe care-i aduceau seara în colonie ca să nu spună cei mici „că au venit cu mâna goală”... Apoi, răscolind prin albumele și prin amintirile de

familie, am descoperit că foametea fusese atât de mare încât în '47, de primăvara până toamna, mai multe familii au plecat să muncească la Sebiș, Nădălbăști, Susani și Vârfuri, în județul Arad. Într-o fotografie, italienii ale căror povești le depăneau gazdele mele se arătau falnici în costumele zărândene împrumutate de la baci Sică și nană Brândușă, ca să aibă o amintire înainte de a pleca acasă, la Greci.

Știute mai mult din povestit, întrucât era mult prea mică pentru a-și aminti de la sine ceva, povestirile Valentinei Algiu (născută Sachetti) dau o concretă aproape tragică întâmplărilor acelor ani, cu toate că trecerea timpului și raportarea la vârsta paradisiacă a copilăriei le conferă contururi idealizate: „În '46-'47 ajunsese un milion o franzeluță uite-așa! Cam cum sunt batoanele acum! Și veneau de la Brăila aici la monument: mai mult mălai erau, nu știu dacă aveau făină! Așa lipsă era! Unii aveau saci de bani, noi n-am avut să schimbăm cât s-a schimbat! Și totuși... Noi am stat mai bine, că un an înainte făcusem niște vin și l-am păstrat și, pe primăvară, am dat vinu' și ne-a dat mălai, grâu... Veneau ei aicea, că aicea, în baltă, să făceau. [...] Mai veneau care erau săraci să le dai și-ți venea să le dai, da' te gândeai că rămâi și tu fără, că era ca o rație!... Primu' an a fost secetă că nu s-a făcut nimic: nici grâu, nici porumb, nimic! Al doilea an, la fel. Da' pe urmă a început ploaia ca acum [în 2003 – *n.n.*]. Când era porumbu' așa, a-nceput ploile și s-a făcut porumb și dovleci și fasole. Și porumbu' ăla a mai salvat populația. Mălaiu' era în floare! Mămăliga coaptă! Mălăiaș îi ziceam, îl alintam așa, că ne hrănea!... Mie și-acuma mi-a rămas în minte mămăliga cu gem de prune! Pepeni s-au făcut și făceam miere de pepeni. Aducea căruța de pepeni acasă, îi curățam, avea tăvi mari așa, se fierbea miezu' ăla așa ca să să moaie și pe urmă să dădea prin sita (niște ciururi speciale), să rămână sămânța, știi?... Și rămânea numa' zeama. Și punea zeama aia în niște tăvi mari așa (rămase de pe la turci, cred eu!) și să fierbea zi și noapte până să făcea miere de pepene! Ca un fel de peltea!''.

Între felurile rustice de altădată se mai păstrează încă amintirea salatei de *radiccio* (cicoare) culese de bătrâni din mușuroaiele de cârtiță de pe câmp și preparată cu oțet și untură fierbinte, a castanelor coapte, nelipsite de la orice petrecere, precum semințele de dovleac și floarea-sorelui la români, dar și a boabelor de porumb fiert ce se mâncau cu plăcere în serile de iarnă la șezători. I-am întrebat dacă italienii de demult țineau post și răspunsul a fost surprinzător: postul era post! Postul Mare, al Paștilor, precum și cel al Crăciunului, Adventul, erau respectate de bătrâni. Peste an, posteau zilele de luni și vineri.

Hrana lor cotidiană sublinia decalajele sociale: *italienilor de jos* nu le lipseau niciodată laptele, untul și pâinea de casă de la nici un mic dejun, în vreme ce în colonie „... Dimineața sciu, ne da mama supa grujata. Cum e asta: se pune untura la încins și se... comme se dice?... călește farina până se rumenește ca halvaua e poi se pune apa rece până se dizolvă și pe urmă se fierbe bine și se mănâncă cu pâine. Neîndulcită, așa... fără altceva. Se spunea «laptele italienilor». Asta era, dacă ei n-aveau vacca – pașaportarii!”.

„Talienii nu prea fac mâncare mult, nici nu mănâncă așa mult” – mi-a spus la prima întâlnire Iduina Sachetti, descendenta a unei familii friulane de pietrari. Într-adevăr, mâncărurile erau simple, preparate mai cu seamă din legume: *minestra* (supă) de fasole, *minestra* de cartofi, *toccio* (tocană de legume cu carne), *noccio di pattate* (găluște de cartofi) și *rizotto* (pilaf cu legume). Prin contrast, felurile gătite în familiile agricultorilor erau pe cât de consistente, pe atât de elaborate, contrazicând parcă povestirile bătrânilor despre lipsurile din locurile natale: „Ei au plecat de-acasă de sărăcie: că n-aveau așa și nu pe dincolo! Ei, bine, au venit în România. Românii aveau și vacă și oaie și... așa! dar ei vindeau toate ouăle, ei nu le mâncau! Aștia, săraci așa, ca să facă o supă, trebuia să aibă așa: un kilogram de carne de vită și o găină. Ca să facă trei farfurii de supă! A dracului sărăcie au mai avut! Da’ de unde știau, dacă erau așa săraci? La supă puneau, când era fierbinte în farfurie, ș-un pahar de vin alb, ș-un ou care să-nchege! Dacă făceau pașta șuta –

acuma o fac mai din sărăcie! – da’-nainte, mai ales la nunți, tăiau găinile, le fierbeau zdravăn în supa aia și tot acolo se fierbeau paste, în zeama ala și tot ficatul, rânza, măruntaiele erau date prin mașină și făcut sosul pentru pașta șuta. Acum e prea târziu să-ntrebi: da’ cum, Doamne iartă-mă, știați să faceți toate astea, dac-ați fugit de sărăcie?!”.

Se poate spune că unele preparate aveau valoare ceremonială și confirmau păstrarea tradițiilor de către întreg grupul. *Fritole* (nalangâte sau gogoși dospite) se pregăteau la Crăciun atât pentru colindători, cât și pentru masa familială, ca și *frizzele* sau *pan de fritte* (pișcoturi cu jumări de porc), cu platouri mari de *crostui* (minciunile) erau așteptate alaiurile de mascați la Ultimo de carnaval (Lăsatul Secului), în noaptea de Ajun a Crăciunului, înainte de messa solemnă, toată familia gusta *baccala* (batog afumat de pește din Dunăre) cu castane sau cartofi copti, iar de la ospățul comunitar de la Santa Lucia erau nelipsite broaștele pané. Foarte apreciate de italieni, acestea din urmă le-au atras, la început, etichetări ironice din partea românilor, pentru ca mai apoi să le adopte și ei: „Păi... Să duceau ai noștri să prindă broaște. Trebuia să plece cu sculele de prins broaște ascunse ca să nu-i vadă românii, că era jale mare! Eheiii! Broscai! Din broscari nu ne scoteau!... Acuma, după o perioadă de timp veneau niște băieți și-mi aduceau broaște că nu mai avea cine... Aștept io într-o iarnă, aștept, și nu mai vin. Mă-ntâlnesc cu unu’: «Da’ tu, măi, nu-mi mai aduci broaștele?». «Eheiii! Da’ știi c-am dat de gust?! La ce să ți le mai aduc?!... Acu’ le mănânc io! » Acuma mănâncă mai toți.”.

Felul de mâncare nelipsit până azi de la mesele festive este *pașta șuta*, tăiței de casă fierți și amestecați cu carne tocată căroră li se adaugă sos și salvie. Este, așa cum am putut remarca, un fel de emblemă gastronomică tradițională pe care au adoptat-o și româncele însă, spun gospodinele de azi, „lor nu le ies așa bune, că nu știu chiar toate secretele”... Cât despre *pandoro* sau *pan-frutto* și *pizza*, specialități ce i-au făcut celebri pe italieni în lumea întreagă, răspunsurile au fost de-a dreptul uimitoare: bunicile și străbunicile nu făceau așa ceva, fie că nu știau, fie că nu își

permiteau. Târziu, una dintre soțiile italienilor, o unguroaică, a adus rețeta în sat și „pentru asta a avut de pătimit că toată lumea o chema ba la Crăciun, ba la Paști să frământa”. În locul cozonacilor, italiencele preparau niște colaci mai bine dospțiți, unși cu ou și presărați cu zahăr: la Crăciun, în formă de soare, iar la Paști, în formă de pasăre.

Cei dintâi așezați în Dobrogea se distingeau printr-o vestimentație ce aducea în satele românești – încă marcate de rusticitate și conservatorism – moda orașelor europene de la sfârșitul secolului XIX. Bărbații erau eleganți și stilați: nu ieșeau pe stradă fără pălărie, iar la petreceri nu le lipseau gulerele tari și papioanele. Femeile purtau *balcana* (rochii lungi și înfoiate, cu mâneci încrețite pe umeri) sau *gonere* (fuste de stofă de culoare închisă, croite în mulți clini, lungi și ample, tivite cu alice de oțel ca să stea drepte și înzestrate cu buzunare adânci), bluzele erau albe, întotdeauna cu mâneci lungi și închise sobru până sub bărbie, împodobite doar cu pliuri și dantelă cât se poate de discretă. Se pieptănau cu un coc strâns pe ceafă și o dată căsătorite, își acopereau capul cu șaluri sau baticuri ale căror colțuri le petreceau în creștet, însă lăsau să li se vadă cu cochetărie cârlionții din frunte. Puține erau cele care, în afară de inelul de logodnă și de verighetă, își puteau permite să aibe podoabe, iar acestea nu puteau fi decât cruciulițe sau alte relicve religioase. Sobrietate, eleganță, bun gust, mi-am spus, încercând să aflu dacă cei ce au venit ulterior au adus cu ei măcar amintirea unei ținute tradiționale: „Nu aveau italiencele un port al lor. Erau sărace și purtau haine obișnuite, de pânză, tutto făcute de ele. De gala, da, mai mult în negru umblau dacă se măritau, nu mai umblau înflorete. Șorțu’, da, șorțu’ era nelipsit! Mai purtau un fel de costume: tiroleze le spunea, da’ asta a fost așa, o modă. Bărbații aveau haine de frustan, o catifea așa, cu dungi [reiată – *n.n.*], șapca... [și care aveau, pălăria].” M-am gândit cât de lesne poate infirmat, în anumite contexte, proverbul „Nu haina îl face pe om”, atunci când, pentru a mă convinge, interlocutorii mei mi-au dat să răsfoiesc albume de familie din care priveau cuminiți domni distinși și bine îmbrăcați, ținându-se în hainele lor *de gala*, cu

gambete și mustăți răsucite: *italienii de jos*, și alții, în haine mo-deste, sărăcăcioase chiar, împresurați de mulți copii îmbrăcați și ei la fel: „pașaportarii”.

Sărbătoarea ca marcă identitară

Fiecare așezare, fie ea multietnică ori nu, își are o zi anume pe care întreaga comunitate o celebrează socotind-o definitorie. Pentru italieni, aceasta este ziua de Santa Lucia (13 decembrie). Biserica are acest hram pentru că sfânta a fost aleasă ca patroană a comunității.

„La Santa Lucia mergeam dimineața la slujbă și duceam dulciuri, mâncare, vin. La predică se spunea că Santa Lucia este patroana cioplitorilor de piatră pentru că ea a fost o fată a unui mare bogătan și era foarte credincioasă. A vândut toată averea și a lăsat tot la săraci. Pe urmă un mare patron, un domn, s-a îndrăgostit de ea: un roman de rang mare. O tot cerea în căsătorie și ea n-a vrut și el insista să se căsătorească cu ea că era foarte frumoasă. Santa Lucia! Și să spune că el mereu îi spunea că el o vrea pentru ochii ei frumoși. Și spune... asta-i o legendă cred io!... că ia și-a scos ochii și i-a pus pe un taler de aur și a spus: «Dacă atât de mult îi plac ochii mei, ochii îi dau, da' sufletu meu, nu!». Ş-atuncea, în vedere că ia și-a oferit ochii și vederea, ea a rămas ca sfântă a pietrarilor, că protejează ochii oamenilor. Și de-aceea au ales numele ăsta când au făcut biserica, numele de Santa Lucia, că ei au de multe ori ochii în pericol când lucrează în carieră.” – m-a lămurit Pierina Bertig.

Aceasta este povestea uneia dintre cele mai cunoscute și maienerate dintre martirele creștine ale lumii catolice, așa cum o spun astăzi italienii din Greci. Alegerea ei ca protectoare a acestei comunități a avut darul de a estompa discrepanțele, căci din momentul ridicării bisericii, pietrării și-au impus una dintre trăsăturile ce îi detașau de ceilalți, fie ei români sau italieni naturalizați: ocupația. Sub semnul religiozității, cele două

microgrupuri s-au unit înțelegând poate că valorizările negative generatoare de tensiuni nu-și au rostul într-o țară care nu-i adoptase încă pe deplin. De altfel, cum am mai spus, întreaga viață a acestei comunități a fost permanent impregnată de spiritul religios, apartenența la confesiunea catolică fiind percepută și cultivată ca o valoare puternic definitorie.

Petrecerea de Santa Lucia avea – și își mai păstrează și astăzi –, un farmec aparte ce are darul de a-i atrage pe majoritatea celor ce-și au rădăcinile aici și de a-i reuni pentru câteva ceasuri, așa, ca pe timpuri. În anii când trăiau în Greci sute de italieni, erau și grupuri de muzicanți care întrețineau atmosfera cântând la clarinet, la cornetto și la acordeon. Lumea dansa *sette passi*, *tarantella* și vals până noaptea târziu. Se mânca tot *pașta șuta*, mezeluri tradiționale și se bea vin roșu. Fiecare contribuia cu ce putea. Veneau și petreceau laolaltă și cei tineri și cei bătrâni, iar aceștia din urmă, când le venea chef, cântau vechi cântece aduse în suflet din Italia.

Am luat și eu parte în 2003 la petrecerea de Santa Lucia ce nu se mai ține de multă vreme la casa parohială, ci la un restaurant din centrul comunei. Parcă timpul se întorsese din drumul lui sau mai bine spus, parcă încetase să mai curgă: istoria atât de frământată a italienilor fusese dată uitării, veselia pusese stăpânire chiar și pe cei mai vârstnici. Ciocneau pahare cu același vin roșu, lăudau priceperea gospodinilor care pregătiseră bucatele, cântau aceleași melancolice cântece de dragoste sau aceleași melodii de dans care le aduceau aminte de vremurile de demult: „Santa Lucia”, „Piemontesina bella”, „O, bella ciao”, „Il vaporino”, dar și românești: „Ciobănaș cu trei sute de oi”, „Mândra mea de altădată”, „A ruginit frunza din vii...”.

Și totuși, astăzi abia se mai pot aduna cu greu câteva zeci de oameni: copiii și nepoții sunt risipiți în cele patru zări, carierele s-au închis de un deceniu (oricum nimeni nu mai vrea o asemenea slujbă epuizantă), cei rămași în sat sunt fie prea bătrâni și prea însingurați pentru a mai gusta o asemenea petrecere, fie nu se mai simt o parte intim legată de grup căci, între

timp, s-au produs multe căsătorii cu românii, iar acest lucru le-a transformat definitiv și radical existența. Câțiva elevi de la școală au învățat dansurile în care se învâртеjau străbunii lor și le-au dansat cu emoție și stângăcie așa cum se recită pentru prima oară o poezie într-o limbă străină. Poate că peste ani aceasta va fi singura amintire a petrecerii de Santa Lucia în comuna Greci... Sau poate că nu...

În convorbirile lungi pe care le-am purtat cu informatorii mei am simțit adesea nostalgia pierderii unei părți importante din zestrea lor culturală: sărbătorile de peste an. Crăciunul în familie, în jurul focului și al bucatelor tradiționale, pătrunși de emoția așteptării lui *Babbo Natale*, care se strecura neștiut să pună cadouri în șosetele aninate de sobă, cu minunatele cântece despre noaptea fără egal a Nașterii Mântuitorului și cu scenetele religioase învățate de la preot și interpretate în biserică în fața enoriașilor este astăzi doar o amintire. Dante Stella mergea cu alți băieți de italieni la colindat. Luau casă cu casă, la rând: la ai lor, cântau *Notte di Natale* și alte cântece religioase, iar pentru români învățaseră colinde din cărți și de la colegii de școală. Lumea îi primea cu încântare și îi răsplătea cu bani și cu prăjituri. Acum copiii parcă nu mai vor să știe că e sărbătoare, nu se dezlipesc deloc de televizor în seara de Ajun, iar la biserică nu mai are cine să prezinte scenete.

O sărbătoare păstrată doar în amintiri era Joia Verde, *Corfus Domini*, în a cincizecea zi după Înviere. Familiile înălțau la răspântii mici altare de lemn pe care le împodobeau cu statuete, țesături și ramuri verzi. Se făceau procesiuni, la care participau, îmbrăcați în imaculate haine de sărbătoare, toți copiii și adolescenții care primeau confirmarea din partea episcopului. Era o zi de bucurie pioasă și de adâncă venerație a Mântuitorului, un moment în care pacea și speranța coborau în sufletele oamenilor.

Sărbătoarea pe care italienii de astăzi o evocă în modul cel mai emoționant era *Ultimo de Carnaval*, ultima săptămână dinaintea Postului Mare. Poate mai mult decât celelalte tradiții, carnavalul era o emblemă a comunității, pentru că le punea în valoare firea veselă și încrezătoare și pentru că ceilalți, „lumea

din sat", nu aveau un obicei similar, ci altele prin care să celebreze venirea primăverii și trecerea la perioada lungă de privațiuni și abstenență a postului.

Într-o seară minunată de august, în 2002, Rosita Bertig mi-a povestit cu însuflețire: „Ne îmbrăcam toți! A, ce frumos era!... Umblam pe la familii de italieni. Cântam pe drum! Toți ne așteptau! Ne făceam costume mai mult din vechituri da' le lucram! Eu eram mai mult bărbat, că eram înaltă! Eram în frac și făceam și o piesă! Era frumos! Pe urmă am fost indian. Aveam fața acoperită și dacă nu, ne spoiam pe față și umblam și prin centru și ne lua câteodată și la poliție (la miliție), că făceam gălăgie și nu era voie! Mergeam mai ales la bătrânii noștri, că ei dacă au păstrat tradiția și nouă ne plăcea să facem din astea, să mergem la ei, să-i distrăm și să le arătăm că și noi facem cum făceau ei odată, că știam că și ei țin la asta! [...] Mergeam pe stradă mascați și lumea, ortodocșii, să striga unu' cu altu': «Hai, veniți, că trece carnavalul'!». Și la români se lasă sec: se duc la nașu', fac petrecere cu mâncare, cu băutură, da' numai atunci, duminică. Noi umblam toată săptămâna, până marți seara, că a doua zi era Miercurea Cenușii, se ținea post negru și ne duceam la biserică și preotul ne făcea semnul crucii în frunte cu cenușă ca să nu uităm că suntem muritori...”.

Împreună cu prietenele ei, Cecilia Grigorini, Pina Grigoretto, Elena Pastorici și Pierina Bertig, ea și-a amintit apoi o mulțime de alte detalii: cum au sticat un capot de zanana să-l transforme în rochie de cadână pentru Pierina, cum îmbrăcând-o într-o rochie de mireasă au făcut-o pe Marica balerină și cum au jumulit penele de pe o găscă pentru a-i face Lidiei o reușită podoabă de căpetenie amerindiană. Mascații se străduiau să nu fie recunoscuți, dar mai ales să fie nostimi: își trăgeau pe față ciorapi de mătase, se fardau strident sau se mânjeau cu funingine, își schimbau vocea, iar dacă nu puteau, recurgeau la pantomimă. „Cu cât erai mai urât, cu atât era carnavalul mai frumos și toată lumea se distra!”, a conchis Remo Bertig. De la sfârșitul anilor '70 nu se mai face carnaval, fiindcă celor tineri nu le-a mai plăcut, au simțit, îndepărtându-se

încetul cu încetul de locurile natale și croindu-și alte rosturi în viață, că nu-i mai reprezintă.

De-a lungul anilor, atunci când și-au vizitat rudele și prietenii din Italia, mai toți au avut prilejul să vadă celebrul carnaval venețian. Măștile și travesti-urile erau mult mai frumoase, somptuoase chiar: oamenii arătau ca într-o piesă de teatru sau ca într-o operă buffă, dar nu făceau atâta larmă, ci doar se plimbau și își făceau reciproc reverențe și gesturi curtenitoare. Singura asemănare surprinzătoare a fost că de la toate chioșcurile au putut cumpăra *crostui*, ca „acasă”, la Greci... Imaginea aceasta le-a rămas întipărită în minte și au adus-o cu ei, povestindu-le rudelor și vecinilor. În urmă cu vreo câțiva ani, Otilia Meragiu, președinta comunității, a încercat să-i convingă pe copiii de la școală să reia această tradiție, dar ideea nu a prins viață, fiindcă ei și-au dorit să aibă costumele strălucitoare de la Veneția și nu au acceptat improvizațiile comice pe care le purtau mai demult buncii lor, modeștii pietrari și agricultori.

Riturile de trecere

O altă temă pe care am urmărit-o în cercetările mele a fost cea a obiceiurilor și tradițiilor legate de trecerea de la un statut existențial la altul sau, cum sunt numite de etnologi, riturile de trecere.

Ca și în cazul sărbătorilor calendaristice, acestea sunt destul de puțin spectaculoase în sens tradițional fiindcă dominarea vieții individuale și familiale de către Biserică a fost întotdeauna foarte puternică. Totuși, momentul căsătoriei, al nașterii și integrării în lume și cel al părăsirii acesteia conțin elemente prin care grupul minoritar pe care l-am studiat le-a socotit multă vreme drept valori definitorii pentru identitatea lui etnică și confesională. Pe de altă parte, conviețuirea mai bine de un secol cu românii, căsătoriile mixte și înrudirile spirituale au contribuit la un moment dat la modificarea multor secvențe ceremoniale,

nu numai în sensul simplificării lor și al apropierii de modelul urban (pentru care, oricum, italienii manifestaseră afinități încă de la început), ci, dimpotrivă, al rusticizării lor. Desigur că acest fapt nu a fost valabil pentru toate cele trei rituri de trecere, ci, în mod nuanțat, mai ales pentru căsătorie și nuntă, pentru riturile funerare și postfunerare și foarte puțin pentru cele legate de naștere și botez. Aceasta pentru că, dacă nunta are un caracter spectacular esențial și recunoscut, iar înmormântarea presupune măcar teoretic participarea întregii comunități sătești, integrarea nou-născutului în aceasta se face aproape exclusiv prin raportare la valorile și rigorile confesionale ce constituie cheazășia apartenenței lui la un grup bine determinat.

Se pare că la începuturile existenței comunității italiene, au funcționat în ordine: criteriul social strâns legat de cel etnic, cel confesional și cel moral. Căsătoria era „o afacere de familie”, totuși, afirmă informatorii mei, tinerilor le era respectată libertatea de a alege. Cum cele două microgrupuri despre care am vorbit se întâlneau arareori, prilejurile de contact direct erau puține. Familiile Boro, Grigoretto, Sachetti și Vals s-au căsătorit între ele la început, apoi cu alți agricultori italieni veniți din părțile Craiovei sau ale Moldovei.

O romantică poveste despre căsătoria bunicilor ei mi-a spus Mirela Turtoi: „Bunica s-a căsătorit la pai’șpe ani, iar cealaltă cumnată avea pai’șpe și jumătate: două fete care încă se mai jucau cu păpuși! Și știu de la mama mea povestea lor. Bunicul pleca la armată și fetița [bunica – *n.n.*] avea șase-șapte ani; păzea găștele. Și avea o floare în mână (nu știu ce floare, că era Biblia lu’ bunicu’ cu floarea uscată acolo). Și când a trecut i-a zis: «Fetițo, eu plec la armată! Așteaptă-mă că io vin! Mă-ntorc și te duc acasă la mine!». Ea s-a dus acasă și le-a spus: «Uite ce mi-a zis: că mă ia de nevastă!». El a plecat, și-a făcut armata și când s-a-ntors, s-a-nsurat cu bunica. Asta a fost povestea! N-aveau treabă cu averea.”

Trecută din generație în generație, această veritabilă *storia italiana* și-a pierdut sâmburele real, înfățișându-se nepoatei într-un mod cât se poate de idealizat. Desigur că o căsătorie

între un bărbat cu armata făcută și o copilă de doar paisprezece ani nu putea să se bazeze doar pe o fulgerătoare dragoste mărturisită dintr-o dată și împărtășită ca atare. Cum am arătat, *italienii de jos* nu se puteau căsători la întâmplare nici cu pietrarii săraci, dar nici cu românii ortodocși. O asemenea alegere era impusă de autoritatea familiei sau mai bine spus, ca și în satele românești, tinerii erau conduși treptat și abil spre o asemenea opțiune.

Așadar, a te căsători cu cineva „de seama ta” nu presupunea întotdeauna o potrivire de vârstă și o afecțiune devastatoare ca în romanele de dragoste, ci a alege pe cineva potrivit ca statut social, apartenență etnică și confesională. S-ar părea că acest gen de căsătorii a dăinuit până târziu, fără a fi, desigur, o regulă.

Atunci când, foarte tânără fiind, Pierina Holtier a rămas orfană de tată, cel care a decis dacă ea va părăsi satul pentru a se face stenodactilografă la București sau a se căsători cu Giuseppe Bertig a fost fratele mai mare. El a ales a doua alternativă, gândindu-se că aici se află între „ai lor”, că marele oraș ocupat de sovietici este un loc nesigur, dar și că viitorul cumnat, muncitor în carieră, este un om cu stare, cu pământ și casă: „Au venit frații din război, au vrut să mă ia la București. Vorbise cu cineva să mă înscrie la școala de steno și dactilo. Și foarte bucuroasă eram... Și-am vrut să mă duc să învăț dactilografia... Ș-atunci între timp, o italiancă care foarte mult ne-a iubit pe noi amândouă și o verișoară a fostului soț a insistat ca să nu plec la București: «Nu pleca, Pierina, la București! Uite, deja te-ai obișnuit aici, noi te iubim... Stai cu noi! Ce faci acolo la București?». Io zic: «Io fac ce fac, da' voi, cu talienii ăștia care merg la carieră cu legătura la brâu... de voi e mai rău!... Nu rămân eu la Greci!». (Foarte greu m-am obișnuit cu atmosfera de sat! Plângeam...!)

Și pe urmă primesc o scrisoare de la fratele să-mi pregătesc bagajul, să-mi împachetez tot, că vine să mă ia. Am așteptat în ziua aia mașina să vină. Între timp, pregătisem tot, mă duc la verișoarele lui soțu să-mi iau la revedere. (Ce prietenie aveam!... Făceam jururi în fiecare duminică. Fratele lui Romano cânta la

acordeon și aveam jur în fiecare duminică pe terenu lu' soțu'.) Când m-am dus: «Stai, mă Pierina, aici că uite, are teren mult și-ai să fii și tu bine și-ai să fii cu noi!...». Nu! Gându' meu era la București!

Între timp, cât mi-am luat la revedere de la toate fetele, mă duc acasă, deja fratele era cu camionul să mă ieie la București. Pân-am ajuns eu de aicea de sus, ele deja îi spusese fratelui meu că: «Uite-așa, Pierina... o cere un băiat și că... Doamne, ce o iubește toate fetele de-acuma, toate-i spune să nu plece, să să căsătorească cu văru' lor, că nu știu ce...». Da' io nu-i spusese la fratele meu astea ca să nu cumva să mă lase aicea: io vroiam la București! Când văd mașina, io... bucuroasă!... Ș-am vorbit acolo cu iei și i-am spus că totuși vreau să merg la București. Puțin am stat (dac-am stat un sfert de oră!). Și Bepi, soțu', a aflat că io plec. (Da' io nu-i dădeam nici o importanță!) Și vine el cu mama lui. Am rămas așa! Ș-atuncea i-a zis la fratele că: «Io o iau în căsătorie fără să am pretenție la nimic! E păcat să plece că acuma sunt rușii acolo-n București... Și băiatul meu are grădină mare, are pământ cu ce s-o-ntrețină...». Ei, și io tot insistam că vreau la București. Ș-atuncea, fratele a zis: «Uite, mergi la București o săptămână-două, o cunoști pe soția mea... Da' ce zici? Vii înapoi? Că eu aș fi mai fericit să te știu aici, între oamenii ăștia decât acolo cu toată zarva, cu tot!...». Și m-a convins să rămân aici!... (Da' io aveam așa, o simplă prietenie pentru viitoru' soț.) Da-nainte de-a pleca el, fratele îmi zice: «Uite, acuma, dacă te hotărăști să te-ntorci, trebuie să-i ceri voie lu' Bepi dacă vrea să te lase la București!». (Acuma eram ca și logodiți și io nici nu știam ce se întâmplă!)

M-am dus ș-am întârziat vreo 10 zile. De-acuma Bepi își luase gându', că pe el de pe front îl luase ofițeru' ordonanță la București și știa viața de-acolo și ce-a zis? «Ei, gata, Pierina nu mai vine! Rămâne la București! Acolo e viață!...» Și tocmai erau la jur toți italienii – fete, băieți – și-am apărut și ieu și-a rămas așa!...".

Talentul povestitoareii, atenția pentru fiecare detaliu semnificativ fac din această mărturisire o poveste cel puțin la fel de

emoționantă ca și cea petrecută la începutul secolului XX. „Politica” abilă a familiei, felul subtil, dar convingător în care se duceau „tratativele” în vederea căsătoriei spun totul despre modul în care, în acele timpuri, era concepută. Doar o undă de regret că nu și-a împlinit visul, împletită cu un abia perceptibil sentiment al fatalității ce o încearcă pe Pierina Bertig dau acestor amintiri personalitate. În rest, acestea erau pretutindeni realități trăite. Desigur că soții Bertig s-au înțeles bine, au avut o căsnicie armonioasă în ciuda tuturor greutăților și durerilor pe care le-au înfruntat întotdeauna împreună, sprijinindu-se unul pe celălalt. Tot astfel au trăit până la adânci bătrâneți și bunicii Mirelei Turtoi, înconjurați de mulți copii și nepoți, cărora, spre bună ascultare și deplină supunere, le spuneau adesea povestea lor de iubire...

Și totuși, nesupunerea față de autoritatea familiei a apărut și la italieni. Prima căsătorie mixtă se pare că a avut loc prin 1940 sau cu puțin înainte de această dată și a avut un deznodământ tragic: „La prima căsătorie mixtă care a fost, bătrânii au murit. Au murit! În câteva luni s-au curățat de supărare. Primu’ băiat care s-a căsătorit cu o româncă! Acuma era toate ca toate, da o chema și Mândica! Și mendica în italienește e cerșetor... Acuma toate ca toate să le-nghită, da’ o cheamă și Cerșetoarea?... N-a trecut la catolici! A fost o fire afurisită! Altele păstrau și sărbătorile lor și pe ale bărbaților și mergeau la biserică și colo și colo.” Așadar, pentru a ieși din impasul înrudirilor prea strânse, dar și pentru a evita mezalianțele cu *cei de sus*, asemenea căsătorii au fost acceptate la a doua generație. Relatarea Mirelei Turtoi poartă însă și azi ecourile unor rezerve care vorbesc nu doar despre încercarea firească de rezistență, ci mai ales despre o anumită perspectivă emoțională pusă sub semnul fatalității. Presimțirile întunecate ale familiei mirelui s-au adevărit, căci cea care avea numele purtător de ghinion a fost una dintre nesupusele care au contribuit la scindarea acesteia prin pierderea uneia dintre cele mai importante legături: cea confesională.

Elena Pastorcici, căsătorită cu un croat „supus al Imperiului”, ajuns prin întorsăturile vieții aici, s-a adaptat mai ușor: înainte de a se căsători, dar și câțva timp după aceea, a urmat cursurile de catehizare ținute de preotul catolic și a renunțat la ortodoxism și asta nu numai de dragul soțului său, ci și fiindcă avea o soacră „iute și aprigă”.

Dacă ar fi totuși să creionez un model al căsătoriilor încheiate după consolidarea comunității, ar trebui să spun că tinerii se întâlneau mai ales în familie, la sărbători și aniversări în cerc restrâns, în serile de *rosario*, la catehizarea făcută de preotul catolic și abia către sfârșitul etapei nubile, la petrecerile duminicale numit *jur*.

Petirea și logodna se făceau în modul cel mai discret și restrâns cu putință, cu participarea doar a celor două familii – a fetei și a băiatului. Fata primea din partea logodnicului ei un inel, fără a dăruia în schimb nimic. Din acel moment *i promessi sposi* ieșeau împreună pentru a face cunoscut angajamentul lor. Această etapă dura între câteva luni și câțiva ani, fiind socotită de către italieni ca hotărâtoare pentru cunoaștere reciprocă și armonizarea viitorului cuplu. Logodna se putea rupe fără consecințe negative pentru cei doi tineri sau pentru familiile lor, dar acest fapt se petrecea foarte rar.

Nunta propriu-zisă – atunci când ambii miri erau italieni – nu era câtuși de puțin spectaculoasă. Se făcea în orice zi a săptămânii, dar cu toate acestea joia era socotită fastă. Ulterior, preluând modelul românesc, italienii au recurs la o serie de asimilări și echivalări. Între acestea, cea mai importantă mutație mi s-a părut investirea martorilor (*compare* și *commare del anello*) cu atributele nunilor, instituindu-se astfel nu doar un rol ceremonial de circumstanță, ci și o relație spirituală cu importante implicații sociale.

Giuseppina Fauro, care mi-a prezentat în detaliu nunta italienilor din Greci de-a lungul timpului, a găsit și unele justificări ale acestei adoptări: „La italieni nu sunt nași: martori! Nu trebuie să fie soț și soție: pe cine vrea mirele, pe cine vrea mireasa. Și stau acolo, lângă ei. Am văzut la Italia: am fost acolo la o

nuntă și-am văzut. Mireasa pusese martoră o pretină căsătorită, da' mirele pusese un cavaler. Da' n-au stat la masă cu mirele și cu mireasa! A stat unu'-ntr-o parte, altu-ntr-alta... Acuma, de când am venit aici, punem nași să fie nașii și la masă lângă mire. Ne-am cam... românizat. Nașii, martorii de fapt, chiar dacă nu-s căsătoriți, trebuie să fie catolici. Aveau în mâini lumânări mari, groase-așa: aia era fala mirilor! Se împodobeau cu puțină iederă. La pala lumânărilor trebuia să se facă cununia! Lumânările astea le țin mirele și mireasa, le păstrează.”.

Invitațiile la nuntă le făceau acum mai bine de o jumătate de secol logodnicii, dar, ulterior, s-a conferit acest rol, împreună cu altele din contextul ceremonial propriu-zis, cavalerului de onoare al mirelui numit, ca și la alte grupuri etnice dobrogene, „diver”.

Unele secvențe din nunta dobrogeană, precum dusul zestreii cu alai și muzicanți, schimbul de daruri între miri și „bărbieritul ginerelui” nu și-au putut afla loc în cea a italienilor. Mai cu seamă etalarea ostentativă a zestreii fetelor, care, la *italienii de jos* era destul de impresionantă, li s-a părut lipsită de sens, întrucât contrasta mult prea puternic cu modul discret al familiilor de a încheia căsătorii: „Nu facem noi cu zestre, cu perne, cu hi-hi-hi! cu trei-patru căruțe sau camion, să vadă lumea! Ce-i aia să duci zestre cu muzică?! Să caște lumea gura și să vorbească uite ce-are și uite ce n-are mireasa?!” – a comentat destul de vehement Iduina Sachetti. Pentru același motiv au respins și ideea schimbului de daruri purtate „ziua-n amiaza mare, pe tavă, cu plocon și cu lăutari, să știe tot satu’ ce rochie și pantofi i-a dat mirele fetei”, alegând formula deloc spectaculoasă, dar oarecum romantică, de a le duce mirele însuși într-o seară oarecare.

Altora, în schimb, li s-a acordat un rol privilegiat. Ultima petrecere cu prietenii la casa miresei poartă numele de „mărgelele”, ca în întreaga Dobroge și arie a Dunării de Jos, cu toate că nu reflectă câtuși de puțin implicațiile rituale originare (pregătirea podoabelor nupțiale tradiționale). Italiencele spun că ideea îmbogățirii propriului ceremonial cu acest împrumut nu

le-a displăcut, întrucât momentul despărțirii este unul emoționant, unic pentru orice fată, prin urmare, merită să fie celebrat.

Alte două etape postceremoniale, „legătoarea” (petrecerea de a doua zi cu cei apropiați care aduc daruri și sunt răsplătiți cu prosoape de către tânăra soție, căreia, tot în acest moment, nașa îi înlocuiește cununa cu un batic) și „plăcintele” (masă familială cu cei care au ajutat la ospăț, în timpul căreia sunt serviți cu plăcintă dobrogeană preparată tot de aceasta din urmă) au conferit amploare nunții italienilor în vremea din urmă.

Italianii au mai adoptat și unele obiecte de recuzită rituală: prosoapele care constituie însemnul diverului și dar pentru nuni și rude, turta miresei (un cozonac ce se rupe deasupra capului la plecarea de acasă) și sovonul (bucată de țesătură scumpă de lână sau mătase dăruită de nuni, cu care, în timpul ceremoniei religioase, preotul îi leagă pe miri ca semn al unirii).

În trecut, după încheierea ceremoniei religioase, mirii, însoțiți doar de rude și prieteni apropiați, mergeau acasă, unde părinții mirelui ofereau o masă destul de modestă: mezeluri, *pașta șuta*, friptură cu salată de varză și *crostui* sau *panetonne*.

Atmosfera de veselie era întreținută de cei care știau să cânte cântonețe sau cântece tradiționale. Nu se făceau nunți cu dar în bani, aceasta întâmplându-se prin anii '50, după „schimbarea banilor” (stabilizarea monetară), când un italian a luat în căsătorie o româncă. Urma apoi, la o *trattoria* (cârciuma) din sat, o petrecere cu muzică, dans și ceva băutură la care erau invitați mai ales prietenii mirilor, atât români, cât și italieni. Mai târziu, oșpețele de nuntă s-au făcut la căminul cultural sau la restaurante și au devenit mai ample și cu mult mai opulente.

Este lesne de bănuț că, în timpurile atât de frământate și de copleșite de grija zilei de mâine, nunțile italienilor erau simple reuniuni familiale făcute din puținul pe care îl aveau doar pentru a fi de bun augur tânărului cuplu. Cel mai important moment era cel al unirii în biserică, pecetluită de schimbarea verighetelor a căror semnificație a ținut să o sublinieze Rosita Bertig: „Verigheta, si, verigheta e cea mai importantă! Italienele nu o dau jos de pe mână niciodată, nu o vând, oricât ar fi de

sărace, nu o dau nici copiilor lor! Când mergem la Ceruri, acolo, Fecioarei Maria trebuie să-i arătăm ca am fost credincioase și că am ținut legământul de matrimoniu!”.

Copiii își făceau apariția aproape imediat după căsătorie, iar în primele generații nu erau socotiți o povară, oricât de mulți ar fi fost, ci o binecuvântare divină. Cei ce se bucurau de această grație erau priviți cu mult respect în comunitate.

Grija pentru purtarea sarcinii și pentru o naștere ușoară era aceeași ca la orice alt neam: femeia era cruțată pe cât posibil de muncile istovitoare și i se respectau toate poftetele. Nu am putut afla dacă dintotdeauna au existat credințe în semne provocate nou-născuților de încălcările anumitor prescripții, în puterea spiritelor rele sau în zânele destinului, dar acestea au apărut pe parcurs datorită conviețuirii cu românii.

Femeile nașteau acasă, ajutate de moașa comunală, iar apoi, timp de șase săptămâni, nu părăseau gospodăria: „Nu ai voie să mergi la fântână până nu-ți citește preotul! N-ai voie nici să intri în casa altuia dacă n-ai molitfă! La botez sau imediat după aceea se făcea această slujbă.” – a ținut să precizeze Giuseppina Fauro. În tot acest timp, bătrânele din casă îngrijeau cu multă atenție tânăra mamă, ca să nu piardă laptele și să pună astfel în pericol viața copilului: „După naștere, 40 de zile era ținută la un regim care acuma zice-se că nu e bun. Patruzeci de zile, cât era soacra de rea, o ținea în fundu’ casei! N-avea voie să iasă până i se făcea molifta. N-avea voie să iasă, că era spurcată... să treacă pragu’ ușii. Nici la vite, nici la nimic! Stătea în casă cu copilu’ ei. (Religia a avut un rol foarte mare care acuma îl are numai medicina: nu puteai să-i dai de-nțeleș omului mai... așa că nu e bine pentru el să să culce cu bărbatul și să să miște de acolo, dar prin religie i-a oprit de la toate.) Soacra îi aducea mâncarea la pat: îi făcea supa de galina, panada, sopa – numa’ mâncăruri „ușoare”!... *Panada* însemna: apă pusă cu unt și pâine albă și pusă la fiert și fierbea până să făcea un terci, cu sare, cu piper. *Sopa* însemna: într-un castron bătute două-trei ouă, pus unt, pe sobă puneau o cratiță cu apă să fiarbă, puneau sare, piper și puneau

o măsură de apă peste pâinea cu ouă și cu unt. Se amesteca... că trebuia să aibă laptele curat (nu să dădea ceapă, nu să dădea usturoi). Și i se dădea și câte un pahar de vin la prânz.” – și-a amintit Mirela Turtoi.

Italianii de demult respectau anumite reguli în alegerea numelui copiilor. Giuseppina Fauro mi-a vorbit despre un fapt pe care l-a socotit întotdeauna curios: „Nu dădeau nume copiilor: îi numărau! Primo, Secundo și tot așa! Pe bunicu’ îl chema Grigoletto Primo și lu’ tata, că a fost primu’ din șase copii, i-a dat numele lui, tot Primo!”. Enumerând numele copiilor pe care i-au avut bunicii săi, Mirela Turtoi mi-a demonstrat că și la italieni se păstra regula acordării numelui acestora: primul băiat născut avea numele bunicului, apoi pe cele ale părinților ori alese de părinți și abia cei mai mici, pe cele ale nașilor. Oricum, ideea de a da obligatoriu numele nașilor ca la români li se pare nepotrivită, întrucât integrarea copilului se face în trei etape dintre care numai la prima asistă, eventual, nașul de cununie al părinților, urmând ca la prima împărtășanie și la primul mir aceștia să aleagă alt sponsor spiritual. Am avut și în această privință prilejul de a înregistra unele comentarii polemice de la Iduina Sachetti: „La noi, la 6-7 ani se dă împărtășania. Aicea la trei-patru zile de la naștere, la botez! La botez îi dă împărtășania! Ce păcat are copilu’ ăla? Ce știe el? Asta trebe s-o ia când știe, când știe să să roage și ce-nseamnă Dumnezeu, nu așa, fi’ncă-i născut din peccato! Toți suntem, da’ nu copiii, că ei dacă mor așa mici se dice că să fac angeli, no?”.

La capătul celălalt al traiectului existențial, moartea este percepută ca un dat firesc, dincolo de care spiritului îi este hărăzit un drum ce trece prin cercurile Purgatoriului, de unde, prin rugăciunile preotului și ale celor pe care i-a lăsat în urmă, poate intra în Paradis. Este viziunea pe care o au toate civilizațiile catolice și de aceea nu voi insista asupra ei.

Cea mai importantă zi de comemorare a morților la italienii din Greci a rămas până astăzi ziua de 2 noiembrie, celebrată deodată cu *Ziua tuturor sfinților*, la 1 noiembrie. După slujba

ținută în biserică, preotul merge împreună cu toți credincioșii în cimitirul satului unde citește rugăciuni și intonează imnuri la fiecare mormânt împodobit cu flori și lumini aprinse. Nu se făceau înainte pomeni și nici libații cu vin, dar, de-a lungul unui veac și mai bine de conviețuire cu ortodocșii, italienii au împrumutat de la aceștia practica de a împărți vin și prăjituri, o formă simplă de comensalitate care slujește și ca act de milostenie, și ca modalitate de omagiere a defuncților.

Înmormântările au un aspect sobru și simplu, fără practici de exorcizare a morții și fără exteriorizarea durerii. În serile de priveghi, familia se roagă împreună cu preotul pentru sufletul celui dispărut, apoi, după slujba de la biserică, acesta este condus pe ultimul drum într-un convoi tăcut și restrâns. Practicile postfunerare erau cele acceptate de biserică: slujbe de comemorare la șase săptămâni, la șase luni și la un an, apoi, ori de câte ori dorea familia.

Până către mijlocul veacului trecut, pomenile și praznicele au lipsit cu desăvârșire din rânduielile de după înmormântare ale italienilor, astăzi, însă, ei au adoptat întrutotul așa cum pot fi ele văzute și la români. „Și-nmormântarea... știi cum face la talieni? Când moare cineva, tot așa, seara stă la priveghi câteva femei (ei, da' acum ce-i seara la priveghi!...). Preotu' vine, lume multă, da, lume! Da' când vinea înapoi, vinea cu câteva rude... Acuma face niște mese... Da' nu se făceau... La priveghi să da așa, prăjituri sau cozonac... o cafea... Vine preotu' și citește de cu seara... Știți cum se spune la noi? Chiar și preotu' spune: Dați ceva de pomană la săraci! Da' la noi nu se făcea! Ah! Da' ce pomene face-acuma! Și-ale noastre la fel. Soacră-mea când a murit... era '55 (socru-meu în '41 a murit și ea în '55), da' atunci nu să făcea! Ei, da' acum face și talienii niște mese după ce vine de la mormântare!... Mizel, rachiu, dup-aia friptură cu orez, cozonac și prăjituri (colivă, nu! la talieni, nu!). Păi acum la noi talienii iau numai românce, iau și taliențele români și tot așa!...” – mi-a explicat Iduina Sachetti.

Cei mai conservatori dintre italieni văd în această adoptare o formă ostentativă de afișare a bunăstării familiei îndoliate,

total nepotrivită, căci „la masă acolo, cu mâncare multă și vin bun, oamenii uită de ce s-au adunat și-n loc de «Dumnezeu să-l ierte!» mai uită și mai scapă și câte-un «Hai, noroc!»”. Desigur că preluarea aceasta este pentru cele mai multe familii pur formală, fără înțelegerea și asimilarea stratului mitico-religios care dăinuie la ortodocși din epoci precreștine, dar nu credem că este vorba de „o modă” și nici de „teama de a intra în gura lumii”, ci mai curând de o reconfigurare a tradițiilor rezultată din mixajul cultural. În fond, sensurile creștine – comemorarea defunctului prin consumul aceleiași hrane, darul făcut ca formă de într-ajutorare și milostenie – se păstrează, dar într-o formă cu mult mai opulentă.

Partea din cimitirul comunei în care își dorm somnul de veci italienii contrastează puternic și evident cu cea ortodoxă, fiind în același timp un loc emblematic în care se revelează tradițiile și ocupația membrilor comunității și o istorie încremenită, dar fascinantă a acesteia.

Monumentele funerare, unele de-a dreptul impunătoare, cioplite cu meșteșug de pietrari, poartă inscripții interesante: numele sunt adesea transpuse în formă românească și fie că este vorba despre familii mixte, fie că cel care a făcut inscripția era român, alături de formulările în italiană apar și rugăciuni sau epitafuri în limba română: „Aici odihnește Primo C. Grigoletto / născut în 1869 (IX) 4 / decedat în 1930 (VI) 9 / Con familia Grigoletto”; „Qui riposi Mauritio e Nineta Sachetti / N 23 V 1923 M 13 X 1946 / N 4 X 1926 M 6 VIII 1948 / Frateli(i) dolenti memoria pose”; „Qui riposa Vasilica Bondioli Mocanu / nata nel 1923 / morta nel 1948 / il figlio Luciano pose in memoria”; „Fam. del Puppo Giovanni N 1923- D... / Elena N 1929 – D 2000 / Tot aici odihnesc dragii noștri părinți și bunici”; „In memoria a Luciei R. Boro născută 8 mai 1869 / morta 1894 Fe. 22 / Ecaterina A. Boro / născută Sachetti / la 29 noiembrie 1871 / decedată la 28 august 1934 / Rugați-vă pentru dânsa! / Anghel R. Boro / născut la 5 noiembrie 1871 / decedat la martie 1937 / Rugați-vă pentru el! / In memoria a lui / Joan R. Boro / născut la Italia 1841 / mort la Greci / la 14 mai 1896”.

Cel mai impresionant este monumentul ridicat tânărului Giovanni del Puppo, mort la 20 de ani într-un accident, în carieră: o coloană masivă, finisată cu grija pe care sculptorii i-o acordă numai marmurei, țâșnește impetuos spre cer spre a se frânge brutal, precum existența celui în memoria căruia s-a ridicat.

Am cutreierat într-o zi de vară dobrogeană ore în șir prin cimitirul italienilor, încercând să-mi imaginez toate poveștile ascultate, dorul de *acasă*, aspirațiile împlinite și zbaterile pentru traiul de zi cu zi, petrecerile zgomotoase și sărbătorile pătrunse de spiritul religios, munca brută și periculoasă, micile bucurii și marile iubiri care i-au făcut să rămână totuși aici.

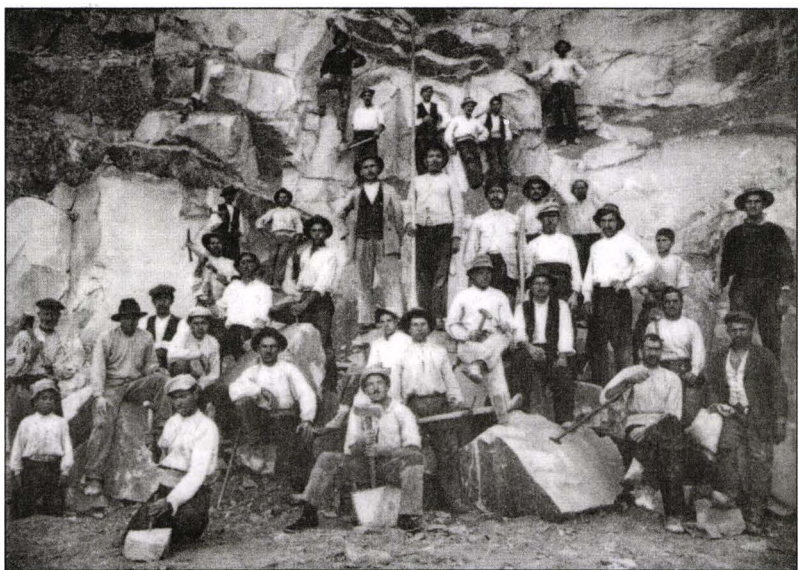
Acolo nu se mai puteau împărți în *cei de jos* și *cei de sus*, nici măcar în români și italieni: cu toții își aflaseră odihna în același vechi și arid pământ al Dobrogei. Mi-au revenit atunci în minte cuvintele lui Remo Bertig: „... aici este patria noastră. Aici aveam case, gospodării, familii. Aici sunt îngropați părinții noștri!”.

Informatori înregistrați la Greci, în cercetările de teren (2002-2003):

Valentina Algiu, 55 ani
Pierina Bertig, 76 ani
Remo Bertig, 77 ani
Rosita Bertig, 75 ani
Giuseppina Fauro, 78 ani
Romano Fauro, 75 ani
Otilia Meragiu, 55 ani
Mirela Turtoi, 74 ani
Iduina Sachetti, 90 ani

O seară de vară la familia Bertig

Cariera Greci la începuturi

Panorama carierei de granit

Familie de „italieni de jos” la începutul secolului XX

Petru Holtier, italianul din
Caransebeș, în slujba
Imperiului Habsburgic

„Frumoasa triestină”
(mama Pierinei Bertig)

Familie de italieni „pașaportari” la începutul secolului XX

Italieni plecați la muncă
în Arad (1947)

Miri italieni din Greci
în primele decenii ale
secolului XX

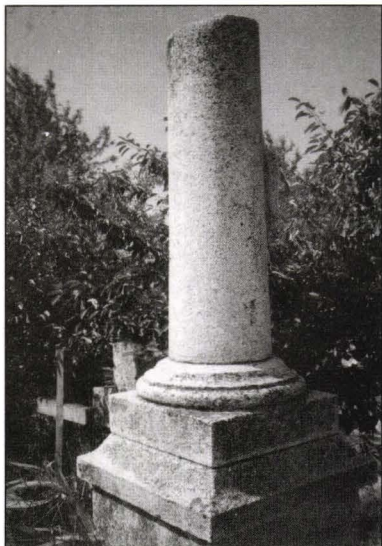
Confirmarea confesională a unei
tinere (sfârșitul secolului XX)

Ultimo de carnaval
în anii '80

Diver (cavaler de onoare)

Monument ridicat în memoria
lui Giovanni del Puppo

Pierina Bertig pregătind *pașta șuta*

Fotografii de Narcisa Alexandra Știucă

Lipovenii din Sarichioi

Drd. Cerasela Tănase

„Să nu ne facem iluzii. Omul nu-și amintește istoria; el o reconstruiește mereu.

El nu păstrează istoria în memoria sa. Pleacă de la prezent și prin el recunoaște întotdeauna trecutul.”

(Lucien Febvre, 1933)

Filă de jurnal

Era pe 21 ale lunii septembrie 2002. Eram pentru prima dată în Dobrogea, în spațiul care acum câteva sute de ani era sub conducerea prințului valah Dobrotici. Eram în Sarichioi, încercând să găsesc însemnele unei comunități ce își păstrează de aproape două secole identitatea. Era sărbătoare de hram, Sfântă Măria (Adormirea Maicii Domnului) – după calendarul iulian al creștinilor ortodocși de rit vechi – și comunitatea satului era de cu dimineață în grădina bisericii, așteptând în grupuri slujba de hram.

Pe o bancă din fața bisericii câteva bătrâne priveau critic la tinerii veseli și spontani, le analizau veșmintele, mișcările, gesturile. Le citeai pe față mândria de a-și etala veșmintele de sărbătoare, diferite în funcție de genul, vârsta și condiția socială a persoanei. Straiele acelor *babki* ce-și priveau critic din cap până-n picioare nepoții – o rochie înflorată cu multe pliuri (*iubka*), o bluză (*cehlic*) prinsă la mijloc cu un brâu îngust, împletit din lână colorată, o basma înflorată (*șalichka*) și un obiect de rit – *lestovka* (mătănni).

Izolată în mod voit, un alt grup de femei sporovăia într-un colț al grădinii, în același costum de sărbătoare, dar cu părul strâns în creștetul capului, prins cu o bonetică (*kichka*), o basma monocoloră (*casiak*) și aceeași basma înflorată (*shalichka*), care le punează în evidență condiția de femeie măritată.

Un grup ce atragea atenția prin mișcările reținute, grija pentru imagine și nervozitatea ce nu putea fi controlată era cel al fetelor tinere, pentru care sărbătoarea de hram, pe lângă semnificația religioasă, era un bun prilej de a încheia noi prietenii, de a-și cunoaște, poate, viitorul soț. Purtau un costum asemănător cu al celorlalte femei, numai că părul era strâns într-o coadă lungă prinsă la capăt cu o panglică lată (*lenta*).

Entuziasmul și bogăția vestimentară a fetelor și femeilor contrastau cu seriozitatea grupului de bărbați și simplitatea costumului: pantaloni largi, cămașa fără guler (*cazacă*) deasupra pantalonilor, prinsă la mijloc cu un *pois*, amintind de cazații de odinioară.

Și apoi liniștea cutremurătoare de după slujbă... Oamenii își ocupau locurile în trapeza bisericii, spațiu destinat pentru masa rituală care încheie sărbătoarea în spațiul public.

Este suficient să-i vezi pe acești oameni care își spun *lipoveni* în contextul ritualizat al sărbătorii de hram, una din cele mai importante pentru ei, să simți mândria cu care își poartă costumul „numai pentru vremuri de sărbătoare” moștenit de secole, pentru a realiza că liantul acestei comunități este religia.

Îi vezi intrând pe poarta bisericii pentru utrenie, plecând smeriți, întorcându-se pentru vecernie, îi vezi cum își botează copiii, cum se căsătoresc și cum îi însoțesc pe cei dragi pe ultimul drum, pentru că „așa a fost lăsat, așa e Legea”.

Istorie orală. Identitate și alteritate

În ceea ce privește originea, memoria comunității se legitimează de fiecare dată trimițând la povestea unui bătrân învățat al satului, diacul Egorov Nichita.

„Străbunii noștri au trăit undeva prin Rusia. Se ocupau cu agricultura și pescuitul, respectau autoritățile și se rugau Domnului în bisericile ridicate prin truda lor. Așa au trăit fericiți, cu frica lui Dumnezeu, până când un trimis al diavolului pe numele Nikon a ajuns să fie patriarhul Bisericii Ruse și a hotărât să distrugă vechea credință pravoslavnică. Cei care au menținut obiceiurile și credința strămoșească au început să fie prizonieri și bisericile lor arse, mulți omorâți în chinuri groaznice. Atunci, după un sfat îndelungat, mai mulți bărbați au hotărât să-și părăsească casele și să fugă în locuri cât mai îndepărtate pentru a scăpa de prigoana autorităților laice și bisericești. Sate și orașe întregi au rămas pustii, oamenii plecând în căutarea unor locuri mai primitoare având în frunte preoți și călugări dreptcredincioși. Gândindu-se la greutatea drumului pentru copii, femei și bătrâni, ca și la puținul agonisit prin muncă, unii fugari au hotărât să pornească spre noi ținuturi cu bărcile.

Au fost procurate mai multe bărci mari (*caiuci*), în care s-au încărcat lucrurile folositoare, apoi cu copii, femei și bătrâni au pornit spre miazăzi. Pe lângă cetățui și așezări neîntărite se strecurau noaptea, temându-se să nu fie prinși, iar în locuri pustii mergeau și ziua. Trimiteau înainte iscoade să cerceteze cât mai este de mers până la capătul pământurilor aflate sub stăpânirea țarului antihrist și dacă mai sunt cetăți pe cursul apei.

După multe zile și nopți de mers, iscoadele au anunțat că mai au de trecut pe lângă cea mai puternică cetate, cu oști multe, cu străji pe ziduri și cu corăbii, păzind trecerea pe fluviu. S-au adunat la sfat *atamanii* (mai marii) bărcilor și au hotărât să încerce să treacă pe lângă cetate înaintea ivirii zorilor, în cea mai deplină liniște. S-a dat poruncă, de către atamani, să nu se producă nici o mișcare în barcă, iar dacă se întâmplă ca vreun copil să se trezească, să fie aruncat în apă pentru ca prin scâncetul său să nu trezească străjile. Una câte una au trecut bărcile pe sub zidurile cetății, fără ca străjile să simtă vreo mișcare, continuându-și drumul cu forțe sporite de teama eventualilor urmăritori.

Într-o zi, fugarii s-au văzut în mijlocul unei mări fără margini despre care auziseră și mai înainte. Au mai mers încă multe zile pe lângă țărm, temându-se ca valurile să nu scufunde caiucile încărcate cu oameni și bagaje, până când au văzut o apă liniștită despărțită de mare printr-o fâșie de nisip și stufăriș. În depărtare, dincolo de apa liniștită, se zăreau păduri și dealuri înverzite care aminteau oamenilor istoviți de drumul lung și hrana sărăcăcioasă, de locul lor de baștină. Au trecut bărcile târâș peste fâșia de nisip și, în scurt timp, au acostat la țărm, hotărând să-și întemeieze noua așezare acolo. Stăpânul acestor frumoase locuri era țărul turcilor – păgân ca și supușii săi, – dar care îi lăsa pe creștini să creadă în zeii lor, să facă slujbe după cărțile vechi și să-și păstreze vechile obiceiuri. Așa au întemeiat strămoșii noștri satul Sarichioi.”

Cum este de așteptat, povestea poartă însemnele povestitorului ce aparține tagmei preotești. Identitatea comunității în exil se construiește în jurul unui sâmbure religios. Povestitorul punctează cu o remarcabilă precizie oratoricească originea celor care își vor spune lipoveni: un spațiu mitic în care străbunii „se rugau Domnului”, apoi apariția elementului ce perturbă echilibrul spațiului – „un trimis al diavolului pe nume Nikon”, motivul fugii, „distrugerea vechii credințe pravoslavnice” și refacerea echilibrului prin găsirea unui spațiu străin conotat pozitiv „stăpânul păgân îi lăsa pe creștini să creadă în zeii lor”.

Înșurirea spațiului de către cei ce aveau să se numească lipoveni, se produce nu atât prin marcarea fizică (ogradă, îngrădire), cât prin proiectarea asupra lui a unei calități spirituale. Spațiul străin perceput ca spațiu deschis, conotat pozitiv, este spiritualizat.

Credința, tortura renunțării la vechea credință, au fost motivele care au determinat exilul și implicit formarea comunității rușilor lipoveni în afara hotarelor Rusiei, iar astăzi este liantul acestei comunități. Și dacă spațiile memoriei individuale sunt uneori completate de imaginație și uitare, memoria camuflată în limbă – înțeleasă ca fapt social – poate depune mărturie: **Staroveri** («sl. *Star* – vechi + *vera* – credință) și **staroobriadți** («sl.

Star + obriad – ceremonie, obicei) și **rascolnici** (« sl. *Rascol* – răscoală) circumscriu lingvistic aceeași comunitate a rușilor lipoveni, accentuând particularitatea religioasă și socială a acesteia.

„Noi păstrăm toate sărbătorile fixate de Biserica Rusă până în vremea lui Nikon. Ce a stabilit biserica rusă nikoniană după 1656 nu mai recunoaștem. Noi păstrăm ceea ce au primit rușii de la creștinare, cu protopopul Avacum, păstrătorul tradiției, ideologul mișcării credincioșilor de rit vechi. Porecla **rascolnici** Biserica oficială ne-a dat-o; în realitate, nu noi suntem cei care au produs ruptura, ci Biserica oficială a produs-o. Noi suntem rădăcina Bisericii oficiale ruse. Într-un Sinod al Patriarhiei Ruse din 1971 și-au cerut iertare față de toți **staroverii** și **staroobriadții** pentru cum s-au purtat cu ei, dar ignorarea rămâne totală și astăzi.” – a ținut să precizeze profesorul V. Dolghin din Sarichioi.

„Pentru noi, rușii lipoveni, a conviețui înseamnă a te înțelege foarte bine cu stăpânii locului. Străbunii noștri au venit aici, în ținuturi turcești. Un drept pe care l-au căpătat în plus pentru faptul că au fost buni slujitori încă din perioada locuirii în Cuban, ei au primit permisiunea să vină să locuiască aici, în Imperiul Otoman, să-și ridice biserici – nu mai înalte decât geamla din apropiere – și am fost singurii creștini care am avut dreptul să batem clopotul. Oricum, până pe la 1846 turcii nu permiteau să se construiască biserici înalte, ci niște case de rugăcluni care să nu atragă atenția unui străin.”

**„La noi ceremoniile merg după
Dumnezeul-Soare și nu împotriva
Dumnezeului-Soare”**

Lipovenii sunt creștini ortodocși de rit vechi. Ei respectă ceea ce a stabilit Biserica Ortodoxă Rusă oficială („ceea ce au primit rușii de la creștinare”) înainte de Marele Sinod din 1654, când Patriarhul Nikon hotărăște reformarea Bisericii Ruse.

Lipovenii au aceleași sărbători ca în ortodoxie, numai că sunt „marcate” pe stil vechi, conform calendarului iulian (cu o decalare de 13 zile în raport cu noul calendar gregorian).

„Cum cu timpul fiecare biserică ortodoxă capătă caracter național, la cele 12 sărbători mari pe care le sărbătorește toată ortodoxia, la noi se adaugă foarte multe sărbători legate de minuni ale Maicii Domnului sau ale Sfântului Nicolae, vizând evenimente cu caracter laic, social: războaie, apărări rusești” – m-a lămurit tot profesorul Dolghin.

Sfântul Nicolae este la lipoveni patronul marinarilor și al pescarilor: „cum oamenii noștri sunt legați de apă și Sf. Nicolae este degrabă ajutător cu minuni și a salvat de la înec, el este la mare cinste la noi, la lipoveni.”

Între cele două sărbători mari – Nașterea Maicii Domnului și Adormirea Maicii Domnului – sunt alte 112 sărbători, legate de minunile făcute de icoanele Maicii Domnului pe teritoriul Rusiei, începând cu anul 1150: *Smolenskaia Bogorodița*, *Kazanskaia Bogorodțza* (trimite la cucerirea Kazanului de către ruși și aflarea acestei icoane în chip miraculos; predestinată celor care suferă de ochi), *Vladimirskaia Bogorodița* (trimite la lupta rușilor împotriva jugului mongol), *Znameneț Priasviatoi Bogorodiți* – Icoana-Stindard a Maicii Domnului (trimite la lupta pentru supremație a Moscovei împotriva Republicii de la Novgorod) și Icoana Sf. Nicolae Făcătoare de Minuni – *Ciudo Mojaiskoe*.

De remarcat este faptul că, pe de o parte, există o strânsă legătură la nivel semantic între termenii bisericești desemnând slujbe din cursul unei zile (liturghii etc.) și cuvintele folosite în mod uzual pentru mesele din cursul acesteia și, pe de altă parte, în ciuda faptului că biserica este destul de restrictivă cu membrii comunității în ceea ce privește viața religioasă, a știut să vină în ajutorul credincioșilor, schimbând slujbele în funcție de anotimp și, implicit, în funcție de muncile sezoniere.

Iată termenii folosiți pentru mesele din cursul unei zile: *snedanok* (*posle sna*), de la verbul *snedat* (a mânca de dimineață), vb. *poludnovat* (a mânca pe la ora 10, când se termină liturghia), *obed* (în contextul *posle obenia*, *obed bivaet*), *veceria*.

Slujba de pomenire – *vecernia* sau *polunosnița* („miezunoptica zic românii”) începe la miezul nopții. Mai există un tip de slujbă de pomenire – *naiomnaia* – care trebuie plătită și se face mai devreme; urmează *utrenia*.

Cu timpul, la Sarichioi, de exemplu, s-a renunțat la *polunosnița* pe perioada verii, dar unele sate, precum Pisc, fac această slujbă continuu. De asemenea, o parte a lipovenilor ruși de rit vechi, mult mai conservatori, continuă să facă slujba *Beglopopovti* tot timpul anului.

„Limba, religia, faptul că prescripțiile religioase se păstrează mai aproape de cele inițiale, a făcut ca fiecare să privească puțin circumspect” – a apreciat unul dintre informatori raportându-se la ceilalți locuitori ai Dobrogei.

Obiceiuri la naștere

„Când vedea că apropie să nască îi era rezervată o cameră numai pentru ea, nu așa; unde toată familia umbla.”

Comunitatea lipoveană acordă o atenție deosebită momentului nașterii propriu-zise și botezului, marcat prin interdicții temporale și spațiale. Preotul este cel care săvârșește integrarea religioasă, iar alături de acesta moașa era în trecut persoana care asigură bunul mers al nașterii, întremarea mamei și a nou-născutului înainte de recunoașterea în biserică.

Acum 50 de ani nașterile se făceau acasă cu moașa: „Moașele erau de la rândul oamenilor, nu erau școlarizate.”, dar o condiție esențială pe care moașa (*babka*) trebuia să o îndeplinească era să știe molitvele. Ea „umbla tot cu Dumnezeu, nu așa aiurea.” Moașa era cea care „ducea vestea” despre copil. Tatăl plătea moașa „așa, de la sine, în bani, în natură, ce avea pe acasă”.

Toți cei care au asistat la naștere, inclusiv tatăl copilului, trebuie să primească de la preot, a doua zi, molitva de curățare (*ociščennaia*); înainte de primirea molitvei nu puteau lua copilul în brațe.

Moașa era cea care era investită și cu puterea de a boteza nou-născutul „dacă vedea că copilul nu-i de trăit și nu se poate nici până la preot să ajungă: de 3 ori [îl boteza – *n.n.*] numai în apă în numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh.” Dacă se întâmpla ca nou-născutul totuși să trăiască, botezul moașei „se primea”, dar preotul „îi completa botezul, îl dădea cu mir”.

Comunitatea și-a creat propriul sistem de norme pentru a putea acoperi și situațiile-limită și pentru a-și echilibra astfel existența.

La 25 de zile după sărbătoarea Paștelui, în ajunul Sfintei Treimi, în calendarul lipovenilor de rit vechi este fixată o zi pentru copiii care se nasc morți: este ziua de *Preoplavlenie*, ziua pentru *tiomnie deti* (copiii întunecați). Această zi este punctată ritual printr-o interdicție marcată de indici temporali: femeile care nășteau copii morți nu mâncau fructe înainte de *Sf. Preobrajenie*: „Atunci când se sfințește strugurele, atunci sfințeau și ele măr și mâncau. Nu aveau voie să mănânce. Și bătrânii la fel.”

Parte din acest sistem de norme este și interdicția impusă femeii lăuze de a nu părăsi spațiul delimitat de ogradă.

Botezul

„Obiceiurile civile nu prea erau, se ținea de religie, ce era lăsat de Lege.”

Copilul este botezat la opt zile, exceptând cazurile pe care le-am menționat deja și în care intervine fie moașa, fie preotul. Nașii copilului sunt rude, de obicei copii. „Există o logică clară și sănătoasă: nașii de la botez vor fi și nași la cununie și când tu apelezi la cineva străin, în afara neamului, pentru a te face rudă spirituală cu el, dacă ajung copiii noștri să vrea să se ia, nu se poate pentru că sunt rude spirituale la biserică: am botezat sau am cununat împreună același copil și copiii noștri nu mai pot face același lucru. Se preferă să se aleagă din neam pentru că în

nici un caz verii nu se pot căsători între ei. S-a păstrat cosângenii să fie și rude de spirit acolo.”

Botezul se produce în zori, înaintea slujbei, „pe la ora cinci, când preotul e nemâncat”.

„Acum a ieșit dublu extras de naștere, și la primărie și la biserică.” Înainte numele copilului era dat după numele sfântului din ziua respectivă sau numele unui sfânt din primele opt zile de la naștere și după.

Comunitatea rușilor lipoveni de rit vechi acordă o atenție deosebită ritualului botezului în biserică, „pentru că așa e lăsată Legea” spune Dedka Alekxei. Pentru acest ritual, familia pregătea dinainte pentru nou-născut obiectele rituale necesare botezului: *crucea, cămașa (crișma)* și *poisul*: „Se pune de preot crucea pe piept și ai crucea pusă pe corp la copil până la moarte. Nu se mai scoate niciodată. Și poisul tot preotul îl pune. Întâi pune crucea, apoi cămașa, apoi poisul. Asta este în Lege prevăzut!”.

Preotul, pentru lipoveni, reprezintă Legea nescrisă: „în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh îl miruiește și îl îmbracă; cum e acuma, umblă în bustul gol, dar de fel n-are voie să umble în pielea goală. Trebuie să fie îmbrăcat, a fost îmbrăcat la botez.”.

Stepanida, nora lui Dedka Aleksei, ține să sublinieze încă o dată că acea cămașă cu care preotul îmbracă copilul este simbolul cămășii lui Hristos. Poisul cu care preotul îl leagă pe nou-născut reprezintă, după spusele lui Dedka Aleksei, Legea căreia el, o dată botezat, i se supune până la moarte, pentru că poisul – un fel de curea, șnur legat la brâu – nu trebuie dat jos niciodată: „Pqis – eta rojdenie zakona. Rojdion tî v zakonom, ȋe kak skotina. U skotinî zakonî netu, sto ei priidiotsia, to i delaet. A celovek boitsia zokonom: to ia ne nado delati, to stît o, to greh, to neudobno, to budeti pedepsiti...” (Brâul reprezintă Legea. Ești născut în Lege, nu ca animalul! Animalul n-are Lege, face ce vrea, dar omul se teme de Lege: asta nu trebuie să fac, asta e o rușine, asta e păcat, pentru asta voi fi pedepsit...”.

Rodina

„La botez, în familie, nu era muzică, numai cântare bisericască, cântau oamenii. Mai aduceau din hăinuțe, *telionki* (scutece), o lămâie, o pungă de zahăr, un șir de colăcei, cum era înainte...”

Până la 40 de zile după naștere, femeia nu se atingea de icoane, de candelă [...] umbla tot cu rugăciuni la Dumnezeu, [...] trebuia să se ferească de necurătenie. Nu trebuia să iasă la stradă, nu putea fi vizitată. După 40 de zile lua molitva.”

Categoria Celuilalt (românul) apare de fiecare dată în discursul lipovenilor ca o necesitate de a-și delimita spațiul spiritual, de a-și sublinia apartenența la o comunitate cu norme bine cunoscute și recunoscute în timp.

„Dacă se completează botezul de la români, numai îl miruiește și îl trece cu picioarele prin apă. Nu-l mai bagă cu capul în apă pentru că e deja botezat!”. Copilul este scăldat zilnic timp de opt zile înainte de botez, dar nu poate fi scăldat opt zile după botez pentru că este miruit, iar „botezul nu ai voie să-l arunci în loc necurat.”.

Ursitoarele

„*Ursitoare? Ce sunt alea?*” (Dedka Aleksei)

„A, ved’ mi, nu prea se crede, tot ce e dat e de la Duhul Sfânt. [...] Dacă ești cu gând rău, atunci darul nu apucă copilul ăla. Trebuie să fii smerit, să n-ai dușmani, să fii cu inima foarte bună și atunci Dumnezeu fixează Darul.”

„*Copiii mei, toți la Casa de nașteri s-au născut, dar înainte... înainte cum se duceau la legat, nășteau și pe câmp.*”

„În programul comunismului au venit ăștia cu modernizarea, dar înainte nu era. Au dat și ei un sprijin la țărănimea asta, au format case de nașteri.” (Dedka Aleksei).

Obiceiuri de nuntă

Nunta este unul dintre obiceiurile relevante în ceea ce privește identitatea și alteritatea valorilor comunității în timp. Dacă la început de secol XX nunta în comunitatea lipovenilor reprezenta un sistem de norme și prescripții – fixate prin indici temporali, spațiali și interdicții de gen ce trebuiau îndeplinite îndeaproape pentru a se asigura o bună „trecere” a tinerilor căsătoriți la noul statut, astăzi obiceiurile de la nuntă au pierdut însemnele ritualului, preponderente fiind însemnele lumii materiale, pragmatice.

Dacă privim fiecare din riturile de trecere în lumina opoziției comunitate/societate și implicațiile acestei opoziții (*Gemeinschaft / Gesellschaft; organic solidarity / mechanical solidarity; status / contract; premodern / modern*) formulată de Töennies și ulterior de P. Bourdieu, vom înțelege că, de fapt, dinamica riturilor de trecere și a oricărei manifestări spirituale ale comunității lipovenilor din Dobrogea, în cazul de față, nu este consecința conviețuirii cu alte comunități și deci a copierii sau influenței comunității dominante, ci a devenirii comunității în sensul evoluției, al trecerii la societate, în sensul menționat mai sus prin opozițiile de rigoare. O comunitate se definește printr-un sistem de funcții și acțiuni fixate prin Lege, iar diferența între comunități se datorește faptului că fiecare comunitate își stabilește ierarhia semnelor în sistem de norme. Ceea ce delimitează comunitatea lipovenilor de altele este funcția Bisericii și modul în care aceasta ordonează celelalte semne ale sistemului.

Acesta este motivul pentru care regăsim aceeași organizare schematică de funcții și acțiuni în obiceiurile de la nuntă ale lipovenilor și românilor. Cunoștința și informarea (apartenența la un neam) în ceea ce privește viitorul mire sau viitoarea mireasă sunt circumscrise unor spații publice și evenimente sociale recunoscute ca atare de comunitate: biserica și hramul, nedeile, rugile, târgurile, bâciurile, horele, culesul viilor etc.

Semnul acordului între cei doi tineri aparținând aceleiași comunități etnico-religioase este oferirea ca simbol al acceptării băiatului de către fată a basmalei (*şalka*), care funcționează ca dovadă pentru familiile celor doi. Familiile încuviințează legătura celor doi, iar preotul legitimează această legătură făcând-o publică.

Încredințarea (logodna) se realiza prin trimișii viitorului mire la casa viitoarei mirese și fixarea cununiei, făcută publică întregii comunități de către Biserică, prin autoritatea preotului.

Darurile aveau funcția de a ajuta la întemeierea noii familii și ospătarea, cinstirea comunității de către noua pereche, pe aceea de a consolida aceste legături.

„Ranşe menşe bralisi... vse v svoiu naŭiiu. I rumînî ne hoteli soobštatsia i naşi ne hoteli svoi zakon brosatî. A togda kak staralisi v svoei naŭii brati, svoei religii...” (Mai devreme se luau mai puțin... fiecare era cu nația lui. Nici românii nu voiau să comunice, nici ai noștri nu voiau să se lepede de legea lor. Pe atunci încercau să se ia din popor, din aceeași religie...). (Dedka Aleksei)

A rămas însă neschimbat, pentru a sta ca mărturie pentru identitatea religioasă a lipovenilor, ritualul religios al schimbării de statut social al tinerilor în fața preotului ca reprezentant al puterii Legii.

Trecerea, schimbarea de statut a celor doi tineri se produce în biserică, după liturghie – slujba de dimineață – la care tinerii trebuie să fie prezenți pentru ritualul religios al purificării prin *molitva očiščennaia* (molitva de curățire). Pentru ritualul religios mirii poartă „costumul de biserică” și sunt însoțiți numai de nași și, uneori, de rudele de suflet.

Secvența care marchează schimbarea de statut social al fetei este „despletirea miresei” în prezența preotului: fetei i se despletește coada în două cozi prinse în creștetul capului și acoperite cu anume obiecte de rit. Mama băiatului are obligația de a pregăti pentru viitoarea noră obiectele rituale necesare trecerii de la o statutul de fată la cea de femeie măritată. *Kichka* (un fel de bonețică din mătase cu care se strâng pletele fetei), un *kasiak* (basma monocoloră în trei colțuri, uneori cu ciucuri), *salichka* (o basma mai mică decât *kasiak*-ul).

În obiceiurile românești schimbarea de statut era conotată în trecut prin ritualul „înhotării miresei” (v. S. Fl. Marian) de către vornicel în timpul danțului și în prezența mesenilor, ori de către nuna mare, după ospăț. O rămășiță din acest ritual se mai păstrează în obiceiul nunții de astăzi în danțul care încheie petrecerea nunții cunoscut sub numele „hora miresei”, în timpul căruia mireasa este îmbrobodită cu o basma, însemn al noului statut.

Și în comunitatea lipovenilor obiceiurile de nuntă au suferit mutații esențiale, dar schimbările nu sunt atât de adânci având în vedere faptul că cel mai important ritual din cadrul acesteia se petrece în biserică și este oficiat de preot conform Legii lipovenești. Biserica, cu sistemul de interdicții și cerințe conexe acesteia, este instituția datorită căreia multe din simbolurile rituale din trecut persistă și astăzi.

„Dacă nunta era un ritual clar care începea de vineri seara cu *devișnic*, cu îmbăierea fetei, cu prima zi de nuntă (ziua de pe la 12, până seara, pe la 9-10), cu a doua zi de nuntă, darul se dădea a doua zi de nuntă. Te duceai acasă dormeai, dădeai vitelor a doua zi dimineață și porneai la nuntă pe la 12. Și era darul care se făcea altfel: în prima cameră, în colțul de sub lcoană, se punea masa. La masa aceea stăteau mirii, nașul și nașa. Și se apropiau nuntașii și dăruiau mirilor ceea ce era absolut necesar pentru întemeierea unei căsnicii. Asta dura. Pentru că aduceau două linguri, două furculițe, două căni, două farfurii, un cocoș pe care îl dădeau a doua zi sau peste două săptămâni când veneau tinerii să ia o baniță de porumb, fiecare ce avea. Mai puțin se dădea în bani. Și se termina nunta în jurul orei 12 noaptea. Mai era a treia zi de nuntă, pentru bucătărese și pentru cinstea cuscilor. Prezența mirilor nu mai era necesară. Acum s-a terminat.”

„...iar acum se văd și se iubesc, nu se uita la Lege, la nimic. Se iau și trăiesc așa...”

„Astăzi se duc la primărie să scoată actele. E o modă nouă”.

„Este adevărat că Biserica noastră n-a pus prea mare accent pe actele care se încheiau la primărie. Bunica mea, după 60 de ani de conviețuire a făcut actul de căsătorie cu bunicu’. În 1956

când bunicu' a ieșit la pensie, s-a pus problema că nu era căsătorită legal cu bunicu'. N-avea acte de căsătorie, pentru că s-a făcut în 1902, în biserică. Asta era cel mai important, era în biserică. Și toată lumea știa că asta e nevasta lui. Dar în momentul în care a intervenit Statul cu documentele formale, trebuia. Și am fost foarte curioși că, uite, bunica s-a căsătorit civil în 1956 cu bunicu', după 54 de ani.

Astăzi se fac niște evidențieri contabile foarte stricte. Darurile se dau în valută. Nunta este o afacere păguboasă. Dacă altădată te duceai la nuntă de plăcere, astăzi te duci din obligație pentru că se dau daruri mari, pentru că aștepți să mergi la nuntă fie să-ți plătești o datorie în felul acesta, fie să-ți câștigi oameni, pentru că se notează și fiecare trebuie să dea înapoi tot atât cât a primit. Nu știu dacă e influența românească: e influența televizorului, a civilizației."

„Până la război comunitatea noastră a fost închisă din punct de vedere social, lingvistic, economic, religios. Nu existau căsnicii mixte, bărbații erau legați prin profesie de nucleul satului, pescari sau agricultori. Odată cu colectivizarea, când au înțeles că, dacă vor rămâne legați de pământul puțin pe care îl are Sarichioi, vor fi muritori de foame, au plecat pe toate șantierele din România, apoi peste graniță prin pescuitul oceanic. Astăzi tineretul pleacă în Italia, Israel, de ordinul sutelor din sat, 300-400 de tineri. De acolo se întorc cu bani mulți și obiceiuri noi. Dacă până la al doilea război mondial nu exista noțiunea de divorț la noi în sat, astăzi sunt multe divorțuri, chiar în străinătate."

Oamenii?

Diferiți, ca pe peste tot. Sunt cei mai tineri, care spun „așa a fost odată" și merg înainte și alții care știu că „asta așa a fost odată" și merg înainte înțelegându-i pe cei tineri, dar simțind în lumea lor, așa cum Dedka Aleksei „îmi corectează" mulțumirile, argumentând cu propria lui etimologie pentru „Mulțumesc!":

„Mî ne vorbim «Spasibo». Po ran'se liudi vorbili. Do Hrista oni verili v dva idola: Ba i Perun. Mî vorbim «Spasi Hristos i Mater' Boje!» / Noi nu spunem «Mulțumesc!». Așa spuneau oamenii mai demult. Până la Hristos ei credeau în doi idoli: Ba și Perun. Noi spunem «Mulțumesc Hristos și Maica Domnului!»”.

Concluzii

- În ceea ce privește practica interviului, intervievații (profesor de gimnaziu, cântăreț la biserică etc.), cei care „lucrează” cu informațiile vizate prin chestionar, delimitează foarte clar valorile identitare ale lipovenilor de ceea ce reprezintă practica cotidiană cu alte etnii, iar o altă grupă de intervievați (muncitori, pescari, casnice, pensionari) au tendința – ca primă reacție la întrebare – de a uniformiza mărcile identitare, integrându-le în obiceiurile cotidiene, mundane ale românilor cu care vin în contact; la primul nivel al interviului întâlnim des replica „nu e nimic special, e ca la români”.

- Memoria comunității nu mai recunoaște funcțiile rituale ale obiectelor purtate la sărbătoare sau în riturile de trecere (cu excepția obiectelor sau lucrurilor necesare oficierei ritului în biserică), reducând prezența acestora la o funcție estetică: „ca să fie frumos”.

- În ciuda conviețuirii cu alte etnii sau a prezenței violente a informațiilor mass-media, sistemul de obiceiuri – riturile de trecere – și-a păstrat integral partea care ține de oficierea religioasă în prezența preotului (reprezentarea mundană a Legii), dar și-au schimbat aproape integral forma (e.g. obiceiurile de la nuntă).

Spre deosebire de comunitatea ucraineană din zona Crișan, comunitatea *staroverilor* din zonele Sarichioi, Mila 23, păstrează încă puternic în discursul identitar, prezența categoriei Celuilalt ca modalitate de a-și sublinia mărcile și valorile identitare, încă puternice datorită Bisericii.

Bibliografie:

Celebi, Evlia, *Kniga putesestvija (Izvolechenia iz socinenija turetkogo putesestvennika XVII veka)*, Zemli Moldavii i Ukraini (*Cartea călătoriei*), Moscova, 1961

Fenoghen, Sebastian, *Monografia satului Sarichioi*, 1984

Gell, Alfred, *The Anthropology of time, Cultural Constructions of Temporal Maps and Images*, Berg, Oxford, 1992

Florea Marian, Simion, *Nunta la români*, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, București, 1995

The Community of Russian Lipovens in Dobruja:

www.tomrad.ro/istorie/

The Columbia Encyclopedia, sixth Edition 2001:

www.bartleby.com/65/Dobruja.html

Slujbă de hram la biserica din Sarichioi

Femei în costum tradițional lipovenesc

Uliță din Sarichioi

Dedka Aleksei și soția sa, Anna

Priveliște de pe malul Lacului Razelm

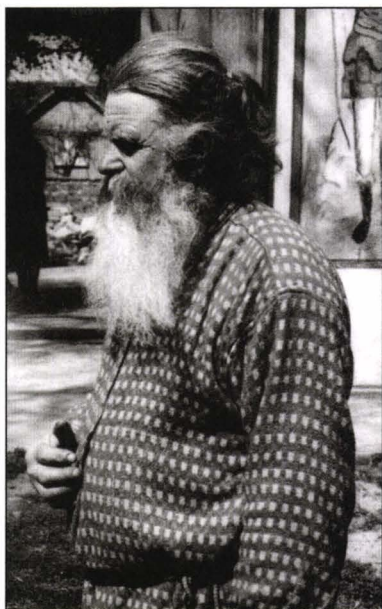
Răsplata unei
zile de pescuit

Casă veche lipovenească

Femeie în costum tradițional
din Slava Cercheză

Bătrân lipovean
din Slava Cercheză

Fotografii din colecția autoarei

Meglenoromânii din Cerna

Drd. Emil Țârcomnicu

Comuna Cerna este situată în vestul județului Tulcea, la 55 km de orașul Tulcea, 25 km de orașul Măcin, într-o zonă deluroasă. În cercetarea noastră ne-a interesat numai satul Cerna, deoarece numai aici locuiesc compact meglenoromânii (peste 80% din populația satului care în anul 2000 era de 2427 locuitori). Satul Cerna este reședința comunei Cerna formată din patru sate: Cerna, General Praporgescu (12 km), Mircea Vodă (10 km), Traian (8 km). Atât primarul comunei Hristu Tanur, cât și viceprimarul Ion Bosna sunt meglenoromâni. Preotul comunei, Dorin Vasile, este român și păstorește din anul 1989 biserica Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil, construită de bulgari la anul 1890 (a mai existat o biserică cu același hram sfințită la 8 noiembrie 1864).

Satul era locuit înainte de anul 1940 de bulgari (găgăuzi, creștini vorbitori de limbă turcă, reprezentând în anul 1935 aproximativ 85% din populația satului). La începutul secolului, comuna era compusă din satul Cerna și cătunul Piatra Roșie (întemeiat de coloniști italieni, lucrători la cariera de piatră).

În satul Cerna meglenoromânii s-au grupat în funcție de satele din Grecia de unde proveneau: familiile de băștinași care erau deja grupate în estul satului (în principal bulgari și români); în sud-est lumnicianii (din satul Liumnița); în nord lunzâneții (satul Lugunța); în centru, nord și nord-est ușineții (satul Oșani); în est cupineții (din Cupa).

Autoidentificarea și imaginea celuilalt

Față de aromâni, meglenii se simt în inferioritate (este explicabilă această inferioritate prin numărul mic al membrilor comunității meglene). Ei se raportează la ocupațiile tradiționale: meglenii au fost agricultori, pe când aromânii păstori, negustori. Meglenii au locuit în câmpie, pe când aromânii în munți. Ocupațiile și-au lăsat amprenta asupra capacității de întreprindere (în activitățile economice) și curajului de a înfrunta pericolele. Este evident că diferențierea s-a remarcat în limbă, în dialectul vorbit, ca și în obiceiuri.

Forțele de coeziune ale acestor comunități țin de istorie și tradiție. Pentru cei veniți în România, identitatea de soartă a unit atât pe meglenoromâni, cât și pe aromâni. Aromânii, prin natura ocupațiilor care au creat la ei o psihologie specială și prin numărul lor mare, au reușit să se impună în societatea românească, conservându-și tradițiile specifice și prezervându-și neamul. În schimb, la meglenoromâni, numărul mic al membrilor comunității a făcut ca, după anii '50, să apară numeroase căsătorii mixte. Dar datorită greutăților prin care a trecut această restrânsă comunitate, datorită presiunilor din afara grupului, unitatea acesteia a rămas puternică. Cum se știe, pericolele externe duc la coagularea forțelor sociale în interiorul grupului.

Cu toate că meglenoromânii au sentimentul inferiorității față de aromâni, în principal explicat prin natura ocupațiilor, aromânii fiind văzuți ca păstori și mari negustori, credem că aceștia s-au manifestat național alături de aromâni. Iată ce spune Th. Capidan (1928: 13-14): „Mi-aduc aminte că, pe vremea aceea, când mă aflăm și eu în apropierea lor, lucrând pentru triumful cauzei noastre, a fost un moment – singurul din întreaga perioadă de frământări culturale la Românii din Peninsula Balcanică – când idealul acțiunii noastre reușise să se realizeze într-un singur colț din Macedonia. Acest colț era ținutul Meglenului.” Naționalismul lor nu este cu nimic mai prejos și pentru a argumenta aceasta dăm două exemple. La steagul

de nuntă (furgliță) se arborează tricolorul. Toți subiecții chestionați au relatat aceasta, foarte greu amintindu-și de eșarfa albă sau roșie tradițională. Al doilea exemplu ține de autoidentificare. Se consideră români, mai români decât românii.

Istorie și amintiri

„Eram sub dominație turcă și țineam până la apa Vardar. Dincolo de Vardar începea regiunea Salonicului. Noi, în comună, sub dominație turcă, aveam școală românească, biserică românească. Bunicul meu din partea mamei era preot. Când a venit aici în România, în 1926, bunica mea a primit pensie. După 1912, după ce au plecat turcii, au venit grecii. Și grecii au închis școlile românești, au distrus bisericile și au adus numai personal grec. Se semnase un tratat între Venizelos și guvernul român. Venizelos [prim-ministru al Greciei, adept al panelenismului – *n.n.*] era în 1921. Au avut în 1921 război turcii cu grecii. Și atunci era Venizelos. Și au făcut schimb de populație. Și atunci au plecat de-ai noștri și au venit în România. Și aici au înființat o formație meglenoromână. O societate [Meglenia]. Și au făcut o asociație meglenoromână ca să-i atragă pe megleniți de acolo, să vină la adevărata lor țară. Pentru că noi, strămoșii noștri, sunt plecați din timpul când devastau România, adică Dacia. Să lămurim puțin problema. Ce sunt meglenoromânii? Meglenoromânii sunt așa: comuna Țarnăreca, Limnița (astăzi Skra), Lunzini, Cupa, Oșini, Birislav și Nânta. Ei, Nânta asta, erau toți meglenoromâni, însă, în timpul dominației turce, s-au turcit. Limba nu și-au lăsat-o. Nici portul. Dar au schimbat forma. Noi am învățat școală grecească. Eu cunosc limba greacă, cunosc să scriu și să citesc, am terminat trei clase acolo. «Ce limbă mai știți?» Limba bulgară o cunosc, turcește mă descurc, a noastră românească. «Cine sunt meglenoromânii, de unde se trag ei?» Meglenoromânii se trag din Oltenia. Noi avem multe cu oltenii. Noi spunem ai la usturoi și ei spun pe

oltenește tot ai. Însă, în timpul când un copil a mâncat ai și când l-a usturat, a început să strige «mă ustură, mă ustură!» și a rămas usturoi. Dar mulți din Oltenia tot ai îi zic. Cred că din teritoriul ăsta al Olteniei. Aromânii sunt cam din Maramureș. Cam de acolo. Cu obiceiurile se cam aseamănă. Meglenoromânii se ocupau cu agricultura. Meglenoromânii se ocupau, dar erau în munți, în Munții Pindului. Agricultură puțină, mai mult creșterea viermilor de mătase, animalelor. Iar bărbații plecau la lucru unde găseau. Numai femeile îngrijeau de gogoși pentru că viermii de mătase până în iunie ies și atunci ies gogoșii. Veneau și îi cumpărau. «În familia tradițională, cam câți copii erau la o familie?» Erau patru, cinci. Noi șapte am fost la părinți. Trei băieți și patru fete, din care eu nu cunosc primul băiat care purta numele de Cuza, deci Al. Ioan Cuza. A murit, nu l-am prins. Al doilea băiat, Iancu, Iancu de Hunedoara. «Dar nu dădea numele nașul?» Băiatul care se năștea lua numele lu' socru mare, iar dacă se năștea fată, lu' soacra mică. Obiceiul ăsta era. Nașul se păstra, nu se amesteca. Deci, să moștenească numele. Bunicul meu, îl chema Cuza. Fratele meu, Cuza. Băiatul lui unchiu, Cuza. Băiatul celălalt, Cuza. Nu prea îl iubeau grecii pe Cuza, că le-a luat moșiile mănăstirești. După ce au plecat turcii au venit grecii la conducere. «De azi înainte, greci sunteți! Ce mișcă pe pământ e grec, indiferent că e om sau animal sau pasăre. Și soarele care străbate Grecia e grec!» Și atunci am învățat la școală greacă, după 1924. Și erau comitagii. Și au fost în Meglenia care-și păstrau limba și se luptau. «Cu cine se luptau?» Cu grecii. Grecii voiau să cucerească, iar ăștia nu voiau. Adică niște bandiți, în limba română. Au și cântece. Era unul Isim Begu, turc, el dirija, el făcea. Și l-au omorât, tot ăștia ai noștri, megleniții.” (S. A.)

„«Ei când au venit?» Ei au plecat din timpul barbarilor. Aici au dominat geții, gepizii, turcii, bulgarii, toți. Dacia era foarte bogată, dar totul era asuprit. Și cele mai bune venituri le avea Dacia. Crescători de animale, crescători de albine, agricultură. Popoarele barbare veneau și băteau ca să distrugă. Până când a venit Atila. Cel mai groaznic, ungurii, hunii, le spunea huni, dar

ei sunt neam de unguri. Și atunci oamenii ăia îi luau și-i spânzurau, și omorau. «Ce-au făcut?» Au plecat. În anii, mi se pare, 1100 sau nu știu când era. Unde să se retragă? S-au retras în Balcani pentru că acolo aveau nutreț pentru aprovizionarea animalelor. Că acolo nu se face iarnă în Balcani. În Grecia, dacă cădea zăpada 10 cm, trei zile nu rămânea nimic. «Aromânii au plecat mai devreme?» Nu cunosc de aromâni. Și eu știu puțin, cum am citit. Și s-au instalat în Munții Balcani pentru că acolo au găsit nutreț pentru animale. Iarbă, toată iarna animalele nu veneau în țarc. Și iarna și vara la câmp. Și aveau un soi de arbust, nu am găsit aici și nu știu cum se numește în limba română, eu îi spuneam țamir, și făceau niște turte ca năutul. Iarna mâncau iarbă de-aia și s-au instalat în Munții Balcani. Și noi am căzut în Munții Pindului, adică în Meglenia.” (S. A.)

„Când au venit meglenoromânii în Cerna, am văzut că s-au așezat pe comunități, pe sate.» Cei care erau din Liumnița au ocupat, pentru că eram superiori, 130 de familii, jumătate au ocupat de sus încoace, iar în partea cealaltă ușineții și lunzineții, adică din Oșini și Lunzini. «Și satul era părăsit, mai erau locuitori?» Păi nu mai erau, că au plecat în Bulgaria, s-a făcut schimb de populație. Bulgarii au plecat și am venit noi.” (S. A.)

„Denumirea de meglenoromâni este după ținutul Meglen, o denumire literară, destul de recentă. Cum se numeau înainte, vlašii?» Meglenoromânilor grecii le spuneau vlašii, adică români. Pe limba grecească vlahi le spune. Altă denumire nu are. Decât denumirea de sat: Țarnareca, Cupa, Lumnița, Oșini.” (S. A.)

„Au venit din Grecia. Li s-a dat 10 ha de pământ, au muncit acolo, până în '40. În '40, când au făcut război nemții ăștia, înțelegi, ce se întâmplă? A venit și a cedat Durostorul la bulgari, ungurii ne-au luat Transilvania și rușii ne-au luat Basarabia. După aceea noi am fost evacuați în Călărași, în județul Ialomița. După trei luni de zile au venit părinții noștri în Dobrogea, în Cerna.” (N. H.)

„Acum, ce credeți, cum se autodefinesc meglenoromânii?» Noi suntem români. Români. «Români de unde?» Ce se întâmplă... În istoria noastră se spune așa: noi românii care suntem,

noi românii care suntem toți plecați din partea Olteniei, că, pe timpul barbarilor, noi am trăit 500 de ani sub turci în Grecia. În Grecia acolo sub bei trăiau. «Și eu sunt oltean, suntem rude atunci?» Da, da. «De ce sunteți oltean, care e legătura?» Apu la apă. Pâni la pâine. Înțelege, 500 de ani sub turci și sub bulgari, limba românească s-a reintrodus și cu alte cuvinte. «Dar de ce cu oltenii și nu cu moldovenii?» Domne, cam așa e după port, că părinții mei când au venit încoa' stăteau și la joc, și la joc joacă oltenii hei... «Asta când, după ce au venit în România și-au dat seama?» Nu, păi ai noștri jucau și în Grecia, când am venit jucau și oltenii. «Adică prin logică, semănăm mai mult cu oltenii decât cu moldovenii sau altceva. Dar aromânii?» Aromânii, domne, ăștia au fost emigranți, aromânii ăștia erau acum în Iugoslavia și apoi în Bulgaria, erau cu oile. Nu erau agricultori. Noi eram agricultori. Nu plecam prin comune, iar aromânii ăștia aveau 5-6000 de oi, revolver avea femeia aicea și el aicea, trecea granița, atunci înțelege? Dacă spunea ceva, pac! te-mpușca! Eu am întrebat pe unul de-al nostru, Celvani, era în București: «Domne, de ce aromânii sunt atât de curajoși și noi, meglenii, nu suntem?». Țăsta: «Părinții noștri și copiii, când greșesc ceva, pac! pac! Autoritate! Dă-i, măi, bate-l, măi, bine i-ai făcut!» Înțelege? Aveau curaj. «Meglenii au fost mai mult agricultori, mai pașnici, stabili.» Agricultori, da, și au trăit sub bei, i-a făcut șerbi. «Era obiceiul la copii să se lege frați de cruce?» Ce se întâmplă? Dumnezeu ai tată, eu sunt tată. Dumnezeu ai fată, eu am băiat. Hai să ne facem cuscri! «Asta la cine, la meglenoromâni?» Nu, la aromâni. La Meglenia nu era. Ce se întâmplă? Chiar dacă era chior băiatul, fata tot îl lua. Așa era obiceiul la ei. Asta să se căsătorească, să stabilească părinții să se căsătorească. «Dar eu am întrebat altceva. Băieții între ei, să se facă frați de cruce, să se ajute toată viața?» Da, da. «Și la comunitatea meglenă sau numai la aromâni era?» Domne, numai la aromâni. «De ce au venit meglenoromânii în România? Ce s-a întâmplat în Grecia?» Ce s-a întâmplat? După război, înțelege, capitularea turcilor [de fapt, războiul din Asia Mică s-a încheiat cu un dezastru pentru greci – *n.n.*] acuma teritoriul s-a împărțit în mai multe: o parte

au luat bulgarii, o parte au luat sârbii și noi am căzut la greci. Ce se întâmplă? În Grecia s-a așezat statul grec. Statul român trimitea preoți români, trimitea dascăli români și aveau învățători, unchiul meu care a venit era învățător. Ce s-a întâmplat? La greci, când a venit, a spus așa: «Domne, de astăzi încolo nu mai există limba română, nici biserica românească.». Le-a dat foc, părinții noștri au văzut că au rămas fără carte, fără biserică, au făcut un memoriu la București statului român, care vrea să vie în România. Au spus cutare, cutare, cutare... Au vândut casele de acolo, cu vaporul pe mare au venit la Constanța și i-a dus în Durostor, Durostorul care era din 1914 la români de la bulgari, ne-a aruncat acolo la turci și la bulgari și bate-te 15 ani cu turcii și cu bulgarii, comitagiii! Ne-au dat pământ 10 ha... «Comitagiii cine au fost?» Comitagiii au fost toți băieții bulgarilor plecați în Bulgaria, au devenit comuniști pentru eliberarea Durostorului. «Mata îl ști pe Piti Pobina, l-ai văzut matale, că l-am prins și eu, că el îmi povestea mie de luptele care le-au dus cu comitagiii și nu-nțelegeam.» Deci un fel de teroriști. «Gherilă mai mult. Teroriști.» Ei veneau înarmați din statul bulgar cu bombe, cu tot... «Cum erau și în Grecia de fapt.» Da, și în Grecia erau bande. Dacă mureau părinții, eram despăgubiți noi. Și 15 ani de zile gata, ne-am înarmat. Noi luam, de exemplu, 20 de arme în casă. «Aromânii au cedat ușor Cadri-laterul, au plecat?» Până nu au venit aromânii acolo liniște nu a fost, dar când au venit aromânii le-au dat foc la bulgari. I-au potolit, au pacificat zona. Aromânii au venit în 1928-29. «Dar cum s-a întâmplat, au trecut la legionari mulți?» Când au venit, legionari nu erau, erau țărăniști și liberali, pe urmă au venit legionarii, mai târziu. Prima dată când au venit aromânii ăștia, l-au omorât pe Gocea. «Cine l-a omorât?» Bande bulgare. Și atunci aromânii aceștia care au venit s-au pus pe bulgari cu bătaie. Aromânii au făcut liniște în Cadrilater, meglenimea n-a făcut nimic. Eram pașnici.” (N. H.)

„Din Grecia am venit în Durostor [am stat] 15 ani de zile. După 15 ani am venit aicea. Aicea a început războiul. Sărac și lipit pământului. Când să fac și casa? Au luat părinții cu

războiul, eram săraci. Tata ce crezi că avea? Tata avea trei-patru perechi de ciorapi pe care îi dădea nașa acolo, și sărac, nu ca acum. «Dar meglenoromânii au fost mulțumiți când au venit în Cerna?» Meglenoromânii nu prea au fost mulțumiți. Din ce cauză? E o zonă foarte săracă. Nu cum a fost în Durostor acolo. Nu e fertilitate în sărăcia asta. «Ce ocupație au?» Aicea agricultura.” (N. H.)

„Ați auzit de Constantin Noe, care s-a ocupat de colonizare?» Da, domne. Ce se întâmplă, dv. nu mai înregistrați. Să vezi colonistul ăsta care era venit din Grecia, l-a apucat Constantin Noe: «Ne-a adus din Grecia, zice. Nici pământ n-am primit, nici casă, îți iau gâtul acum!»». «Cine era colonistul?» Dintr-ăsta venit, mechedon, înțelegi. N-avea pământ, lucra la bulgari. S-a dus Constantin Noe la minister și a zis: «Am adus români, domne, din Grecia și voi nu le dați pământ.». Și atuncia ministerul a zis: «Ce fel de români sunt, domne?». Și atunci Constantin Noe din sute de megleniți, de aromâni care știau carte i-a dus și au dat teză, că într-adevăr știau carte românească și atunci le-a dat câte 10 ha de pământ. Înțelegi? «Aveau un imn aromânii, Dimândarea Părintească?» Da, îl știu. Îl știți? Da. «Părinteasca dimândare/ Îi sprejură cu foc mare/ Frați di muma și di-un tată/ Noi armâni din eta toată/ De sub plocili din murminți/ Strigă ai noștrii buni părinți/ Blestem mare s-aibă-n casă/ Cari limba lui și-o lasă/ Care-și lasă limba lui/ L-ardă pira focului [pira e flacăra aia]/ Din cununi, cununi ș-nu aibă/ Nat în leagăn [nat e copil] să nu aibă». Atâta. E imnul macedonenilor. «Cine l-a scris?» Cine l-a scris?! L-au scris tot ai noștri, înțelegi. Constantin Belimace.” (N. H.)

„Sunt machedoni, aromâni, femei bătrâne care au cruce. Mai sunt în comună cu cruce?» Nu. Mai este mama lu' Preveda. E bătrână. Și soția mea când se ducea la spital. Zice: «Femeie, dar crucea asta?» «Lasă, că așa m-a născut mama.» «O minune, zice.» «Dar de unde, noi suntem machedoni, ne făceau cruce.» Cum era. Beiul le scotea la muncă, era comuna beiului, cum era la noi în Transilvania cu boierii. «Pe femei le scotea?» Da, pe toate. De mici le făceau crucea ca să nu mai

pună mâna turcu pe ele. Să le ducă la harem, acolo. Nu știu dacă ați văzut un film, filmul machedonilor, *Nunta*. A fost un film scos de aromâni, de aromâni făcut. Isin Begu era prefectul unei comune acolo, în Liumnița. În comuna asta turcu spunea: «Vreau să iau fata lui machedonul ăla, lu' bogătașul ăla.». Și se duce, înțelege, beiul ăsta și spune la machedon: «Să dai fata, că dacă nu, te halim». ăsta fiind bogătaș le spune la comitagii. «Domne, uite așa, uite așa, a venit beiul și-mi cere fata.» Comitagiile i-au spus: «Îl omorâm, dar voi ce pățiți, treaba voastră.» «Pățim ce pățim, dar să-l omorâți.» Comitagiile s-au organizat. «Aromâni?» Nu, meglenoromâni, revoluționari, cum sunt acum în Iugoslavia. Patru bărbați bine. Beiul ăsta ținea, trăgea la o femeie vădană, îi făcea cafea. S-au dus doi comitagii, au intrat în casă. S-au ascuns în țeale. Vine beiul pe cal. Intră în curte, femeia vine, îi ia calul. «Parcă ești speriată, nu știu ce.» «Nu sunt, mă doare stomacul.» Ia calul, îl duce pe bei în casă, îi face o cafea. În timpul ăsta, doi de erau afară erau îmbrăcați în haine, țigănci, au venit să cerșească. Intră în casă, beiul ă ă ă, pe el! Au ieșit și ăștia care erau în casă acolo, au pus mâna pe turc, pe bei, l-au trântit jos în curte și i-au luat pielea ca la porc. E un cântec ăsta. Întâi ceafa, cu baltagul l-au tocat bine. E un cântec. După aceea l-au băgat, i-au luat carnea, au pus-o în două desagi, au pus capul deasupra, un bici la cal și l-au trimis unde era prefect ăsta, era căpitan. ăia când au văzut s-au speriat, s-au speriat. Și atunci, părinții noștri, care erau acolo, au fost bătuți și au fost condamnați la 101 ani de pușcărie, dar când a fost cu distrugerea Turciei au scăpat din pușcărie.” (N. H.)

„Bunicul lui Damian era preot român, care ținea limba românească la noi în Grecia. Și vin niște bandiți bulgari la noi în comună, iau legătura cu ăștia. Nevastă-sa îi spusese: «Măi bărbate, fii atent că în comună au venit comitagiile.». Îl iau pe preot. «Banii unde sunt?» «N-avem.» «Banii unde sunt, că te omorâm.» «Păi sunt sub o piatră puși.» Îi dă un stic moșului, îi dă un brânci. Au scos piatra, au luat aurul și s-au dus. Femeia lui, când a venit în România, 700 de lei avea pensie, în Durostor, din

partea preotului, de la stat. 700 de lei în 1930 erau bani atunci. Banița de grâu era 18 lei.”

„«Ce sunt meglenoromânii?» Români sunt toată ziua, machedoni. «Ce consideră ei că sunt, români din Grecia?» Da. Meglenoromânii toți din Grecia. «Sunt altceva față de aromânii?» E diferență: limba e alta. Părinții noștri erau agricultori, aromânii erau păstori. «De ce au plecat din Grecia?» Că au fost români și au venit în România. «De ce, i-au forțat grecii să plece?» Nu, nu. Au vrut ei. Care vrea pleca. România dădea pământ. Acolo nu aveau pământ. Moș Simiti știe mai bine, noi nu mai știm. Și acum, dacă l-așteptați pe dl. Suca, e născut în 1913. Tata-l meu e născut cu el. Eu ce să știu? Noi ne-am născut în România. «Cântece, poezii mai știți? Dimândarea Părintească?» Țsta este imn. «Le mai știți?» Nu, tineretul de la Constanța le știe, sunt mai pregătiți, părinții lor au parale mai multe, au făcut facultate. Părinteasca Dimândare e imnul macedonesc, aromân. Noi suntem meglenoromâni. «S-au manifestat național împreună.» Da. Împreună au venit. Împreună, da!” (M. T. și Ș. C.)

„Din cauză că noi am fost persecutați, au desființat grecii școala românească. Au pus femeile de 70 de ani să învețe grecește. Așa era. În 1921-22 a fost un război între turci și greci în Asia Mică. Și Grecia a pierdut războiul. Și erau de origine greci mulți acolo, pe la Constantinopole, Izmir, nu știu. Și s-a făcut un schimb de populație. Toți turcii care erau la noi s-au dus în locul lor și grecii au venit la noi. Și nu puteau să vorbească limba greacă. Un cuvânt turcesc, unul grecesc. De origine era grec. Și au început să ne persecute pe noi, românii. Făceau armata ai noștri, sunteți kuțovlahi, așa ne spuneau, kuțovlahi, șchiopi. Kuțo – șchiop pe limba greacă. Cum, domne, am făcut armata, am murit pe front, răniți, ce ne fac?! Și au făcut o scrisoare la Legația română din Salonic, legația a trimis statului român, la București. Și atunci, statul român i-a primit în țară. Nu toți am plecat. Țștia care au făcut război n-au putut să suporte persecuțiile astea. Și am venit în țară. Când am ajuns în țară, în 1926, primăvara, Paștele l-am făcut în Constanța. Ce se întâmplă?

Averea noastră a rămas toată statului grec. Am plecat cu ce era pe noi. Și casă, și masă, și vie, și tot, era regiune bogată. Ne-a împroprietărit statul cu cinci hectare de pământ. Ne-a făcut act de vânzare-cumpărare, în rate să-l plătim. «Unde?» Noi am fost în comuna Haschioi, plasa Doimușlar. Și eu m-am căsătorit în 1927. Trăiam lângă soră-mea, eram nevoit, nevastă-mea, și ei îi murise tatăl dintâi, avea tată vitreg. Și ne-am dus, m-am cununat cu ea. Ne-am făcut casă, statul român, societatea care era [Meglenia] ne dădea, plăteau să ne facem casă 4000 de lei pentru meșteri, să clădească. Și să facem din chirpici (chirpiciul se face ca la noi, pământ cu paie, nu ciamur, cum bagă aici). Și am făcut casă. În 1940 cedăm Cadrilaterul. «Cedăm prin război?» Nu. Ne-au repartizat în Ialomița. Ne-a dat statul 16000 de lei. Erau legionarii atunci la putere, statul s-a interesat de noi să nu ne omoare bulgarii, că, dacă te prindeau bandiții, te omorau. Erau cam barbari bulgarii. Slavonii nu-s ca românii noștri. Comitagiii bulgari. «Cine erau?» Bulgari. Veneau din Bulgaria și ne atacau fiindcă am luat Cadrilaterul. «Ați venit aici în Cerna. Cum s-au grupat oamenii?» Ei, meglenoromânii, că așa erau, veneau din Liumnița, Oșini, Birislev, Țarnăreca, erau șapte comune, toate meglene. Atunci ne-au adus în Cerna, ne-au dat pământ. Dar nu s-a dat dreptate, cum am avut gospodăria, fiecare cum a apucat, că așa-i la noi. Și ne-am stabilit aici în Cerna. «Dar cum s-au stabilit, pe străzi?» Ne-am stabilit după comunele cum eram. Noi liumniciani, luncăneții în partea aia, oșăneții în partea ailaltă și regățenii tot într-un colț, că erau mai puțini. Noi mergeam ca oaia cu capra. Se făceau deosebiri. «Tu ești mocan, mă, tu ești machedon. Noi nu suntem machedoni, mă! Ba machedoni sunteți! Noi suntem români, mă!» Și nu știa toată lumea ce e român, ce e machedon. «De câte feluri sunt machedonii?» Noi suntem machedoni, născuți în Macedonia. «Dar sunt două feluri, aromâni și meglenoromâni.» Tot dracu ăla e. Noi, meglenoromânii, suntem mai aproape de dialectul român. «Dar am înțeles că meglenoromânii ar spune că sunt olteni.» Cam așa. Eu am o nepoată care e prin Italia. «Bunicule,

eu cred că suntem de prin Oltenia. Aromânii după port sunt cam ardeleni ceva.»” (S. G.)

„«Exista un conducător al comunității în satele meglene?»
Primarul. «În afară de primar, care era turc sau ce era?...» Nu, tot de-ai noștri. Era primar meglan? Meglen. «Pe lângă primar, era un celnic care administra toată averea?» Asta e la aromâni, celnicul era cu oile. El administra. Noi nu plecam, ei plecau. Iarna erau la Salonic, la mare, vara în munții Macedoniei. Trăiau în corturi. Ei aveau câte 23 de cai. În război călăreau pe cai. Când se duceau acolo, se instalau unde era izvor și torceau lâna lor, vindeau pantaloni, stofă. Îi atacau bandiții din Bulgaria, dar ei toți înarmați cu carabine. «Șeful lor cum se numea? Căpitan?» Celnic. Asta era cu izlazul, asta cu pășunea, asta era cu totul. Dacă la cineva făcea stricăciuni ciobanul, se ducea și plătea. Veneau odată bandiții, i-au prins la unul băiatul. L-au legat. O mie de galbeni (de lire) [au cerut]. În 24 de ore, îl executau. Celnicul avea oi, face socoteala. Copilul, legat în pădure. Când s-a dus, unul lipsă. Îl aduci sau îl lichidăm. L-a dus (galbenul). Erau bogați. Noi eram agricultori, dă seceta, nu facem nimic. Ne ocupam cu gândaci de mătase.” (S. G.)

„«Femeile aveau obiceiul să-și tatueze în frunte cruce?»
Obiceiul [era] asta: o mătușe de-a lu' soacră-mea, au venit cinci turci și au luat-o din horă, în Paști. Cu logodnicul era acolo. Înarmați, au luat-o de acolo și au dus-o într-o comună turcească și îi turnau ulei fierț în cap, i-a căzut părul, să spună că e cadână. Ea a spus. Și avea patru copii și ea trimitea lumânare (când era sărbătoare). Ce plângea săraca pentru religie! Și veneau frații și spuneau: «Dalila (în turcește) te scoatem!» Ea spunea: «Eu am copii. Mor cadână, n-am ce face!». Ai noștri le-a făcut cruce [la femeii tatuat pe frunte]. Turcii, când dădeau de cruce, fugeau ca de dracu. Dacă vedeau că are cruce, o împușcau. Erau bande în Bulgaria. Veneau cu cartușe, cu bombe și îi atacau pe turci. Și aveau frică turcii. Și n-au putut dovedi bandele astea. Și s-au speriat de bande. «Ce-au făcut mai târziu?» La anul 1913, s-au unit Balcanii: Grecia, Serbia, Bulgaria s-au unit și l-au dat pe turc afară din Grecia, de-acolo. Au plecat spre Tracia. Și au

rămas liberi ai noștri. Au venit grecii și au împărțit-o, Macedonia. Serbia era mai puternică, a luat mai mult. Grecia a luat spre munți. Bulgaria a ocupat mai mult Salonicul. [Ieșirea la Marea Egee, Tracia egeeană cu portul Salonic a fost obsesie atât a bulgarilor, cât și a sârbilor – *n.n.*]. Bineînțeles, grecii considerau teritoriu grecesc. Și regele Constantin al Greciei l-a luat înapoi la greci. E cel mai mare port la greci, Salonicul. Aia era inima Greciei. Mii de vapoare acolo se opresc. Atunci, un țigan l-a împușcat. Și i-au dat afară pe bulgari și a rămas la greci. «Ce au făcut?» Ne-au închis biserica când era turcul. Școală nu. S-au sculat din Liumnița (era prin 1900) 17, 18 românce plus 150 de persoane și s-au dus tocmai la Salonic pe jos. Două zile și două nopți. Dormeau pe drum. Când s-au dus acolo, a ieșit pașa, conducătorul județelor: «Ce-i cu voi?». Țociu, sora lu' soacră-mea, avea în brâu pistol: «Suntem români. Vrem școală și biserică. Cum se poate voi să conduceți, nu există o lege pe lumea asta, sunteți o țară deșteaptă, țară mare.». «Nu se poate.» Și când l-a apucat pe prefect, a rupt hainele de pe el. Praf. «Când o vedeți s-o împușcați.» Ea mergea la un spital. N-o cunoșteau ăia. A doua zi bate toba în oraș. «Măria Șterfu Belu Hristu», așa era pe numele lu' tat-su, nu era căsătorită. «Ia să văd ce curaj a avut să rupă hainele de pe mine? E iertată.» S-a dus: «Eu sunt.». «Sunteți liberi, dar să faci biserică în subsol, geamie să fie deasupra.» Da. Așa am suferit. Ai noștri au suferit mult. Dar limba au păstrat.” (S. G.)

Despre nume și spițe de neam

La megleni nașul nu pune numele copiilor. Primul născut, dacă este băiat, ia numele socrului mare (ex: în arborele lui Atanase Suca, fratele Cuza a luat numele bunicului Cuza Suca; fiul lui Atanase, Ion, ia numele bunicului Ioan Suca), dacă este fată, ia numele soacrei mici, regulă ce se regăsește și în arborii genealogici, mai puțin la ultimele generații. Numele frecvente

ale bărbaților sunt: Hristu, Traian, Tănase, Gheorghe, Ion, Petre, Anastase, Noe, Trifon, Atanase, Constantin, Dionis, Vasile, Stavre, Nicolae, iar ale femeilor: Ioana, Ștefana, Aneta, Dona, Dumitra, Stanca, Stoiana, Mitra, Șuna, Polixenia, Zeța, Maria, Ecaterina, Venera.

S-a putut ușor sesiza faptul că pentru bărbații meglenoromâni vârsta mai mare a soției nu este un impediment în contractarea căsătoriei (la tulpinile de aromâni grămosteni se regăsește acest comportament, la fărșeroți nu). Pentru a argumenta, dăm câteva exemple: Dumitru Petre, n. 1933, căsătorit cu Venera Oti, n. 1932; Liveanu Constantin, n. 1921, căsătorit cu Catrina Dinu, n. 1920; Ion Stavre, n. 1933, căsătorit cu Dona, n. 1932; Gheorghe Simiti, n. 1910, căsătorit cu Ana Țica, n. 1907; Ion Broscă, n. 1935, căsătorit cu Maria Seu, n. 1932; Gheorghe Stavre, n. 1914, căsătorit cu Aneta Suca, n. 1913. Acest lucru l-a notat și Th. Capidan (1925: 40): „De obicei se cere ca atât băiatul, cât și fata să fie de aceeași vârstă; totuși, în unele cazuri și foarte rar, fata poate fi ceva mai mare decât băiatul.”

Referitor la vârsta la căsătorie, așa cum rezultă din anchetele noastre, putem spune următoarele: media vârstei la căsătorie pentru fete este de 22-28, iar pentru băieți media este de 23-24. Așa cum semnalau P. Papahagi și Th. Capidan, vârsta la căsătorie la meglenoromâni era între 15-18 ani, maximum 20 ani. La 15 ani băiatul era numit „cupilaș”, iar după 18 ani „bichiar”.

Interdicțiile la căsătorie privind rudele erau până la trei generații (gradul trei). Așa cum relatea Atanase Suca, neverificat, datorită numărului mic al meglenilor au început căsătorii între rude de gradul trei. Cu rudele nașului erau interdicții să se căsătorească până la nouă, zece generații. Copiii botezați în aceeași scaldă erau considerați frați de cruce toată viața, iar, dacă erau fată și băiat, nu se căsătoreau. Privitor la rudenii spirituale, la megleni exista obiceiul legării de frății în fața preotului: între fete (S. G.) și, curios, între fată și băiat (S. A.).

Alte interdicții care operau la căsătorie erau: religia, neamul (meglenii nu se căsătoreau cu aromânii; după cum relatează

Th. Capidan, aromânii grămosteni din comuna Livezi, ținutul Meglen, dădeau fetele pentru megleni din comuna Țârnăreca), averea (mai puțin la megleni), mai nou studiile. După 1950 au apărut la megleni numeroase căsătorii mixte cu românii.

Despre relațiile de rudenie

Informații de teren: „«Rudele până la ce spiță se țin?» Rudele, până la trei generații. «La a patra generație pot să se căsătorească?» Da, se căsătoresc. Dar acum au schimbat, acum și la două generații se căsătoresc. «Și dacă erau rudele nașilor?» Nu, rudele nașului până la nouă generații. Când trecea un animal de-al nașului, toți în picioare erau. Respectau nașul și animalele lui. Atâta credință aveau! «Alte tipuri de rudenie? De exemplu, se legau frați de cruce când erau mici?» Uite cum făceau... Eu aş zice cu o fată să ne legăm frați de cruce. «Băieții între ei sau fetele între ele?» Nu, amândoi, se duc la biserică și începea preotul să citească: «De acum sunteți frați de cruce.» Și cu fata aia nu se putea căsători. A doua. Cum se botezau: dacă veneau, că la botez sunt mai mulți copii, doi, trei copii, ăia rămâneau frați pentru totdeauna. ăia, în același cazan se botezau. Rămâneau frați de cruce pentru totdeauna.” (S. A.)

„Ăștia [aromânii] erau crescători de animale, noi nu ne încuscream cu aromânii, nu ne încuscream. Nu dădeam fata, ferească Dumnezeu, la ei. «Și nici la bulgari?» Nu. Au început acum, și la români dăm, și la bulgari, regățeni, la toți. Nu ne cunoaștem ce suntem. Dispare acum. «Acum, când se căsătorește o fată cu un băiat, dacă băiatul este român, nu era mai bine să ia un meglenoromân sau?...» Nu se mai ține, acum sunt colegi de facultate... Dar ai mei n-au vrut să ia alta străină, numai românce au luat. «Ce contează când se căsătoresc copiii: să aibă avere, să aibă studii? De ce se ține cont?» Depinde, la cei care au facultăți, fac un doctorat. Băiatul meu a luat o farmacistă. ălălalt și-a luat o asistentă medicală, aia i-a plăcut.” (S. G.)

„Am cinci băieți. Cel mai mare a luat o bulgăroaică. A fost de neam bulgar. E foarte bine, înțelegi. Al doilea a luat o aromâncă, care-i în America. Al treilea băiat a luat o nemțoaică.

Așa. Al patrulea băiat a luat o bălătreacă, înțelegi. Al cincelea ... Cinci copii, n-au luat nici una din mediul meu. Cu copiii, iată meglenii, s-a dus cu ei! Și din cauza asta s-a pierdut, înțelegi, dialectul. (N. H.)”

„Se pierde, nu s-a pierdut!” (I. G.)

„Se pierde, scuzați. Că dacă spun părinții noștri că au fost prin valea Vardarului, pe acolo pe unde spuneau ei, și-au purtat fes turcesc, au purtat căciulă, că beiul avea comuna, așa, și beiul îi scotea la treabă. Și lua cea mai frumoasă fată mechedoancă. Din cauza asta femeia avea crucea. «Cum avea crucea?» Aicea avea crucea [pe frunte – *n.n.*] din cauză că turcii fugeau de cruce, când vedeau că are cruce n-o luau de soție.” (N. H.)

Portul meglenoromânilor

Nu se mai întâlnește costumul tradițional meglenit la locuitorii din satul Cerna. Costumele vechi au dispărut, fiind greu de reconstituit. În fotografiile grupului de dansatori de la Cântarea României se pot observa piese din costumul meglenit. De asemenea, copiii de la grupul „Altona” au refăcut unele obiecte de îmbrăcăminte specifice costumului tradițional. S-au obținut puține informații despre portul meglenit, astfel încât suntem nevoiți să apelăm la lucrările lui Pericle Papahagi și Theodor Capidan pentru a-l putea reconstitui.

Bărbații purtau cămașă lungă până la genunchi, izmene de pânză, cojoc. *Abă*, flanelă groasă de lână sau de bumbac; *gibă-dân* [arom. *gimăndane*], un fel de haină ce se poartă peste cămașă. Tot peste cămașă se poartă un fel de jiletcă sau pieptar, fără mâneci și desfăcută în partea de dinainte, în forma unei *fermenele*, brodată pe la margini cu găitan, alb, negru sau roșu. *Sucardi*, sarică neagră, se poartă pe vreme rece; *cupărân*, un fel de dulamă lungă de lână; un fel de nădragi numiți: *bărnăvēc* (*brivinec*), *Difri* (cioareci) cu sau fără *călcí’oc* (arom. *căpăchí*), *biti chitcusiti* (jartiere înflorate); *păngíoc*, manta de păr de capră [arom. *tâmpare*, *capă*].

Pe cap femeile aveau un disc de argint (*tipiloc*) susținut cu un ac, peste care se puneau o podoabă (*chiluvet*) făcută din fire și din păr. De el se prindeau mai multe podoabe de argint care atârnavă pe frunte (bănuți – *furline*). Peste chiluvet, se purta un fel de perucă numită *trapnă* (împrumutată de la bulgarii din Meglen, spune Th. Capidan). Cele care nu purtau chiluvet aveau *șamie* cu flori (basma brodată din postav). Bătrânele își înfășurau capul într-o broboadă sau ștergar numită *bul'că*. La gât *gherdane* (mărgele) sau *baier* (lanț de mărgele).

Rochia (*fusan* sau *șaic* roșu) este făcută din *cădifea* (catifea); peste rochie sau *cămișă* (cămașă) se pune *prigaciu* (șorț până la genunchi). *Antirie* mică vine peste cămașă. *Zăbùn* [*dirept*, cu *bobchi* = drept; cu nasturi, de culoare neagră], se îmbracă peste antirie. Se încing cu *chimèr* (chimir) sau *bron* (brâu de mătase). *Cojòc* (cojoc) se obișnuiește iarna, când e frig. *Șcort* și *șcortă* (scurteică). *Sighiă*, haină brodată, lungă cam până la glezne.

Pe picioare, *ciuropi* (ciorapi din lână, până la genunchi, cu *jnur* cu *tufchii* – fundițe sau *zanafi*); *cioulii di videală* (pantofi de lac) sau opinci. La ureche, *chitcă* (floare). Fata are și o batistă brodată (băiatul la horă ținea un colț al batistei pentru a nu se atingea). Numeroase obiecte de argint (*paftale*, *tucaie*).

Rituri de trecere

Nunta la meglenoromâni

Locuri de întâlnire ale tinerilor erau: „în centrul satului” (S. G.), „La hora satului. La apă, la fântâna din centrul satului (pe stradă) stăteau băieții sau se duceau să adape animalele. Veneau fetele cu cofa în mână.” (Ț. N.)

După cum am mai arătat și în altă parte, la megleni era obiceiul ca băieții să se căsătorească după ce împlineau 14 ani (după această vârstă băiatul era numit *cupilaș*). Fetele puteau fi cu doi, trei ani mai mari. Se căsătoreau până în vârsta de 20 de ani (a se vedea arborii genealogici).

Pețitul (*stroinic, tucmire*) se mai numește și *logodnă mică*. Se face oricând, cu condiția să nu fie post. Ziua favorabilă este cea de miercuri. Participanții sunt numiți *stroinici*: tatăl, mama, frați sau surori (în număr fără soț). Mai merge și nașul. Înainte se căuta o persoană rudă cu ambele familii. Dacă nu au stabilit tinerii, nimic se pot duce cei din familie (una sau trei persoane).

Se găsește masa goală cu o vază cu flori. Sunt serviți cu mâncare, țuică (lichior, vișinată), sarailie, dar nimeni nu mănâncă până nu se ajunge la înțelegere. Socrii mici întâmpină *stroinicii* (fără fată, care stă ascunsă). „– Bine ați venit la noi. Cu ce ocazie?” Cineva din partea socrului mare răspunde: „– Am venit la dv., am auzit că aveți o mioară.” „– Da, este adevărat, dar poate o fi o căprioară, nu o mioară.” „– Mioară, căprioară ce o fi, noi am auzit că aveți”. (I. M.) Sau *stroinicii* se prefăceau a fi negustori: „Aveți de vânzare, ori pasăre, ori cutare?” (M. T.)

Dacă se înțeleg cu părinții, aceștia cheamă pe fată și o întreabă. Soacra mare pregătește un cadou pentru mireasă (batic, parfum, capot, material, papuci etc.). După ce se termină masa vine *logodnica (tucmita)* și dăruiește câte un cadou la fiecare (ștergar și ciorapi cusuți). Săruta mâna socrului mare (sau *stroinicului*), care îi dădea un ban. Înainte se vorbea despre zestre (un pat, o masă cu două scaune, lada de zestre (*sinduchi*) în care se puneau schimburile ei pe câțiva ani. Pe lada de zestre era: două plăpumi, un *dușec* (saltea de lână care se pune pe pat) și cuverturi țesute, lenjerii țesute (cine avea mai multe cuverturi era socotită bogată). Zestrea de multe ori lipsește, nu se impunea fetei (atât P. Papahagi, cât și Th. Capidan întâresc acest lucru).

Exista obiceiul ca ginerele să cumpere mireasa. Ginerele trebuia să cumpere rochia și pantofii de mireasă, precum și cizme sau ghetete pentru frații miresei. La pețit se stabilea suma de bani pe care trebuia să o aducă băiatul.

Înainte era obiceiul ca părinții să aleagă mireasa. Atanase Suca este căsătorit de părinți, în Cadrilater, în anul 1934: „Să vă explic cum s-a întâmplat cu mine. Mama și cumnatul meu au plecat la o soră de-a mea. S-au dus în vizită. Eu am rămas singur. Tata a murit în 1932, aveam o soră mai mică, s-a măritat și,

când a plecat mama, eu singur acasă am rămas. Eram mărișor de acum. Și s-au dus mama cu cumnatul lu' sora mai mare la sora mai mică în vizită, acolo. După două zile vine, zice: «Te-am logodit.». «Cum, mă, m-ai logodit?!» «Uite, fata cutare, ți-am luat-o.» «Cum, mă, mi-ai luat-o?» Eu, fata aia, n-am văzut-o, că era din altă comună. «În Cadrilater asta?» Când eram în Cadrilater. Eu, fata asta, când eram la grădiniță, eram amândoi acolo, și de atunci cine-o mai văzuse? Că aici în Cadrilater ea era într-o comună și eu în alta. «Și ce-ați făcut?» «Păi cum mă, mamă?» Nu, nimic! Peste două săptămâni ne ducem. Am văzut și eu fata. «Și v-a plăcut?» Mi-a plăcut și-am trăit până acum când ne-am despărțit la decedare. Când spuneau părinții că trebuie să iei fata asta, gata era!” (S. A.)

După pețit trebuia ca băiatul să se întâlnească cu fata: „Și se duce la un neam al băiatului, vine și ea cu încă o domnișoară și băiatul îi dă un ban de aur.” (S. G.) sau: „Se duceau pe urmă și luau legătura, își dădeau daruri. Fata dădea la băiat un cadou, mai mult ciorapi dădeau, altceva nu dădeau, iar băiatul lanțuri de aur, se spun *florie*, le dădeau. Și atunci se întâlneau. Pe urmă vine nunta.” (S. A.)

Era obiceiul să se schimbe inele sau ca băiatul să dea o *furlină*, iar fata o pereche de *beati* (Th. Capidan: 1925, 40), act consacrat sub numele de *dari bileag*, *mines bileagurli* (bileag = semn). „Hai să ne ducem la fată să-i ducem un bileag! Să-i duc un semn la fată că o vreau.” (S. A.)

Obiceiul *la bărdac* nu se mai păstrează la meglenii din Cerna, de aceea reproducem informațiile consemnate de P. Papahagi (1902, 129-130).

Bărdacul este un ulcior cu două guri, una mare, „gură”, și una mică, „țoță”. După două-trei săptămâni de la schimbarea bileagurilor, într-o zi de duminică, era obiceiul „să și duc la feta la bărdac”. Mama băiatului anunța părinții fetei de intenție. Se invitau apoi rudele și cunoscuții. Aceștia veneau cu daruri și cu o ploscă cu vin. Bărdacul era împodobit cu flori și plin cu rachiu lăsat de la schimbarea semnelor de logodnă.

Ceremonia este condusă de soacra mare care merge în fruntea alaiului spre casa fetei. Acolo sunt aşteptaţi la poartă de rudele fetei. La casa fetei se pune masă şi se petrece până seara. La plecare, logodnica dăruieşte rudelor băiatului un mic dar şi primeşte un ban de aur sau de argint. Apoi amestecă rachiul din bărdac cu apă şi îl dă soacrei mari. Soacra o sărută pe obraji şi conduce din nou alaiul spre casă.

Logodna (*tucminiţă* – de la a *tucmi*) se face după două săptămâni sau o lună. „Nu are nici un rost să stea aşa.” (I. M.). Participanţi erau: băiatul (*cupilaşul*), socrii mari, fraţii, nepoţii, naşii. Se desfăşoară în casa miresei, seara. Veneau cu muzică, mirele şi prietenii. Se stabilea nunta. Lunile alese erau: ianuarie, februarie sau după Paşti (15 aprilie, mai) şi toamna (septembrie-noiembrie). Se fac daruri care se pun pe aţă, în casă. Acestea erau statornicite de tradiţie: pentru mireasă, socrii mari dădeau pantofi, bijuterii, batic, pentru ginere, socrii mici dădeau cămaşă şi ciorapi cusuţi. Fata trebuia să facă ciorapi la tot neamul, să ţeasă prosoape de bumbac.

Se perfecta legământul printr-un bileag. „La logodnă, în semn de legământ, de înţelegere. Ceva sacru.” (R. L.) Bileagul se schimba câteodată după peţit, până în logodnă. Logodna dura doi-trei ani. Durata logodnei este explicată de informatori prin faptul că logodnica trebuia să facă prosoape şi ciorapi (daruri consacrate la nuntă) la tot neamul băiatului, iar băiatul trebuia să strângă bani. Logodnicii se întâlneau la sărbătorile mari, când îşi făceau daruri; vara logodnica mergea cu familia băiatului să ajute la muncile câmpului.

Atât părinţii tânărului, cât şi ai fetei trebuie să pregătească „pugaciă di fr'onziri cuscrili” (P. Papahagi), o turtă cu mere, unsă cu miere, un ban şi cinci-şapte rămurile de măr, acoperită cu un şervet, deasupra punându-se fructe. Este dusă de o fată în vârstă de 9-15 ani. Aceste turte se rupeau simbolic în felul următor: „Când soseşte timpul cinei, se aşterne o masă mare pe «siniă», un fel de tipsie de aramă, se aduc şi pânilor cu tipsiile gătite la tânăr şi se pun pe masă. Cuscii încep să ceară şi «pugacili di fronziri» şi punându-le una peste alta, deasupra unui

flăcău, tatăl tânărului se adresează către tatăl fetei și-i zice: «E, fârtati! mi-ŭ dai feta?» (Ei, fârtate, amice, mi-o dai, fata?) «Ți-aŭ daŭ.» (Ți-o dau) «Martiri să iă țiștea toți.» (Martori să fie aceștia toți.) «Martiri să iă, că ți-ŭ daŭ!»

Se zice așa de trei ori, după obicei, își fac cruce și apoi ambii apucând unul dintr-o parte altul din cealaltă parte a pugăcilor le rup în două. În acest timp toți cei care poartă arme ies și împușcă în aer, care cu pistol, care cu pușcă." (P. Papahagi: 1902, II, 127). Apoi se împart cele două turte oaspeților. Th. Capidan, în 1928, o numește *pugatșă*, unsă cu miere, cu ban și cu ramuri de măr. Preciza faptul că nu se mai întâlnea.

Din informațiile de teren am găsit ceva asemănător, înlocuind *pugacea* cu *sarailia*: „Cadourile trimise la logodnă se așază de către mireasă, se ia apă și cei care vin la sarailie, pentru că după logodnă se dă și la familia fetei și la familia băiatului sarailie. «Ce este sarailia?» Este un fel de baclava. Sarailie și dulciuri. Sarailia se mănâncă cu mâna, nu cu furculița. Este tradiție. Daruri se dau de îmbrăcat, numai lucruri de îmbrăcat. Apoi se mai face și o logodnă mare, cine vrea să facă. Tot așa, se pune o masă festivă, fata pune acasă pentru rude. Apoi se ia logodnica și se duce la casa mirelui, logodnicului, și se dau daruri acolo și cadori." (R. L.)

În trecut, tatăl tânărului oferea socrului mic o basma (*șirvetac*) în care se afla *anșărătura* (colanul de bani, cinci, șapte galbeni și 21, 23 arginți și un inel, legați cu un fir de mătase roșie). Acesta era semnul de logodnă, prețul pentru mireasă. Cuscrul primea legătura spunând: „E! âiârli! (cu noroc!), să-și li poartă cu sănătăti!", apoi le întindea oaspeților care, după ce le vedeau, le dădeau socrului mare. Acesta le dăruia logodnicei zicând: „Cu sănătăti și bucuroasă să li porți!", fata sărutându-i mâna. Urmează apoi darurile logodnicei către rudele băiatului. Acestea le sunt puse pe umărul drept. Pentru mire se dădeau bete cu mărgelile albe, negre și bani, ciorapi albi cusuți, plini cu dulciuri (P. Papahagi: 1902, 128).

Fata și băiatul, după logodnă, erau numiți *rămasnici*. La sărbătorile mari băiatul trebuia să-i ducă daruri, iar fata avea

obligăția de a săruta mâna rudelor băiatului când le întâlnea pe stradă. Astăzi nu se mai știe de anșărătură.

„La logodnă, dânsul (N. H.) a luat poziția socrului mare (fiind decedat socrul mare), fiind cel mai în vârstă din partea familiei. Merg rudele băiatului, toate, sau un prieten, doi, care sunt mai buni. Acolo, după ce se discută, au rezolvat problemele, asta este, copiii se vor lua, există obiceiul, unchiul fiind mai în vârstă și cunoscând obiceiurile mai bine decâtăștia tineri, să cânte. Câteva cântece cu specific macedonesc și apoi cântece de petrecere. Toate cântecele erau cu motive de dragoste, cu melodii de dragoste pentru tineri. Asta era ideea.” (L. M.)

Este interesant faptul că la megleni s-au păstrat unele diferențieri în obiceiurile de nuntă specifice satului din care provin.

Nunțile se fac de obicei toamna (octombrie), „când e toamna bogată” (N. H.) și se face vinul.

Nunta începe de joi prin chemarea la nuntă (*călisirea* – invitarea). Alergătorii se numesc *călisari* (înainte erau mai mult bărbați, acum femei). Aceștia merg cu sticla (plosca sau bărdacul), mai nou, invitații cheamă și rudele la nuntă.

Se merge de luni (joi)¹. Se merge separat: fata anunță neamurile ei, băiatul pe ale lui. Joi seara se călisește nașul (se invită). „Joi se trimite de la familia mirelui un număr fără soț, cum a spus părintele, care să-l vestească, dar pe macedonește se spune să-l călisească. A călisi înseamnă a invita nașii la nuntă.” (R. L). Merg cu plocon: pâine mare, un litru vin, o pasăre (tăiată) și dulciuri. Participanții, socrul mare, soacra mare, ginerele, socrii mici, o cumnată trebuie să fie în număr fără soț. Se adresau nașului: „Nașule, cu plăcere, sunteți invitați la nuntă”. (M. T.) Nașul pune o masă restrânsă.

¹ Din informațiile lui Th. Capidan, 1925, ziua de începere a nunții varia în funcție de sat. În vechime nunta începea luna. La Huma începea miercuri, iar la Liumnița (în mare parte informatorii din Cerna provin din acest sat) de joi. Luna era obiceiul de a se duce grâul (*ghiptu*) la moară (un fârtat din partea mirelui) sau ca o *posestumă* să prindă aluaturile (*cațî lutsolu*).

Tot joi se taie animalele (porc, miei, vițel), se pregătesc cozonacii, pâinea (persoanele care pregătesc mâncarea trebuie să aibă părinții în viață). Se prepară mezeluri, sarmale (cu foi de viță sau varză).

Rudele și cunoscuții se adună la casa mirelui aducând grâu și vin. Se împleteau cununi de cireș. Se strângea grâul și cu toții plecau la moară. Femeile și fetele se întorceau, iar câteva fete tinere pregăteau patul mirelui, în care se culcau mama și surorile mirelui. După ce se culcau, celelalte femei „le băteau”, iar apoi făceau o horă în jurul lor, timp de un ceas (cf. Th. Capidan). Obiceiul nu se mai întâlnește astăzi.

Vineri seara (sau sâmbătă, după cum este planificată nunta) se duc „la mărgele” (*mirgeani*). Toate rudele intră în casă și lada de zestre se scoate în mijlocul camerei și începe mireasa să scoată zestre ei și se spune [zestrea – *n.n.*]. După ce le scoate să le vadă toată lumea, rudele aruncă bani în lada de zestre. Se închide lada și acolo rămân banii de zestre. Se îmbracă mireasa pentru petrecerea de la salon (căminul de nunți) și se pleacă la petrecere. Participă toate rudele, toată lumea care vrea. Se pune muzică. Toată lumea se distrează fără să dea bani. Obicei românesc, spun unii informatori. Tot vinerea „domnișoara de onoare (*pusestrima*) dansează cu haina miresei”. Se făcea cununa (*veanițu*) miresei.

Sâmbăta se adunau rudele la casa mirelui, unde se servea masa. La Liumnița, sâmbăta plecau călisarii să invite oamenii. „Când începea nunta?» Începea de sâmbătă. Sâmbăta, la băiat, se adunau fărtații, adică prietenii, fărtați, așa le spune, se duceau la băiat. «Nu mai devreme, când se duceau alergătorii?» Aia, sâmbătă mergeau să anunțau: «Măine veniți la nuntă!». Și mergeau cu o sticlă. Nu se bea atunci, nu beau oamenii. Se duceau și anunțau: «Poftiți la nuntă!». Mai mult neamurile. Veneau sâmbăta la băiat neamurile. Puneau masă sâmbătă. Veneau neamurile și bărbiereau pe ginerică. Și găseau un băiat care și tată și mamă are, să nu fie vreun orfan. La fată, tot neamuri, tot sâmbătă seara, puneau puțină masă și scoteau zestre. «Cum se făcea zestre?» Zestre era în ladă. «Cum se numea lada?» *Sin-*

duchi. În limba noastră. În ladă se puneau rochiile care le avea. Nu băgau plapumi, nu nimic. Plapuma de învelit o făcea băiatul. El își pregătea. Și atunci veneau neamurile și aruncau bani în ladă. «De la mine atâta, de la mine atâta.» Fiecare, cum e la nuntă acuma. Și pe urmă, dimineața. Dimineața duminica veneau și luau mireasa. «Cine venea?» Nașul și neamurile. Aveau un port, *sucardă* îi spuneau, negru era cu ornamente roșii aicea, găitan. Când o desfăceau aicea aveau, spuneau chinari, tricolorul era, roșu, galben și albastru, aicea îl țineau, la *sucardă* cusut. «Din ce era făcută *sucarda*?» Din lână țesută, făcută cu niște găitane, ornamente roșii. Noi nu cunoșteam tricolorul că era steagul. Ca să vezi că de aici au venit. Deci încă-și păstrau tricolorul acolo, în Grecia. Deci se cunoștea că de aicea erau veniți, din România.”

Bărbieritul mirelui se realizează sâmbătă seara, înainte de apusul soarelui.¹ Un fârtat bărbierește. „Din spumă se pune într-o cană nouă de sticlă și se umple cu apă, din care socrul mare, înainte de cununie îi dă miresei să bea de trei ori” (I. M.). I se cântă ginerelui: „Până acum erai flăcău, de-acum încolo ești bărbat, să fii bine sănătos, să nu uiți, pe tetu și pe muma cari te-au născut, și te-au crescut!” Perii din barbă erau strânși cu grijă într-un prosop, se credea că se pot face farmece cu ei (cf. Th. Capidan). Se cântă, se petrece.

Cavalerii de onoare se numesc *fârtați*. Domnișoarele de onoare *pusestrime* (se aleg tineri cu părinții în viață). Duminică se adună toate rudele mirelui la el acasă, unde se pune o masă. Se duc apoi să-l ia pe naș, ginerele cu alaiul (rudele mirelui cu muzică, în special folosindu-se cimpoiul – *gaida*²). Se spune: „Fii voios nunu mare. Să-ți trăiască finii!”. Se cinstesc nașul cu rudele.

¹ Datorită faptului că nunțile de astăzi se mai fac și sâmbăta, bărbieritul se face dimineața, înainte de cununie.

² Oti Ion (frizer) este singurul cântăreț meglen la nunți. Nu a vrut să dea informații, spunând că au venit de la radiouri și televiziuni, l-au înregistrat și i-au promis că-i trimit o casetă, fapt care nu s-a realizat. „În anul 1940, când am venit, erau 20 de tambure. Acum mai este una, a mea.”

Servesc masa: nașii, rudele și mirele. Mirele trebuie să rupă primul pâinea (cf. Th. Capidan).

Steagul de nuntă se numește *furgliță*. Steagul este făcut din băț de trestie terminat la capăt printr-o cruce, în care sunt înfipite mere (unul sau trei) sau gutuie, de care se agăța o batistă roșie – înlocuită ulterior cu tricolorul, în unele cazuri apărând amândouă – și un buchet de flori. Unul dintre informatori ne-a dat denumirea de *băireag*. După nuntă se înfige pe casă (unde stă o săptămână sau 40 de zile). După cum remarcam și la nunta aromânească, *furglița* (acolo *flambura*) este un substitut al marelui, iar jocul *furgliței* în prezența nașei reprezintă o inițiere sexuală (la fel, frângerea colacului miresei).

Din partea marelui merg după mireasă un unchi sau frați de-ai socrului mare, iau două desagi (*disoaz*) care se pune pe umăr (țesute cu pătrățele, două culori, negru și alb). În față pune pantofii miresii și două mere și în spate pune un colac (o pâine) și vin. Pe drum cântă muzica. La casa miresei sunt așteptați de rudele acesteia. Ușa este închisă și mireasa ascunsă. Nașul sau ginerele trebuie să plătească mireasa. După ce se plătește, intră împreună cu ginerele și unchiul (înainte era un fârtat) cu desaga. Acesta scoate merele din pantofi, le dă miresei și îi pune puțin vin și zaharicale în pantoful drept. Mireasa bea vinul. Tot în pantofi sunt și ciorapi albi. Mireasa se încalță, sărută mâna și primește un ban. Pleacă unchiul și rămâne nașa care gătește mireasa. Se intră separat în casă: mai întâi bărbații, în ordinea vârstei, într-o cameră, și femeile în alta.

„Poarta era încuiată. Se ducea din partea socrului un om principal.” (M. L); „Un frate, un unchi. Și avea o traistă și în traistă avea rochie, avea pantofi, avea dar la mireasă și neamurile miresei. Ușa era încuiată. Dam o sută de lei când deschideau ușa (o sută de lei era ceva, erau bani grei!). Dădeau o sută de lei, deschideam ușa. Dacă deschideam ușa, intrau acolo femeile mai importante și găteau mireasa în casă. Toată lumea era afară.” (N. H.)

„Există un obicei până să gătească mireasa? Cine o gătea?» Nașa și neamurile principale ale băiatului. «Și în traistă ce era?»

În traistă era ghiulul miresei, dracu-lacu tot costumul pentru fată. Deci pantofi, rochie de mireasă, mere absolut tot. După ce se gătea mireasa, nașul era afară. Venea mireasa în fața nașului. Nașul stătea pe scaun cum stăm noi aicea.” (N. H.)

Nașul rămâne afară în timp ce nașa gătește mireasa. Două tinere necăsătorite scot mireasa în curte. Nașul stă pe scaun având în față o măsuță cu o pâine și două pahare în care pune vin și bani de metal. Mireasa împreună cu mirele sunt aduși de un copil numit *putcumnic* în fața nașului. Se închină de trei ori cu mâinile în șold. Nașul ia amândouă paharele în mână, se ridică și îi dă să bea de trei ori alternativ din cele două pahare. Începe să spună *blugusoave* (urări): sănătate, copii mulți, sănătoși și înțelegere. Apoi răstoarnă paharele de vin, le aruncă jos și copiii adună banii. Mireasa are pregătite florile pentru nași, le pune flori, le sărută mâna și nașul îi dă bani. Intră în casă cu mirii și îi pune și mirelui floarea a doua (nașul i-a pus o floare când a fost luat de acasă).

Vin socrii mici cu rudele și începe iertăciunea. Socrul mic o predă pe mireasă mirelui, moment în care se plânge. Socrul mic pune mâna dreaptă a ginerelui sus și a miresei jos și spune: „Cum Domnul cu tine, tu cu ea!” (Cum Dumnezeu are grijă de tine, așa tu de ea.). Soacra mică la fel, rudele la fel. Se iese din casă: socrii mici iau pe tineri de mână, îi scot în fața ușii și dă nașei un cozonac (colac) pe care-l rupe deasupra mirilor și-l aruncă în patru colțuri, în cruce: în numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh, amin. Soacra mică pregătește miresei într-o batistă puțin grâu pe care mireasa îl ține în mână. După ce face doi pași în față îl aruncă în trei direcții. Ultima oară aruncă cu batistă cu tot. Se dansa hora nunului, se dădeau prosoape de borangic, nașilor, fărtașilor. După ce pleacă la biserică, mireasa nu se mai uită înapoi în timp ce tinerii o strigă.”

„Plătești la ușă. Ducea voalul nașa, gătea mireasa, pregătea mireasa. [Rupeau] colacul în cap, rupea turta. [Părinții fetei] luau pe ginerică și mireasa, îi puneau în fața lor și le spuneau, îi prevedeau: «Până acuma a fost a mea, acuma, a ta.». Și le dădea un ban. «Să ai grijă de ea!». «Cum se făcea iertăciunea la naș?»

Spunea nașa să aducă un scaun, puneă tatălui un alt scaun și cu vin, pâine și cu două pahare. Și *blagovesea* nașul. Și venea mireasa, se închina și arunca nașul, *blagovesea* cum zicem noi, felicita pe românește, dar noi *blagoveseam*. „Să trăiți, să aveți copii, casă de piatră să aveți”. *Blagovesea* nașul. Și pe urmă plecau la biserică.” (M. T)

„«Cum se fac iertăciunile?» Deci mireasa și mirele când pleacă din casa părinților, după ce s-a pus masa, s-a gătit mireasa, înainte de a pleca la cununie, în fața nașilor și în fața părinților, stând aplecată, fac mătănii și trec peste o plapumă, parcă, de ce, nu știu.” (R. L.)

„Când iese din casă cu nașa și cu nașul, ține mâna pe spatele lor și se închină de trei ori (toți) împreună cu pâine și cu sare. Se închină în fața socrilor. Se aruncă apă.” (Ț. N.)

„Socrii mari așteaptă mirele și mireasa împreună cu toată nunta la poarta bisericii. Se așteaptă cu o pâine mare (colac) făcută de soacra mare. Socrul mare ține cana cu apă, o sticlă cu vin și cu busuioc” (S. G.). Mirii amândoi fiind față în față cu socrii se apleacă de trei ori în fața socrilor mari. Socrul mare așteaptă numai pe cele care se știe că sunt fecioare (nu se fac iertăciuni la oricine). Sora ginerelui (sau neamuri din partea băiatului) iau un băiețel mic (doi-trei ani). După ce se închină de trei ori soacra mare o închină de trei ori cu colacul pe mireasă (de umăr). Mireasa sărută mâna soacrei mari. Socrul mare îi dă să bea din cana de la bărbierit și de trei ori să bea vin din sticlă. Îi dă și băiețelul în brațe, mireasa îl sărută și îl dăruiește cu un cadou (o cămașuță, un costumaș). Nu se dă copilul dacă nu e fecioară. Oamenii se feresc să dea copilul dacă nu e fecioară, păcatul căzând pe copil. Acum, de teamă, nu mai dau copilul. Socrul mare primește un dar de la mireasă și soacra mare la fel (dacă e bogată o cămașă, pijamale, dacă e săracă un prosop). Socrul mare ia mireasa de mână, soacra mare ia pe ginere de mână, în spate vin nașii cu fărtații și o duce până în fața mesei de cununie și o dă în primire la preot.

„Înainte scoteau un copil. Când ajungeau la poartă la biserică, venea soacra, mama lui băiatu, cu pâine și cu apă, o închina așa cu pâinea, îi dădea un copil mic. «Ce făcea mireasa?» Îl pupa, îi dădea un cadou la copil și apoi intra în biserică, îi cununa părintele. Când se duceau acasă, la poartă când ajungeau, trebuia să ia socrul fata în brațe din șaretă, din căruță, și s-o ducă în casă. Pe urmă puneau masa.” (Ș. C.)

„«Când se ducea mireasa la biserică, ce se întâmpla?» Din neamul băiatului apăreau cu un copil. Dar ce se întâmplă? Dacă mireasa nu era fată, copilul se îmbolnăvea. Și nu prea dădeau copilul. «Dar fata avea curaj să ia copilul dacă știa că se îmbolnăvește?» Fata, de rușine, îl lua. Părinții care erau bogătași, dacă nu era fată, a doua zi o puneau pe grapă și o duceau la părinți.” (N. H.)

„Și el [fârtatul] călare pe cal, și mirele și mireasa pe cal roșu, [pe ea] tot un cavaler o conduce. Socrul și soacra îi așteaptă în ușa bisericii cu un ulcior cu apă și un buchet de busuioc uscat. Copiii beau, îi sărută și intră în biserică la cununie.” (S. G.)

„La mireasă se face cozonac [colac] și se rupe deasupra capului când iese mireasa. Se rupe și se împarte (de către soacra mică). Se păstrează bucățile și se pun sub pernă (cine are fete de măritat), ca să-și viseze ursitul sau se mănâncă.” (Ț. N.)

Alaiul vine de la biserică acasă la mire. Există obiceiul ca socrul mare să o ia în brațe pe mireasă și s-o ducă până în casă. „Când se duceau acasă, la poartă când ajungeau, trebuia să ia socrul fata în brațe din șaretă, din căruță, și s-o ducă în casă. Pe urmă puneau masa.” (M. T. – informatorul provine din Oșini, sat în care exista acest obicei ca socrul mare să ducă mireasa în brațe). Existau și alte obiceiuri: la Liumnița, mirele și mireasa se opreau în fața pragului, moment în care fiecare nuntaș trecea prin fața lor și îi săruta pe frunte, nas și umeri, apoi un băiat venea în fugă și încerca să-i despartă; un alt obicei, asemănător cu cel fărășerot, era de a pune pe prag un chilim pe care să calce mireasa când intra în casă.

Zestrea era adusă de poguzăi. „Se cununau. În timpul ăsta socrul mare și cu soacra se ducea acasă. Veneau cu zestrea fetei, o duceau acasă la băiat. «Ce zestre era?» O ladă acolo și câteva lucruri ce aveau și cu caii călare. Și se duceau la socrul mare. «Socru' mare, ți-am adus zestrea și ne dați bani!». Le dădeau bani acolo, lăsau zestrea, ei plecau și pe urmă rămânea nunta.” (S. A.)

Când începe masa mare, mirii așteaptă nașii la ușa salonului și se închină în fața nașului de trei ori. Dansau hora nașului și se așezau la masă. Se desfășura la salon (căminul cultural) sau acasă la băiat. Nuntașii se așezau într-o ordine prestabilită: la masa nașului, nașii cu mirii în centru, în dreapta socrul mare, în stânga socrul mic. În partea socrului mare, rudele lui. În partea socrului mic, rudele lui, iar în față, invitații. Se cântă diferite cântece, printre care *Dimândarea Părintească*.

Meniul tradițional era compus din sarmale cu frunză de varză sau viță, ciorbă acrită cu borș, pilaf de orez cu copan de pasăre, friptură de porc. Se mai făceau preparate din porc (lebăr, tobă, cartaboș). Se serveau vin și rachiu, iar ca desert, cozonac.

Când se aducea cozonacul „se juca găina” la nașul mare cu un cozonac și apoi la socrul mare (soacra mică). După găină se dau bani (obicei românesc împrumutat de megleni).

„Un număr de persoane, rude apropiate ale băiatului, servesc toată seara la masă. Aceștia pregătesc găina (o găină tăiată, prăjită, aranjată frumos, capul cu puf, o joacă). Apoi dau tăvile cu cozonac. Nașul trebuie s-o plătească, la fel cel care o joacă. Găina are o țigare în cioc aprinsă, flori, fundă. Începe darul nunului mare: cămașă, ciorapi de lână împlețiți, un prosop țesut (dăruiește soacra mică). La nașă îi dădea o cuvertură țesută de mână, material de rochie, prosop țesut. Soacra mică dă la copiii nașilor și la părinții nașilor. Socrilor mari (tot soacra mică dă din partea miresei). Socrii mari fac masa, iar socrii mici dau cadouri (rochie, prosoape, baticuri). Se dau cadouri la toți invitații. Pe tavă se pune o felie de pâine cu sare și începe darul cu bani. Nașii, socrii... Nașul mare îi numără, se pun în prosop, se leagă

și se dă mirilor. Se dansează după când se încheie. După o perioadă de dans dispar mirii, pleacă la culcare. Și rudele miresei pleacă acasă.” (I. M.)

Un obicei de nuntă extrem de interesant îl reprezenta „spartul oalei”, precum și invitarea morților la masă. „La nuntă, când se spală mireasa în cap, ia un ulcior și-l sparge. La nuntă, când face nunta, se suie în pod cu un colac și o farfurie acolo cu apă și îi invită pe moși la nuntă. La moarte nu avem. Invită morții la nuntă.” (S. G.)

Obiceiuri după nuntă

Luni se făcea *vestea*. În trecut, se vestea printr-o împușcătură. Mirele dădea ordin să ducă sau nu rachiu la salon. Mergeau trei femei cu sticle împodobite cu flori cu rachiu roșu. Se cânta geamparaua și se dansa. Dacă mireasa nu era virgină, era trimisă pe grapă la părinți acasă. Cei care vin cu vestea sunt primiți și serviți de soacra mică (acolo sunt toate rudele socrilor mici). Apoi se ducea vestea la nași. Flăcăii prindeau pe mire și îl spânzurau de o grindă pentru păcatul săvârșit, cerându-i să plătească ca să-l ierte. Mireasa era de față și era întrebată dacă îl cunoaște și dacă vrea să fie iertat. După mire, vine rândul socrului mare care promite să le dea ulei, zahăr, făină. Din acestea se face apoi halva.” (S. A.)

„«Vestea când se făcea?» Cu vestea, dimineața. Seara, după ce plecau, îi trimit pe tineri la culcare. Și acolo aveau pe cineva care aștepta. După ce ieșeau tinerii de acolo, vedeau care este treaba, e bună sau nu-i bună, cum era, și pe urmă imediat se strângeau toți care erau din neamul ăsta și începeau să îi adune pe neam. Îi spânzurau. Aveau o grindă în gard, mare, îi legau cu funia. «Pe mire, pe cine?» Prima dată pe mire. „Ce-ai făcut în seara asta? Cum?” Vine mireasa și o întreabă: «Tu îl cunoști pe omul ăsta?» «Da, îl cunosc.» «De unde-l cunoști?» «Păi îl cunosc, uite, din seara asta.» «Ei, dacă-l cunoști, îl eliberăm. Dacă nu, îl spânzurăm.» Și apoi începeau pe neam: socrul mare, îl țineau să dea dar. Făceau halva. Și după ce ieșeau tinerii din cameră, plecau din neamul bărba-

tului prin sat. Venea la mine, că sunt neam, venea la oameni, și aduceau vestea, pentru că băieții ăia au fost buni și au ieșit bine. Iar dincoace, care îi spânzurau, dădeau zahăr, dădeau ulei, și începeau, puneau cazanele și făceau halva. Și după ce terminau asta, gata, petreceau. Puneau masa. «Dacă nu ieșeau bine, ce se întâmplă?» Dacă nu ieșeau, mai aveau niște dificultăți. Halva se făcea cu mălai, prăjită bine cu ulei, cu zahăr, cu astea. Pe urmă, toată lumea la masă, după ce mâncau darurile pentru fiecare acasă.” (S. A.)

„Le lua pe neamuri, verișorii lui. Se dă un kg de zahăr, ulei, se face halva cu mălai. Am eu un cazan de 40 de litri. Cernea mălaiul, la toată lumea dădea halva din aia. Ginerelui îi turna mireasa apă să se spele. Și ăștia îi puneau cenușă. Ea îl spăla, îi dădea peste ochi. Și mireasa îmbrăcată, cu două colege de-ale ei trecea la toate fântânile, la toate cișmelele, se ducea și închina. Tot satul îl lua. Orice copil, de un an dacă era, îi săruta mâna [mireasa] și primea un ban. Iar un turc, s-a întâlnit cu el, i-a dat un galben, n-avea mărunțiș, îi da câte un ban. Și turcul i-a dat un galben. O liră, liră se spunea. Joi seara se duceau la părinții fetei. Dar nu se culca cu ginerică la un loc, el într-un pat, ea într-un pat.” (S. G.)

Mireasa însoțită se duce acasă la mamă. Nu intră în casă, este așteptată la poartă cu dulciuri (sarailie). Mireasa are la ea o cană de sticlă și trece pe la trei fântâni (*Si scoate niveasta la apu*). Una înainte de a ajunge la mamă, la poartă, se închină (cu mâinile în șold) la mama ei. Aceasta îi dă dulciuri să ducă acasă, mireasa sărutându-i mâna. Apoi pleacă la o a doua fântână, ia apă, iar a treia fântână este cea din curte (la ginere). Gineretele trebuie să se spele pe mâini. Oamenii îl murdăresc, îi pune praf, funingine etc. Mireasa îi dă un prosop să se șteargă și un dar (cămașă, ciorapi împlețiți, pijamale). Mireasa sărută mâna ginerelui și primește bani. După acest obicei se pleacă la salon.

Rudele din partea socrului mare se duc la naș să-l ia și să-l ducă la salon unde îi așteaptă mirii (acolo sunt cei apropiați). Vine și socrul mic cu rudele lui. Mirii servesc pe nași cu rachiu

roșu și apoi pe invitați. Se făcea o horă mare și se dădeau mici cadouri mirilor (obiecte de uz casnic).

La opt zile de la nuntă (sâmbăta) tinerii se duc în vizită la părinții fetei, înnoptând acolo.

„«Mirii se duceau în vizită ...?» Așa. Când venea sâmbăta, acum, mirele cu mireasa se duceau la socrul mic. Și atuncea socrul mic îi aștepta cu neamurile acolo. Și ce făceau? Și zice socrul mic: «În seara asta îl trimitem pe mire să mi-aducă lumină»; «De unde lumină?» Găseau o cracă de brad, ăla ardea, bradul arde bine. Zice: «Nu mă interesează». Se ducea, aducea craca aia de brad, îi dădeau foc și îi puneau pe ginere să i se închine. Țsta i se închina de trei ori. Și sâmbătă seara spre duminică dormeau la socrul mic.” (S. A.)

„Miercurea [de fapt, sâmbăta – *n.n.*] venea domnișoara de onoare, lua mireasa și o ducea la mama. Așa m-am închinat de trei ori, am sărutat-o, la revedere, am plecat, m-am dus acasă și atunci a luat steagul de acolo. Așa era obiceiul. Când lua mireasa la legătoare, lua mireasa și o plimba pe la trei fântâni. Lua cu cana apă. Din cana aia se ducea la naș, la salon, și le turna la naș să se spele nașii pe mâini, la ginerică întâi și pe urmă la naș. După nuntă, în prima joie, se duc mirele și mireasa și se spală pe cap și dorm la părinții miresei. Se pune masă, *prăvisimi* se numește, mama miresei primește foștii miri, copiii, le pune masă, mireasa zice că e bine să se spele pe cap acolo la mamă-sa și dorm acolo o seară. Așa e frumos. Noi am făcut și noi așa.” (R. L.)

Obiceiuri la înmormântare

„«Sunt ceasuri bune și ceasuri mai rele pentru moarte?» Da. Se spune că în marță, e un ceas rău, nu e bine. Se spune că dacă întâlnești pe popa, nu-ți merge bine. Dacă vezi pisică neagră, nu-ți merge bine. «Ce se face pentru ușurarea morții? Sunt obiceiuri?» Unul se roagă că înainte să moară să se ierte, se fac 30-40 de mătânii. Am făcut o greșală, anumite greșeli. E un canon, faci 40 de mătânii și apoi să te împărtășească. «Se mătură casa, se aranjează?» Nu, astea sunt. Te duci la popa și popa îți

dă un canon. «După ce se cunoaște că a murit cineva, sunt semne?» Îți joacă ochiul, a urlat câinele, cântă găina. Chiar când a murit băiatul, câinele a urlat și eu stând aicea, m-am perpelit și apare o mașină, cu fata, ginerele meu și o asistentă, cumnată. Mă, ce să fie asta? Nu era duminică, nu era sărbătoare. «Tată, am venit să te vedem. Jean a murit.» Am început să plâng. A urlat câinele. Când a murit soția, tot la fel, a urlat câinele. «După ce moare omul, ce pregătiri se fac în casă?» Se spală toate rufele care sunt în casă, văruiește așa să fie curat lu' mortu'. «Se acoperă oglinzile?» Oglinzile în casă, se pune un ștergar. «Se izgonesc animalele, pisica?» Nici câini, nici pisică să nu intre. «Se deschid ferestrele?» Se deschid, să nu miroase mortul. «Se vestește moartea, se bat clopotele?» Clopotul bate. Cine a murit, cutare. Eu când am plecat îi spun să mă citeze la bătut clopotul. Îl pomenește preotul. A bătut și cine a murit? Profesorul Simiti. A auzit tot satul. «Se pune steag la casă?» Nu. O cârpă neagră se pune la poartă sau la ușă. «Nu sunt diferențe pentru copii?» Nu pun doliu acolo: un semn negru. «Ce i se face mortului, imediat după moarte?» Îl leagă ca să nu stea gura căscată și îi apasă ochii. «Îi acoperă fața?» Nu. Dacă ceva miroase, îl acoperă. «Cine scaldă mortul?» Oricare, un bărbat poate să-l scalde, iar la femeie, femeie. «Când și unde se scaldă?» În casă. Îl scaldă, îl îmbracă, îi fac sicriu, îl pun în sicriu. Unghiile și părul le pun într-un loc și le îngroapă în cimitir. Se leagă mâinile și picioarele și dacă a botezat pe cineva, o batistă se pune pe mână. Picioarele le are legate și popa, când îl duce la cimitir, îl dezleagă. Se îmbracă în haine noi. Îi pune în buzunar niște bani, un pieptene și o batistă. Are ștergar, la neamuri le dai numai ștergar, la popă nu-i mai dă. Se pune pe masă. Se pune sicriul, se pune pernă la cap, se pune ceva jos, să nu fie numai pe scândură. «Cum se așterne pentru mort?» Se pune măcar două fire de stuf. Acum nu se mai pune stuf, pune rumeguș, jos, o pătură nouă. «Mortul este acoperit?» Are special făcute, îl acoperă de la picioare și până la gât. Acum nu mai are, numai cearceaf alb, curat. «Ce lumânări sunt lângă mort?» Întâi îi aprinzi o candelă și arde zi și noapte aprinsă. Pe urmă,

lumânare. Se pun într-o strachină cu făină pe sală și se aprinde. Lumânările arse, ce-au rămas, le aruncă în groapă. «Se ia măsura mortului cu o ață și se face o lumânare, colac, care arde 40 de zile?» Se face. Cât e de lung mortul. Se încolăcește și arde cât o ține ea.” (S. G.)

„Trebuie să fie la înmormântare tot nou și pantofi și tot. «Cu ce se ia măsura, cu o sfoară?» O sfoară, un stof dacă ai. Unde stă sufletul mortului, cât stă mortul în casă?» În cer, duhul s-a dus! «Călătorește?» N-a venit nimeni de acolo. A venit cineva? N-a venit. «Cine intră la mort?» Indiferent. Când moare omul, tot satul vine. Când a murit nevasta, o mie de persoane au venit. «Ce se spune?» Dumnezeu să-l ierte și la plecare, tot Dumnezeu să-l ierte. «Se poate lăsa mortul singur?» De fapt nu. Am văzut, îl lasă singur unii. La noi îl păzesc toată noaptea. «Noaptea se adună lumea la mort?» Se adună. Se dă mâncare, se face o pâine caldă. «Aduc ei ceva?» Aduc, împărțesc și ei la morții lor, biscuiți, bomboane. Unii când vin, de seară până dimineată stau. Vin, pleacă, că nu încap, dacă vin 30 de persoane nu-i încap camera. «Se vorbește, se bea? Vorbesc, discută, beau. Despre mort?» Nu, aia ce-a făcut, ăla ce-a făcut, cum e omul. «Se joacă, râd?» Râd, pe ei nu-i doare de băiatul tău sau soția ta. Râde omul. «Fac glume, păcăleli?» Nu, la noi nu. La români păcălesc, la megleni nu. «Cum se face coșciugul, ce nume are?» *Sinduchi* de moarte din scândură de brad. Lungimea și lățimea, se bat jos șipci, legătură, unul face capacul, îl îmbracă pe capac tot în negru, face o cruce albă și pune o pătură nouă, frumoasă, peste capac. Pe cruce e scris numele, prenumele, data nașterii, morții. Pe urmă îi face cruce cum poate el. E de lemn, când putrezește aia, se pierde și groapa, dacă nu are neamuri, nu are nimic. «Când se îngroapă?» Cel puțin 24 de ore trebuie să aibă, că s-a întâmplat unii să se trezească, să aibă certificat, boala omului. Dacă el a murit azi, mâine la 1, la 2, l-a înmormântat. Nu se mai trezește el. «Cine vine la înmormântare?» Toată lumea, nu contează că e neam sau nu. «Vine preotul acasă?» Seara vine, îi citește. «Se oprește la răspântii?» Și în fața bisericii și la toate răspântiile se oprește. «Se sparge o oală?» Nu

știu. Eu știu că la nuntă se sparge. Mi se pare că și aici se sparge o oală. Când a ieșit soția au aruncat o oală aicea. «Se face brad la mort?» Nu, colac, îi dă colac. «Cum se duce mortul?» Pe targă, cu targa până la cimitir. Unii îl pun în căruță, îl duce la biserică. Țștia care sunt tineri îl iau cu mâinile. «Îi plătesc?» Nu, nici la groapă nu-i plătesc, fac voluntar, neamurile, prietenii. «Preotul se plătește?» Da. Și colacul i-l dai. «Ce fac pe drum?» Au venit pe partea asta, schimbă drumul, și în toate răscrucile se opresc și citește popa, aruncă bani.” (S. G.)

„Nu făceau coșciug. Îl luau pe targă și când îl duceau la cimitir, imediat după ce îl puneau în groapă, liber, fără coșciug, puneau adăpost pe deasupra și rămânea ca într-o cușcă. Puneau pământul. Coșciug nu știau să facă.” (S. A.)

Obiceiuri la naștere

Moașă. „Când se naște copilul, baba (moașă) îl ia și-l scaldă într-o pungă de postav plină cu apă în care se pune sare și o monetă ca să fie copilul sănătos și bogat.” (Cosmulei, 1909: 7)

„«Cu casa copilului ce se făcea? Se îngropa?» Se îngropa. «Se punea într-o oală?» Da. «Ce se mai punea în oală?» Se îngropa sub un pom. La rădăcina pomului.” (R. L.)

„«Cum sunt ursitoarele?» Acasă. Iau o pâine întreagă, așa, colac cum se zicea la noi, cu sare adusă lângă copil, cămășuța, dacă avea frate mai mare, cămășuța fratelui. Îl îmbracă întâi cu ea să-și iubească frații. Așa făcea înainte. Pâine cu sare, puțină făină, puțin zahăr să fie dulce ca zahărul, ziceam niște cuvinte acolo, nu știu ce ziceam. Ca să vină ursitorile, să fie cuminte, ca să urseze băiatului ce-i mai bine, să nu facă rele. «De unde știm că au venit ursitorile?» Nu știm, le așteptăm. Lăsau semne pe făină. «Câte erau?» Trei. «Cum erau?» Nu le vedeam, nu se arătau.” (R. L.)

„La trei zile de la naștere. A treia zi chemau neamurile. Făceau puțină mâncare și cu usturoi pisat ca să guste toată lumea pâine caldă și usturoi pisat. Și la moarte tot așa dădeau usturoiul și la naștere și la nuntă. De rele se dădea, să nu se apropie de copil.” (R. L.)

Credințe. „Copilul nu e bine să se ia în brațe nici să se plimbe până când e *pijă*, adică nebotezat” (Cosmulei, 1909: 10)

„*Samovilele* caută în tot chipul să se atingă de liuncă ca să-i usuce sânul și să rămâie micul fără lapte ca să moară. Tot pentru a împiedica *Samovilele* ușa camerei în care se află lăuza nu se deschide de seara până dimineața.” (Cosmulei: 1909, 13)

Obiceiuri pentru recăpătarea laptelui la lăuze: „Femeia care și-a pierdut laptele, se furișează pe la ferestrele lăuzei și pândeste momentul când lăuza își lăptează micul. Dacă în acest moment hoța de lapte bea apă dintr-un pahar care îl are la sine, e sigură că redobândește laptele, bine înțeleș în paguba lăuzei.” (Cosmulei: 1909, 14)

„Un copil se cunoaște dacă e deocheat, vărsând într-un pahar apă curată, în care se pun niște cruciulițe. Dacă pe deasupra apei se ridică bășicuțe, după ce am spălat copilul pe obraz din acea apă, atunci dânsul e deocheat. În cazul acesta, și când omul cu ochi răi, care a deocheat copilul, e cunoscut, se iau pe-tice din hainele lui și se afumă micul. Acest leac se zice că are efect și la oamenii mari, până la etatea de 30 de ani, căci până la acest an are putere deochiul” (Cosmulei, 1909: 15)

„«Botezul la cât timp după naștere se făcea?» La 40 de zile. Mama fetei aducea scutece și un colac cu miere, să fie dulce. «La un an sau doi, la fetețe, se rupea turtă?» La un an, tot așa făceam, pâine caldă. Se orna cum știam cu furculița [se înțepa] și împărțeam la toate neamurile. Trimetteam mama copilului ca să ducă turtă caldă pentru băiat, unsă cu miere de albine, să-i trăiască băiatul. «Și la fete și la băieți era la fel?» La fel, la un an. Și la nașă se ducea tot cu turtă și cadou. «Câți ani se ducea la nași cu plocon?» După nuntă se ducea la nași mereu. Cât trăiesc nașii, la toate sărbătorile mari (Paști, Crăciun, Lăsat de Sec). «Ce se duce?» De Lăsat de Sec cu o sticlă de ceva, de Paște ne ducem cu colac din cozonac, ouă roșii și sticla de vin. De Anul Nou cu pâine și găină crudă. «Cine pune numele copilului, nașul?» Nașul. «Sau la primul băiat se ia numele socrului mare?» Înainte așa era, la machedoni așa era. Dacă era băiat, pune numele la tata băiatului, dacă era fată, pune numele la mama fetei. Acum [pun] părinții.” (R. L.)

Obiceiuri de peste an

Meglenoromânii veniți în România au fost asimilați, în mare măsură de către români atât lingvistic, cât și cutumiar pentru că ei s-au considerat în mod consecvent ca fiind români (este vorba de curentul format în urma funcționării școlilor românești din ținutul Meglen, înființate la sfârșitul secolului al XIX-lea).

Cei veniți în Cadrilater în anii 1925-1927 s-au integrat rapid în societatea românească. Avem astfel peste 75 de ani trecuți din momentul emigrării. Multe obiceiuri fiind asemănătoare cu ale românilor, dialectul fiind mai apropiat de limba literară decât cel aromân, numărul mic al reprezentațiilor comunității a făcut ca obiceiurile specifice să dispară sau să fie transformate. Noi am încercat să aflăm date despre obiceiurile specifice lor. De altfel, în Cadrilater au sosit și vlahi timoceni (ex. localității Cusuiul din Vale), dar despre care nu mai există date, ei pierzându-se în masa românilor. Meglenoromânii s-au păstrat prin numărul relativ mai mare (aproximativ 2000) și datorită localizării, atât în câteva sate din Cadrilater, cât și compact în comuna Cerna din Tulcea. Aceasta a făcut ca să mai avem astăzi o comunitate meglenoromână pe teritoriul României.

Bodnicul – butucul de Crăciun

Din cercetările efectuate am ajuns la concluzii care demonstrează unitatea spirituală de veche proveniență între aromâni, meglenoromâni și români. Dar ca să argumentăm, aducem în atenție un străvechi obicei precreștin: butucul de Crăciun. Acest obicei este întâlnit în toate zonele locuite de români și are o vechime incontestabilă. Obiceiul constă în arderea unui butuc (de stejar) din Ajunul Crăciunului până la Bobotează. Este întâlnit izolat și la letoni, la bulgarii din Kündestil (butucul poartă numele de *prekladnik*, cf. Th. Capidan), la sârbi și croați.

La aromâni butucul poartă numele de *babnic*, iar cărbunii rezultați din arderea acestuia erau investiți cu puteri terapeutice, fiind folosiți pentru vindecarea vitelor (Capidan, 1942,

p. 76). „În ajunul Colindei se pune la foc și vestita buturugă numită de noi babnic, care arde în fiecare zi până în ziua Bobotezei... În legătură cu acest foc din noaptea de Crăciun, aromânii zic următoarele: arde foclu, că feată úrsa (arde focul, căci fată ursa).” (T. Papahagi: 1979, 177)

La meglenoromâni, butucul (*bodnic, boadnic*) era adus din pădure, iar capul familiei ieșea în curte (*aric*) și înconjura *strejurul* (parul din mijlocul ariei de care se leagă caii ca să treiere grâu). Femeia ducea în brațe o tipsie de aramă (*sinie*) plină cu fructe și colaci. Bărbatul făcea o rugăciune către Dumnezeu, invitându-l la cină. „Doamne, doamne! Vin de ținăm! Cu birichet, cu casmet cu sănătăți și cu tot țe dideși” (de trei ori), în traducere însemnând „Dumnezeule! Dumnezeule! Vin să cinăm cu belșug, cu noroc, cu sănătate și cu tot ce ai dat.” (P. Papahagi, 1902)

„Colindele când se cântau?» Ei, colindele în seara de Crăciun, cu o zi înainte se duceau. În seara de Crăciun nu se ducea nimeni. În Ajun se duceau și plecau băieții, fete nu. Nu exista fată să se ducă. Aveau ciomegi făcute cu o buturugă, scos din rădăcină, coajă verde. *Ciumagă*. Și doi, trei, de la casă la casă. Și colindau. «Ce li se dădea?» Covrigi făcuți la cuptor, nuci. Dacă mă duceam eu la ruda mea, niște colaci făcuți și înăuntru încă unul, adică duble. Și aia era. «Era obiceiul ca în seara de Crăciun să se bage buturuga?» Ooo! În seara de Crăciun ce făceau? Se duceau și adunau rămurele mici, tăiate, tăiate, tăiate și spuneau că ăștia sunt *pui*. Se duceau și tăiau un arbore sau un lemn mare și-l duceau. Și ăla, bodnicul, buturugul și cu puii ăia ardeau până în Bobotează. «Și purta un nume buturuga asta?» Bodnicul. *Dedu Bodnicul*. Dedu – adică bunicul. «Dar buturuga din ce trebuia să fie?» Din stejar. Aduceau buturuga aia, o puneau în foc, ardea puțin, o scoteau iar, și-o țineau până la Bobotează. «Cu cărbunele ce făceau?» Cu cărbunele făceau pâinea, cu testul.” (S. A.) „«Ce e cu butucul ăsta? Ce reprezenta?» Uite ce se întâmplă. De exemplu, în seara de Moș Crăciun când venea, femeia pregătea acolo masă, bărbatul lua cel mai mare butuc de stejar. «Hă-hai, a venit Moș Crăciun, dădă! Bodnicul a venit!»,

adică cu butucul ăla. «Moșul era butucul?» Butucul da, Bodnicul. Și veneau cu butucul ăla și îl puneau în foc.” (N. H.)

Tot P. Papahagi relatează că la Huma și Birsilav (două sate din câmpia Meglen, nordul Greciei), butucul purta denumirea de *cloșcă* (*cfacică*). Bărbatul îl ducea la strejur imitând cloșca, iar copiii, având rămurele în mână, imitau puii. După ce se puneau rămurelele pe foc, cenușa se strângea cu grijă și se puneau la rădăcinile pomilor fructiferi pentru a avea rod. De Crăciun, când mergeau în vizită, copiii urau: „Puiiu, puiiu! Domnu’ s-va da birichet! (Puiule, puiule! Domnu’ să vă dea noroc!).”

Obiceiul de a merge copiii la colindat pentru a ura belșug și bunăstare prin imitarea puilor se practică și în Banat și Oltenia: „Copiii erau puși *cloță*. În ziua de Ajun pe primii colindători îi puneau cloță. Îi așezau pe pământ, sau pe pat și pe cap le presărau semințe de cucuruz și grâu, iar copiii ziceau «Pi, Pi, coț coț, bee!» (după ce vietăți avea gazda). Dacă veneau copii (băieți) aveau noroc în gospodărie, când veneau fete nu era cu spor.” (Jebel, jud. Timiș) „Când copilul se ducea la rude, sau vecini să-și ia colacul și bucată de cârnăț, era pus cloță de către gazda cășii. Pe vătrai se puneau cenușă și un crăițar și copilul căuta cu degetul crăițarul. Copilul era așezat pe un scaun după cuptor, să stea bine pe scaun, ca să stea cloțele pe ouă.” (Satchinez, jud. Timiș)¹ „Când intrau în casă, copiii care colindau aruncau în sobă o surcică, o frunză, o creangă și spuneau: «Pui, pui!».” (Orodel, jud. Dolj) „În dimineața Ajunului, cine vine în casă aduce o bucată de lemn, șade pe scaun la gura focului, îl bagă în foc și zice: «Pui, rațe, atâtea buți de vin!».” (Ostroveni, jud. Dolj) „Bună ziua lui Ajun, că-i mai bună a lui Crăciun, pui, pui, pui, pui.” (Bistreț, jud. Dolj) „În săcuiul cu care plecau de acasă, colindeții purtau paie și lăsau paie în fiecare casă zicând: «Pui, pui, pui», urând ca atâtea pui să scoată cloța câte paie lasă ei.” (Cetate, jud. Dolj) „Colindătorii luau o mână de

¹ Citate din *Documente Etnografice Românești, Sărbători și obiceiuri, Banat. Crișana. Maramureș*, vol. 2, 2002, p. 199-200

paie numite pui, le puneau pe foc ca să scoată cloțele pui și spuneau: «Bună ziua lui Ajun/ Și mai bună lui Crăciun/ Pui mamă, pui/ Dă și mie un colindete/ Să-l bag la săculete/ Pui mamă, pui/ Și un codru de dovlete/ Să fiu mândru la fete».” (Desa, jud. Dolj) „50-60 de pițărâi cu un vătaf, descântau în foc și făceau urări. Se așezau pe pat să-i stea [gazdei] cloșca pe ouă.” (Peștișani, jud. Gorj) „În ajunul Crăciunului, primul care intra în casă scormonea în foc cu un băț și zicea «Clonc, clonc», ca o cloță, iar gazda îl puneă să clocească jos ca să aibă noroc la pui tot anul.” (Breznița Motru și Hinova, jud. Mehedinți) „Scormoneau în foc cu colinda, un fel de băț înflorat și spuneau: «Pui, pui», ca să aibe cloțele pui. Azi nu se mai obișnuiește.” (Gârla Mare, jud. Mehedinți) „Colindătorii scormoneau în foc și stăteau pe un coș cu paie, în care cloceau primăvara cloțele.” (Vergulescu, jud. Olt)¹

Nu este deloc surprinzător ca obiceiuri similare să se regăsească și pe malul stâng al Dunării, la vlahii timoceni din Bulgaria: „Dimineața, în ajun, copiii plecau în colindeți și zbie-rau pe ulițe: «Colindeți, colindeți». Plecau pe întuneric, înainte de zorii zilei. Ajungeau la poartă, era deschisă poarta, intrau. Când intrau, ei începeau să strige: «Pui, pui, pui». Și intrau înăuntru și atunci gazda le da la copii bani, biscuiți, dulceți, nuci, mere și ei continuau să strige: «Pui, pui». Atunci se lăsau undeva coceni sau paie, ca să scoată cloța (cloșca) pui. Și-n casă era bogăție și atunci copiii intra, dacă erau mai multe fete, se spunea că vor fi mai multe puici; dacă erau mai mulți băieți, că or să fie mai mulți cocoșei.” (Budiș, 2001, p. 227; informatori: Mladen și Dimiter Ianev, sat Gumătărți, Bulgaria). Petru Caraman, în lucrarea sa *Descolindatul în orientul și sud-estul Europei*, surprindea această întindere în stânga și în dreapta Dunării a obiceiului colindării cu toiagul.

¹ Documente Etnografice Românești, Sărbători și obiceiuri, Oltenia, vol. 1, 2001, p. 246-247

Plăcinta de Crăciun

Obiceiul plăcintei de Crăciun era făcut pentru cunoașterea ursitei în noul an. Într-o plăcintă se ascundeau diferite obiecte. La aromâni, în special obiecte pentru ocupațiile lor tradiționale – bățul ciobanului, ban, furcă pentru cărăvănar, mandra de oi etc. La megleni, se făcea pentru Dumnezeu, pământ, vite etc. Plăcinta era ruptă și împărțită membrilor familiei. În funcție de ce nimerea fiecare, însemna că în acea direcție ar trebui să se ocupe în noul an. Acest obicei este atestat la toți aromânii.

„«Dar plăcinta?» Stai. Se făcea pâine. Se făcea o pâine, turtă, și veneau, așa cum era ea rotundă, și puneau un ban. Nu se știa unde e ascuns banul. Seara când veneau, o rupeau. «Să vedem care e norocosul?» Unde era banul. Prima dată dădeau pentru Dumnezeu. A doua o rupeau: «Ăsta e pentru pământ». A treia o rupeau pentru animale. Ca să vezi ce obiceiuri aveau! Și acum venea tata, mama și copiii. Și o desfăceau. Cine găsea, anul viitor avea niște izbânzi. O făceau și de Anul Nou și de Bobotează. De trei ori.” (S. A.)

Vasilca

Interesant este faptul că la meglenoromâni se întâlnește obiceiul Vasilcăi, atestat și în sudul României. Acest obicei este unul agrar. Din păcate nu avem numele obiceiului în dialect. Din câte se cunoaște, porcul a fost în antichitate un simbol al vegetației, în special al grâului.¹ „«La Crăciun cu capul de porc ce se făcea?» La Crăciun nu aveau porc. Și veneau de prin alte sate și cumpărau capul. Îl luau, îl curățau, îl făceau și-l puneau în tavă. Aicea ardea focul, aicea lemne, juma'te din oameni dormeau în dreapta, juma'te în stânga. Veneau cu tava și capul de porc, îl acopereau cu țestul, după aia veneau cu jarul. Îl acopereau și-l lăsau. Dimineața, când se sculau, se duceau la biserică. Nu puneau în gură nimic. După ce veneau de la biserică: «Hai să-l descoperim!». Era copt bine. Se adunau jur-împrejur

¹ A se vedea Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, p. 153

și se apucau să-l mănânce. Nu știau să facă untură. Oameni primitivi." (S. A.)

Lăsata Secului

Ajunul de Lăsata Secului era un prilej de mare sărbătoare la toate tulpinile de aromâni. Această zi o putem denumi și „Ziua Iertăciunii”, deoarece, în toate familiile cei mai tineri mergeau și își cereau iertare de la cei mai în vârstă, simbolic, chiar dacă nu erau certați. De asemenea, toate persoanele certyate se împăcau pentru a intra în Postul Paștelui cu inima curată. Acest obicei prilejuia întâlnirea familiei care lua masa împreună. Nu se admitea absența vreunui membru al familiei. Se realizau și diferite jocuri pentru înveselirea copiilor, cum ar fi *Lăscăitul* (denumit și *Hasca-palasca*): de un băț era legat un fir de care se atârna halviță, un fel de undiță, și dată copiilor în joacă pentru a o prinde în gură. După aceea aței i se dădea foc pentru a vedea cine va trăi mult sau cine era pândit de boală. Dacă ața ardea toată, atunci persoana respectivă era sănătoasă. Aceste obiceiuri erau practicate și la meglenoromâni.

„«Dar la Lăsata Secului de Paște?» Ooo! La Lăsata Secului fiecare fin venea la naș. Tinerii toți se duceau la bătrâni. Se duceau, se închinau, sărutau mâna și plecau. Eu mă duceam la tata, la unchiu', și sărutam mâna. Altceva nimic." (S. A.)

„Lățcăitul era un joc la Lăsata Secului. Se prindea de tavan o ață de care se lega un ou, iar copiii trebuia să-l prindă cu gura fără să se agațe de ață." (P. D.)

Curbanul

Curbanul reprezenta un obicei sacrificial pentru însănătoșirea unei persoane. Se sacrifica un miel sfințit de preot, care apoi era oferit oamenilor la masă.

„«Curbanul ce este?» *Curbanul* este cântat într-o zi fixată de omul respectiv. Poate omul era bolnav sau cine știe, și îi făceau un curban. Și la curbanul ăla îi tăiau un miel. Venea preotul, îl sfințea acolo, îi citea și-l mâncau oamenii. Un curban se tăia." (S. A.)

Informatori înregistrați în cercetările de teren (2001-2003):

Gheorghe Baltă, n. 1959, Cerna. Vârsta la căsătorie: 22 ani. Ocupație: cioban. Studii: 10 clase și 3 clase școală profesională.

Maria Ilcaci (Liveanu), n. 1942, Cerna. Studii: 7 clase. Ocupație: pensionară (fotograf). Căsătorită în anul 1958 cu Ilie Ilcaci. Copii: Gheorghe Ilcaci (fotograf). Bunicul, Gheorghe Liveanu, și bunica, Ioana, sunt născuți în Oșini.

Traian Misir, n. 1959, comuna Bazarghian (Durostor). Vârsta la căsătorie: 22 ani. Studii: 5 clase. Ocupație: muncitor. Părinții sunt născuți în Oșini. Șuna Ciumpileac – sora lui Traian Misir.

Hristu Noice, n. 1925 în Lugunța, Grecia. În anul 1926 vine cu părinții în comuna Doimușlari, satul Cafaclia, Durostor. Din 1940 în Cerna. Studii: 4 clase. Ocupație: mecanic agricol, pensionar.

Dumitra Petrică. Ocupație: bibliotecar (româncă).

Lenuța Ripca, n. 1964, Cerna. Vârsta la căsătorie: 21 ani. Studii: 12 clase, liceul pedagogic. Ocupație: învățătoare.

Gheorghe Simiti, n. 1910, Liumnița (Grecia). Studii: 4 clase școala greacă. Ocupație: agricultor. Limbi străine: greacă, turcă, bulgară. A venit în luna aprilie, anul 1926, în România, satul Haschioi, plasa Doi Mușlari, Durostor. În anul 1940 a fost evacuat în jud. Ialomița, iar mai apoi în Cerna.

Atanase Suca, n. 1915, în Liumnița (Grecia). Vine în România în comuna Viscăioi (Durostor) la 14.04.1926. În anul 1940 este evacuat trei luni în Ialomița, comuna Mănășia, iar apoi în Cerna. Vârsta la căsătorie: 19 ani. Studii: 3 clase școala greacă, 5 clase școala românească.

Nicoleta Țopan, n. 1962. Studii: 12 clase. Ocupație: bibliotecar. Copii: Diana (16 ani) și Nicolae (13 ani).

Bibliografie:

Budiș, Monica, *Vlahii din Valea Timocului bulgăresc*, Editura Militară, București, 2001

Capidan, Theodor, *Aromânii. Dialectul aromân*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1932

Capidan, Theodor, *Meglenoromânii, Istoria și graiul lor*, vol. I, Cultura Națională, București, 1925

Capidan, Theodor, *Românii din Peninsula Balcanică. Câteva considerațiuni asupra trecutului lor*, Cartea Românească, București, 1924

Capidan, Theodor, *Macedoromânii, Etnografie, istorie, limbă*, Fundațiile Regale pentru Literatură și Artă, București, 1942

Caraman, Petru, *Descolindatul în orientul și sud-estul Europei*, Editura Universității Al. Ioan Cuza, Iași, 1997

Cosmulei, Dumitru, *Datini, credințe și superstiții Aromânești*, București, 1909

Noe, Constantin, *Celnicii și Fâlcarea, o instituție milenară a aromânilor nomazi*, în „Sociologie Românească”, nr. 1-3, anul III (ianuarie-martie), ISR, București, 1938, p. 1-7

Noe, Constantin, *Colonizarea Cadrilaterului*, în „Sociologie Românească”, nr. 4-6, anul III (aprilie-iunie), ISR, București, 1938, p. 119-153

Papahagi, Pericle, *Megleno-românii, Studiu etnografico-istoric*, Editura Institutului de arte grafice „Carol Gobl”, București, 1902

Papahagi, Tache, *Dicționarul dialectului aromân*, București, 1974

Papahagi, Tache, *Mic dicționar folkloric*, București, 1979

Papahagi, Tache, *Grai, folclor, etnografie*, Editura Minerva, București, 1981

Țârcomnicu, Emil; Wișoșenschi, Iulia, *Românii de la sud de Dunăre. Macedoromânii. Obiceiuri tradiționale de nuntă*, Editura Ziua, București, 2003

*** *Documente Etnografice Românești, Sărbători și obiceiuri*, vol. 1, Oltenia, coord. general Ion Ghinoiu, coord. volum Ofelia Văduva și Cornelia Pleșca, volum colectiv, Editura Enciclopedică, București, 2001

*** *Documente Etnografice Românești, Sărbători și obiceiuri*, vol. 2, Banat, Crișana, Maramureș, coord. general Ion Ghinoiu, coord. volum Cornelia Pleșca, volum colectiv, Editura Enciclopedică, București, 2002

*** *Documente Etnografice Românești, Sărbători și obiceiuri*, vol. 3, Transilvania, coord. general Ion Ghinoiu, coord. volum Cornelia Pleșca, volum colectiv, Editura Enciclopedică, București, 2003

Femei din Oșani
în port tradițional
(începutul
secolului XX)

Ansamblul „Meglenia“ din Cerna în anii '70

Meglenoromâni veniți
în Durostor (1925)

Familie meglenoromână în jurul anului 1925

Partizani meglenoromâni colonizați în Durostor (octombrie 1925)

Familie meglenoromână în primele decenii ale secolului XX

Grupul folcloric „Altona” din Cerna

Fotografii din colecțiile informatorilor și a autorului

Comunitatea turco-tătară¹ din Dobrogea

Dr. Iuliana Băncescu

Comunitatea turco-tătară din Dobrogea m-a atras la început ca un teren exotic. Înainte de a purcede la cercetarea bibliografiei și a localităților dobrogene, m-am gândit la acest spațiu spiritual diferit de cel creștin pe care îl cercetasem vreme mai îndelungată și cu care m-am obișnuit și mi l-am asumat ca pe un mod de existență propriu și de urcare către Dumnezeu, în comuniune cu toți semenii mei.

De data aceasta, mă așteptam la ceva cu totul nou; și într-adevăr, cultura turcilor și a tătarilor dobrogeni aduce un strop de noutate, de originalitate în cultura populară românească. Nu m-am preocupat prea mult să studiez comunitatea în date și cifre. Am luat doar o statistică mai recentă², iar pentru trecut m-am mulțumit cu ceea ce Arbore a lucrat foarte minuțios, în lucrările sale, *Caracterul etnografic al Dobrogei sudice*, Cernăuți, 1938 și *Din etnografia Dobrogei. Contribuțiuni la așezările tătarilor și turcilor în Dobrogea*, Tipografia F. Gobl&Fiii, București, 1920.³

¹ Am ales această denumire, deși este contestată de unii cercetători, întrucât pentru comunitatea actuală este mai adecvată datorită foarte deselor căsătorii mixte și faptului că religia unică a determinat și o uniformizare a obiceiurilor în multe comunități.

² Situația turcilor și tătarilor din județul Constanța:

Turci – total: 24295; orașe: 18355.

Tătari – total: 24011; orașe: 16968.

³ Vezi tabelele din anexe.

Primul lucru care m-a uimit a fost bunătatea, politețea cu adevărat orientală a oamenilor cu care îi prezintă străinului de neamul și de cultura lor cele mai dragi și mai amănunțite lucruri, de care îl crede pe acesta interesat.

Am pornit cercetarea cu *kures-ul* (luptele tătărești), care s-a desfășurat în spirit sportiv, fără urmă de violență. Este o veche tradiție a comunităților tătărești ca bărbații să se întrecă în aceste lupte. De la cei mai mici copii, până la cei trecuți de 50 de ani, ei vin și se întrec, pentru a se alege care este cel mai puternic, *pehlivanul*, care în anul următor va fi purtat cu fală, într-o căruță cu cai și cu muzică, prin fața spectatorilor, care întotdeauna sunt mulți. „Luptele noastre tradiționale” a fost sintagma pe care am auzit-o de multe ori la acești oameni, care își asumă întregul arsenal de obiceiuri ale comunității lor într-un spirit de solidaritate cu trecutul, cu istoria și cu frații lor din Crimeea și din Turcia, cu care sunt solidari.

Poate că a fost bine că am început cercetarea cu o competiție sportivă, care este, în același timp, și o veche tradiție tătărească. În sport înveți să fii OM, fie că pierzi sau câștigi competiția. Tot cu acest prilej, am aflat că tătarii au o inimă largă, deschisă către toți semenii lor. Ei îi primesc cu aceeași dragoste să participe la lupte pe frații lor români, turci, aromâni, alături de care conviețuiesc.

În mintea mea a fost atunci o ruptură: unde sunt tătarii aceia războinici, din cărțile de istorie? Care dintre ei mai pradă sau mai pârjolește? La tătarii dobrogeni nu am găsit nici ură, nici dorință de răzbunare. Ei au dorit să se integreze și să trăiască frățește într-o țară de români, de creștini... De aceea, m-am gândit că discursul meu ar putea folosi multor comunități multietnice și pluriconfesionale pentru care religia, etnia și obiceiurile sunt motive de discordie sau chiar de război. Acești războinici de altădată slujesc acum altei țări decât a lor, altui neam. Și de multe ori i-am auzit cu mândrie vorbind despre modul în care ei au slujit neamului românesc, la ocazii care nu erau oficiale, nici nu aveau nimic patriotard. Dar poate că acest patriotism al lor se leagă de faptul că ei sunt departe de țara lor, de care le e dor și despre care știu unele lucruri de la strămoși. Poate...

Viața comunitară a turcilor și tătarilor dobrogeni are ca centre spirituale geamia și Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani, respectiv Uniunea Turcă. În funcție de preceptele religioase și de organizarea centrală comunitară, pe care le dau aceste două instituții, dar și de tradiția moștenită pe cale familială și comunitară, viața lor se organizează după sărbătorile religioase și ale vieții de familie, în funcție de posibilitățile fiecărei comunități și de valorile pe care le mai păstrează memoria culturală comunitară.

Ei se consideră cetățeni români în cel mai deplin sens al cuvântului, contribuind, prin munca lor, la sporirea economică și culturală a țării în care locuiesc de mai multe generații. În acest cadru se integrează viața lor comunitară, desfășurată, în cele mai multe cazuri, într-un context multietnic și pluriconfesional, în care își afirmă identitatea spirituală și etnică, constituind o grupare etnică mai aparte, prin religia musulmană ai cărei credincioși sunt și prin tradițiile care, de cele mai multe ori, țin de această credință.

Însă nu întotdeauna turcii și tătarii sunt avantajați de conviețuirea în contextul multietnic. Deși în ce privește munca și activitățile sociale ei sunt integrați bine în această comunitate și aproape că putem spune că nu există discriminări, totuși turco-tătarii suferă de pe urma despărțirii lor de contextul și perspectivele pe care le oferă viețuirea într-o țară în majoritate musulmană. Astfel, la cei care viețuiesc în România s-a creat o dublă nostalgie. Este vorba, pe de o parte, de nostalgia întregirii spirituale, a patriei spirituale, în care ei consideră că s-ar afla adevărata credință musulmană, iar, pe de altă parte, de nostalgia, specifică mai ales tătarilor, a integrării în patria de neam și de pământ, Crimeea, unde s-ar afla adevăratele valori identitare și spirituale tătărești.

Conviețuirea multietnică presupune adeseori anumite compromisuri de care nu rămân înstrăinați nici turco-tătarii dobrogeni și care, adeseori, primejduiesc însăși existența lor ca neam. Căsătoria mixtă, inevitabilă în acest context, este unul dintre compromisurile majore pe care îl fac uneori și turco-tătarii. Deși

politica religioasă dusă de imami și de Uniune este una conservatoare, totuși în zilele noastre se încheie mai multe căsătorii mixte, care presupun depărtarea de credința musulmană și o oarecare izolare de comunitate, fiind privite cel puțin cu suspiciune, dacă nu chiar ca apostazie sau ca o contaminare de duhul acestei lumi.

Date fiind aceste pericole, reprezentanții oficiali ai turco-tătarilor încearcă mai multe căi de reînchegare a comunității. Una dintre ele este aceea a păstrării și chiar revitalizării, acolo unde este cazul, a obiceiurilor *in situ*. Astfel, se militează pentru ținerea sărbătorilor musulmane, pentru sărbătorirea lor așa cum prescrie tradiția, a cărei amintire ajunge uneori până la țara lor de origine, Crimeea. Se încearcă, de asemenea, reînvierea vieții religioase din jurul geamiilor, chemându-i mai ales pe tineri la o viață religioasă activă. Până acum aceasta a fost împiedicată de indiferența tinerilor, de schimbarea mentalității și a stilului lor de viață, în special de schimbarea ocupațiilor (asociate cu faptul că ziua de rugăciune sfântă pentru musulmani este vinerea, care este zi lucrătoare în țara noastră), dar și de condiții obiective, cum ar fi limitarea foarte mult a practicilor musulmane pe vremea comunismului, educația atee etc. Această tentativă de reînviere a spiritualității musulmane se realizează prin implicarea imamilor în activitățile cu caracter cultural ale comunităților, lecțiile de religie ținute de imami veniți din țările musulmane, formarea de cadre didactice cu pregătire religioasă islamică și imami în liceul pedagogic musulman de la Medgidia, reînvierea, în sate, a tradițiilor musulmane și conservarea celor existente.

Pe de altă parte, comunitatea musulmană din Dobrogea dorește să-și păstreze tradițiile populare etnice, dar, în același timp, să țină pasul cu înnoirile care se produc în comunitățile ai căror fii sau frați se consideră; mă refer la comunitatea tătară din Crimeea și Mongolia, la cea turcă din Turcia, la frații lor din Bulgaria, Grecia și Macedonia. În acest sens, se desfășoară anual festivalul itinerant al portului, cântecului și dansului turco-tătar, o adevărată desfășurare de forțe, de tradiții și costume musul-

mane. De aici pornesc multe contaminări de motive și influențe contemporane în domeniul costumelor, dansului, al obiceiurilor. Acestor festivaluri li se adaugă colaborarea ansamblurilor de dansuri (mai ales tătare) cu alte ansambluri din țările menționate și participarea lor la festivaluri de folclor în aceste locuri. Tot pe această arie se situează colaborarea strânsă care există între administrațiile locale ale localităților cu populație musulmană din Dobrogea și localități aflate mai ales în Turcia.

Unul dintre punctele importante ale acestor schimburi îl constituie cunoașterea și colaborarea directă dintre familiile musulmane din Dobrogea și cele din țările menționate. Aceste schimburi se desfășoară fie în mod natural, fiind datorate relațiilor de rudenie care există între membrii acestor comunități (unii dintre ei au emigrat, mai ales în Turcia, pe timpul comunismului, alții mai păstrează amintirea legăturii de rudenie îndepărtată, de când strămoșii lor se aflau în Crimeea sau în Turcia, reînviată în prezent pe baza numelor de familie sau a amintirii localității din care proveneau strămoșii), fie impuse de anumite situații de viață (plecarea la studii în Turcia, colaborare pe linie administrativă sau culturală, înfrățirea dintre localități etc.)

Viața spirituală a comunităților turcă și tătară din Dobrogea se desfășoară, în contemporaneitate, în dependență de acest context menit să asigure o oarecare omogenitate a comunităților și să determine o politică culturală, religioasă și etnică coerente, care să ducă la păstrarea identității etnice și religioase, la conservarea nucleului comunitar, care altfel s-ar dezintegra în contextul pluriconfesional și multiethnic dobrogean. Credem că factorul-cheie care duce la conservarea acestei identități îl constituie colaborarea și comunicarea care există între autoritățile administrative și culturale ale diferitelor localități dobrogene, ca și buna comunicare și implicare a Uniunii Turco-Tătare în viața spirituală a diferitelor localități.

În contextul actual, viața comunităților turco-tătare reprezintă un model de integrare într-o comunitate multiethnică, atât pe planul colaborării la progresul și bunăstarea localităților pe care le reprezintă, cât și al manifestării propriei identități.

Tabloul acesta ar putea să pară însă idealist dacă nu am vorbi și de problemele care există, de mica influență pe care o are Uniunea Turcă în viața acestor naționalități, de scindarea acestei Uniuni, care a adus dezbinare, de modul, uneori defectuos, în care se desfășoară colaborarea dintre centru (Uniuni) și localitățile dobrogene. Cu toate acestea însă, am remarcat că religia și cultura populară a turco-tătarilor se bucură de interes în cercurile reprezentanților lor oficiali, care încearcă să unifice obiceiurile și cultul pe întreg ținutul Dobrogei.

Așa se poate vorbi, în puține cuvinte, despre actualele comunități turco-tătare. Ca așezare, ele sunt, de obicei, grupate în orașele și satele dobrogene, în care se găsesc turci, tătari sau ambele etnii, laolaltă cu românii, aromânii, țigani și alții. În cadrul comunităților mai însemnate, am remarcat modul de viață compact, în cartiere sau zone turcești, respectiv tătare, fapt care are un rol benefic în păstrarea tradițiilor, religiei, relațiilor vii dintre oameni și endogamiei, în măsura în care aceasta din urmă mai este posibilă în lumea contemporană.

Repere spirituale

Bibliografia de specialitate vorbește, de fapt, despre două comunități distincte, una turcă și una tătară. În tratatele mai noi însă se vorbește despre o singură comunitate, accentuându-se elementele care unesc cele două etnii. Noi am adoptat terminologia unică, de *comunitate turco-tătară*, considerând-o mai adecvată actualului context, când căsătoriile mixte s-au înmulțit foarte mult, iar politica de unificare spirituală, culturală, religioasă etc. ține cont mai mult de UDTTMR, care are mai multă forță financiară, dar și o influență mai mare asupra membrilor comunității. Ne bazăm apoi pe multele obiceiuri care se aseamănă, datorită religiei, la cele două comunități și nu în ultimul rând pe caracterul compact al comunităților, toate laolaltă făcând, practic, imposibilă disocierea în zilele noastre.

Turcii și tătarii iau lucrurile în serios mai ales atunci când este vorba despre credință. Ei se simt obligați, de fiecare dată, să sublinieze care sunt caracteristicile cele mai elementare ale

religiei lor. În fiecare localitate cercetată, aproape la fiecare informator, am auzit ceea ce o bătrână din Măcin a exprimat cel mai bine și simplu: „Voi aveți biserică, noi avem geamie. Voi aveți preot, noi avem hoge. Voi aveți icoane, noi avem niște scrisuri. Voi faceți cruce, noi facem așa (dă cu ambele mâini pe față).” De câte ori am intrat în moschee sau în cimitir ori am asistat la slujbe, membrii comunităților erau atenți să vadă dacă cunosc și respect regulile: dacă mă descalt, dacă mă ridic în picioare atunci când trebuie, dacă iau în serios slujbele și ritualurile care se petrec acolo. La rândul lor, ei iau în serios preoții, slujbele, bisericile, rugăciunile și întreaga viață creștină. Se comportă cu bună-cuviință, socotindu-i pe creștini închinători ai lui Dumnezeu.

Sunt curioși să aflu lucruri noi despre creștinism: de ce Iisus Hristos este și Dumnezeu, ce semnificație are Sfânta Liturghie, de ce se spovedesc creștinii, ce rol au preoții etc. Cu mândrie și în semn de solidaritate spun că și ei au în Coran mențiuni despre cel numit de ei marele profet, Iisus Hristos. Și chiar o cinstesc pe Miriam Ana (Sfânta Maria). Cred în îngeri – îngerii care au coborât din cer berbecul pe care avea să-l jertfească Avraam în locul fiului său; îngerii care vin la moartea omului să-i ia sufletul și îl întreabă despre ce a făcut în viață, dacă i-a ajutat pe frații săi, dacă a fost la geamie, dacă știe care este cartea lui (Coranul), ducându-l la Dumnezeu.

Musulmanii dobrogeni cunosc și credința în iad și rai, cei mai mulți relatându-mi despre faptul că sufletele celor care au făcut bine și mai ales milostenie în viață merg la bine. Cum este acest bine, spun ei, „numai Allah știe”. Mărturiile despre viața și lumea de dincolo sunt extrem de puține și sumare în credința lor populară. Dar din faptele cotidiene poți deduce credința lor în Dumnezeu, bazată mult pe milostenie și pe ajutorarea aproapelui. Și din regulile lor de conviețuire socială poți învăța să fii om, ceea ce duce către Dumnezeu.

Politețea tradițională a comunității musulmane spune că orice străin sau călător care vine la ei trebuie tratat și cinstit cum se cuvine. Chiar și în locurile cele mai sărăcăcioase, musulmanii

dobrogeni te întâmpină cu bomboane, rahat, prăjituri și un pahar cu apă sau suc.

Sunt însă foarte rezervați, mai ales oamenii mai bătrâni și credincioși, în ceea ce privește oferirea de informații referitoare la comunitatea lor. Numai după ce cercetează îndelung omul sau după ce au garanția că nu este rău intenționat, încep să-i povestească despre ei, despre obiceiuri. În mod firesc, cu excepția ansamblurilor semiprofesioniste, care sunt purtătorii și solii culturii lor populare, nu sunt doritori să arate unui străin cum se roagă, cum fac pomeni, cum este obiceiul la botez. Consideră toate acestea un colț al intimității lor care nu trebuie să fie cunoscut de cei străini. Dacă viața maramureșenilor români iese în stradă, viața turco-tătarilor, cu puține excepții, este mai discretă. Se poate vedea și o sobrietate în relațiile interumane, membrii comunităților studiate nefiind curioși să afle date despre persoana cercetătorului, ci mai mult să-l ajute să facă un lucru de calitate, să înțeleagă mai bine ceea ce vede, ce aude prin acele locuri.

Alt lucru pe care orice străin îl poate remarca la această comunitate este curățenia deosebită prezentă și în cele mai sărace locuințe și gospodării. Deși rar lipsesc covoarele persane din casele lor, turco-tătarii trăiesc uneori modest, dar într-o desăvârșită curățenie. Am remarcat aceasta chiar la bătrânii și bătrânele care trăiesc singuri. Nu în zadar afirmă istoricii că Islamul a adus și în casele tătare curățenia. Pentru că la ei acesta este nu numai un lucru exterior, ci face parte, într-un fel, din tradiție.

Religia islamică nu admite prezența la rugăciune decât în condițiile în care credinciosul și-a făcut *abdes*-ul (spălarea rituală) dinaintea fiecărei rugăciuni, pe mâini, față, gură, nas, urechi, picioare. Este, de asemenea, obiceiul ca în anumite momente ale slujbelor să se stropească cu parfum, „pentru a se uniformiza mirosul”, cum ne-au spus informatorii noștri. Chiar și mortul se spală și se stropește cu parfum înainte de a i se face ultima slujbă, deoarece nici el nu are voie să asiste la aceasta dacă nu este spălat.

Dincolo de această curătenie, care pentru un creștin pare formală, musulmanii dobrogeni sunt foarte credincioși. Contemporanii noștri s-ar aștepta, poate, să găsească la ei fanatismul, excesul, chiar *jihad*-ul. Toate acestea însă lipsesc de la musulmanii dobrogeni. Ei doresc să mențină pacea și buna viață cu cei care îi înconjoară, fie ei musulmani sau nu. Credința lor este diferită de cea a arabilor musulmani, prin elemente care țin de cult, de practici și chiar de slujbe. De exemplu, ei accentuează caracterul de profet al lui Iisus Hristos, o cinstesc pe Fecioara Maria, practică milostenia, iau seama la religia creștinilor majoritari cu care conviețuiesc, participă la sărbătorile creștine (mai ales Paște și Crăciun) și admit prezența la sărbătorile lor a creștinilor. Spun chiar că ei sărbătoresc de două ori pe an Paștele și Crăciunul, o dată cu creștinii și altă dată în credința lor, asemuind *Ramadanul* cu Paștele și *Curbanul* cu Crăciunul. Consideră că adevărata religie musulmană este cea practică în țările arabe, recunoscând diferențele care îi despart de aceste țări, chiar ereziile din cultul lor (mai ales influențele creștine), care constituie adaptări la viața într-o lume europeană și într-un stat cu majoritate creștină.

Viața religioasă a turco-tătarilor dobrogeni se desfășoară în jurul *moscheilor* (numite de ei *geamii*), prezente în fiecare sat cu populație musulmană și în aproape toate orașele dobrogene. Comunitățile religioase sunt conduse de *imami* și de *muftiu*, care au misiunea de a păstra uniformitatea cultului și învățăturilor de credință musulmană pe întreg teritoriul dobrogean.

Imamii și profesorii de religie sunt pregătiți la Liceul pedagogic și musulman „Kemal Atatürk” din Medgidia. În ultimii ani s-au intensificat schimburile religioase cu țările arabe și cu Turcia, astfel încât în localitățile cu populație musulmană din Dobrogea vin să predea religie sau să slujească la geamie imami originari din aceste țări. S-a început, de asemenea, școlarizarea unor bărbați în țările musulmane, cu scopul de a fi imami în comunitățile dobrogene, pentru o mai bună înțelegere a învățăturii și cultului, dar și a limbii arabe, limba sfântă a Coranului și a slujbelor de la moschee, pe care imamii nu reușeau

să și-o însușească în școala din România, unde învață numai alfabetul arab.

În anii de după 1989, musulmanii dobrogeni încearcă să redea religiei un loc important în viața oamenilor, instruindu-i și pe tineri. Cu toate acestea, la slujbe sunt prezenți mai ales bătrânii și *hagiii*, care au reușit să viziteze locurile sfinte de la Mecca. Grija se îndreaptă către păstrarea religiei și transmiterea ei către tineri, către aprofundarea și explicarea cultului și Coranului la orele de religie, care se țin pe lângă geamii sau la școli.

Dintre cei cinci stâlpi ai Islamului face parte rugăciunea de cinci ori pe zi. Dar în geamiile dobrogene rugăciunea se face numai în ziua de vineri, zi considerată sfântă, asemănătoare duminicii creștinilor, dar care este în țara noastră zi de lucru. Astfel că le rămâne credincioșilor să facă acasă rugăciunea, de câte ori îi îndeamnă cugetul. E una dintre durerile musulmanilor dobrogeni. Alta ar fi aceea că Islamul prevede pelerinajul la Mecca, în fiecare an de Ramadan. Prea săraci pentru a-și permite aceasta, credincioșii musulmani dobrogeni se mulțumesc cu efectuarea acestui pelerinaj o dată în viață.

Alături de geamii, printre locurile sfinte ale musulmanilor dobrogeni se numără și două pietre de mormânt, despre care se spune că străjuiesc mormintele unor oameni sfinți, necunoscuți. Una dintre ele este în cimitirul de la Baș Pinar: o piatră de mormânt veche, cu o gaură la mijloc, prin care se trec hainele bolnavilor sau copiii mici, ei dobândind astfel sănătate. Este, de asemenea, obiceiul ca cel care s-a vindecat să lase acolo o batistă sau un obiect de îmbrăcăminte, ca semn de mulțumire lui Allah pentru vindecarea făcută.

Se zice, de asemenea, că în mijlocul pădurii care acoperă cimitirul de la Baș Pinar se află o geamie veche, sfântă pentru musulmanii dobrogeni, dar inaccesibilă datorită hățișurilor și spinilor care au crescut pe morminte.

Credința musulmanilor dobrogeni este echilibrată, lipsită de excentricitățile prezente în lumea arabă actuală. Ei vor să fie mesagerii păcii, ai toleranței, o comunitate religioasă integrată în contextul pluriconfesional dobrogean.

Cu toate că viața bărbaților, mai ales a celor bătrâni, se leagă mult de geamie, turco-tătarii mi-au spus, de cele mai multe ori că ei nu au obiceiuri. Ei au doar credința: sărbătorile și principalele momente ale vieții de familie țin de credință. În rest, nimic. Aproape dezarmată, am pornit în căutarea obiceiurilor populare ale turco-tătarilor, mai ales că citisem despre mulțimea acestora în cărțile de specialitate. Și aveam să aflu că îndărătul a ceea ce ei nu rosteau se afla, de fapt, temperamentul lor pasional, care se ascunde în spatele sobrietății oficiale cu care îi întâmpină pe străini. Așadar, pe mine mă considerau încă străină. Aveam însă să aflu că nimic indecent, nimic rău nu se ascunde în aceste obiceiuri; pentru ei, a sta la masă și a asculta muzica înseamnă distracție. Asta e tot. Așa se distrează femeile și bărbații la nuntă. Dansează rar, mai mult femeile și tinerii, însă nu vor să facă un spectacol din obiceiurile lor. Aceasta se datorează componentei religioase a tradițiilor care se leagă de respectul pentru slujbă și pentru sfințenia care se săvârșește la o sărbătoare.

Tradiții de sărbători

Principalele sărbători religioase ale musulmanilor din Dobrogea sunt *Ramazan Bairam*, *Curbanul* și *Hidirlez-ul*. Acestea cunosc o sărbătorire uniformă în spațiul studiat, diferențele fiind aproape șterse de la un loc la altul și ținând de unele amănunte ne semnificative.

Sărbătoare cu dată variabilă, cea mai mare dintre sărbătorile musulmane, Ramazan Bayeram, se desfășoară, în general, în familie. Specifice ei sunt prepararea de dulciuri și primirea copiilor care vin să o vestească. Sărbătorirea este relativ uniformă în localitățile studiate, cu foarte mici diferențe de la o localitate la alta.

În țările musulmane, la această sărbătoare fiecare credincios trebuie să meargă în pelerinaj la Mecca, pentru a putea atinge piatra despre care se spune că a căzut din cer, deoarece se crede că Allah iartă toate păcatele săvârșite până în acel moment ale

celor care se ating de această piatră. Pelerinajul anual la Mecca este socotit unul dintre stâlpii credinței islamice.

Rigorile acestui pelerinaj sunt însă destul de multe. Se spune că Allah nu îngăduie ca această călătorie să se facă cu bani împrumutați, întrucât nu se știe dacă cel plecat se va mai întoarce vreodată pentru a putea restitui datoria. Dacă pleacă un bărbat căsătorit, el trebuie să lase familiei cele necesare pentru jumătate de an din același motiv. O femeie poate pleca la *hagealâc*, cum mai este numit pelerinajul la Mecca, numai însoțită de soț sau fratele ei. Nu este admisă compania altui bărbat, chiar dacă e rudă apropiată, din pricina sfințeniei pelerinajului și a lungimii drumului, pe care femeia ar putea cădea în desfrânare cu bărbatul care o însoțește.

Musulmanii dobrogeni sunt însă ajutați de către studenții și oamenii de afaceri arabi sau turci din România ca să poată face acest pelerinaj. Este obiceiul ca, dacă ei sunt împiedicați de lucruri serioase sau de munca lor să plece la Mecca, să plătească cheltuiala drumului pentru alt musulman sărac, întrucât astfel Allah va răsplăti acest mare bine făcut fratelui de credință și va fi socotit ca și cum însuși cel care plătește a efectuat pelerinajul.

Dar chiar și așa musulmanii dobrogeni ezită să plece la Mecca. Motivul e lesne de înțeles: dacă ai fost la *hagealâc*, trebuie să-ți schimbi viața, să nu mai minți, să nu mai furi, să devii sfânt, așa cum întreaga comunitate te va numi de atunci înainte: *hagiu*. Și comunitatea îi tratează cu mai mult respect pe *hagii*. Prin atingerea de piatra sfântă de la Mecca se spune că Allah iartă toate păcatele, dar de atunci înainte trebuie să te păzești să nu mai faci, iar musulmanii dobrogeni au reușit să înțeleagă că a fi sfânt e lucru greu, mai ales la tinerețe, de aceea ei amână pelerinajul la Mecca spre vârsta bătrâneții.

Sărbătoarea are dată mobilă și se află la sfârșitul postului de bairam. Acesta durează 30 de zile, timp în care credincioșii musulmani mănâncă numai dimineața, înainte de răsăritul soarelui și seara, după asfințit, când a luat sfârșit slujbă de la geamie, care în perioada acestui post se oficiază zilnic. Aceste slujbe sunt frecventate de întreaga comunitate musulmană.

Se înțelege că atunci când cade în perioada verii postul este mai lung și mai greu de ținut. Pe la începutul secolului al XX-lea, în comunitățile tradiționale, țineau postul și copiii: fetele de la 12 ani și băieții de la 15. „Se scula mama, de dimineață, aprindea focul și cocea turte pe plită. Dup-aceea, ne trezea pe noi și mâncam. Tot felul mâncam.”, își amintește o bătrână din Techirghiol.

Credincioșii trebuie să se abțină nu numai de la mesele din timpul zilei, ci și de la tutun și parfum, de la relații sexuale, pe întreaga perioadă a postului. *Bairam*-ul durează trei zile și se sărbătorește de întreaga comunitate din localitățile studiate, lor alăturându-li-se și cei plecați în celelalte localități, care se întorc pentru a sărbători acasă.

În zorii zilei de *Bairam*, la geamie se face o slujbă la care participă bărbații. Apoi se face o slujbă pentru morți la cimitir sau la geamie, după care bărbații merg pe la casele lor. Când bărbatul ajunge acasă, atunci întreaga familie ia masa.

La această masă se servesc felurite mâncăruri, dar mai ales dulciuri. Tradiționale sunt *baclavalele* și *sarailiile*, care se mai fac și acum în casă, după o rețetă tradițională, cu făină, ulei, ouă, iaurt, din care se fac 30-40 de foi subțiri, între care se pune nucă măcinată. Aceasta este rețeta turcească. Cea tătărească este asemănătoare ca ingrediente, cu deosebirea că *baclavalele* se fac în formă de triunghiuri, fiind umplute cu nucă întreagă.

Bairamul este și un prilej pentru ca cei bogați să le dea din prisosul lor celor săraci. Astfel, în țările musulmane există obiceiul ca cei bogați, care, din diferite motive, nu pot ajunge la Mecca în această perioadă, să-i ajute pe cei săraci să ajungă, plătindu-le pelerinajul până la locurile sfinte.

În comunitatea din Techirghiol există obiceiul ca cei mai înstăriți să aducă la geamie mâncare pentru cei care participă la slujba de seara, pe timpul postului sau să-și ajute vecinii mai nevoiași.

În dimineața zilei de *Bairam*, copiii merg pe la casele vecinilor și ale prietenilor de familie pentru a primi dulciuri. Mai demult, aceste dulciuri erau făcute în casă, dar acum ele sunt cumpărate, putând fi nu numai tradiționalele *baclavale*, ci

și ciocolată, napolitane, biscuiți, bomboane sau fructe. Mai rar, copiii sunt răsplătiți și cu bani. Ei urează gazdelor sărbători fericite și după ce termină de colindat merg pe la casele lor. „Vin și copii de români și... tot așa servim că... nu-i tot băieții noștri? Trăim în România, suntem cetățeni români și... așa facem.”, îmi mărturisea moșu' Semședin Memet din Independența. În societatea contemporană există și obiceiul ca acest colind să fie însoțit de muzică instrumentală interpretată la muzicuță, daul și zurnă, acestea fiind obișnuite mai ales în colindatul ȝiganilor mahomedani.

În comunitățile tradiționale, *Bairamul* se ținea trei zile. Se săruta mâna părinților, a bunicilor, atunci când se mergea la aceștia cu colindul. Tinerii căsătoriți mergeau la neamuri, iar bătrânii rămâneau acasă. Colindătorii erau serviți cu cozonac, chec, chiar mâncare, dacă nu apucaseră să mănânce acasă.

Mai demult, cei mici colindau în prima parte a postului. Exista și obiceiul, pierdut acum, ca băieții neînsurați, între 18-25 de ani, „să meargă din casă-n casă. Și spuneau despre Ramazan bairam. Cântau că a venit Ramazanul'. Să știe toată lumea că a venit Ramazanul' și trebuie să ținem post.” Aceștia colindau la rude în a doua parte a postului. Erau primiți cu bani sau dulciuri, batiste, baticuri, iar celor mai mari li se dădeau prosoape. Exista și obiceiul ca oamenii să-și cumpere un obiect de îmbrăcăminte nou de *Ramazan*.

În ajunul primei zile a *Bairam*-ului era obiceiul să se facă și să se împartă gogoși, la vecinii mai săraci. De asemenea, se dau bani săracilor și alimente, pentru ca sărbătoarea să fie simțită de întreaga comunitate. Exista pe alocuri și obiceiul de a se da de pomană o găleată de făină.

În zilele noastre, rari sunt colindătorii care vin în cele trei zile ale *Bairam*-ului, deși, conform tradiției, sunt așteptați la fiecare casă cu dulciuri. De aceea, turco-tătarii privesc cu nostalgie la vremurile care au trecut și la destrămarea acestor frumoase tradiții.

Al doilea mare Bairam al musulmanilor dobrogeni este Curbanul, sărbătoare cu dată variabilă, care cade la 70 de zile după Ramazan.

Curban Bairam este socotită drept a doua sărbătoare musulmană ca importanță. Ea se serbează în amintirea coborârii din cer a berbecului de jertfă în momentul în care Avraam a vrut să-și jertfească unicul fiu pe munte. Fiecare familie trebuie să sacrifice în această perioadă câte un animal (de preferință berbec, dar e posibil să fie și vacă, oaie, iar în alte ținuturi cămilă). Animalul trebuie să fie însă perfect sănătos și integru corporal, fără nici o meteahnă. Cei mai înstăriți sacrifică trei animale, iar cei mai nevoiași se asociază mai multe familii pentru a jertfi un animal mai mare. În vremurile dinainte, se sacrificau până la 10-30 de oi de către cei care aveau turme mari.

Cei care nu au posibilitatea să sacrifice nu sunt obligați, întrucât sacrificiul se face cu scopul de a-i ajuta pe cei săraci, religia neputând să-i forțeze pe oameni la aceasta. Se spune că e bine ca, dacă ai început să sacrifici curbanul, să sacrifici vreme de șapte ani la rând. Înainte de a fi tăiat animalul, imamul vine să-i citească o slujbă, după care îi suflă în ureche numele lui Allah. Este înjunghiat după ce bărbații ies de la slujba de la geamie care se face la răsăritul soarelui. Uneori, această slujbă a imamului la animal se face cu o zi înainte de a fi sacrificat animalul. Din carne, două treimi (cantități egale din părțile mai bune sau mai rele, din carne și oase) se împart săracilor, restul fiind consumat în familie. De fapt, obiceiul era ca $\frac{1}{3}$ să se dea de pomană săracilor, din $\frac{1}{3}$ să se facă de mâncare pentru a-i sătura pe musafirii din această perioadă, iar $\frac{1}{3}$ să se oprească pentru casă. Rămășițele se îngroapă, deoarece animalul a fost sfințit și este interzisă aruncarea lor sau împrăștierea prin locurile necurate.

Prima sâmbătă din luna mai a fiecărui an este, pentru musulmanii din Dobrogea, ziua de pomenire generală a morților: ziua sfântului Hidir. Se spune că, într-o vreme de secetă îndelungată, toată vegetația se uscaseră, iar când sfântul Hidir s-a așezat pe iarbă, totul a înverzit în jurul său. Este, așadar, și ziua dedicată venirii primăverii.

Dimineața se face o slujbă pentru pomenirea morților la geamie, în localitățile mai mari. În celelalte localități, pomenirea

se face numai la cimitir, la fiecare mormânt în parte, sau împreună, pentru toți morții (este vorba despre o *duâ*).

Un bărbat din familie poate să citească la mormânt o slujbă sau câteva versete din Coran, în cazul în care imamul nu ajunge să facă el însuși acest lucru. De asemenea, poate fi invitat imamul să țină câte o slujbă la fiecare mormânt.

Apoi se împart plăcinte, umplute cu carne și cu brânză pe deasupra, considerate tradiționale pentru această sărbătoare. De asemenea, se dau de pomană fructe, prăjituri, chiar mâncare, sarmale, sandvișuri etc. Este interzis a se împărți băuturi alcoolice și carne de porc, alimente interzise de cultul musulman. Alimentele se dau de pomană fie la fiecare mormânt, fie se pun în comun alimentele aduse la geamie, organizându-se o masă, de la care cele rămase se dau oamenilor mai nevoiași. De fapt, de obicei cei care primesc de pomană de *Hidirlez* sunt mai ales săracii, trecătorii, dar și cei din neam.

În localitățile mai mari, ziua de *Hidirlez* este și una de reunire a neamului la mormintele strămoșilor. Unele femei își bocesc acum morții, chiar cu voce tare, deși acest lucru este interzis la musulmanii dobrogeni, fiind considerat rușinos. Nici atunci când mortul este în casă el nu se boceste, ci întristarea se manifestă cu maximum de discreție posibilă.

În cel mai conservator dintre satele musulmane dobrogene, Baș Pinar (Fântâna Mare) se pune mai bine în evidență valența de sărbătoare a primăverii pe care o are *Hidirlez*-ul. Numai aici am întâlnit partea distractivă a sărbătorii, la care se adună diferite obiecte de la fetele și băieții din sat, în găleți separate, apoi, când se adună tinerii, se extrag la întâmplare obiecte din găleți, spunându-se cu cine a ieșit fiecare tânăr sau tânără la *Hidirlez*. Aceasta însă nu are semnificații legate de riturile premaritale, ci este, pur și simplu, un joc.

Obiceiul are ca temei credința universală în nemurirea sufletului și cea a răsplătirii faptelor omului după moarte, respectiv a iadului și a raiului. *Hidirlez* este o sărbătoare a milosteniei și a bunătății, care depășesc granițele etnice sau reli-

gioase, având legătură cu problemele universale ale morții, nemuririi sufletului și credinței în Dumnezeu.

O altă sărbătoare a cărei amintire este din ce în ce mai palidă în comunitățile musulmane dobrogene, deși ea a fost consemnată chiar de D. Cantemir în „Istoria Imperiului Otoman”, este *Nevruz*-ul sau, cum i se mai spune, *Naurez*-ul. Este vorba de venirea Anului Nou, sărbătorită însă în primăvară. Tradiția era ca trei copii să rupă o creangă mai bogată dintr-un copac (care se numește *baierac*) și să umble din casă în casă, spunând o rugăciune. Tinerele neveste legau în acest *baierac* batice, batiste sau împărțeau bani copiilor.

Din alte surse, consemnăm că băieții de 17-18 ani umblau călări și vesteau începutul primăverii, în luna martie, pentru ca oamenii să nu mai zăbovească, ci să înceapă muncile câmpului. Câștigul era luat de șeful cetei și la sfârșitul colindului se împărțea între tineri.

O altă sărbătoare importantă este considerată *Nașterea lui Mahomed*, profetul, dar aceasta nu este însoțită de obiceiuri populare. Despre sărbătorile calendaristice, musulmanii dobrogeni ne-au spus că „se țin toate cu luna de sus, cu 12 zile înainte față de calendarul oficial. Și la 33 de ani se face un an”

Astfel se încheie ciclul sărbătorilor calendaristice musulmane, nu prea bogat în obiceiuri, dar având darul de a fi o manifestare a credinței, a bucuriei și un prilej de reunire a comunităților actuale, risipite de grijile cotidiene și de întâmplările care au făcut ca unii dintre membrii lor să se depărteze de locul natal.

Obiceiuri ale vieții de familie

Dar să continuăm șirul povestirii acestei cercetări, așa cum a avut ea loc. Aflând scopul pentru care am venit eu, româncă, cercetător și femeie, ca să aflu despre viața și obiceiurile lor, oamenii mi-au explicat cât de greu este pentru un creștin, un

outsider, un om de alt neam, în plus și femeie, să înțeleagă în toată complexitatea lor aceste obiceiuri: „Pentru noi acestea sunt sfinte, sunt ale strămoșilor noștri. Noi ne-am obișnuit cu ele, am crescut în ele. Dumnezeu voastră nu aveți cum să le înțelegeți.”

Teama ca eu, de alt neam și credință, să nu deturnez sensul obiceiurilor, să nu profanez acest spațiu spiritual, sacru pentru ei, grija de a-mi da amănunte, pentru a putea fi cât mai exactă, mi-au arătat cât de legați sunt acești oameni de zestrea lor spirituală. „Dacă erai turcoaică, îți arătam eu ție! Ce-i cu moda asta care a ieșit? Să danseze turcoaicele cu buricul gol la televizor!? Pe vremea mea, mamă, turcoaicele umblau acoperite; li se vedeau numai ochii, așa. Nu aveau voie să iasă din curte. Dacă vedeai una pe stradă, însemna că aceea e din astea care fac trotuarul. Fetele stăteau la gospodărie. Făceau 2-3 clase, ca să știe să citească și gata!” – îmi spunea o bătrână din Măcin.

La fel mi-a spus și moșul Semședin Memet din Independența: „Venea (părinții) și spuneau: mă, tată, uite-așa, uite-așa. Noi vrem să-ți facem nuntă, uite, vrem să te căsătorim, nu știu ce... Și luăm fata de la Movila Verde. Da' eu nu știu, nu cunosc fata. Ei, părinții... Ei ce spunea, ce făcea, eu eram de acord. Acuma nu; acuma băiatu' se duce, vorbește, o ia la plimbare, se duce, hoinărește la litoral... La noi era bătaie, nu jucărie! Eu de multe ori spui: dacă ar învia de acum 50-60 de ani care a murit și cum era atunci și cum e acuma, cred că când te vede cu fata-n brațe dansând, cred că-ți dădea-n cap. Te omora acolo.”

Autoritatea părinților era, așadar, literă de lege în comunitatea tradițională turco-tătară. Mirii se cunoșteau abia în noaptea nunții. „Nu mai conta dacă fata era șchioapă sau urâtă sau chioară. Pe vremea aceea, și-așa femeile stăteau mai mult în curte. Oricum, n-o vedea nimeni.” Nici acum femeile musulmanilor dobrogeni nu se bucură de un statut foarte privilegiat. La moschee, în relațiile oficiale, ele sunt aproape absente. Au slujbele lor speciale, pentru femei, la care participă, pomenile pentru morți, citesc din Coran, îi educă pe copii. Prezența lor este mai discretă, pe lângă bărbați, pe care cele cu bună-cu-

viință, educate într-un spirit mai tradiționalist, îi respectă, acordându-le întâietate în toate lucrurile.

Dacă cineva va privi mai superficial asupra condiției femeilor musulmanilor dobrogeni, poate le va crede umilite, ca în filmele din lumea arabă sau din alte țări musulmane mai înapoiate. Însă în Dobrogea nu poate fi vorba despre așa ceva. Ca orice european obișnuit din cărți cu picanteriile orientale, m-aș fi așteptat să aud sau să văd măcar un harem la musulmanii dobrogeni. Dar aceasta s-a dovedit a fi la ei numai o poveste sau o realitate văzută în țările musulmane vizitate. Legile statului român interzic poligamia. Tradiția vieții de familie i-a obligat, de asemenea, la căsătoria monogamă. Însuși profetul Mahomed, dătătorul Coranului, se spune că nu a obligat la viețuirea poligamă. El și-a luat patru soții cu scopul de a le ajuta, pentru că pe acea vreme rămăseseră multe văduve de război tinere, cărora le era greu să se descurce cu copiii și gospodăria.

De teamă ca eu, străină fiind, să nu iau drept un mod ușuratic de viețuire haremul, interlocutorii mei spun că acesta are multe reguli și îngrădiri. Nu se poate lua o nouă soție dacă celelalte nu sunt de acord. De asemenea, nu se pot lua mai multe soții dacă soțul nu este suficient de bogat pentru a le întreține pe toate. În cazul divorțului, el este obligat să dea soției părăsite atâta avere cât să-i asigure existența ei și a copiilor ei pe viață.

Famiiliile turco-tătarilor sunt monogame, așa cum aminteam mai sus, moștenind această tradiție de la strămoșii lor care sunt în Dobrogea de câteva generații și nu admit haremul decât ca pe o excepție. Nu am întâlnit familii poligame în Dobrogea. Atunci când i-am întrebat despre familiile poligame, de fiecare dată bărbații nu-și puteau stăpâni zâmbetul. Pentru ei, familia poligamă nu are nici un sens. Poate în țările arabe...

În ciuda statutului lor, în comunitățile actuale, multe dintre femei au serviciu, câștigându-și existența alături de soții lor. Aceștia însă, în societatea tradițională, erau obligați să câștige singuri pentru întreținerea familiei. Dacă acum femeile sunt destul de moderne și emancipate, în societatea tradițională ele aveau alt statut. Femeia trebuia să stea pe lângă casă, rareori ieșind din curte pentru vreo nevoie

de-a casei. Multe dintre bătrânele turcoaise și tătăroaise nu cunosc decât din auzite satele sau comunele înconjurătoare. Ele se ocupau cu gospodăria și cu creșterea copiilor, rareori umblând la școală. De exemplu, prima femeie turcoaică din Măcin care a făcut liceul are acum aproximativ 50 de ani, ceea ce demonstrează lipsa de preocupare a părinților pentru ca fetele lor să învețe carte. De obicei, învățau 2-4 clase primare, care se făceau, pe atunci, în limba tătară, apoi învățau să facă curățenie, să gătească, să aibă grijă de gospodărie sau de frații mai mici.

În comunitățile tradiționale, educația fetelor și a băieților se făcea separat, rareori aceștia având posibilitatea să se întâlnească. Prietenii se legau, în general, între persoane de același sex, fiind uneori de lungă durată. Pe alocuri, exista obiceiul înfrățitului, prin care două fete sau doi băieți se legau să fie prieteni pentru toată viața, însă ei priveau acest obicei mai mult ca pe un joc de copii, decât ca pe o chestiune serioasă, presupusă de un jurământ adevărat. „Se prindeau de degetele mici (*arit*) și se zguduiau. E un fel de jurământ, că sunt prieteni până la moarte.”

La horele românești din localitățile mixte, părinții interziceau prezența copiilor lor, întrucât distracțiile de felul acesta erau interzise. De asemenea, am consemnat obiceiul copiilor de a alunga porcii românilor, întrucât consumul de carne de porc era interzis în cultul musulman. Atunci când vedeau un copil român prin cartierul lor, copiii îl luau la goană, pentru că era de alt neam. Toate acestea însă erau departe de a fi manifestări ale urei etnice, ci numai niște jocuri de copii, care încetau cam după vârsta de 10-15 ani. Adulții trăiau în armonie. Nu existau conflicte între ei. Nici istoria nu consemnează astfel de conflicte, ceea ce dovedește că diferențele de confesiune și etnie pot duce și la o conviețuire pașnică.

Distracțiile însă nu lipseau nici din comunitatea turco-tătără. Se făceau petreceri (*toplanti*) la care luau parte atât băieți, cât și fete, la vârsta adolescenței. Aceștia însă stăteau separat, salonul în care se desfășura petrecerea fiind împărțit în două de o perdea: de o parte se aflau fetele, de alta băieții. Aceștia stăteau de vorbă, dansau, mâncau dulciuri și beau băuturi răcoritoare.

De Sfântul Gheorghe (*Tepra*) fetele plecau în grup într-un loc unde băieții își dădeau în leagăn prietenele; fiecare, prietena lui.

Chiar și mai demult, fetele mergeau la bal, la horă, în marginea satului, la Independența. Ieșeau la horă la 16-20 de ani și dansau jocuri românești, acompaniate de acordeon. Dar dacă își refuzau partenerul, puteau să fie bătute de acesta. Este consemnat și obiceiul de a ieși la horă însoțite de mamele lor, care stăteau pe margine, de vorbă cu alte femei. Dar, de obicei, fetele mergeau în grup, cu alte fete sau cu verii lor. Era însă considerat a fi rușinos să te măriți cu un român sau chiar să stai de vorbă cu el. Horele se țineau ziua, până pe la orele amiezii, pentru ca fata să poată veni devreme acasă. O fată era considerată a fi bună de măritat pe la 18-20 de ani, iar băieții pe la 25-26 de ani.

Aceste nevinovate distracții au dispărut în zilele noastre, turco-tătarii frecventând, alături de ceilalți membri ai comunității dobrogene, discotecile, restaurantele de pe litoral, chiar horele, acolo unde se mai păstrează această tradiție.

Cum spuneam, educația în familie se făcea sub stricta (uneori tiranica) îndrumare a părinților, care hotărau soarta copiilor lor așa cum considerau ei că e mai bine. Această autoritate se prelungea până după căsătorirea copiilor, care, de obicei, stăteau în aceeași curte cu socrii. Atunci soacra conducea gospodăria, avea pe mâna ei toți banii (chiar dacă nora era angajată), toți dându-i ascultare.

Discuțiile dintre tinerii de sex opus erau interzise, ca să nu spunem proscrise. Ele se desfășurau pe furiș, la geamul caselor fetelor, seara, atunci când părinții dormeau. Dar și așa, dacă vreun vecin vedea asemenea discuții, îl certa sau chiar îl bătea pe băiatul care îndrăznea să le poarte. „Câtă bătaie am mâncat eu când eram cavaler!... Nu intram în curte sau în casă (la fete). Mă duceam... Intram pe poartă, mă duceam la geam, când dormeau părinții. Vorbeam la geam, eu afară, ea înăuntru – cio! cio! cio! – să nu simtă părinții”, ne mărturisește moșul Semședin Memet.

Amințirile acelor vremuri aproape că au dispărut chiar și din memoria comunităților contemporane. Puțini sunt oamenii care își mai amintesc despre ele.

Familiile turco-tătarilor o duceau foarte greu în trecut. Casele erau mici și sărăcăcioase, acoperite cu stuf, apoi cu olane, făcute din chirpici, cu pământ pe jos. Atunci când se mai căsătoreea unul dintre copii, casei i se mai adăuga încă o cameră, în prelungire, astfel încât aceasta avea formă alungită, cu camere una după alta.

Interioarele erau destul de simple. Pe pereți se puneau uneori un covor și înscrisurile musulmane cu numele lui Allah. Așternuturile de pe jos erau făcute din cârpe, țesute în război. Ceea ce tradiția consemnează însă ca specific acestei comunități, mai precis celei tătărăști, este colțul de odihnă. Acesta se amenaja jos, într-un colț al casei, de regulă lângă sobă, pentru odihnă și pentru a se lua masa acolo. Atât jos, cât și pe lângă perete, se puneau perini mari, dreptunghiulare, pe care ședea, de regulă, bărbatul din casă, dar și copiii, în lipsa acestuia. Ședeau pe jos, „turcește”, cum spun românii.

În legătură cu servitul la masă, am găsit două variante tradiționale: fie servea femeia, întâi pe bărbat, apoi pe copii, fie servea o fată mai mare din casă, întâi pe părinți, apoi pe frații ei. Cea care servea, lua masa după ce terminau ceilalți membri ai familiei. Tradiția era ca ce era mai bun la masă (de exemplu, pulpele și pieptul unui pui) să mănânce părinții, iar restul, copiii. Cu regret spun bătrânele că această tradiție acum s-a inversat, copiilor oferindu-li-se ce este mai bun, înaintea părinților.

Destul de sumare sunt și obiceiurile vieții de familie. „Ce obiceiuri?”, m-au întrebat retoric mulți membri ai comunității studiate. Ce obiceiuri!? Măcar amintirea acestora încă mai există în comunitatea turco-tătară contemporană. Cu mențiunea că în marile orașe (Tulcea, Constanța) acestea au dispărut aproape cu desăvârșire. Și totuși...

Obiceiurile tradiționale la nașterea copiilor s-au împuținat foarte mult în contemporaneitate, datorită faptului că nașterea se face, în ultimii 50 de ani, la maternități, condiția socială și

comunitară a femeii, pe lângă starea de lăuzie, nefiind favorabile unor manifestări tradiționale mai ample.

O femeie mai bătrână sau moașa, în satele unde aceasta exista, ajuta la naștere. Tăia buricul și săra copilul, pentru ca acesta să fie mai vioi, mai rezistent. Se spune că el trebuia sărat peste tot corpul, pentru că dacă rămânea nesărat vreun loc, acolo era mai vulnerabil. Buricul nu se arunca, ci se păstra. Se pune la Coran, fiind considerat păcat dacă-l aruncau sau dacă făcea viermi.

La musulmanii din Dobrogea, femeia lăuză este considerată necurată, de aceea, ea nu trebuie să părăsească gospodăria vreme de 40 de zile, nici să scoată apă din fântână, deoarece se spune că fântâna va face viermi, se va spurca. În comunitățile actuale timpul de ședere a lăuzei acasă s-a scurtat, datorită condiției femeii moderne, care este implicată mai mult în activitățile sociale. Ea rămâne sub acoperiș numai 20 de zile, socotindu-se și cele 20 de nopți, pentru a face în total 40.

În această vreme ea este ajutată la menaj de o femeie mai bătrână (eventual mama ei, acolo unde este posibil) și este vizitată de rudele de sex feminin și alte membre ale comunității, care o felicită pentru naștere și îi aduc daruri copilului.

Pentru ca pruncul să nu se deoache, i se pune o mărgea albastră la bonețică. Mai rar, am consemnat obiceiul de a i se pune un șir de mărgelă, cap de șarpe sau „cap de usturoi”, din care se făcea un ghemotoc la căciulița copilului. Se pune și o rugăciune scrisă de hoga, sau ruptă dintr-o carte de rugăciuni, pentru dureri de cap sau când copilul era speriat. Dacă era lăsat singur în casă i se pune lângă el o mătură, ca să fie bine păzit, dar de cele mai multe ori se lăsa la căpătâiul lui Coranul, pentru a fi ferit și de duhurile rele, de *șaitan* (Satana), care i-ar putea face rău. Uneori, pentru a nu se deochia copilul, era chemat hoga să citească o rugăciune.

Dacă doi copii vecini se nășteau în aceeași zi, se spunea că ei nu trebuie să se vadă față-n față, pentru că unul dintre ei rămâne mai slab, mai amărât, rahitic. Dar pentru a crește și el,

în Independența am consemnat obiceiul de a i se face baie cu oase de lup și arici și cu cărbune.

Pruncul nu putea fi vizitat de femeile care nu sunt curate, existând credința că va face bube. Dar, în cazul în care ar intra astfel de femei, se puneă o potcoavă sub pragul ușii, pentru ca să se depărteze orice rău. În prima scaldă, moașa puneă sare despre care se spunea că îl întărește pe copil. De asemenea, exista și practica întâlnită la români de a se sparge un ou pe spatele pruncului, mișcându-l pe trupul lui. Locul unde se spărga gălbenușul însemna că acolo are pruncul dureri (junghiuri). Apoi se freca cu gălbenușul.

Când copilul (dar și un om mare) era speriat și nu putea să-și revină din sperietură, atunci exista obiceiul de a se turna cositor sau plumb, practică existentă atât la turci, cât și la tătari. Într-un polonic se puneă puțin cositor sau plumb și ulei care se încingeau. Când amestecul era în stare lichidă, cel speriat se culca pe pat, iar deasupra i se puneă un cearceaf. Deasupra se ținea un castron cu apă rece în care se turna cositorul; se spune că ieșea o formă asemănătoare cu chipul de care bolnavul a fost speriat (câine, om). Cositorul se turna de trei ori (sâmbăta și miercurea; după surse turcești din Tulcea, vinerea). Când se turna, în unele cazuri se spunea o rugăciune, ca să-l ajute Dumnezeu pe bolnav să scape de boala aceasta, să nu se mai sperie, să fie păzit de rele. Și se zice că dispărea din fața ochilor chipul de care te-ai speriat.

Acestea sunt practicile magice legate de vârsta cea mai fragedă, pe care cu destulă greutate le-am putut auzi povestite de femeile turco-tătarilor. Acum ele nu mai există în fondul activ de obiceiuri, ci fac parte dintr-o tradiție foarte veche, aproape uitată.

Imamii refuză să recunoască existența acestor practici populare, despre care afirmă că sunt vrăji și sunt interzise de cultul musulman, socotindu-le iraționale și abateri de la religie. Alții le consideră manifestări ale unei lumi necivilizate, vechi, care apela la ele din cauza lipsei cunoștințelor medicale. Acum imamii citesc ei înșiși rugăciuni pentru sănătatea celor bolnavi,

dar îi trimit și la medici. Mulți dintre membrii comunității turco-tătare nici nu au auzit de existența acestor practici, ele fiind rar cunoscute și practicate numai ca excepții.

În comunitatea mai veche, numai la cel dintâi născut se făcea o petrecere mai mare, la care se pregăteau mâncăruri felurite și se chemau mai mulți oaspeți. La ceilalți copii însă nu se organizau astfel de petreceri, ci numai ceea ce este necesar din punct de vedere religios pentru integrarea pruncului în comunitate.

La numai câteva zile (2-8 zile) de la nașterea copilului, imamul vine acasă și îi citește o rugăciune, îl ia în brațe, strigându-i de trei ori în ureche numele pe care îl va purta, în numele lui Allah. Apoi se face *dua* (slujbă). Acest obicei se desfășoară simplu, fără fast și este cunoscut sub denumirea de „punerea numelui”. De regulă, sunt prezenți numai imamul cu un însoțitor, uneori și câteva femei care sunt servite cu o gustare neînsemnată pregătită de lăuză (de exemplu, gogoși cu iaurt). Masă nu se făcea atunci, ci mai târziu, când erau chemate femeile, care dădeau bani, materiale, hăinuțe pentru copil.

La 40 de zile de la naștere, venea o bătrână și îi făcea baie generală lăuzei, după care avea voie să iasă din curte. De obicei, mergea cu soacra la neamuri, pentru ca ele să vadă copilul, iar acestea dădeau „bacșișuri”.

Alte prilejuri de sărbătoare care marcau viața nou-născutului în comunitatea tradițională turco-tătară erau legate de ieșirea primului dinte al copilului și de momentul în care începea să facă primii pași. Primul moment era marcat de o petrecere pe care o organiza familia în cinstea acestui eveniment, însă, se pare că și acest eveniment se sărbătorea tot numai la primul copil născut, ceilalți fiind lipsiți de această sărbătoare.

Când copilul începea să meargă, mama sa cocea pe plită o turtă rotundă, pe care apoi o rostogolea printre picioarele copilului, pentru „a-i tăia piedica”, pentru a putea să meargă mai bine. Acum aceste obiceiuri nu mai sunt practicate, ele fiind rememorate cu greu de unele bătrâne de peste 80 de ani.

Cea mai mare solemnitate legată de naștere care se mai păstrează și în ziua de astăzi este cea numită „nunta la botez”.

Ea constituie ceremonialul de integrare a băieților în comunitatea religioasă și continuă semnificația iudaică a circumciderii, lăsată de Dumnezeu lui Avraam, ca legământ cu poporul ales (evreu).

Astfel, oricare născut de parte bărbătească trebuie să primească pe trupul său acest semn al legământului cu Dumnezeu. Remarcabilă este denumirea obiceiului, „nunta la botez”, care pentru creștini ar părea că sună destul de straniu. Pentru comunitatea musulmană din Dobrogea, aceasta este considerată nuntă, cea cu Allah, prin pecetluirea trupului cu semnul legământului. Aceasta este adevărata nuntă. Însoțirea cu femeia se regăsește sub numele de „cununie” și are o semnificație mai mult socială, lumească, deși se spune că și aceasta se petrece tot din voia lui Allah și este un legământ în fața lui Dumnezeu.

Ceremonialul nunții la botez, așa cum se desfășoară ea astăzi, cuprinde trei părți: circumciderea, slujba și masa cu darurile și petrecerea. Vârsta la care se poate circumcide orice băiat este cuprinsă între trei și zece ani. Dacă o familie are mai mulți băieți, îi poate circumcide pe toți odată, pentru a evita cheltuielile de mai multe ori. De asemenea, dacă cineva cunoaște familii sărace, care nu au posibilitatea să cheltuiască pentru o astfel de ceremonie destul de costisitoare, este considerat un act de binefacere să boteze pe cheltuiala proprie și copiii acestor familii, o dată cu ai săi. Copiii săraci, mai ales ai Țiganilor musulmani, sunt botezați în zilele noastre, în orașele mai mari, pe cheltuiala Uniunii Tătare, tot ca un act de binefacere.

Mai demult, circumciderea se făcea de către un bărbat specializat în astfel de operații, mai ales frizerul din localitate. Ea se făcea chiar în ziua nunții, punându-i-se copilului pe rană carii de la lemn, pentru a se vindeca mai repede. Totuși, povestesc informatoarele noastre mai în vârstă, uneori rana se infecta și copilul stătea în pat și câte 2-3 săptămâni, pentru el aceasta constituind o dramă, de care își va aduce aminte mult timp, mai ales dacă este suficient de mare atunci când este circumcis.

Ritualul tradițional al nunții la botez este următorul: în seara de dinaintea operației se făcea slujbă. În ziua următoare,

când începea slujba din nou, copilul era dus la plimbare cu o trăsură frumos împodobită, fiind însoțit de alți copii, de prietenii lui, fete și băieți. Cu această ocazie copiilor li se puneau în piept batiste, ca semn al participării la nuntă. Erau plimbați prin tot satul (sau cartierul musulman).

După ce se plimbau o vreme, se întorceau acasă, unde erau întâmpinați cu o tavă plină de fructe, prăjituri, bomboane. „Are toate bunătățile acolo. Are... o tavă mare, așa, nu știu cum să vă spui... Și înainte se gătea un cocoș; cocoșul tăiat și fel de fel de hârtii, culori, nu știu ce... Se puneau, de exemplu, aicea, la mijlocul la tava aia. Și pe-aicea era mere, nuci, peste tot. Și copiii ăia care venea, fiecare lua de acolo cât vroia și mânca și chiar dacă se golea tava aia (e mare, așa), mamai-că-su sau neamur'le umplea mereu.” – ne mărturisește Cherim Nurzade din Independența.

Apoi copilul era tăiat împrejur și așezat într-un pat cu baldachin, special amenajat de femeile din familie, ornat cu ștergare, multe batiste și perne, la care se adăuga o jucărie, o broscuță făcută de femei dintr-un batic.

Atunci copilul era îmbrăcat într-un costum special, format dintr-o cămașă albă, lungă și o coroană ca de împărat, sclipitoare, pe cap, pe care scria Mashallah, numele lui Dumnezeu. În acest baldachin, el aștepta darurile de la rude și mai ales vizita băieților de seama lui, cu care se juca, pentru a uita de durere. Aceste daruri constau, mai demult, în obiecte de îmbrăcăminte pentru copil și dulciuri.

În ziua de astăzi, această secvență ceremonială este omisă, copilul primind mai ales bani. Cât despre baldachin, cei mai mulți membri ai comunității abia îi mai păstrează amintirea. Astăzi lucrurile sunt mult mai simple. Operația se desfășoară la spital, copilul fiind vindecat în câteva zile. Mai demult mamele vegheau și câte 3-4 săptămâni la căpătâiul băieților care se infectau și se vindeau cu mare greutate. De obicei, acum circumciderea se face cu o săptămână înainte de nuntă, pentru a putea și copilul să ia parte la petrecere.

În ziua nunții este chemat imamul din localitate cu bătrânii care cunosc rânduiala slujbelor (namaz) și cu alți bărbați. Aceștia slujesc la casa băiatului, apoi se pune masa bărbaților la care cei care au luat parte la slujbă sunt răsplătiți de stăpânul casei cu bani, masa femeilor și ceremonia se încheie cu petrecerea, la care și copilul este dansat în brațe, dacă este mai mic.

Meniul nunții la botez este și astăzi cel tradițional, format din șapte feluri de mâncare, întâlnite la toate sărbătorile musulmanilor din Dobrogea. El este format din ciorbă de oaie, friptură din carne de batal cu fasole scăzută (sau, mai rar, cu cartofi prăjiți), sarmale cu iaurt, *cuscuz* sau pilaf, lapte cu griș sau orez, compot, baclavale. Am mai întâlnit și o altă mâncare numită *hoșa*, preparată din mere și pere fierte, care se făcea mai demult și a cărei rețetă nu am putut să o reconstituim.

Ca ritualuri specifice nunții la botez sunt demne de amintit câteva. În seara zilei de dinaintea nunții, este obiceiul ca femeile să se adune la casa unde urmează să se sărbătorească a doua zi și să facă împreună sarmalele, care sunt foarte migăloase, fiind de dimensiuni foarte mici. La terminarea treburilor, ele cântă, dansează și se veselesc, așezând pe capul tatălui copilului sau al unui bărbat din familie o frunză de viță și începând urări pentru copil, sau/și diferite glume. Acesta este obligat să facă cinste în schimb. Se spune că acest obicei se practică mai ales iarna, vara sarmalele fiind gata cu doar câteva ore înaintea nunții.

Alt ritual specific mai multor tipuri de *namaz* al musulmanilor dobrogeni este stropirea cu parfum, semn purificator, dar și pentru „uniformizarea mirosului”, cum ne-au spus informatorii noștri; în cadrul slujbelor musulmanilor. Acesta face parte și din rânduiala curățeniei, legată de *abdesul* de dinaintea fiecărui *namaz*, indiferent cu ce ocazie se oficiază acesta.

La nunta la botez, *namazul* mai are specific și „sfințirea șerbetului” (o băutură nealcoolică, foarte dulce și aromată), care se consumă în timpul slujbei, așa cum se spune că și Mohamed a sfințit șerbet.

Tradiția este, în unele locuri, ca să nu se dea daruri, iar mai demult rudele și vecinii îi ajutau în natură pe părinții care

făceau nunta, contribuind cu diferite produse la masa de a doua zi. Darurile care se dau acum la nuntă depind de gradul de rudenie cu familia copilului. Se dau mai mult bani, într-un batic sau într-un plic, pe care se scrie numele celui care a dat. În anul 2003, la Independența, străinii dădeau în jur de 100.000-200.000 de lei, iar rudele apropiate 1-1,5 milioane.

Pentru credincioșii musulmani din Dobrogea, nunta la botez are o semnificație foarte profundă și interesantă. Ea simbolizează intrarea copilului în comunitatea religioasă, unde toți bărbații trebuie să poarte pe trupurile lor semnul legăturii cu Allah, deoarece toți sunt egali în fața lui Dumnezeu. Această egalitate a tuturor oamenilor se regăsește de mai multe ori în viața unui musulman, până la mormintele anonime din cimitirele vechi și constituie, credem, o plecăciune înaintea Dumnezeului unic și atotputernic, în fața căruia se desființează rangurile și bogățiile lumii acesteia.

Nu același lucru se întâmpla în cazul căsătoriei. În comunitățile tradiționale turco-tătare, căsătoria constituia o afacere între socri. Era adeseori condiționată de avere și de rangul sau poziția socială ale celor două familii. În multe cazuri, mirii se vedeau pentru prima dată în noaptea nunții, când vechil baba (nașul) îl ducea pe mire la mireasă pentru a rămâne împreună.

Din acest motiv, era prezentă și căsătoria prin rapt (furatul miresei). Mireasa furată se ducea în casa imamului sau la vreun unchi, la o rudă apropiată a băiatului, unde stătea timp de 12-15 zile, până când erau perfectate actele de căsătorie și ceremonia putea avea loc, fiind invitate ambele familii.

În prezent, căsătoriile urmăresc ceremonialul tradițional cu influențe românești, nunta fiind mult simplificată. Tinerii se cunosc dinainte, există o perioadă în care ei sunt prieteni, apoi pot decide să se căsătorească, chiar și fără consimțământul părinților.

Calitățile cerute unui tânăr pentru a fi bun de însurat erau mai demult hărnicia și cumințenia. Fetelor li se cerea mai ales să-și păstreze castitatea. În familiile tradiționale ale turco-tătarilor chiar și discuțiile despre viața sexuală erau proscrise. De aceea, educația sexuală a tinerilor în familie era foarte sumară, ca să nu spunem inexistentă. Fetele

și chiar femeile nu aveau voie să iasă pe stradă. Cele care făceau aceasta erau marginalizate. Iar dacă mireasa nu era fecioară, putea fi trimisă înapoi la părinți.

În comunitatea tradițională, în cazul în care se cunoșteau, viitorii miri umblau câteva zile ca prieteni, apoi îi spuneau uneia dintre surorile lor că doresc să se căsătorească. Aceasta le transmitea părinților. Nunta ținea trei zile (vineri, sâmbătă și duminică). În unele comunități, zilele nunții se socoteau din momentul în care începeau pregătirile, astfel încât nunta dura o săptămână, începând de la tăierea berbecilor pentru ospăț, până la sfârșitul nunții propriu-zise. Pregătiri și ceremonii se desfășurau atât la casa miresei, cât și la a mirelui. Se duceau părinții băiatului la ai fetei, cu care se înțelegeau, apoi trimiteau câțiva bărbați pețitori, care dădeau ca daruri părinților fetei prosoape și baticuri.

Logodna (nșan) se desfășoară la casa miresei și este, de fapt, o înțelegere între cele două familii asupra condițiilor căsătoriei, datei acesteia și darurilor pe care socrii le vor oferi tinerilor căsătoriți. Fetei i se aducea așa-numita *bocșa*, care conținea daruri pentru ea (rochie de mireasă, bluze, ciorapi etc.) și pentru părinți: o cămașă și cravată socrului și trei metri de material pentru rochie soacrei. Se spune că băiatul bogat „nu are preț de avere de la fata frumoasă”, deși exista obiceiul să se țină cont de starea materială a celor două familii. Dacă familiile erau mai înstărite, se dădeau ca daruri pământ și oi, în mod obligatoriu. În ziua de astăzi, se dă, de asemenea, casă și mașină. Și mireasa dădea un costum, cămașă, cravată, pijamale mirelui. Mai demult, ea îi dădea mirelui așa-numitul *docuz* (nouă ștergare, batice și batiste cusute unele de altele, aplicate pe o cămașă), care era pus pe spatele lui și se dansa.

Băiatul avea obligația să-i trimită fetei joi, cu o zi înainte de cununie, un berbec (oaie) sau mai mulți. Când animalul era tăiat, un bărbat tânăr, rudă apropiată, se ducea călare, îmbrăcat în straie de nuntă și chema lumea la cununie. În anumite locuri, invitația nuntașilor se făcea cu o săptămână sau chiar o lună înainte de nuntă, prin invitații scrise de mână.

În ce privește locul în care trebuia să trăiască viitoarea familie, este obiceiul ca cel mai mic băiat să rămână cu părinții, iar celor mai mari să li se construiască altă casă. În vremurile mai de demult, locuiau toate aceste familii într-o curte, adăugând încă o cameră casei, în momentul în care se mai căsătorea un copil. Cel care rămânea cu părinții trebuia să le poarte de grijă. Dacă fata era mai bogată, ginerele se ducea la ea, fiind numit deșcheeu (ginerică de interior, după traducerea actuală, efectuată de performeri). El era asimilat de comunitate, dar această asimilare depindea, într-o oarecare măsură și de atitudinea lui.

Așadar, băiatul primea ca zestre, în funcție de posibilitățile părinților, câteva hectare de pământ, o vacă, niște oi, iar fata, plapumă, saltea de lână, perne, un covor țesut în război cu mai multe culori, lucruri care se puneau în lada de zestre și se întindeau atunci când ajungea mireasa în casa băiatului.

În vremurile de demult, existau așa-numiții chadi, martori care decideau asupra zestrei, întocmind o hârtie cu toate cele primite și date, în prezența a câte trei martori din partea fetei, respectiv a băiatului. Acest lucru se făcea pentru că, în eventualitatea în care tinerii ajungeau la neînțelegeri și veneau la chadi să se împace, mehrim ager (legea) prevedea ca ceea ce se afla scris să se dea înapoi, iar fetei să i se dea și contravaloarea cheltuielilor de la cununie.

Toate aceste lucruri aveau un sens, dacă ne gândim că tinerii se cununau de mici (în jurul vârstei de 17-18 ani), de cele mai multe ori nu cu acordul lor, ci numai prin înțelegerea părinților, care îi logodeau în anumite locuri și perioade de timp, de la vârste foarte fragede (4-7 ani), obligându-i apoi la căsătorie.

Acasă la mireasă imamul oficia și o slujbă, care consfințea unirea celor doi, în prezența femeilor care o însoțeau pe mireasă, a nașului (vechil baba) și rudelor cu care vine ginerele. La tătarii din Dobrogea, slujba se desfășoară în prezența atât a femeilor, cât și a bărbaților, mireasa stând după un paravan, făcut dintr-o pânză albă, ținută de femei. La turci este obiceiul ca femeile să stea într-o altă cameră, lângă cea a bărbaților, unde se desfășoară slujba. De această dată, mireasa este prezentă la slujbă, alături de bărbați, purtând pe cap un batic ce îi acoperă întreaga față.

Nunta propriu-zisă este alcătuită din mai multe secvențe ceremoniale. În trecut, nunțile durau șapte zile sau măcar trei. În primele zile se tăiau animale (berbeci, oi, vite), se pregătea mâncarea pentru nuntă. Mireasa își vopsea degetele și unghiile cu *cna* (un fel de ojă maronie) și era gătită de femeile mai apropiate ca grad de rudenie (*ghengheler*, soțiile fraților ei sau ai marelui) la casa ei. Ea era gătită astfel încât să nu i se vadă părul, care se acoperea cu un batic.

Mirele era și el gătit de către flăcăi și bărbați, la casa lui. Această secvență este foarte rar întâlnită, în varianta turcească tradițională, cu muzică și bărbierit pe bani, în comunitățile mai mari, mai compacte și mai conservatoare, așa cum este cea de la Fântâna Mare. În acest caz, nuntașii aveau posibilitatea de a opri/porni bărbieritul mirelui, atunci când doreau, plătind frizerului o anumită sumă de bani. De aceea, distracția dura și până la jumătate de zi, căci muzica cânta, iar tinerii dansau și glumeau, în timp ce mirele aștepta să i se sfârșească bărbieritul. În prezent, s-a preluat de la comunitatea românească gătitul miresei și al mirelui, într-o variantă mai simplă.

În trecut, mireasa nu purta obișnuita rochie albă, generalizată acum și la turco-tătarii dobrogeni. Ea se îmbrăca într-o rochie simplă, obișnuită, albă sau de altă culoare. Există comunități (Măcin, M. Kogălniceanu) în care exista o singură rochie de mireasă, care se împrumuta în tot satul atunci când se căsătorea o fată. Aceasta nu era albă, nici lungă până în pământ, ci era confecționată din catifea de culoare închisă și brodată cu fir auriu, cu motive florale.

Alaiul mirelui pleacă de acasă, la mireasă, unde trebuie să plătească (personal sau prin nași), femeilor și fetelor, pentru a putea intra în casă, iar băieților, la poartă. La intrarea în casă este obiceiul ca ginerele să dea o sumă de bani soacrei mici, care se numește „plătitul alăptatului”, în schimbul grijei pe care mama a avut-o pentru mireasă. Mai nou, i se oferă bani și bijuterii și miresei.

La ieșirea din curtea părintească, mireasa sărută mâna femeilor bătrâne din neam și din vecini. Apoi pleacă la cununie,

vinerea, în vreme ce o rudă apropiată aruncă cu dulciuri și cu apă, pentru ca să fie căsnicia mai durabilă, să curgă ca apa și să se desfășoare în bogăție și belșug.

Alaiul se duce la restaurant, unde are loc masa tradițională, formată din mâncărurile obișnuite: ciorbă, friptură de oaie cu fasole scăzută, pilaf sau cuscuz, sarmale, baclavale și alte dulciuri, băuturi răcoritoare.

Înainte de a da darul, uneori i se dă nașului o găină, obicei preluat de la români. Mai demult mireasa era acoperită în tot timpul nunții, inclusiv la masă: i se vedeau numai ochii. Spre ziuă, se duceau într-o cameră mireasa cu mirele, iar tineretul cânta la geam, fiind răsplătit de mire cu bani. Nunta contemporană se încheie cu acest moment, spre dimineață.

Mai demult masa avea loc la casa mirelui. Când mirii soseau aici de la cununie, imamul le citea o rugăciune în poartă, înainte de a intra în curte. Pe mireasă o primeau în casa mirelui fetele și *dighisi* (soția fratelui mirelui sau a altei rude foarte apropiate). „Când venea din partea fetei și venea la ginerică, prima dată intrai cu nașa; la ușă era un covoraș ceva, puneă jos și la un colț era legat un ban și călcai pe aia. Ce puneă soacra, ce dădea. Și cadoul de acolo, de jos, lua din partea fetei, cine era mai apropiat. Și după ce veneai aicea, te lua nașu-n primire. Nu era ca acum, să stai lângă ginerică și să râzi. Atuncea era respect, rușine. Da' acum... s-a mai stricat. Democrație!...” – ne mărturisește informatoarea noastră Cherim Nurzade.

Însă din ceremonialul tradițional al nunții turco-tătarilor fac parte mai multe momente. În cadrul acestuia, *vechil baba* i-o aducea pe mireasă mirelui, după o perdea, în cameră, unde mirele ridica voalul sau basmaua de pe fața miresei. În unele cazuri, acesta era momentul când mirii se cunoșteau și petreceau noaptea nunții împreună.

La o săptămână după nuntă, femeile se adunau la casa tinerilor și „făceau șuberecul”, cântând și dansând. „Luna de miere” dura... o săptămână, timp în care mireasa nu avea voie să părăsească casa. Apoi avea voie și ea să meargă la alte nunți. În acest timp, tânăra noră făcea mâncare, avea grijă de grădină,

iar soacra nu stătea acasă. Căsătoria se considera împlinită după venirea unui copil.

În comunitatea de la Medgidia, după cununia religioasă se face masă la fată acasă, cerându-i-se acesteia ultimul accept de către un grup de femei din partea ei. Tot aici i se dădea nurorii din partea băiatului un veșmânt bătrânesc, iar părinții fetei puteau să dea ca dar de nuntă și o sumă de bani în monede de aur.

În cazul în care mireasa nu era fecioară (deși foarte rare erau cazurile în comunitatea tradițională, când fetele nu aveau voie să părăsească curtea), trebuia ca mirii să se înțeleagă. Acest lucru nu era făcut public în vreun fel, nici fata nu era făcută de răs în public, așa cum se mai obișnuia la nunțile românești. Dacă mirele o accepta așa, căsnicia continua. Dacă nu, atunci putea să o trimită acasă, la părinți. Existau însă cazuri în care mirii trăiau și înainte de nuntă, foarte rar, ceea ce în ziua de astăzi a devenit frecvent, din lipsa fondurilor necesare nunții, care duce la amânarea acesteia, cum spun informatorii noștri.

Divorțul era extrem de rar în comunitățile tradiționale turco-tătare. Ca semn al faptului că soții nu se înțeleg, mireasa părăsea casa socrilor, plecând la părinți. În această vreme părinții încercau să medieze conflictul. Dacă nu reușeau, interveneau și rudele apropiate. Dacă nici acestea nu puteau să-i împace pe soți, era chemat imamul, care, de obicei îi împăca. Și chiar dacă existau lucruri care să genereze conflicte, femeia era datoare să rabde și să-și mențină căsnicia. Erau multe cazurile în care părinții nu o mai primeau acasă pe fata care nu se înțelegea cu bărbatul, aceasta fiind socotită o mare rușine. Dacă totuși avea loc divorțul, cu foarte multă greutate mai cununa imamul a doua oară pe cineva.

De remarcat este sobrietatea acestor ritualuri la turco-tătarii dobrogeni. Deși este un moment vesel, cununia (termenul de nuntă nu este folosit de această comunitate decât pentru nunta la botez, considerată adevărata nuntă, cea cu Allah) este lipsită de fastul nunților românești, mai săracă în obiceiuri și chiar în costumație. În comunitățile tradiționale nu se consumau bău-

turi alcoolice (interzise, de altfel, de religia islamică), ci numai băuturi răcoritoare.

De asemenea, muzica era alcătuită numai din instrumentele tradiționale (daul și zurnă), lipsind orga sau orchestrele, care sunt prezente acum. Tot în tradiție este înscrisă și separarea femeilor de bărbați la masă și dans. În comunitățile tradiționale, bărbații stăteau la masă mai întâi, apoi femeile, apoi tinerii, care rămâneau la distracție până dimineața. În unele cazuri, erau trei zile în care avea loc masa acestor trei categorii.

O mare sobrietate se întâlnea și încă se mai întâlnește, mai ales în comunitățile rurale, în educația tinerilor musulmani. Astfel, fetele umblau îmbrăcate mai demult cu feregea și cu capul acoperit de cember, astfel încât nu li se vedeau decât ochii. Școală făceau puțină (până la patru clase, de obicei în limba tătară) și era chiar interzisă ieșirea lor din perimetrul curții. Fetele care erau văzute pe stradă erau considerate de moravuri ușoare, fiind marginalizate. De aceea, castitatea și pregătirea lor ca gospodine erau asigurate de familie. Lipsa acestor calități ducea la trimiterea fetei înapoi acasă. Tot în comunitățile tradiționale prima interesul material, atunci când era vorba despre căsătorie. În zilele noastre se ține cont mai mult ca studiile, serviciul celor doi miri să fie echilibrate.

Noutatea anilor '50-'60 a constatat în aceea că au început să se înmulțească foarte mult familiile mixte din punct de vedere etnic și religios, care tind să dilueze practicile credinței musulmane și cunoașterea limbii materne de către tineri. Au însă avantajul de a-i îmbogăți pe aceștia mai mult, pe plan spiritual.

Constituită pe baza celui mai nobil și profund sentiment omenesc, iubirea, familia etnic mixtă este un exemplu de toleranță și de depășire a granițelor care separă etniile, fie acestea legate de limbă sau religie ori numai de obiceiuri și tradiții. Promovând deschiderea către Celălalt, toleranța și respectul reciproc al valorilor, familia etnic mixtă constituie, la scară mică, un model de conviețuire între etnii, o cale de aplanare a conflictelor amplificate uneori de politică, un exemplu demn de urmat pentru viitoarea Uniune Europeană și Europă a națiunilor. Departe de a fi o cale deschisă conflictelor, familia etnic mixtă este un

drum al îmbogățirii spirituale și culturale, al toleranței, care vede în diferențele dintre etnii un îndemn pentru respectul reciproc, pentru deschiderea către nou și către semenii, o posibilitate de armonizare a contrariilor, susținute de iubire, de spiritul conciliant, care trebuie să caracterizeze relațiile interumane. Legați de România, țara care le-a oferit găzduire, locul lor de muncă și de viață, membrii familiilor etnic mixte făuresc un destin comun împreună cu majoritarii, le împărtășesc suferințele și bucuriile, urmăresc scopuri comune, aducând locurilor în care trăiesc și muncesc o notă de specific datorat apartenenței lor la o anumită etnie.

Tot aceste familii pot oferi soluții pentru conflictele interetnice care s-ar putea ivi, modele de dialog interetnic și de rezolvare a problemelor care sunt legate de diferențele lingvistice, de starea socială, de obiceiuri, religie, fapt care ar putea contribui la aplanarea sau eradicarea unor conflicte interetnice la scară mare, cum au fost cele din aria balcanică.

Din punctul nostru de vedere, familiile etnic mixte constituie mediul cel mai propice al circulației valorilor culturale ale mai multor etnii, unul dintre spațiile de bază ale influențelor interculturale, locul în care interculturalitatea, multilingvismul și pluriconfesionalismul au un cuvânt important de spus. Familiile etnic mixte sunt astfel nu doar exemple de asimilare a minoritarilor de către majoritari, ci locul în care fiecare își poate exprima punctul său de vedere, își poate afirma valorile proprii, se poate îmbogăți prin contactul cu celălalt.

Pentru cercetarea spațiilor multietnice, începerea cu familiile mixte ar fi folositoare din punctul de vedere al explorării unor metode practice de cunoaștere și conviețuire reciprocă, al mai bune cunoașteri a diferențelor și punctelor de armonie și de conflict interetnic, ca și al cunoașterii punctelor de interes reciproc și a valorilor care primează în cazul uneia sau al alteia dintre etnii, manifestate ca obiceiuri religioase sau ale vieții de familie.

Cel mai conservator dintre riturile de trecere, cel al înmormântării, a rămas până în ziua de astăzi și cel mai bogat, fiind legat, pe de o parte, de religia islamică, iar, pe de altă parte, de un străvechi ritual popular păstrat de turco-tătarii din Dobrogea.

Faptul că este un mort în comunitate se anunță prin aprinderea unui bec din minaretul geamiei sau la difuzorul prin care oamenii sunt chemați la slujbe, dar și din om în om, acest lucru fiind foarte necesar, deoarece religia islamică prescrie îngroparea mortului în chiar ziua în care a murit.

În practică, acest lucru însă nu se respectă în totalitate; dacă omul a murit până la orele amiezii, în principiu se îngroapă în aceeași zi; însă dacă a murit după prânz, se îngroapă a doua zi. De asemenea, se ține cont și de rudele apropiate care se află la mai mare distanță și atunci când acestea nu pot ajunge la înmormântare, aceasta se amână pentru a doua zi. Explicația înmormântării în ziua decesului este aceea că în țările arabe este foarte cald, iar mortul nu poate fi ținut până a doua zi; însă imamii dobrogeni spun că astfel se evită și jalea prea mare care este obișnuită la aceste evenimente.

La musulmanii din Dobrogea, mortul, atâta vreme cât se ține în casă, este înfășurat, gol, într-un cearceaf. În momentul înmormântării este așezat în sicriu (singurul sicriu pe care îl are întreaga comunitate) și este pregătit pentru plecare.

La casa mortului vine imamul cu mai mulți bărbați din comunitate. Vin și femeile, dar ele nu participă activ decât într-o singură secvență a înmormântării. Ele nu au voie să conducă mortul decât până la poartă, rămânând, după oficierea slujbei care se ține în fața casei, să citească rugăciuni, pe locul unde a stat mortul, până la vremea când bărbații se întorc de la cimitir.

Înainte de a muri, dacă este posibil, muribundul lasă cu limbă de moarte cine să-l spele, de multe ori dintre fiii săi, cum să se organizeze înmormântarea, unde sunt pregătite lucrurile necesare pentru aceasta. În unele locuri există și practica de a veni imamul la casa muribundului și a-i citi o rugăciune pentru iertarea păcatelor, dar acesta îl considerăm a fi o influență venită din partea creștinismului.

Într-o cameră specială, de pe lângă geamie, se spală mortul. Dacă este bărbat, îl spală imamul împreună cu alți bărbați, de regulă aceiași bărbați care spală toți morții. Dacă este femeie, o spală femeile mai bătrâne, împreună cu cineva din familie.

După ce se spală cu apă și săpun, se înfășoară în pânză albă și se stropește cu parfum. Acesta este considerat ultimul *abdes*, spălarea trupului, fără de care mortul nu poate asista la slujba înmormântării care se va oficia la cimitir.

La piept i se pun bilețele cu versete din Coran sau cu rugăciuni. Apoi se leagă la cap, la picioare și la mijloc, se așază în sicriu și se scoate în fața geamiei, unde se ține un *namaz* și se împart bani, batiste, prosoape, ca pomană pentru cel adormit. Tot aici se cântă un cântec specific.

Apoi mortul se duce la cimitir (*mezarlîc*), unde este așezat pe o piatră de la intrare, pe care i se citește *namazul*. După ce a fost dus la groapă, i se face și acolo o slujbă, apoi imamul sfințește șapte pietricele și un pumn de țărână care se pun prima dată în groapă. În alte locuri este obiceiul de a se sfinți trei pietricele, așezându-se câte una la cap, la mijloc și la picioarele mortului, în groapă.

Mortul este luat din sicriu de câțiva bărbați, de obicei rude apropiate și pus în nișa gropii, după ce i s-au dezlegat legăturile pânzei, pentru a nu fi legat și sufletul. Nișa se astupă apoi cu chirpici, scânduri sau beton pentru a nu intra pământul în locul unde este așezat mortul. Mai întâi bărbații din familie, rudele mai apropiate, apoi toți cei prezenți, dau câteva lopeți de țărână în groapă, în semn de omagiu adus mortului, astfel încât la sfârșitul slujbei, groapa să fie gata umplută.

La final, ea se înconjoară cu pietre albe sau chiar se acoperă cu vreascuri în localitățile mai conservatoare, cum este Fântâna Mare, pentru ca animalele să nu poată scormoni pământul. De-a lungul gropii se toarnă o sticlă de apă, pentru ca mortul să nu înseteze pe lumea cealaltă. La ambele capete ale gropii se pun niște scânduri cu simbolul islamic (semiluna), apoi hoguea rămâne singur pentru a spune o rugăciune în fața mormântului.

În comunitățile tradiționale, ca și în cele rurale din prezent, mortul se ducea către cimitir în spate, de către toți membrii comunității, pe rând, ca semn de respect pentru cel care a fost. El se așază cu fața către Sud, unde este considerat că se află

Mecca. Groapa nu este simplă, dreaptă, ci, cum spuneam, are o nișă în care se așază mortul.

La căpătâiul mortului se scrie numele și data când a murit. Un an de zile, mormântul rămâne așa cum a fost făcut în ziua înmormântării. La împlinirea unui an, se fac monumente funerare din piatră sau mozaic pe care se scrie numele mortului, date despre viața lui și stihul „Ruhuna el fatiha”(odihnească-se în pace sufletul).

Impresionante sunt însă monumentele funerare vechi, care au la căpătâiul lor o simplă piatră paralelipipedică, pe care nu scrie nimic, decât, în anumite cazuri, simbolul tribului tătar din care a provenit mortul (mai ales la nogai).

Următoarea generație de morminte este una cu pietre, având inscripții în limba arabă, urmate de monumentele funerare moderne, la început mai simple, apoi adevărate locuințe ale morților, mai ales în cimitirele mari de la orașe.

La musulmanii dobrogeni foarte rar se întâlnesc credințele în strigoi. Copiii morți nebotezați se înmormântează, existând credința că ajung la bine, pentru nevinovăția lor. Nu am întâlnit credința în moroi. Se spune că sufletul mortului este luat și cercetat de îngeri (*azarel*), care îl întreabă care i-a fost religia, care este cartea lui religioasă (Coranul), care este profetul și Dumnezeuul lui, dacă a fost la geamie și ce fapte a făcut în viață.

Există credința că Allah iartă orice fapte, dar nu iartă, de exemplu, datoriile către semenii, pe care decedatul ar fi trebuit să se îngrijească să și le achite în timpul vieții. De aceea, cheltuielile de înmormântare se fac în unele locuri numai din banii adunați de cel decedat, ca și pomană din ziua înmormântării, existând credința că altfel acestea nu sunt primite la Dumnezeu. Celelalte pomeni se spune că se pot face și cu banii rudelor apropiate. Totuși, dacă cineva este atât de sărac, încât nu a reușit să-și agonisească bani pentru înmormântare, comunitatea are grijă de îngroparea lui, după regulile cultului musulman.

La musulmanii din Dobrogea, regulile ospitalității sunt la ele acasă. Se spune că este pomană să îl întâmpini pe străinul care vine la tine cu bomboane, prăjituri sau rahat și un pahar de

apă. Există, de asemenea, o întreagă suită de pomeni care se fac la mort: în fiecare din primele șapte zile după înmormântare, la (3), 7, 37, 40, 52, 100 de zile, la un an, apoi, când se împlinește câte încă un an, după posibilitățile fiecăruia, până la șapte ani.

Pomana din ziua înmormântării este, de obicei, foarte simplă. Ea se face atunci când se întorc bărbații de la cimitir, cu gogoși și iaurt. În funcție de starea materială a decedatului, se poate face și cu ciorbă, friptură de oaie cu fasole scăzută și dulciuri.

Pomenile de până la șapte zile, în locurile unde acestea se țin șapte zile la rând, se fac, de obicei, la fel de simplu. La casa decedatului se adună femeile, în fiecare seară, consumându-se gogoși și iaurt. Acesta este un mod prin care comunitatea își manifestă compasiunea și solidaritatea față de familia celui decedat, care a rămas îndurerată. La toate aceste pomeni, care se fac la casa decedatului, se citesc rugăciuni și versete din Coran de către hogițele specializate. Imamul vine numai la pomenile de 52, 100 de zile și la un an. Pomenile se pot face, mai rar, la geamie sau la mormântul celui decedat, dar, de obicei se fac la casa mortului.

De asemenea, se mai pomenesc morții în ziua de Hidirlez, la Ramazan, Curban și în a XXVII-a zi a postului de Ramazan (*Kadir gecesi*, considerată cea mai mare noapte pentru lumea islamică).

Dacă se poate spune că obiceiurile turco-tătarilor dobrogeni sunt sărace, cu atât mai mult despre cultura lor materială sunt mai puține lucruri de spus. Obiecte tradiționale¹ se mai găsesc abia prin câteva locuri, la pasionații culegători de asemenea rare vestigii. Majoritatea oamenilor însă nici măcar nu știu de la strămoși cum era costumul popular sau cum arătau obiectele tradiționale. În afara comunităților din Măcin și Techirghiol, asemenea obiecte nu se găsesc decât extrem de rar prin casele oamenilor. Iar atunci când se mai află, șervetele sunt folosite la șters vasele, sau aruncate ca ceva nefolositor, la fel oalele, străchinile, alte lucruri. Avem de a face, așadar, cu o comunitate

¹ Vezi glosarul de termeni din anexe.

modernă, care recunoaște drept tradiție numai obiceiurile religioase și ale vieții de familie.

Alt aspect pe care l-am sesizat a fost cel care a pornit de la faptul că în cea mai tradițională comunitate, cea de la Baș Pinar, vestigiile culturii materiale lipseau cu desăvârșire. Aici, ca și în alte părți, obiectele tradiționale au fost vândute străinilor (mai ales turcilor din Turcia și Macedonia) care le revând colecționarilor, datorită sărăciei oamenilor, care astfel își mai procură cele necesare traiului. Alături de un oarecare dispreț față de propria cultură materială, se poate întâlni însă și mândria de a mai poseda câte un obiect tradițional, ca amintire de la strămoși.

Piesa cu care se mândresc mai ales tătarii dobrogeni este așa-numitul *bindanli*, piesa de costum de deasupra, frumos brodat cu o mie de rămurele, după tradiție, care face deliciul spectacolelor de folclor tătăresc. În căutările noastre am întâlnit abia un costum popular turcesc vechi, în colecția lui Seriha Men-seit din Techirghiol. Ne-am delectat, de asemenea, cu câteva vase de alamă sau aluminiu, mașini manuale de măcinat cafea, un darac, o torcătoare, batice care pe margini au dantelă brodată cu acul, șervete și prosoape țesute cu fir metalic sau cusute cu mătase, în nenumărate motive florale, dantele fine pentru fețele de pernă sau ștergare, carpete de perete cusute, din pătrate, măsuța de lemn rotundă folosită pentru prânzul familiei, care acum, în rarele locuri unde mai există, se folosește pentru întins foile de baclava etc.

Din păcate însă, am cunoscut toate acestea înaintea membrilor comunității, care le-au pierdut până și amintirea. În practica noii bucătării ei folosesc astăzi cuptorul electric rotund, turcesc, tăvile din aluminiu, mesele moderne, vergeaua pentru întins aluatul, vesela modernă, au case dotate după cerințele unei locuințe moderne, cu excepția satelor mai sărace, unde aceste facilități nu au reușit să pătrundă.

Putem spune chiar că există o goană după modern, după utilizarea locuințelor cu ultimele noutăți ale tehnicii. Și aceasta în detrimentul tradițiilor, al obiectelor populare, al unei culturi foarte vechi, care pare să dispară, cel puțin în latura ei materială.

De aceea, am subscris ideii de a realiza un muzeu al culturii populare turco-tătare la Techirghiol, ca amintire a unei civilizații care a fost și, poate, ca îndemn pentru generațiile viitoare de a conserva vestigiile acestei culturi sau chiar de a crea valori noi în spiritul tradiției neamului lor.

Alte embleme tradiționale vechi

Istoricul culturii populare tătare începe foarte devreme, confirmând existența unor elemente de civilizație tradițională bine conturate încă de pe vremea hanilor, din timpul gloriei Hanatului Hoardei de aur. În acest timp se spune că tătarii locuiau în corturi, care aveau la intrare un fel de tindă, în care păstrau alimentele.

Vizitatorii străini povestesc despre mirosul greu care izbea la intrarea în aceste corturi, datorat untului râncezit ce era păstrat în burdufuri, chiar la intrare. Între alimentele tradiționale se mai numără și *kumâz*-ul, atestat încă de pe vremea lui Attila, care îl consuma la banchete. Acesta era un preparat din lapte de iapă, care se punea în burdufuri și era lăsat la fermentat. Uneori i se adăuga făină de mei și miere pentru a grăbi procesul de fermentație. Se folosea atât ca aliment, cât și ca băutură alcoolică.

Alt aliment des folosit în alimentația strămoșilor tătarilor este un fel de caș, o brânză fermentată, care era lăsată să se usuce la soare. Ca popor nomad și războinic, tătarii mongoli trebuia să-și facă provizii de hrană și pentru câmpul de bătaie. Se spune că din dotarea unui războinic nu lipseau burduful de *kumâz* și pastrama. Aceasta din urmă se prepara într-un mod oarecum diferit de cel de astăzi. Se despica oaia tăiată în lung, apoi se scoteau toate oasele, astfel încât carnea să rămână întreagă. Această carne se ținea la uscat, apoi, din când în când, se presa (*pastirma*, în limba tătară). Când era gata, se agăța de șeaua calului și astfel războinicul avea hrană pentru luptă.

La tătarii mongoli erau necunoscute alimente ca pâinea și grâul. Singura făină pe care o foloseau era cea de mei, rezultată prin zdrobirea manuală a boabelor.

Lucruri interesante sunt consemnate și referitor la vestimentația tătarilor mongoli. Ei se îmbrăcau în veșminte mai bogate, largi, suprapunând peste hainele din textile pe cele din piei de oaie. Se spune că acestea erau îmbibate în seu de oaie pentru a rezista mai mult și a ține de cald.

Desele incursiuni în țările învecinate făceau ca tătarii să fie temuți de populațiile din împrejurimi, pe care le prădau adeseori. Chiar și o parte dintre tătarii care au venit în Dobrogea au fost trimiși cu scopul de a apăra Imperiul Bizantin și se spune că treceau Dunărea înghețată pentru a prăda.

În aceste condiții, când au trecut la religia islamică, tătarii aveau de câștigat nu numai lipsirea de credințele politeiste pe care le practicau, ci și unele condiții de igienă impuse de cultul islamic, în care e obligatoriu *abdes*-ul înainte de fiecare *namaz* (slujbă).

Dincolo de istoria și cultura distincte cu care au venit în ținutul dobrogean, turco-tătarii se disting în acest spațiu și prin elemente specifice ale codului alimentar.¹ Carnea de oaie și „cocăturile” predomină în alimentația lor, deși în unele gospodării se întâlnesc feluri de mâncare mai bogate și mai variate, având un pronunțat iz oriental prin condimentele specifice întrebuințate cu mai mare generozitate decât în bucătăria românească.

Cele mai renumite și mai căutate dintre mâncărurile specifice sunt *baclavalele* făcute în casă, din foi cât se poate de subțiri, frământate cu iaurt și ouă, însirocate cu un sirop de miere, în care se pun și câteva picături de zeamă de lămâie.

Ciorbele specifice sunt cele făcute din carne tocată, care se prăjește puțin înainte de a fi fiartă. La final, se adaugă ouă bătute cu iaurt, smântână și sare de lămâie. Se mai pune fidea și se condimentează cu pătrunjel. Acest fel de ciorbă, cunoscută sub denumirea de *culac ciorbasi*, se prepară pentru

¹ Vezi p. 262-263.

pomeni, nunți și botezuri, este cel mai des întâlnită în casele turco-tătarilor.

Alt tip, mai special, care necesită și un volum de muncă mai mare, este *bureki ciorbasi*, preparată dintr-un fel de tortellini triunghiulare, umplute cu carne, condimentată cu pătrunjel. Aceasta se servește cu iaurt și cu usturoi, fiind preparată mai rar doar de bucătăresele mai experimentate.

Nelipsite de pe masa turco-tătarilor dobrogeni sunt și unele feluri de mâncare românești, dar pe care populația musulmană a Dobrogei le consideră ca făcând parte din specificul său etnic: friptura de oaie (sau pastrama caldă cu mămligă, la ocazii deosebite), sarmalele și pilaful. În locul acestuia din urmă, turco-tătarii prepară așa-numitul *cuscuz*, paste făinoase mici, preparate din orez învelit în aluat, fierte în apă cu unt. Acesta este specific mai mult ocaziilor festive și întâlnirilor comunitare (botezuri, pomeni) decât alimentației cotidiene.

Tătarii nogai din jurul Constanței folosesc în alimentație, ca mâncare tradițională, carnea de cal. Din aceasta ei prepară mai multe tipuri de mezeluri renumite pentru gustul deosebit și pentru modul în care se prezintă. Acestea sunt întâlnite și în alimentația turcilor dobrogeni, cu deosebirea că aceștia folosesc în locul cărnii de cal pe cea de oaie și de vită. Ne referim la renumitul *ghiudem*, preparat în casă, din carne tocată, piper, usturoi, cimbru și *ciușcă* (ardei iute) uscată. Se servește crud sau se usucă vreme de o săptămână-două, timp în care se întărește, după care se presează cu o sticlă, pentru a lua formă de potcoavă, apoi se unge cu ulei.

O specialitate mai rar întâlnită poartă denumirea de *kazi*. Acesta se prepară din pulpă de cal și grăsime tăiată cubulețe, după ce a fost în prealabil ținută în baie o săptămână, cu usturoi și ciușcă. Se umplu mațe mai groase, astfel încât să fie jumătate carne și jumătate grăsime, apoi se usucă puțin și se fierbe la foc foarte mic.

Ca desert se gătesc în mod obișnuit plăcintele cu brânză sau cu carne, gogoși, fursecuri, tot felul de dulciuri numite generic „cocături”, compoturi, dulcețuri (dintre care cea de smochine

este specifică). Acestea se prepară foarte des și sunt consumate în mod curent, înlocuind uneori felurile tradiționale de mâncare.

Pentru comunitatea actuală, prepararea acestor mâncăruri este considerată emblematică. Acolo unde multe dintre obiceiuri au dispărut, ea ține locul tradițiilor, fiind una dintre mărcile identitare importante pentru comunitatea contemporană. Vizitatorii turco-tătarilor vor fi serviți întotdeauna conform regulilor ospetiei lor tradiționale. În ce privește alte tradiții însă, vor fi mult mai discreți, presimțind parcă destrămarea zestrei lor culturale...

Rețete culinare tradiționale

Baclava

2 ouă, 1 pahar de ulei, 2-3 linguri de iaurt, 1 lingură de smântână, esență de lămâie, făină cât cuprinde

Se face un aluat moale, care se lasă 5-10 minute. Se fac 30-40 de mingi cât o nucă, din care se întind foi subțiri. 3-4 foi se ung cu ulei. Se taie în pătrate, care apoi se taie, ieșind 4 triunghiuri. Se coc.

Baclavalele turcești se fac astfel: se iau 15-20 de foi, se așază în tavă, se pune nucă măcinată, apoi restul de foi. Inițial, ele se ungeau cu ulei una câte una, dar acum se taie mai întâi în pătrate mici, apoi se toarnă în jur de 1 l ulei peste ele.

Siropul: 1 kg zahăr și 1/2 l apă se fierb. Apoi se adaugă (sare de) lămâie sau esență. Se toarnă peste baclavalele coapte și se lasă de seara până dimineața.

Corabié

Din 3 ouă, 250 g zahăr, 250 g făină se face un aluat moale. Din el se fac cocloașe, care se coc și se pudrează.

Prăjitură

Foile: 2 ouă, 8 linguri zahăr, 1 ceșcuță ulei, 1 linguriță amoniac stins cu oțet. Se coc din această compoziție 4 foi pe fundul tăvii.

Crema: 1 l lapte, 4 ouă, 1 cană zahăr, se bat bine cu 4 linguri făină. Separat se arde o cană de zahăr. Se dă la foc mic, până când se topește zahărul și se face o cremă.

Se umple foile, iar deasupra se pudrează.

Bureki ciorbasi

Se prăjește o ceapă cu bulion. Se pune să fiarbă în apă, se pun burechițele, se dă un clocot, apoi se pune pătrunjel. Se servește cu iaurt și usturoi.

Burechițe

Se face o cocă tare din 1 ou, sare, apă, făină. Se toacă carne și ceapă, se amestecă, se pune piper și verdeață. Foaia de aluat se taie în pătrate mici, la mijloc se pune carne, se îndoaie ca un triunghi, apoi se răsucește pe deget. Acestea se pun în ciorbă.

Culac Ciorbasi

Se toacă puțină carne, se prăjește bine, se pune zeamă de carne. Se bat 2-3 ouă cu iaurt, puțină smântână, sare de lămâie, fidea. Se fierbe totul. Când e aproape gata, se toacă pătrunjel deasupra.

Condurma

Se face o cocă tare din 1 ou, sare, apă, făină. Se toacă carne și ceapă, se amestecă, se pune piper și verdeață. Se taie rotund, se umplu, se fierb în apă cu sare, se strecoară și se servesc cu unt sau ulei încins, iaurt și usturoi.

Tatarashi

Coca: făină, apă, sare

Umplutura: se amestecă carne tocată cu ceapă.

Se întinde foaia și se taie cu un păhărel mic forme rotunde. Se pune puțină carne și se lipesc marginile. Se pune într-o oală apă la fiert, în care se fierb. Se scot și se ung cu unt. Deasupra se pune iaurt cu usturoi.

Ghiudem

Se toacă carnea de cal, se pune piper, usturoi, cimbru, ciușcă uscată (ardei iute). Cu această umplutură se umplu mațe de vacă, oaie sau vițel. Se servește crud sau uscat.

Lăsat la uscat, într-o săptămână se înroșește, iar în două se întărește. Cu o sticlă, prin presare, i se dă formă de potcoavă. Se unge cu ulei și se presează.

Kazi

Pulpa de cal se taie cubulețe. Se scoate grăsimea de pe burta calului și se lasă o săptămână la macerat în baie cu usturoi, ciușcă și sare. Se umplu mațe mai groase, pentru a ieși pe jumătate carne și pe jumătate grăsime. Se usucă puțin și se fierbe la foc foarte mic.

Kobete

Umplutura: Se prăjește ceapă cu bulion. Se fierbe carnea de pasăre cu o mână de orez, apoi se dă prin mașină și se amestecă cu rânțașul.

Coca: Se frământă din făină, apă, puțin ulei. Se întind foi subțiri, cât tava de mari, se ung cu ulei 3-4 din ele, se pune carnea, se acoperă cu celelalte foi și se dă la cuptor.

Mic dicționar turco-român

TERMENUL TURCESC

EXPLICAȚIA ÎN LIMBA ROMÂNĂ

<i>Dogum</i>	Naștere
<i>Sünet düğünii</i>	Botez
<i>Dokuz</i>	Docuz (cămașă care are aplicate nouă obiecte; era oferită mirelui, la logodnă, de către mireasă)
<i>Ferece</i>	Feregea
<i>Sünet gömleyi</i>	Cămașa de la botez
<i>Sünet fesi</i>	Fesul de la botez
<i>Çevre</i>	Prosop tradițional, cusut sau brodat, uneori și cu dantelă croșetată sau lucrată cu acul, pentru împodobit casa
<i>Dokuma peşkir</i>	Prosoape țesute la război
<i>Düzen</i>	Război de țesut
<i>İgne oyali mendil</i>	Batistă care, pe margini, are o broderie lucrată cu acul
<i>Fig oyali mendil</i>	Batistă care are, pe margini, broderie croșetată
<i>Dokuma pala</i>	Preș țesut la război
<i>Dokuma gömlek</i>	Cămașă țesută la război
<i>Bürüncük gömlek</i>	Cămașă de borangic
<i>Pamık gömlek</i>	Cămașă din bumbac
<i>Uçkurluk kiişak</i>	Brâu subțire și gros, cu care se lega cămașa costumului tradițional
<i>Kese</i>	Punguliță croșetată, în care se țineau banii; se aplica pe çevre
<i>Namazlic</i>	Covor special pentru rugăciune, pe care este desenată (țesută, cusută) o moschee
<i>Baş örtusu</i>	maramă

<i>Oyali cember</i>	Batic lucrat pe pânză, cu dantelă pe margine
<i>Grep</i>	Batic din mătase, brodat pe margini cu acul
<i>Igne ayasi</i>	Dantelă fină, lucrată cu acul
<i>Ibrik</i>	Ibric
<i>Ilegen</i>	Lighean
<i>Sagan</i>	Farfurie
<i>Sini</i>	Tavă
<i>Tencere</i>	Cratiță
<i>Cezve</i>	Ibric special, pentru cafea
<i>Kahve dirmeni</i>	Râșniță de cafea
<i>Tekne</i>	Copaie
<i>Sofra</i>	Masă rotundă, din lemn, cu trei picioare
<i>Yas taç</i>	Masă rotundă din lemn, cu trei picioare, joasă, folosită în comunitatea tradițională pentru a mânca, iar acum, acolo unde mai există, pentru a întinde foile de baclava
<i>Firin</i>	Cuptor de copt pâinea, lucrat din pământ
<i>Kümbet</i>	Sobă oarbă
<i>Döşek</i>	Saltea de lână
<i>Yorgan</i>	Plapumă
<i>Yastik</i>	Pernă (<i>yapa yastik</i> = pernă de lână; <i>şaman yastik</i> = pernă de paie)
<i>Minder</i>	Salteluță din cârpă, de pus pe jos
<i>Havan</i>	Piuliță
<i>Peşkün</i>	Masă rotundă, mare, pentru servit masa la nunți și pomeni
<i>Okla</i>	Vergea pentru întinderea foilor de baclava
<i>Mevlit</i>	Sfeștanie
<i>Namaz</i>	Rugăciune
<i>Cenaze</i>	Înmormântare

<i>Kefin</i>	Pânza albă în care se înfășoară mortul
<i>Mefta</i>	Decedatul
<i>Mezarlik</i>	Cimitir
<i>Kabir</i>	Mormânt
<i>Ceami</i>	Geamie
<i>Minare</i>	Minaret
<i>Ramazan</i>	Postul de Ramazan
<i>Seker Bayrami</i>	Bairamul dulciurilor, așa cum mai este cunoscută sărbătoarea Ramazan Bairam
<i>Kurban Bayrami</i>	Sărbătoare la care se sacrifică un berbec; Curban
<i>Hidirlez</i>	Sărbătoare pentru pomenirea morților (la 6 mai)
<i>Baklava</i>	Baclava
<i>Pesmet</i>	Gogoși
<i>Kulak çorbasi</i>	Ciorbă cu cocă de tăieței, umplută cu carne
<i>Börek çorbasi</i>	Ciorbă cu tăieței în formă de fundițe, ca un fel de tortellini
<i>Diğün çorbasi</i>	Ciorbă cu carne tocată, fidea și smântână
<i>Kurabie</i>	Fursecuri tradiționale, din aluat fraged, cărora li se dă forma cu mâna
<i>Sucuk</i>	Ghiudem
<i>Pastirma</i>	Pastramă
<i>Iogurt</i>	Iaurt
<i>Sütelaç</i>	Orez cu lapte
<i>Composto</i>	Compot
<i>Güvei</i>	Mire
<i>Gelin</i>	Mireasă
<i>Vekil baba</i>	Naș (la nuntă)
<i>Vekil anne</i>	Nașă (la nuntă)
<i>Loksa</i>	Petrecere care se face la 1-2 luni de la nașterea primului copil al unei familii

<i>Dişmisiri</i>	Petrecere care se face atunci când îi ies copilului primii dinţi
<i>Nşan</i>	Logodnă
<i>Borçe</i>	Bocceaua care se dă la logodnă, plină cu daruri, ca schimb între cele două familii
<i>Nikea</i>	Cununia religioasă
<i>Bindali</i>	Costumul popular tătăresc feminin
<i>Sarma</i>	Sarmale
<i>Yaprak sarmasi</i>	Sarmale în foi de viţă
<i>Lahana sarmasi</i>	Sarmale în foi de varză
<i>Labada sarmasi</i>	Sarmale în foi de ştevie, umplute cu brânză în loc de carne
<i>Kuskus</i>	Cuscuz (boabe de orez înfăşurate în aluat şi uscate)
<i>Donanter</i>	Şalvari
<i>Söskesen</i>	Peţit
<i>Ceantik</i>	Cocătură cu carne de oaie
<i>Inge</i>	Femeie care, mai demult, chema oamenii la botez
<i>Köşe</i>	Pat împodobit cu batiste şi prosoape, pentru nunta la botez; baldachin
<i>Kadir gecesi</i>	Sărbătoare religioasă care marchează coborârea din cer a Coranului
<i>Şakirte</i>	Băiatul care strigă prin sat, invitând lumea la nuntă sau botez

SITUAȚIA TURCILOR ȘI TĂTARILOR DIN JUDEȚUL CONSTANȚA ÎN 1992

TURCI – total: 24.295
– orașe: 18.355

TĂTARI – total: 24.011
– orașe: 16.968

Orașul / Satul	Turci	Tătari	Orașul / Satul	Turci	Tătari
Constanța	10.170	8.581	Cumpăna	408	181
Basarabi	67	794	Deleni	9	1
Cernavodă	622	14	Dobroveni	1.098	1
Eforie	155	426	Independența	392	370
Hârșova	450	5	Ion Corvin	72	–
Mangalia	1.691	1.551	Istria	13	–
Medgidia	3.977	4.020	Lipnița	242	1
Năvodari	122	138	Lumina	107	304
Negru-Vodă	73	68	Limanu	1	187
Ovidiu	345	553	Mereni	11	372
Techirghiol	383	818	M. Kogălniceanu	74	311
Adamclisi	81	11	Mihai Viteazu	13	–
Agigea	58	435	Mircea Vodă	14	–
Albești	7	130	N. Bălcescu	22	42
Amsocia	218	187	Ostrov	26	–
Aliman	4	–	Pantelimon	-	1
Băneasa	901	2	Pecineaga	33	70
Costelu	532	172	Peștera	9	23
Cerchezu	2	6	Poarta Albă	15	68
Ciocârlia	32	395	Siliștea	1	75
Cobadin	1.059	648	Târgușor	7	75
Cogealac	1	–	Top	10	529
Comana	18	200	Tuzla	270	357
Corbu	12	–	Valu lui Traian	136	1.295
Crucea	17	9	23 August	14	585

DINAMICA EVOLUȚIEI STRUCTURII ETNICE A POPULAȚIEI DIN JUDEȚUL TULCEA ÎN ANII 1900 și 1993

Structura etnică a populației	Număr locuitori	
	Anul 1900	Anul 1993
TOTAL POPULAȚIE	123.511	270.997
Români, aromâni, macedoromâni	45.223	240.314
Ruși lipoveni	25.234	20.434
Ucraineni		3.847
Turci	4.396	3.390
Rromi	1.578	1.363
Greci	4.248	764
Maghiari	269	176
Tătari	2.489	174
Germani	4.283	135
Bulgari	26.174	127
Evrei	3.047	46
Armeni	1.160	36
Sârbi	73	18
Polonezi	29	13
Alte naționalități	5.308	160

Pentru anul 1900, vezi M. D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*.

Pentru anul 1993, vezi *Județele României*, vol. I, București, 1994, după datele Recensământului din 7 ianuarie 1992.

**ELEMENTUL TURC ȘI TĂTAR AȘEZAT ÎN
ORAȘELE ȘI ORĂȘELELE DOBROGEI VECHI
DUPĂ RECENSĂMÂNTUL ÎNCHEIAT DE
DIRECȚIUNEA STATISTICI DIN MINISTERUL
DE DOMENII LA 1 IANUARIE 1913***

ORAȘUL	Turci	Tătari	TOTAL
1. Constanța	2.451	277	2.728
2. Cernavodă	759	40	799
3. Cuzgun	35	–	35
4. Hârșova	853	14	867
5. Mangalia	433	145	578
6. Medgidia	312	1.574	1.886
7. Ostrov	57	–	57
JUDEȚUL CONSTANȚA	4.900	2.050	6950
1. Tulcea	601	74	675
2. Babadag	313	36	349
3. Chilia-Veche	–	–	–
4. Isaccea	681	11	692
5. Mahmudia	27	100	127
6. Măcin	715	–	715
7. Sulina	311	–	311
JUDEȚUL TULCEA	2.648	221	2.869
DOBROGEA	7.548	2.271	9.819

* Arbore, Alexandru, *Din etnografia Dobrogei. Contribuțiuni la așezările tătarilor și turcilor în Dobrogea*, Tipografia F. Gobl&Fiii, București, 1920

Bibliografie:

Ablay , Mehmet, *Din istoria tătarilor: de la Gengis Han la Gorbaciov*, Editura Kriterion, București, 1997

Amet, Gemal Agi, *Dicționarul personalităților turco-tătare din România*, Editura Metafora, Constanța, 1999

Arbore, Alexandru, *Caracterul etnografic al Dobrogei sudice*, Cernăuți, 1938

Arbore, Alexandru, *Din etnografia Dobrogei. Contribuțiuni la așezările tătarilor și turcilor în Dobrogea*, Tipografia F. Gobl&Fiii, București, 1920

Arbore, Alexandru, *Noi informațiuni etnografice, istorice și statistice asupra Dobrogei și a regiunilor basarabene*, Glasul Bucovinei, Cernăuți, 1930

Bitoleanu, I.; Rădulescu, A., *Istoria Dobrogei*, Editura Ex Ponto, Constanța, 1998

Călin, C., *Surse orale privind istoria și civilizația comunității turco-musulmane din România*, Editura Universității din București, 1996

Dumitrescu, S., *Comunitatea turco-musulmană din Dobrogea în cadrul statului român*, Universitatea din București, 1998

Ekrem, Mehmet Ali, *Din istoria turcilor dobrogeni*, Editura Kriterion, București, 1994

Lebrun, Francis, *La Dobroudja. Esquisse historique, géographique, ethnographique et statistique*, Felix Alcan, Paris, 1918

Naci Onal, M., *Surse orale turcești privind civilizația comunității turco-musulmane din Dobrogea: nașterea, căsătoria, moartea, din perspectivă istorico-comparată*, Universitatea din București, 1995

Tchemalovitch, S. A., *Les Musulmans en Roumanie*, 1933

Riturile de trecere în comunitatea turco-tătară (Studiu de caz: Cobadin)

Ioana Maria Cremenescu

În comunitățile tradiționale, cele trei mari evenimente din viața omului – nașterea, nunta, înmormântarea – sunt cu atât mai mult marcate de rituri, cu cât acestea sunt mai legate de natură. La naștere, omul ia primul contact cu natura-mamă, pe când în momentul morții, se contopește cu ea. Ceremoniile legate de aceste trei momente decisive din viață sunt evenimente colective.

În cele ce urmează, vom prezenta modul în care aceste ceremonii și rituri se desfășoară în comunitatea turco-tătară dobrogeană. Materialul se bazează pe cercetările de teren din localitatea Cobadin, județul Constanța.

Localitatea Cobadin – repere istorice

Conform tradiției orale, Cobadinul ar fi fost locuit de turci încă din perioada primelor colonizări ale Țărilor Române de către Imperiul Otoman. Într-un moment ulterior, acum aproximativ două sute de ani, în zonă au migrat și s-au stabilit triburi de tătari originari din Peninsula Crimeea, după ce aceasta fusese anexată Rusiei în 1783, în urma Păcii de la Küçük-Kaynargi. În această perioadă, Dobrogea era majoritar otomană, fiind sub

stăpânirea Imperiului Otoman. De altfel, același gen de surse au menționat faptul că numele acestei localități ar fi fost la origine *Kop Kadin*, ceea ce s-ar traduce prin „Multe femei”.¹

Se pare că în urma mișcărilor de populație, în localitate majoritari au rămas tătarii (cei de Crimeea sau de *Krim*), neînregistrându-se tătari nogay sau de altă proveniență. Mulți dintre turci au plecat la rudele lor din Turcia în urma Convenției de emigrare a populației turce din Dobrogea de la 1936, însă la recensământul din 1992 au fost înregistrați 664 de tătari, cu aproape trei sute mai puțini decât la recensământul din 1977 (când au fost înregistrați 950 de tătari). Comuna Cobadin se împarte în trei sate: Viișoara (Kaçamak), Negrești (Karabaki) și Conacu (Beșeul).

Obiceiuri familiale

Am încercat să urmărim riturile de trecere ale comunității de tătari crimeeni din această comună, putând astfel să trasăm niște axe de referință ale mentalității acestei comunități. Am descoperit numeroase influențe datorate minorităților conlocuitoare și majorității românești în desfășurarea acestor rituri, însă fondul musulman, sau chiar cel preislamic, mai transpar încă în ceremoniile și practicile rituale. Ne vom ocupa pe rând de cele trei mari treceri: nașterea, nunta și înmormântarea.

Nașterea

La fel ca în tradiția românească, după naștere, atât mama, cât și nou-născutul sunt considerați a fi atât impuri pentru comunitate, deci periculoși, cât și vulnerabili în fața forțelor malefice. Din acest motiv cei doi nu au voie să părăsească casa timp de patruzeci de zile. Mama nu are voie să atingă fântâna sau plantele din grădină. Pentru protecția nou-născutului se

¹ Idris Ismail, 69 ani, Cobadin

pune sub perna acestuia sau undeva în pat un Coran, pentru ca „Şeytan să nu vină şi să se joace cu el”, caz în care copilul s-ar îmbolnăvi grav. Pentru aceasta se mai foloseşte o carte de rugăciuni specială, numită *Amayil*. Se mai poate pune o foarfecă, pentru „a-l tăia pe Şeytan” (*Şeyiani keser*). El nu poate fi lăsat singur în casă, iar hainele nu-i pot fi lăsate afară pe timpul nopţii¹.

În tradiţia islamică, dracul, numit *Iblis* (formă coruptă a lui „diavolos”) sau *Şeytan*, este unul dintre îngerii care, din cauză că refuzase să se închine în faţa lui Adam, a fost izgonit din Rai.

După terminarea perioadei periculoase, adică după patruzeci de zile, mama şi copilul sunt spălaţi ritual, iar apa care li se toarnă este trecută printr-un ciur. (Se crede că ciurul poate alege şi separa toate impurităţile celor doi, aceştia putându-se apoi reintegra în societate.) Apoi, mama trebuie să meargă în vizită la rude, ducând cadouri acestora.

Botezul copilului este diferenţiat pe sexe. Astfel „botezul” băieţilor (de fapt, circumcizia) se numeşte *sunnet*, iar cel al fetelor poartă numele de *loksa*.

Ceremonia dedicată băieţilor este mai complicată, acum ea realizându-se la spital, după naştere, în prezenţa hogei. Este şi momentul alegerii numelui. În unele zone, se crede că niciodată numele dat de hoge nu corespunde cu numele adevărat al copilului. Mai exact, hoga şopteşte la urechea lui un nume, iar când performează slujba specifică, strigă un alt nume, pentru ca nimic rău să nu-l atingă pe copil, căci relele, necunoscându-i adevăratul nume, nu-l vor putea descoperi. Numele copilului rămâne necunoscut chiar şi pentru părinţi şi se consideră un adevărat pericol dacă cineva îl află şi-l rosteşte cu voce tare. Ca şi în cazul comunităţilor tradiţionale româneşti, dacă nou-născutul se naşte plăpând sau bolnav, i se dă numele unui animal puternic, lupul, ursul sau chiar leul fiind cel mai des invocate. Cu ocazia *sunnet*-ului, acasă se dă o petrecere la care participă rudele de sex masculin ale copilului.

¹ Inf. Sevim Hagicurtveli, 32 ani, Cobadin

În cazul fetelor, ceremonia constă de fapt într-o petrecere familială cu participare exclusiv feminină. Ceremonia de „botez” este performată tot de hodge, dar este mult mai modestă, fără un ritual specific.

Am mai înregistrat credința în Ursitoare, trei la număr, care vin și proorocesc destinul copilului când mama acestuia este însărcinată în cinci luni. Această credință nu este o influență a culturii majoritare sau a celorlalte minorități dobrogene. De fapt, tradițiile islamice (*hadith*-urile) vorbesc despre aceste zâne sau *peri* ce proorocesc soarta copilului.

În religia islamică predestinarea este una dintre ideile de bază, astfel că această credință are o importanță destul de mare în mediile tradiționale. Povestirile culese dezvoltă, în general, motive asemănătoare cu cele din tradiția românească, precum oamenii care mor tineri din cauza cruzimii sorții anunțată de cele trei zâne ce nu pot schimba destinul hotărât cu multă vreme înainte de naștere.

Nunta

În majoritatea cazurilor pe care le-am întâlnit, nunta avu-se loc prin răpirea miresei. Chiar în prezent mai pot fi înregistrate astfel de răpiri, iar diferența constă doar în faptul că acum, de obicei, această răpire are loc cu consimțământul miresei, pentru a grăbi oarecum îndeplinirea ceremoniei, pe când în trecut, răpirea putea avea loc fără consimțământul fetei.

Această formă de căsătorie constituie una dintre tradițiile cele mai vechi ale populațiilor turcice. Se înregistrează astfel de cazuri de rapt chiar în povestirile și tradițiile turcice de dinaintea islamizării. Dacă atunci era vorba despre fete răpite de bărbați aparținând unor triburi rivale sau aveau loc pur și simplu din cauza unor neînțelegeri familiale, astăzi este vorba mai degrabă despre continuarea unei tradiții agreeate de tineri. Pre-textele unor asemenea căsătorii aproape că au dispărut, raptul fiind înregistrat și în cazul căsătoriilor mixte, unde nu poate fi vorba despre încălcarea unor tabu-uri religioase sau despre rușinea suferită de familie decât într-o foarte mică măsură.

De altfel, și în comunitatea românească au fost înregistrate astfel de cazuri atunci când cheltuielile pe care le presupunea o nuntă tradițională nu puteau fi suportate de către familiile tinerilor ori când acestea nu cădeau de acord asupra alianței matrimoniale. Reminiscențe simbolice ale căsătoriei prin rapt s-au păstrat până în zilele noastre în desfășurarea nunții tradiționale românești în zonele mai conservatoare, acestea concretizându-se în secvențe cu funcție de divertisment (legatul porților la casa miresei, interpelarea marelui, supunerea acestuia unor probe de către rudele și apropiații socrilor mici etc.).

În cazul unei răpiri, fata era dusă în casa unei rude de-a băiatului, unde rămânea până ce avea loc ceremonia. Întoarcerea acasă era de neconceput și ar fi fost o mare dezonoare pentru fată și familia ei, căci în momentul răpirii fata era privită de către întreaga comunitate drept soția de drept a celui băiat.

Idris Medine, din localitatea Cobadin, ne-a relatat că a fost răpită fără consimțământul său de către actualul soț, care o adusese în casa fratelui său. Peste trei luni, când părinții săi au acceptat căsătoria, s-a făcut nunta.

Dacă nunta se desfășura firesc, aveau mai întâi loc întâlniri între părinții fetei și rudele băiatului. Astfel, la început, era trimisă o femeie în vârstă care avea sarcina să afle dacă părinții fetei ar fi de acord cu unirea celor doi. Dacă totul decurgea bine, părinții băiatului veneau în vizită la părinții fetei, aducând cu ei cadouri simbolice. Părinții fetei erau avertizați de vizită, astfel că și ei se pregăteau cu anumite daruri pentru mire. Astfel, părinții băiatului dăruiau o boccea de pânză acoperită cu o batistă de nuntă brodată la un colț (*mendil*), în care puneau grâu, zahăr, îmbrăcămintă sau materiale pentru rochii și un fir roșu care simboliza legământul. În trecut, aceste daruri erau învestite cu valențe simbolice, fiecare obiect având un anumit rol. Alimentațiile simbolizau promisiunea belșugului noii familii. În prezent, se mai pun cafea, țiğări, încălțăminte și dulciuri, așadar nu mai este vorba neapărat de obiecte cu valoare rituală, ci de unele cu folosință practică.

Familia miresei dăruia o cămașă, papuci, un maieu, dulciuri. Acest ritual poartă numele de *sözbirallah* („înțelegerea”). Dacă darurile erau acceptate de ambele părți, se stabilea data logodnei (*nişan*), când se schimbau din nou daruri, mai ales îmbrăcăminte, iar băiatul trebuia să-i dăruiască fetei *katlama* (o prăjitură rituală). Dacă logodna se rupea, cel care rupea logodna trebuia să-i înapoieze celui alt darurile primite¹.

Următorul pas era cununia religioasă, *nikah*, care avea loc la geamie, însă, dacă mirii fugeau, se făcea acasă. Cu o seară înainte se făcea o altă mâncare rituală, *kobete*, și erau invitați tineri. Avea loc o petrecere, împărțită, desigur pe sexe. Tot acum se ținea ceremonia numită *daki* la care cei prezenți la nuntă puneau pe o masă special aranjată cadouri pentru miri. Totuși, această ceremonie reprezintă probabil o influență externă, căci ea nu este foarte des întâlnită și nici foarte populară.

Nașii erau aleși, de obicei, din partea mirelui. Petrecerea de după nuntă era pusă tot sub semnul segregării pe sexe. Totuși, mirele și mireasa aveau voie să stea împreună în anumite momente, cum ar fi dansul din fața casei, după întoarcerea de la geamie. După terminarea mesei, mirii se retrăgeau.

A doua zi, petrecerea continua cu participarea rudelor apropiate și a prietenilor intimi ai celor două familii, însă mireasa, datorită noului său statut, rămânea tot timpul în casă cu celelalte femei. Acestea aduceau cadouri practice pentru tânăra gospodină, cu precădere obiecte de uz casnic.

În ceea ce privește zestrea fetei, aceasta era compusă din mobilă pentru o cameră (dormitorul), lenjerie, cuverturi, un Coran, un ibric și o mătură. Se crede că nu este bine dacă fata aduce lustra și galeria pentru perdele sau fărâșul. Semnificația acestor obiecte a fost pierdută în bună parte; despre fărâș, spre exemplu, se crede că, o dată adus de mireasă, va face ca belșugul să fie aruncat din casă. De asemenea, faptul că fata avea sarcina de a mobila dormitorul nupțial și de a aduce obiectele de uz casnic face o trimitere explicită la principalele roluri

¹ Inf. Seyidmola Ayten, 64 de ani, Cobadin

atribuite femeii. Multe dintre aceste interdicții par însă a fi invenții recente, fără un substrat tradițional sau religios.

Înmormântarea

În comunitatea turco-tătară, înmormântarea și toate pomenile dedicate celui dispărut se respectă cu rigoare și devotament. Această secțiune a riturilor de trecere a suferit de-a lungul timpului cele mai reduse modificări și a acceptat cele mai modeste influențe din partea celorlalte comunități minoritare din zona Dobrogea și din partea celei majoritare. Acest fapt nu este de mirare, dacă privim viziunea și atitudinea oricărei comunități în fața morții. Este normal ca cel mai misterios și mai înfricoșător moment din viața unui om să fie trăit cu intensitate de cei rămași în urmă, iar toate riturile să fie respectate întocmai pentru ca trecerea să se realizeze într-un mod armonios, asigurându-se astfel protecția celui dispărut, concomitent cu a celor rămași în viață.

Ceea ce este de remarcat, este faptul că indiferent dacă defunctul are sau nu rude în viață, pomenile se vor organiza întocmai de către comunitatea din care face parte, cu deosebirea că, în cazul din urmă, vor fi ceva mai modeste.

Defunctul este înmormântat neapărat în ziua în care a murit. Acest fapt a atras unele nemulțumiri datorită perioadei scurte de timp dintre decesul propriu-zis și efectuarea ceremoniei, care nu permitea constatarea cu deplină siguranță a morții (cazurile de moarte clinică). Această tradiție, care, în pofida nemulțumirii autorităților, încă se mai practică se datorează cel mai probabil condițiilor climatice în care a luat naștere religia islamică.

Decedatul este spălat de către persoane de același sex din afara familiei, care sunt răsplătite cu o sumă de bani. Este apoi învelit într-un giulgiu de o lungime fixă (zece metri), indiferent de sexul defunctului.

Există credința că atunci când moare o femeie, părul acesteia, despletit, trebuie să-i acopere sânii. Acesta era unul dintre motivele invocate de femei pentru a-și păstra pletele, atribut al

frumuseții. Această credință are cu adevărat la bază un motiv religios, apariția unei femei cu sânii descoperiți la Judecata de Apoi fiind socotită o necuviință. Dacă în trecut femeile se fereau să se tundă, în prezent, ori nu se mai ține seama de acest aspect, ori femeile încep să-și lase părul lung după o anumită vârstă.

Mortului astfel învelit, i se leagă picioarele și capul cu fâșii din pânza de giulgiu. Legăturile se îndepărtează înainte de îngropare. Dacă legarea picioarelor nu are aceeași semnificație ca în cazul românilor, ci este determinată de un motiv practic, acela că giulgiul format dintr-o pânză destul de îngustă, înfășurată în jurul trupului, se poate desprinde, dezlegarea are o semnificație similară celei acordate de români: eliberarea sufletului de trup pentru a putea zbura spre lumea de dincolo, căci în credințele legate de moarte se vorbește despre sufletul-pasăre care se desprinde de învelișul lui material spre a putea trece către celălalt tărâm.

Sicriul nu se îngroapă, deoarece este unul singur, comunitar, care se păstrează la geamia localității și nu servește decât pentru transportul mortului de acasă la cimitir. Sicriul este transportat de bărbați, care vor participa la slujba de la cimitir, timp în care femeile rămân acasă pentru a rosti rugăciuni specifice pentru cel dispărut¹. Acest ritual are loc indiferent de sexul celui dispărut, principala explicație a acestui ritual fiind lipsa de importanță atribuită trupului fizic.

Rugăciunile rostite acasă de către femei au rolul de a facilita trecerea sufletului, entitatea cu adevărat importantă, de a-l ajuta să acceadă la Rai. Tradiția islamică vorbește despre această trecere ca fiind, de fapt, o probă la care sufletul este supus. Se crede că acesta va trebui să treacă un pod subțire cât un fir de păr și tăios ca o lamă de cuțit, iar în mâna stângă va trebui să țină cartea ce consemnează toate faptele rele săvârșite în timpul vieții. Dacă aceasta va fi grea, îl va trage în jos și se va prăbuși în focul veșnic, de aceea rugăciunile femeilor au rolul de a susține sufletul celui dispărut în timpul acestei încercări.

¹ Inf. Beynaz Hagicurtveli, 54 ani, Cobadin

Mormântul musulman are o formă deosebită, o groapă adâncă de trei metri la baza căreia se sapă o nișă care va adăposti trupul defunctului.

Timp de șapte zile după înmormântare, se vor face pomeni pentru femei. Acestea poartă la tătari numele de *tebarek*¹ și constau într-o adunare a femeilor apropiate de familia defunctului, care se vor ruga împreună cu rudele de sex feminin pentru sufletul celui dispărut. Aceste rugăciuni durează timp de aproximativ o oră și sunt conduse de cele mai în vârstă femei prezente, despre care se știe că ar cunoaște cel mai bine rugăciunile. Este de consemnat faptul că unele dintre aceste femei nu cunosc decât scrierea și pronunția arabă, limba în care sunt scrise aceste rugăciuni, dar nu și semnificația tuturor cuvintelor. La pomenile pentru femei, căci există o delimitare strictă între pomenile organizată pentru femei și cele organizate pentru bărbați, acest lucru fiind independent de sexul persoanei decedate, va participa doar reprezentantul cel mai în vârstă al unei familii. Este o datorie socială și morală să iei parte la astfel de întruniri în momentul în care ești invitat.

Prezența unor persoane mai tinere, indiferent de felul pomenii, nu este privită cu ochi buni, dacă nu este vorba de o rudă a celui dispărut, deoarece există credința că participarea tinerelor (sau tinerilor) care nu aparțin familiei, va atrage după sine decesul altor persoane².

După terminarea rugăciunii, se pune masa, mai întâi pentru cele mai în vârstă persoane prezente, apoi pentru celelalte. Se mănâncă în liniște, apoi, la terminarea mesei, toată lumea își ia rămas-bun de la gazdă și pleacă. Preparatele se servesc sub formă de porții aduse la masă pentru fiecare invitat. Se începe, de obicei, cu *tatarășî*, se continuă cu *cantik* sau alte feluri de mâncare pe bază de carne de vită sau oaie, acestea fiind consumate cu *ayran*, apoi se servesc dulciurile însoțite de sucuri sau compot. Trebuie menționat că felurile de mâncare servite și ordinea lor au suferit modificări de-a lungul timpului, mai ales din

¹ Inf. Beynaz Hagicurtveli, 54 ani, Cobadin.

² *Idem*

motive economice, participarea restrictivă a invitaților rămânând în linii mari aceeași.

Hogea nu participă la pomenile femeilor, însă aceste pomeni, fie realizate de către femei, fie de către bărbați, au loc în același mod, indiferent de sexul celui dispărut. După cum s-a remarcat mai sus, se fac pomeni pentru mort în fiecare zi timp de șapte zile de la deces. În primele șase zile, pomenile sunt pentru femei, iar în a șaptea, pentru bărbați. O pomană mai deosebită se face în a treia zi, când „se scoate miros”, adică se fac „cocături”, halva turcească și tocăniță de cartofi cu carne (*kuşbaşı*)¹.

Următoarea pomană se va face la 37 de zile de la deces (*otuzyedisi*), când se spune că „se lasă doliul” (*kara taşlama*). Este o pomană dedicată femeilor, la care „se schimbă baticurile”.² Tradiția cere ca toate femeile din familie să nu schimbe baticul purtat în momentul morții până la 37 de zile, când vor da de pomană acele batice.

Și la această pomană se respectă același scenariu, iar felurile de mâncare trebuie să fie în număr de șapte, incluzându-se și băuturile servite (băuturi răcoritoare, compot sau *ayran*). Această tradiție nu se respectă întotdeauna, felurile de mâncare putând fi mai puține de șapte, acest lucru datorându-se mai ales motivelor economice. În general, se servește *tatarasî*, fie sub formă de ciorbă, fie ca tocăniță, *cantik*-ul este la fel de des întâlnit în cadrul pomenilor, *ayranul* este nelipsit aproape de la nici o masă, ca și compotul, și, mai nou, băuturile răcoritoare cumpărate, la fel ca majoritatea dulciurilor.

O altă pomană va avea loc la 40 de zile (*kîrkî*). Este o pomană dedicată bărbaților, iar scenariul este asemănător. Participanții vor citi rugăciuni pentru sufletul celui dispărut, dar ceremonia prezintă anumite diferențe. Rugăciunile sunt diferite, iar la această pomană participă și hogea.

Următoarea pomană are loc la 52 de zile (*ellikinci*). Există credința la tătarii crimeeni că la această dată mortului îi cad

¹ Inf. Seyidmola Ayten, 64 ani, Cobadin

² Inf. Sevim Hagicurtveli, 32 ani, Cobadin

nasul și urechile¹ și din acest motiv și mâncarea care se prepară cu această ocazie este una diferită față de celelalte pomeni. Un fel de mâncare specific acestei ceremonii este *tatarasî*, mâncare ce se poate prepara în două feluri: „scăzută” sau „ciorbă”. În orice caz, pasteles speciale care compun acest fel de mâncare sunt nelipsite.

După *ellikinci* are loc pomana de 100 de zile (*yuzu*).² Aceasta este o altă pomană dedicată bărbaților. Ultima pomană obligatorie este cea de un an (*cîllî-tătară, yîllî-turcă*).³

Am încercat aici o scurtă trecere în revistă a celor mai reprezentative momente din cadrul riturilor de trecere la comunitatea tătară din Dobrogea, încercând astfel să stabilim coordonatele comune ale acestei comunități cu majoritatea, dar căutând, totodată, să identificăm elementele specifice.

Concluzia la care am putut ajunge este că, deși influențele despre care vorbeam pot fi identificate, acestea au fost asimilate într-un mod care să permită aderarea la riturile proprii acestei comunități, păstrătoare de atâtea veacuri ale unor obiceiuri ancestrale. De altfel, caracterul migrator pe care l-a avut un timp îndelungat viața triburilor de tătari i-a obligat să-și păstreze identitatea pentru a nu fi asimilați. În pofida îndepărtării de centrul din care ei își revendică originea, Anatolia, tătarii dobrogeni și-au păstrat cu mândrie și cu obstinație obiceiurile străvechi, făcând astfel posibil contactul nostru cu o populație tradițională puternică și interesantă.

¹ Inf. Beynaz Hagicutveli, 54 ani, Cobadin

^{2, 3} Inf. Seyidmola Ayten, 64 ani, Cobadin

Bibliografie:

Brătescu, C., *Dobrogea, Cultura Națională*, București, 1928

Colcer, I.; Măgureanu, V., *File din istoria Dobrogei*, Tulcea, 1998

*** *Comunicări de istorie a Dobrogei*, Constanța, 1980-1983

Dănescu, G., *Dobrogea, Étude de géographie phisique et ethnographique*, București, Imprimerie de L'Indépendance Roumaine, 1903

*** *Dobrogea în lucrările lui Nicolae Iorga: bibliografie comentată și adnotată*, Biblioteca județeană Constanța, 1998

*** *Dobrogea română. Studii și documente*, Editura Profil, București, 1999

Ibram, Nuredin, *Comunitatea musulmană din Dobrogea: repere de viață spirituală*, Editura Ex Ponto, Constanța, 1998

*** *La Dobrogea Roumaine. Études et documents*, București, 1913

*** *Locul lor în România și în lumea turcă, în Lucrările Simpozionului Internațional „Originea Tătarilor”*, Editura Kriterion, București, 1997

Moise, M., *Țara dorobanților de fier: Dobrogea*, Editura Menora, Constanța, 1998

Panaiteanu, P. P., *Originea populației în Dobrogea nouă*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statu lui, București, 1940

Pariano, C. D., *Dobrogea și dobrogenii*, Tipografia Ovidiu H. Vurlis, Constanța, 1905

Păuleanu, D., *Axa Est-Vest: Constanța – istorie și dinamică interculturală*, Editura Pro Arte, Constanța, 2000

Petrescu Comnen, N., *La Dobrogea. Essai historique, économique, ethnographique et politique*, Payot, Paris, 1918

Roman, M., *Studiu asupra populației turcești din Dobrogea*, Tiparul Glasul Bucovinei

Berbecul pregătit pentru jertfa de *Curban*

Familie din anii '40 (Techirghiol)

Băieți în costume
de botez

Fotografii din colecția Seriha Menseit (Techirghiol)

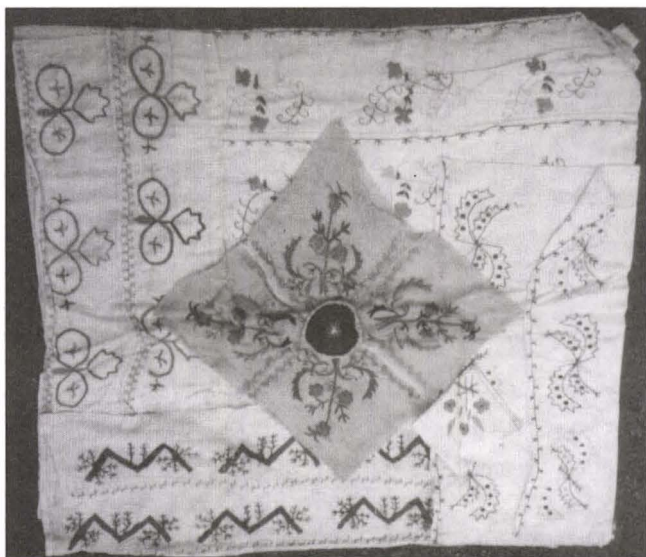
Costum turcesc
(Techirghiol)

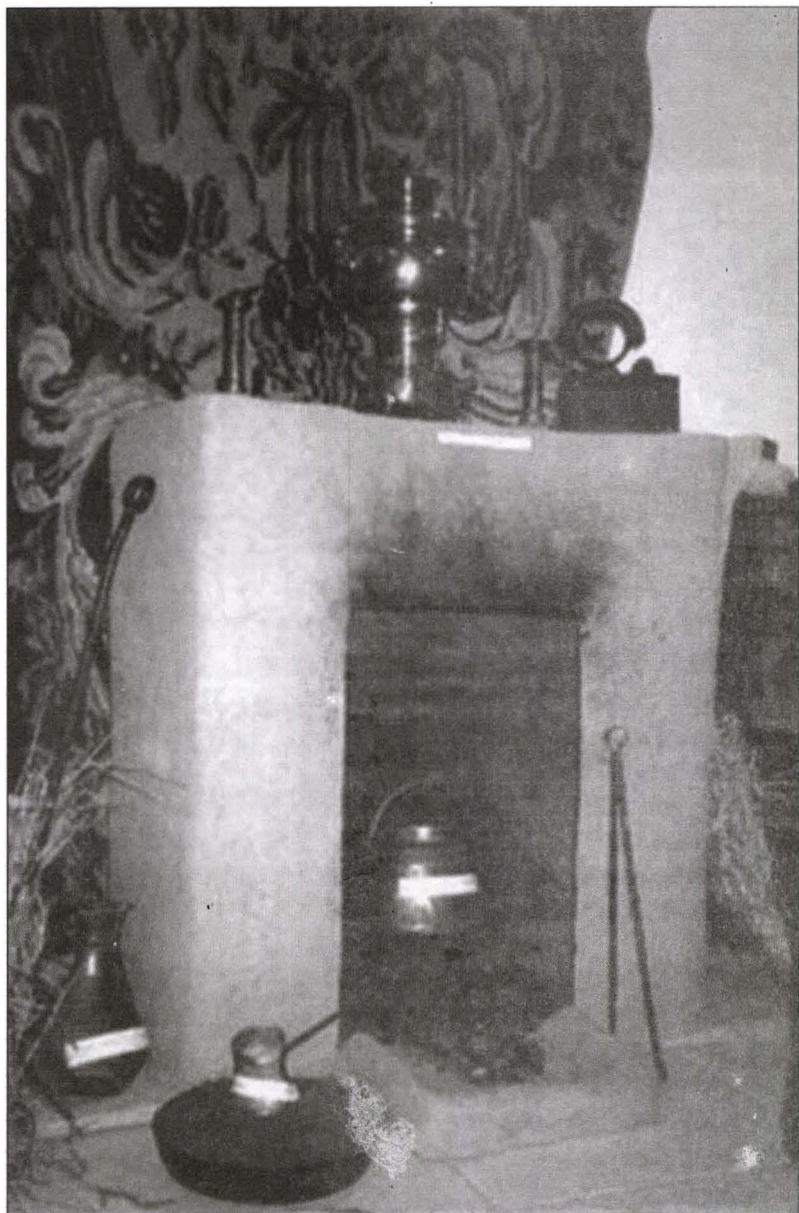
Locul cu piatra vindecătoare
de la Baș Pinar

Pat împodobit pentru botezul băiatului (Techirghiol)

Docuz-ul de dar la nunți

Sobă tradițională (Techirghiol)

Ramură cu daruri de *Naurez* (Techirghiol)

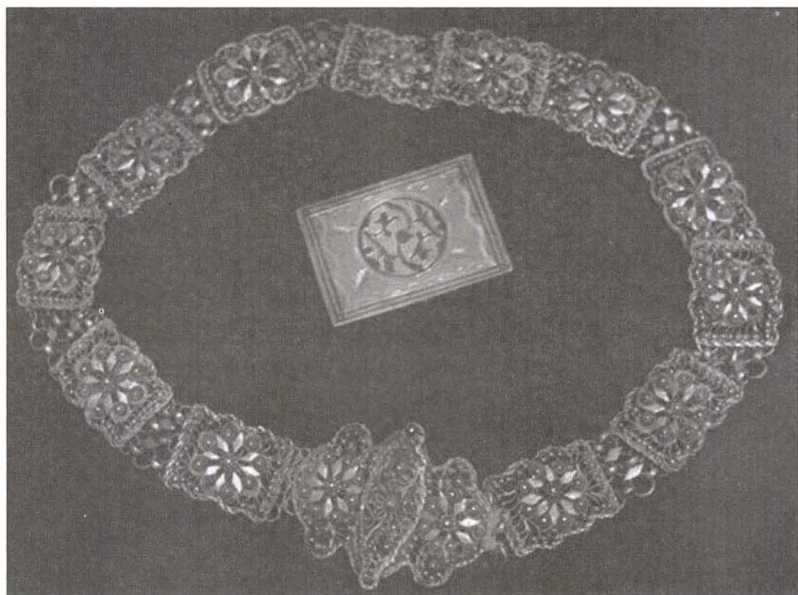
Dansuri și costume tătărești din Crimeea

Cântăreți la daul, zurnai și acordeon

Han turcesc vechi din Măcin

Curea tătarească pentru costumul femeilor

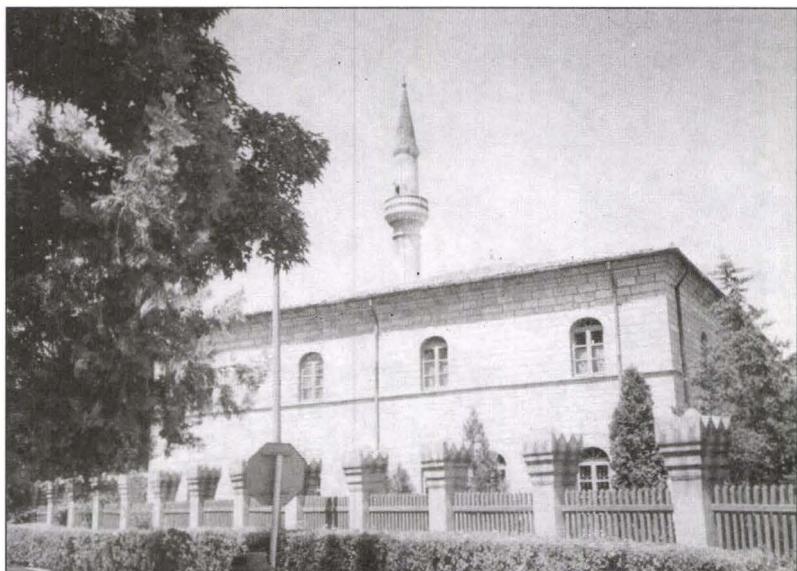
Costum tăăresc din Crimeea

Costum turcesc (Tulcea)

Geamia de la Babadag

Geamia de la Medgidia

Interior din geamia de la Medgidia

Piatră de mormânt din prima generație,
cu simbolul unui trib tătaresc
(cimitirul Kogălniceanu)

Monument funerar
din a doua generație,
cu ornamente și inscripții
în limba arabă

Mormânt recent

Pomana de *hidirlez* la cimitirul din Constanța

Oră de Coran la geamia din Medgidia

Batalul și baieracul,
premiile primilor doi câștigători ai *kures*-ului

Fotografii de Iuliana Băncescu (2002-2003)

Colecția «Anotimpuri culturale»

APARIȚII EDITORIALE:

1

AI.I. AMZULESCU

*Miorița și alte studii și note
de folclor românesc (2001)*

2

NARCISA ALEXANDRA ȘTIUCĂ

În pragul lumii albe (2001)

3

STELIAN CÂRSTEAN

*Creația populară românească.
Bibliografie 1954-2002 (2003)*

ISBN 973 – 0 – 03813 – 9

